

TÜRKMENISTANYŇ SAGLYGY GORAÝYŞ WE DERMAN
SENAGATY MINISTRLIGI

TÜRKMENABAT LUKMANÇYLYK ORTA OKUW MEKDEBI

TERAPIÝA
okuw kitaby

Türkmenabat ş.

2010 ý.

Terapiýa dersinden okuw kitaby Türkmenabat lukmançylyk orta okuw mekdebiniň terapiýa dersinden mugallym Jora Klyçewiç Gylyçew tarapyndan taýýarlandy.

**Terapiýa dersinden
okuw kitaby lukmançylyk orta okuw mekdebiniň
talyplary we orta medisina işgärleri üçin niýetlenen**

Giriş

Garaşsyz, baky Bitarap Watanymyz Hormatly Prezidentimiziň parasatly syýasaty, ýadawsyz tagallalary netijesinde ylym – bilim ulgamynda we beýleki ähli ugurlarda täze galkynyş döwrüni başdan geçirýär. Bilim ulgamyny özgertmek, ony dünýä derejesine çykarmak, şu günün öňe süren talabydyr. Sebäbi Hormatly Prezidentimiz „Bilimsiz öý – otsuz ojak ýalydyr“ diýip ýöne ýere aýdanok. Şonuň üçin Hormatly Prezidentimiz belent mertebesine girişen ilkinji gününden başlap, ylmy-bilimi özgertmäge uly üns berip başlady. „Türkmenistanda bu ugry kämilleşdirmek hakyndaky“ resminamalar ýurdumyzda ylym-bilim ulgamyny dünýä derejesine ýetirmäge ýol açýar.

1995-nji ýylyň iýun aýynyň 21-inde kabul edilen „Saglyk“ Döwlet Maksatnamasy ilatyň jan saglygy baradaky aladany döwlet syýasaty derejesine göterdi. Onda saglygy goraýşy ösdürmegiň, ýagny ony dünýä derejesine ýetirmegiň esasy ugurlary kesgitlenildi. Saglyklaryny häzirki zaman dünýä derejesindäki täze usullarda bejerder ýaly Aşgabatda hem-de welaýat merkezlerinde iň döwrebap anyklaýyş we bejeriş merkezleriniň işe girizilmegi bu möhüm maksatnamanyň iň aýgytly ädimleriniň biridir.

Hormatly Prezidentimiz kuwwatly döwletde ylmyň esasy orny eýeleýändiginden ugur alyp, Türkmenabat lukmançylyk orta okuw mekdebimizde orta medisina işgärlerini ýokary derejede taýýarlamaklyga uly üns berilýär. Şol maksat bilen terapiýa dersini okatmagyň maksatnamasyna laýyklykda terapiýa dersinden okuw kitaby ýazyldy. Bu okuw kitabynda iç keselleriniň sebäpleri, kliniki alamatlary, anyklamagyň usullary, bejerilişi, önüni almak we näsaglara garaşyk etmegiň usullary ýazylyp beýan edildi. Näsaglary bejermekde bejeriş berhizleriniň ähmiýeti örän ulydyr. Şonuň üçin bejeriş berhizleri we ýeňillikli günler hem ýazylyp beýan edildi. İç keselleriniň klinikasynda gaýragoýulmasyz ýagdaýlarda (gipertoniýa krizi, astmatiki hal, ýürek astmasy we öýkeniň suwly çişmesi, giper we gipoglikemiki komalar) orta medisina işgäri we lukmançylyk derejesinde gaýragoýulmasyz kömek bermek ýazylyp beýan edildi.

I. BAP

Iç keselleri hakynda düşünje.

Iç keselleri hakyndaky ylmyň taryhy.

Iç keselleri – kliniki medisinyň in wajyp bölümleriniň biri bolup, ol keseliň sebäplerini, ösüşini, kliniki alamatlaryny, bejermeginiň ýollaryny, önüni almak çärelerini we keseli anyklamagyň ýollaryny öwredýän ylmydyr. Beýik Rus lukmany we alymy S.P.Botkin amaly medisinyň maksadyny şeýle kesgitleýdi: „Amaly medisinyň baş we esasy meselesi keseliň önüni almak, kesel ýüze çykan bolsa ony bejermek, eger bejerip bolmasa onda näsagyň agyr ýagdaýyny ýeňilleşdirmekdir“.

Iç keselleri öz kökleri bilen gadym eýýamlara aralaşyp gidipdir. Keseli anyklamagyň başlangyç usullary ilkidurmuş medisinasyndan başlanypdyr. Ol ýönekeý barlaglara ýagny näsagy umumy gözden geçirmeklige, basyp barlamaklyga esaslanyp belli bir meýilnamasyz, usulsyz keseliň kliniki alamatlaryny düýpli öwrenmezden geçirilipdir. Gadymy Müsürde we Indiýada näsaglary bejerende bedeniň gyzgynynyň ýokarlanmagyna üns berip başlapdyrlar. Diagnostika goýmak üçin basyp barlamagyň we diňläp barlamagyň ýönekeý usullaryny ulanypdyrlar. Hytaýda pulsý öwrenmeklik peýda bolupdyr. Gadymy Grek lukmany Gippokrat iç medisinasynyň düýbünü tutujy hasaplanypdyr. Ol biziň eramyzdan V asyrdan ýaşap geçipdir. Onuň diagnostika goýmak üçin barlaglary näsaglary uly üns bilen gözegçilik etmeklige, meýilnamalaşdyrylan sorag-jogap alyşmaklyga, kakýşdyryp barlamaklyga esaslanypdyr. Elbetde, Gippokrat öýkenden hyžžyldylary, plewrit keselinde plewra gabyjyklarynyň sürtülme sesini diňläp bilipdir. Näsagyň agyr ýagdaýyny suratlandyryjy alamat „Gippokradyň meňzi“ häzir hem öz ähmiýetini saklap gelýär. Orta asyr Gündogarynyň lukmany Abu Ali Ibn Sina (980-1037) medisinyň ösmegini uly goşant goşupdyr. Ol „Lukmançylyk ylmyň kanunlary“ diýen kitabyny ýazýar, onuň esasy, türkmen topragynda Köneürgençde tutulýar. Ibn Sinanyň kesel anyklaýşy juda her taraply we ol takyk maglumatlara: - synlap görmegini, basyp barlamagyň, damar urgusyna gözegçilik etmegiň endamyň çyglylygyny ýa-da gurakdygyny kesgitlemek netijelerine daýanşy ýaly, peşewe tärede we gana degişli maglumatlara, şeýle hem sorag-jogap alyşmagyň maglumatlaryna daýanýar. Damar urgusy bilen peşewe aýratyn üns berýär. Ibn Sina keseli anyklamakda kakyp

görmek usulyňy ulanyypdyr. Ol assit bilen metiorizmi tapawutlandyryp, eger ýellenmek zerarly çişen bolsa, kakyp göründe boş gaba meňzeş depregiň sesi ýaly ses çykýar. Eger garyn boşlugyna suwuklyk toplanan bolsa ýanlygyň sesine meňzeş ses çykýar. Ibn Sina öýken inçekeseli onyň bejeriliş usulyňy ýazypdyr. Süýji keseliňi ýazyp, peşewiň süýji tagamynyň barlygyny, ol bugarandan soň galan galyndysy bal ýaly süýji diýip aýdypdyr. Plewrit keseliňi 5 alamatyny ýazyp beýan edipdir. Häzire çenli hem düýpli zat goşulmandyr. Asyrlar dowamynda medisina aýyl-saýyl tapawutlandyrylan ýörite ugurlar bolmandyr: operatiw usulyňa daýanylyp amala aşyrylýan bejergisiniň ähli görnüşleriniň hirurgiýa (el täsiri diýmegi aňladýar) diýlipdir, galanlaryň ählisi (akuşerçilikden başgasy), (inçekesel, çaga keselleri, nerw we deri, ýokanç keselleri) birikdirilip gelipdir.

XVIII asyryň ahylarynda, ylaýtada XIX asyrdan diagnostikanyň we bejerişiň täze usullary ýüze çykyp başlapdyr. XVIII asyryň ortalarynda Selsiý tarapyndan beden gyzygynyň ölçeýji abzal termometr oýlanyp tapylypdyr.

1761-nji ýylda keseli anyklamagyň kakyşdyryp barlamak usulyňy Auenbrugger medisina girizmegi teklipe edipdir. Fransuz lukmany Laennek 1819-njy ýylda diňlemek (auskultasiýa) usulyňy işläp düzüpdir. XIX asyryň II-nji ýarymyndan laboratoriýa we instrumental barlaglary medisina girizilýär. XIX asyryň soňundan Rentgen tarapyndan X – şöhleleriniň tapylmagy diagnostikany has hem gowulandyrypdyr. Diagnostikanyň we bejerilişiň ösmekligine rus alymlarynyň goşandy ulydyr. Olaryň has görnüklileriniň bitiren işleri barada gysgaça durup geçmek ýerliklidir.

Moskwa uniwersitetiniň professory Matweý Ýakowlewıç Mudrow (1776-1831) ol näsagy barlamaklygyň tertibini işläp düzüpdir we näsaga degişli ähli maglumatlary belli bir usul boýunça yzygider tertipde jikme-jik bellige almaga mümkinçilik beriji resminama hökmünde näsagyň ýatymlyk kartasyny amala girizipdir. M.Ý.Mudrow (keseli bejermekden onyň önüni almak ýenildir diýip medisina keseliň önüni almak ugruny hem düýbünü tutupdyr. Ol kesel bejermekde diňe bir dermanlara däl, eýsem fiziki usullara, berhize hem uly ähmiýet beripdir. M.Ý.Mudrow Sank-Peterburg şäherinde ýaýran mergi keseline garşy aktiw gatnaşyp ýörite şol ýerde wepat bolupdyr.

Zaharin Grigoriý Antonowıç (1829-1897) Moskwa uniwersitetiniň professory. Ol näsaglara diagnoz goýmakda, näsagyň anamnezini toplamagyň usullaryny ýagny arzy

halyny, keseliň taryhyny, durmuş anamnezini işläp düzüpdir. Ol iç kesellerinde deriniň ýokarky duýgurly meýdanlaryny ýazyp beýan edipdir. Ol keselleri toplumlaýyn bejermeklik pikirini öňe sürýär, ýagny tebigat, ýmit düzgünlerini berjaý etmek we dermanlar bilen bejermeklige uly üns berýär. Ol inçekeseli baýtal süýdi bilen bejermekligi we mineral suwlar bilen bejerişi amala girizýär.

Sergeý Petrowiç Botkin (1832-1889) ol Sank-Pterburg Harby medisina akademiasynyň professory bolupdyr. Ol garyn boşlugynyň synalaryny basyp barlamak usulyny amala girizipdir. Ýokanç gepatit keselini jikme-jik beýan edipdir, ol Botkiniň keseli diýip atlandyrylypdyr. Onuň işläp düzen ýürek ýetmezçiligini naperestýanka we beýleki dermanlyk ösümlikleri arkaly bejeriş usuly biziň günlerimize çenli öz ähmiýetini ýitirmän gelyär.

Maksim Petrowiç Konçalowskiý (1875-1942) ol rewmatizm keseliniň döremekliginiň infeksiýa allergiki nazaryýetini işläp düzüpdir we kliniki görnüşlerini, onuň geçişini ýazyp beýan edipdir.

Wasiliý Parmenowiç Obrazsow (1849-1920) ol palpasiýa ýagny basyp barlamagyň usullaryny medisina girizipdir. Obrazsow, Stražecko bilen bilelikde miokardyň infarkynyň kliniki alamatlaryny jikme-jik ýazyp beýan edipdir.

Aleksandr Leonidowiç Maýsnirow (1899-1965) terapewt kardiolog. Ol ateroskleroz we gipertoniýa keseliniň klassifikasiýasyny işläp düzüpdir. Ol terapewt we kardiolog hökmünde bitiren hyzmatlary ykrar edilip, ýokary halkara sylagyna Altyn fonendoskopa mynasyp bolupdyr.

Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistan döwletimizde raýatlaryň saglygyny goramaklyga uly üns berilýär. 1995-nji ýylyň Iýul aýynyň 21-ine Türkmenistanyň Prezidenti tarapyndan Döwlet „Saglyk“ maksatnamasy kabul edildi. Onuň maksady Türkmenistanyň Altyn asyrynda raýatlaryň saglygyny ýokary derejede saklamaklygy gazanmak, raýatlaryň ömrüniň dowamlygyny artdyrmak, saglygy saklaýyşda düýpli reformalary geçirmeklik göz önünde tutulýar. Häzirki wagtda Döwlet „Saglyk“ maksatnamasy durmuşa geçirilýär. Aşgabat şäherinde Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy adyndaky „Halkara medisina merkezi“ işläp başlady. Halkara koridologiýa merkezinde keselleri bejermek tölegler esasynda geçirilýär. Ähli girdejiler merkeziň giňelmegine we ösmegine harç edilýär. Ondan başga-da newrologiýa, iç keselleri, „Ene mähri“

diagnostiki merkezler raýatlara hyzmat edýär. Ähli welaýatlarda „Diagnostiki merkezler“ gurulyp işe başlady.

Kesel barada düşünje, onuň sebäpleri, alamatlary, anyklamak. Diagnozyň görnüşleri.

Kesel – bu wajyp içki synalaryň we organizmiň kadaly funksiýasynyň bozulmagydyr, ýa-da kesel bu daşky we içki gurşawyň adatdan daşary gyjyndyryjylarynyň täsiri netijesinde bedeniň işjeňliginiň bozulmagydyr.

Etiologiýa barada düşünje.

Etiologiýa – bu keseliň döreýiş sebäplerini öwredýär. Keseliň şu aşakdaky sebäpleri tapawutlandyrylýar:

1. Mehaniki – açyk we ýapyk şikeslenmeler, kelle beýnisiniň çäýkanmagy.
2. Fiziki – ýokary we aşak temperaturanyň täsiri, elektrik togunyň, ýagtylygyň, radiasiýanyň täsiri.
3. Himiki – senagat zäherleri, zäherleýji maddalar.
4. Biologiki sebäpler – mikrobalaryň we olaryň zäherleriniň täsiri.
5. Psihogen sebäpler.
6. Genetiki sebäpler – nesil yzarlamak.

Güýçli tolgunmak, uzak wagtlap gaýgylanmak, gorky, gyanamak – bular kelle beýnisinde oýanyjylyk we päsgellenme hadysalarynyň deňagramlygyny bozup keseliň ýüze çykmagyna getirýär. Köp keselleriň ýüze çykmagynyň birnäçe ýagdaýlar sebäp bolýar (hil taýdan iýmitlenmezlik, tolgunmak, gaty ýadamaklyk).

Bular merkezi nerw ulgamynyň kadaly işleýşini we goraýyş funksiýasyny bozýar, netijede adamyň daşky gurşawa uýgunlaşmagy peselýär, dürli zyýanly sebäplere bolan garşylygy peselip kesel ýüze çykmagy mümkin.

Infeksiýa – patogen mikroorganizmler (streptokokklar, pnevmokokklar, içege taýajyklary, stafilokokklar) we wiruslar kesel döremeklige sebäp bolup biler. Olar sagat adamyň bedenine näsag üsgüren, asgyran mahaly geçip biler.

Janly kesel göterijileriň döredýän keselleriniň uly toparyna parazit keselleri degişlidir. Gelmintoz keseli (gurçuk keselleri) olaryň içinde has giňden ýaýrandyr.

Gelmintozlaryň ýokuşmasy köplenç sagat adamyň iýmit siňdiriş ulgamyna gurçuk ýumurtgalarynyň düşmegi zerarly bolup geçýär (ýuwulmadyk eller).

Mehaniki sebäpler – beýni sarsgyny, döwür-ýenjik, tyg ýarasy, bogun çykma mehaniki sebäplerden döreýän kesellerdir.

Döş kapasasynyň şikeslenmeginde plewrit, pnemoniýa, pnemotoraks keselleri ýüze çykmagy mümkin.

Mehaniki weýrançylyklar oňurga ýiliginiň ýolunmagy, gan damarlarynyň şikes ýetip gan gitmekligiň sebäbi bolup biler.

Fiziki sebäpler – ýokary temperaturanyň täsiri netijesinde dürli derejedäki ýanyklar, aşak temperaturanyň täsiri netijesinde sowuk urma keselleri ýüze çykýar. Sowuk howadan dem alanda bronhit keseli ýüze çykmagy mümkin. Ýagşyň aşagynda ezilmeklik, sowuk howada bolmaklyk ýiti respirator keseliniň ýüze çykmagyna getirýär. Olaryň gijikdirilip ýa-da kemter bejerilende pnemoniýa keseline ýazyp biler.

Himiki sebäpler – dürli himiki maddalar, kislotalaryň we aşgarlaryň konsentirlenen erginleri ýanyklaryň agyr görnüşine getirip biler.

Iýmit düzgünleriniň bozulmagy – iýmit ýetmezçiligi, iýmitleriň hil taýdan pes bolmagy, beloklaryň, witaminleriň ýetmezçiligi bedeni horlamaklyga, onuň infeksiýa bolan garşylygynyň peselmesine, gipo we awitaminozlara getirýärler. Azyk önümlerini aşa köp iýmeklik hem zyýanlydyr. Ol semizlige getirip biler.

Otrisatel emosiýalaryň ähmiýeti – nerw psihiki dartgynlyklar, stres ýagdaýlar, uzak wagtlap gaýgylanmak, öýke-kine, ýakynyňy ýitirmek hem keseliň sebäpleri bolup biler. Ýerlikli aýdylan hoş niýetli sözler, ýagşy niýetler keseliň tiz sagalmagyna ýardam berýär.

Şepagat uýasy medisnanyň etiki - deantologiýa düzgünlerini berjaý etmeklige borçlydyr. Kämahal howsalaçyl näsagy ynjytmaklyk ony keseliniň agyrlygy baradaky nädogry pikirlerinden dändirmeklik wajypdyr. Beýleki bir tarapdan bolsa, lukmanyň maslahatlaryny berjaý etmeýän we düzgünini bozýan näsagy beýle ýagdaýyň howply netijelere getirip biljekdigi barada düşündirmelidir.

Allergiki sebäpler – allergiýa bu käbir maddalaryň täsirine bedeniň duýujylygydyr. Allergiki reaksiýalar antigenler (derman serişdeleri, syworotkalar, waksinalar, mörmöjekleriň çakmagy) organizme düşenden soň birnäçe minutdan başlap agyr geçip näsagyň ýagdaýyna howp salýar.

Çalt we haýal allergiki reaksiýalar bolýar. Çalt allergiki reaksiýalara anafilaktiki şok degişlidir. Haýal allergiki reaksiýalara gijräk birnäçe sagatdan, günden ýüze çykýarlar. Meselem käbir ösümlük tozanjyklary, boýaglar, käbir iýmit önümleri bolup biler.

Nesle geçirijilik – keseliň käbir alamatlary we aýratynlyklary nesle geçip biler. Meselem gant diabeti, triotoksikoz, gipertoniýa, ýüregiň işemiýa keselleri, aşgazanyň ýara keselleri, bronhial dem gysmasy nesle geçiji keselleridir.

Patogenezi barada düşüňje.

Patogenezi – keseliň döremeginiň mehanizmini öwredýär. Meselem: öt daş keseliň sebäbi – infeksiýa, madda çalşygynyň bozulmagy, öt haltada öt durgunlaşmagydyr. Onuň patogenezi bagyr öýjüklerine - gepatositlerde öt emele geliş hadysasynyň bozulmagydyr.

Ülüşleýin pnewmoniýanyň sebäbi patogen mikroorganizmler bolsa, onuň patogenezi – öýken alweollarynda maýdaja gan damarlaryna baý bolan örän uşajyk howa düwmejiklerine çaltlyk bilen suwuklygyň – eksudatyň ýygnanmagydyr, netijede öýkeniň funksiýasy bozulýar.

Bejerişiň kesel döredijiniň garşysyna gönükdirilmegine - etiologiki bejergi diýilýär. Käbir ýagdaýlarda keseliň sebäbini ýok edip bolmaýar, bu ýagdaýda bejerginiň maksady keseliň ösüş mehanizmine täsir etmek, synalaryň funksiýasyny gowulandyrmak, bedeniň güýjüni berkitmek – bu bejergä patogenetiki bejergi diýilýär.

Keseliň alamatlaryny ýok etmek üçin geçirilýän bejergä simptomatik bejergi diýilýär. Meselem: agyryny aýyrmak üçin analgin, gyzgyny aýyrmak üçin aspirin ulanylýar. Keseli anyklamagyň usullaryny öwrenmeklige diagnostika diýilýär.

Diagnostika (grek sözünden – diagnostikos anyklamaga ukyply) – medisina ylmynyň bir bölümi bolup, näsaglary barlamaklygyň, diagnoz goýmaklygyň ýollaryny öwredýär.

Diagnoz (grek sözünden diagnosis – anyklamak) kesel, keseliň ýagdaýy barada lukmanyň gysgaça netijesi (keseliň ady).

Diagnoz näsag ähli taraplaýyn barlanylandan soňra lukman tarapyndan goýulýar. Kim gowy dogry diagnoz goýan bolsa şol hem gowy bejerilýändir diýip gadymky lukmanlar aýdypdyrlar.

Näsaglary barlamagyň usullary

Syrkawyň keselini anyklamak üçin, ýagny oňa diagnoz goýmak üçin şu aşakdaky barlag usullaryny peýdalanýarlar:

1. Subýektiw usullar
2. Obýektiw usullar
3. Goşmaça usullar
4. Laborator usullar

Subýektiw usullar

Sorag-jogap arkaly geçirilip syrkawyň ýatlamalaryna esaslanandyr. Şonuň üçin oňa anamnez diýilýär.

Subýektiw usullara:

1. Pasport bölümi
2. Syrkawyň arzy
3. Häzirki keseliň anamnezi (anamnezis morbi)
4. Syrkawyň durmuş anamnezi (anamnezis vita) degişlidir.

Pasport bölümi anyklamak üçin oňa şu aşakdaky soraglar berilýär:

1. Syrkawyň ady we atasynyň ady
2. Doglan ýyly ýa-da ýaşy
3. Onuň milleti
4. Ýaşayan ýeri
5. İşleýän ýeri we käri
6. Kim tarapdan hassahana iberilipdir?
7. Haçan hassahana ýerleşipdir?
8. Syrkawyň jynsnyda bellemeli.
9. Haýsy dermanlary kabul edil bilmeýär (allergologiki anamnezi)

Şu soraglaryň berlen jogaplaryň hersiniň diagnoz goýmakda uly ähmiýeti bolup biler. Syrkawyň ýaşyny bilmek örän wajyp. Sebäbi käbir keseller çagalarda ýa-da ýaş juwanlarda köp duş gelyär, käbir keseller bolsa ýaşy gaýdanlarda ýa-da garry adamlarda

duş gelýär. Meselem: reumatizm, gök bogma, garamyk keselleri çagalarda ýa-da ýaşlarda. Ýüregiň işemiýasy, ateroskleroz, howply çiş keselleri bolsa ýaşy gaýdanlarda ýa-da garry adamlarda duş gelýär. Syrkawyň kärini we işleýän ýerini anyklamagyň hem ähmiýeti az däl. Sebäbi adamyň käri we işleýän ýeri onuň saglygyna täsir edýär, diýmek professiýalar bilen baglanyşykly keseller ýüze çykyp biler. Kähalatlarda beýleki kesellere professional kesel hem diýilýär. Meselem: himiki zawodlarda, sement zawodlarda, pagta arassalaýjy zawodlarda işleýän işçilerde, syýasatçylarda dem alyş synalarynyň hroniki keselleri köp duş gelýär. Akyl zähmet bilen meşgullanýan adamlarda bolsa (mugallymlar, hasapçylar, ylmy işgärleri) gipertoniýa keselleri, ýüregiň işemiýa keseli, nerw sistemasynyň keselleri köp duş gelýär.

Syrkawyň ýaşaýan ýerini hem anyklamak zerur. Käbir keseleliň ýaşaýan ýeri bilen baglanyşykly bolmagy hemmämize mälimdir, hatda ol keselleriň atalary hem duş gelýän ýerleriň ady bilen baglanyşykly. Meselem: Sibr ýarasy, pendî ýarasy (peşehorda) (pendî – Mary welaýatynyň bir obasy). Ondan baýga-da statistiki maglumatlara seredende gipertoniýa keseliç ýüregiň işemiýe keseli nerw keselleri bilen köp keselleýärler. Hatda syrkawyň milletini anyklamagyň hem diagnoz goýmakda ähmiýeti bolup biler. Sebäbi milli däpler, milli naharlar adamyň saglygyna täsir edip biler. Meselem:gyzylödegiň, howply çiş keseliniň (dömmе) Orta Aziýa ilatynda köp duş gelýändigini olaryň çakdan aşa gyzgyn nahar iýýändikleri bilen baglanyşyklydyr.

Näsagyň arzy.

Näsagyň arzyny anyklamak üçin onuň näme arz edýändigini ýa-da ony nämäniň ynjalyksyzlandyryandygyny soramaly. Syrkawlarda arzyny aýdanlarynda lukman olaryň häzirki esasy kesellerine degişli bolan esasy arzlary beýleki keselleri bilen baglanyşykly arzlardan tapawutlandyrmagy (aýyrmagy) başarmaly. Syrkawlar köplenç agyry, dem gysma, üsgülewük, suwly çiş, ýürek bulaşma, gaýtarma, gyzgynyň ýokarlanmagy ýaly arzlary edýär. Eger syrkaw agyra arz edýän bolsa, oňa goşmaça soraglar berip, ol agyrynyň nirede (haýsy töwerekde) ýerleşýändigini, onuň nirä ýaýrandygyny anyklamaly. Meselem: ýürek agyrysy cep ele, cep egne we pilçä ýaýraýar. Bagryň we öt haltanyň agyrymagy bolsa sag ele, sag egne we pilçä ýaýraýar. Şonuň ýaly-da agyrynyň nähili häsiýetdedigin, onuň näçe wagtlap dowam edýändigini, hat-da nähili dermanlaryň

aýyrýandygyny bilmek zerur. Meselem: stenokardiýa tutgaýynda ýüregiň töwereginde gysylma ýa-da köýen ýaly agyry peýda bolup, ol birnäçe sekuntdan 0,5 sagada çenli çekýär we walidol, nitrogliserin soranda aýyrýar. Miokardyň infarktynda edil şonuň ýaly agyry ýöne onuň dowamlylygy 2 sagatdan-da geçýär, ýöne ony walidol we nitrogliserin aýyrmaýar. Eger syrkawy dem gysma ynjalyksyzlandyrýan bolsa onuň häsiýetini (tutgaýlymy ýa-da tutgaýsyz) demgysmanyň görnüşini anyklamaly. Dem almasy kyn bolsa inspirator, dem çykması kyn bolsa ekspirator görnüşleri, ikisi-de kyn bolsa garyşyk görnüşli dem gysma diýilýär.

Ekspirator görnüşli dem gysma bronhial astmasynyň mahsus bolsa, inspirator görnüşli bronhit keselinde duş gelýär. Dem gysma syrkawlardan haçan ýüze çykýandygyny soramaly: ýeňiljek fiziki iş ýerine ýetirendemi ýa-da adaty ýol ýörändämi ýa-da hatda ol dynç alyp otyrka duýulýarmy? Şulary anyklamak bilen gan aýlanyşygynyň bozulmalarynyň derejesini-de kesgitlemek bolar.

Üsgülewüge arz edýän kesellerden goşmaça sorag berip üsgülewügiň gurakdygyny gakylyklydygyny, tutgaýly ýa-da tutgaýly dældigini bilmeli.

Tutgaýly üsgülewük gök bogma keseline (çagalarda) ýa-da bronhlaryň howply çiş keseline mahsusdyr. Gurak üsgülewük dem alyş döwründe ynjalyksyzlandyrýar. Eger üsgülewük gakylykly bolsa, oňa gakylygyň häsiýetini (iriňli, serroz görnüşli, ak tüýkülik görnüşli) mukdaryny ysynyň bardygyny anyklamak zerurdyr. Iriňi köp mukdardaky, erbet ysly gakylyk öýkeniň iriňli kesellerinde duş gelýär. Gan gatyşykly üsgülewük öýken inçekeseline, öýkeniň howply çiş keseline ýüze çykýar.

Syrkawyň haçan üsgünýändiginde soramak gerek. Hroniki bronhitli keseller ertirine we sowuk hem-de çygly howada köp üsgürýärler. Inçekeselliler bolsa köplenç gijelerine üsgürýärler.

Eger syrkaw bedeninde çiş peýda bolýandygyny aýtsa, onda çişler nirden baýlanýandygyny anyklamaly. Böwrek kesellerinde çiş ilki bilen gabaklarynda, ýüzlerinde peýda bolýar. Ýürek keselleri bilen baglanyşykly çiş bolsa ilki bilen aýaklarda başlanýar. Eger syrkawyň ýüregi bulaşyp agyrýan bolsa onuň näme bilen baglanyşyklydygyny anyklamaly. Ýiti gastritde gaýtarmanyň haýsy-da bolsa zaýаланan iýmitiň iýilmegi ýa-da dermanlaryň kabul edilmegi bilen baglanyşyklydygyny göz önünde tutmaly. Syrkawyň näme gaýtarýandygyny anyklamagyň diagnoz goýmakda

ähmiýeti ulydyr. Syrkaw öt gaýtarýan bolsa ol köplenç bagyr we öt ýollarynyň keselleri bilen baglanyşyklydyr, ganly gaýtarma ýüze çyksa, bagyr serrozynda, aşgazanyň ýara keselinde ýa-da aşgazanyň howply çiş keselinde ýüze çykýan howply alamatdygyny bilmeli. Syrkawyň arzy soralarda yngynsyzlyk, baýaşlanma, çakdan aşa çalt ýadamaklyk ýaly alamtlarada üns bermeli. Gerek bolsa her bir ulgama degişli arzlaryny sorap, olary aýdyňlaşdyrmaly.

Häzirki keseliň anamnezini anyklamak üçin syrkawa şu aşakdaky soraglary bermeli.

1. Şu kesel bilen ilkinji gezek haçan kesellediňiz?
2. Ol nädip başlady, ýagny haýsy alamatdan başlandy?
3. Syrkaw ony näme keseller, sebäpler bilen baglanyşdyrýar?
4. Şu kesel sebäpli öň başga lukmanlarda ýüz tutdymy?
5. Eger ýüz tutan bolsa, olar haýsy keseliň bardygyny anykladylar, haýsy dermanlar bilen bejerdiler, ol bejergileriň netijesi nähili (kömek etdimi ýa-da ýok)?
6. Keseliň soňky geçişi nähili, ýagny onuň beterleşen döwri, gowulaşýan döwri barada soramaly?
7. Soňky gezek haçan beterleşdi we ol näme bilen baglanyşykly?

Şu soraglaryň alan jogaplaryň her biriniň diagnoz goýmakda we bejeriş usullarynda ähmiýeti bar. Meselem: ýüregiň işemiýa kesellerinde ýüregiň töwreginde tutgaýly agyry, fiziki zähmet bilen ýa-da stres bilen baglanyşykly bolýar. Dem alyş synalaryň sowuklama keselleri bolsa бүтін bedeniň üşemegi ýa-da respirator infeksiýalaryň (dümew, adenowiruslar) bilen baglanyşdyrýarlar. Krupoz pnewmoniyada şeýle bir ýiti başlanýat hat-da syrkawlar onuň başlanan gününü däl-de, başlanan sagadynyda ýadynda saklaýar. Öň geçirilen bejerginiň netijesini bilmek diňe diagnoz goýmakda däl, hatda soňky bejergi usulyny kesgitlemekde hem uly ähmiýete eýedir. Meselem tutgaýly ýürek agyry walidol, nitroglesirin soranda aýrylmaýan bolsa, onuň stenokardiýa däl-de miokardyň infarkty bolmagy mümkin, diýmek olara berilmeli ilkinji kömek we bejergi öňküden tapawutly bolmaly. Hroniki keselleriň beterleşen döwriň anyklamak hökmany gerek. Meselem: reumatizm, aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara keselleri bahar we güýz aýlary beterleşse ony howanyň üýtgemegi ýagny atmosfera faktorlaryň üýtgemegi bilen baglanyşdyrýarlar. Iýmit siňdiriş synalarynyň hroniki

keselleriniň beterleşmeleri berhiziň bozulmagy bilende baglanyşykly bolýar. Lukman anamnez soranda ýönekeýje zatlary uly ähmiýeti bolup biljekdigini bilmeli.

Näsagyň durmuş anamnezi

Soramagy onuň terjimehalyndan başlamaly, ýagny şu aşakdaky soraglar bilen anyklamaly:

1. Haçan näçenji çaga bolup, nirede doglupdyr?
2. Çagalykda keselbent ýa-da sagat bolup ösüpmi?
3. Çagalykda nähili keseller bilen keselläpdir?
4. Şol döwürde maliýe üpjünçiligi nähili bolupdyr?
5. Mekdebe näçe ýaşda barypdyr?
6. Okuwçy döwründe nähili okapdyr we nähili bilim alypdyr?
7. Näçe ýaşynda we kim bolup işe başlapdyr?

Näsaglary barlamagyň obýektiw usullary

Näsaglar bilen sorag-jogap alyşandan soň barlaglaryň obýektiw usullaryna girişmeli. Olara şu aşakdakylar degişli:

1. Näsagy umumy gözden geçirmek (seredip ýa-da synlap barlamak)
2. Palpasiýa – syrkawýň bedenini sypalaşdyryp, basyp-basyşdyryp barlamak.
3. Perkussiýa – kakyşdyryp barlamak
4. Auskultasiýa – diňlemek ýoly bilen barlamak.

Näsagy umumy gözden geçirmek – seredip synlap barlamak, obýektiw barlaglaryň iň esasy görnüşü hasaplanýar, sebäbi syrkawý umumy synlap barlamagyň kömegi bilen diagnoz goýmak üçin örän wajyp üýtgeşikleri anyklamak bolar.

Meselem syrkawýň boýnunda ullakan galkan görnüşli măziň bolmagy, gözleriniň peträp, barmaklarynyň titreyändigini görende onuň tireotoksikozyň bardygyny aýtmak bolar.

Näsagy seredip barlanlarynda.

1. Onuň umumy ýagdaýyny anyklamaly. Näsagyň umumy ýagdaýy kanagatlanarly, orta agyrylykda, agyr we has agyr bolup biler.
2. Näsagyň aň- huşunyň ýagdaýyna üns bermeli.

- a) eger näsag soraglara ýerlikli, wagtynda jogap berýän bolsa aň-huşy ýerinde diýmek bolar
- b) eger syrkawyň huşy garyşk bolup, soraglara jogap berip bilmese, ýa-da käte jogap berýän bolsa, ýöne jogaplar ýerliksiz bolsa onda stupor diýilýär.
- c) näsag doly bihuşlyk ýagdaýynda bolup, refleksler hem ýiten bolsa oňa koma diýilýär;
- d) näsag huşuny ýitiren bolsa (çuň ukydaky ýaly), ýöne refleksler saklanan bolsa sopor diýilýär.

3. Syrkawyň düşekdäki ýagdaýy:

- a) näsag ýöräp, hereket edip, öz-özünü oňarýan bolsa oňa aktiw ýagdaý diýmek bolar;
- b) näsag bihuş halda ýa-da örän agyr ýagdaýda bolup, öz-özünü oňaryp bilmän düşekde ýatan bolsa passiw ýagdaý diýilýär;
- c) haçanda ol öz agyrysyny ýa-da ýagdaýyny ýeňilleşdirmek üçin belli bir düşek ýagdaýyny kabul eden bolsa, onda oňa mejbury ýagdaý diýilýär.

Meselem: bronhial astmanyň tutgaýy döwründe näsag mejbury oturan ýagdaýy kabul edýär.

4. Näsagyň ýüz – keşbini synlamagynda uly ähmiýeti bolup biler. Onuň ýüz-keşbi:

- a) rahat görnüşde;
- b) howsalaly görnüşde (psihiki kesellerde, lihoradka);
- c) naýynjar görnüşde (bronhial astmanyň tutgaýynda);
- d) perde (maska) giýen ýaly görnüşde (gipotrieozda);
- e) Gippokradyň aýdan (ýazan) ýüz-keşbinde, gözleri, owurtlary çöküp, burny süýnen ýaly görnüşde (peritonit keselinde) bolup biler.

5. Gözleriň we gabaklaryň nähili ýagdaýdagyny anyklamak hem örän zerurdyr:

- a) gözleri peträp durmaly tireotoksikozyň alamatydyr;
- b) gözleriň çayarmagy dogabitdi bolup biler, eger bu ýagdaý soň ýüze çyksa, onda kelle beýnisine zeper ýetýändigini aşladyp biler;
- c) göreçleriň daralmagy narkomaniýanyň alamaty bolmagy mümkin;
- d) göreçleriň giňelip, şöhle reaksiýasy bolmasa ol kliniki ölümiň ýa-da komanyň alamatydyr;
- e) gabaklaryň çişmegi böwrek keseliniň alamatynyň biridir;

f) ýokary bagaklary aşak düşüp ýokary galmasa, oňa ptoz diýilýär, bu nerw damarlarynyň zaýalanmagynyň alamatydyr.

Deri örtüklerine ünsli seredip barlamak örän wajypdyr. Ilki bilen onuň reňkine üns bermeli. Näasgyň reňkiniň saralmagy bagyr keselini (sarygetirmäniň) alamaty. Reňkiniň agarmagy gan azlygyň alamaty bolsa wagtlaýyn agarma gorkan wagty ýa-da çakdan aňgaharlananda ýüze çykyp biler. Ýüzüniň, dodaklarynyň, barmaklarynyň gögermegi sianoz kislorod ýetmezçiligini aňladyp ýürek ýa-da öýken kesellerinde ýüze çykýar, giperemiýa – gyzarma lihoradkada ýa-da adam tolgunanda peýda bolýar. Deri örtükleriniň kül reňk bolmagy howply çiş (rak) keseliniň ýa-da bagyr serrozynyň alamatydyr.

Deri örtükleriniň tegmillerine-de has üns bermeli. Bütün bedeniniň deri örtüklerinde çakdan aňgah köýük tegmilleriň köp bolmagy bronzo keseli diýilýär, ol böwrek üsti maziň keselinde ýüze çykýar. Göwreli aýallarda bolsa köýük tegmiller yüzünde, göwsüniň uçlarynda, garnynyň aşak gasygynda peýda bolýar. Şonuň ýaly-da deri örtükleriniň belli bir ýeriniň tegmiliniň ýitmegi-de mümkin. Şeýle ýagdaý pis kesellerinde (witeligo) deri kesellerinde witamin ýetmezçiliginde ýüze çykyp biler. Bütün bedeniň deri örtüklerindäki tegmilleriň ýok bolmagyda mümkin. Oňa albinoz diýilýär. Olaryň hatda saçlarynyň, gözleriniň tegmilleri ýitýär. (bu nesilden-nesle geçýän kesel hasaplanylýar). Näasgyň teninden her hili örgünleriň peýda bolmagy ol ýa-da beýleki keselleriň alamaty bolup biler.

Meselem: gyzamyk, garamyk, ak mama keselleriniň her biriniň özüne mahsus örgünleri bolýar. Garyn garahassasy we beýleki gara hassalarda örgünler peýda bolýar. Häzirki döwürlerde allergiki ýagdaý bilen baglanyşykly örgünler örän köp duş gelýär.

Näasgyň bedeninde her hili tagmalar bolmagy ahmal. Meselem: operasiýadan soň, her hili ýaralardan, peşehordalardan, ak mamadan soň, ýanykdan soň olara mahsus görnüşli tagmalar bolýar. Şolary anyklamagy başarmak zerurdyr.

Gan kesellerinde bedende her hili görnüşli deri astynda gan öýmeleri görmek bolýar. Meselem: kapillýarotoksikozda kiçi nokatlar görnüşde, leýkozlarda çümmüklenen ýaly gögermeler bolýar. Barmaklarda, dyrnaklarda üýtgeşikleriň bardygyny anyklamak arkaly her näsagda ol ýa-da beýleki keseliň bardygyny bilmek bolýar. Meselem: barmaklaryň soňky bogny ýogyn, dep kakýan taýajyga meňzeş

bolmagy we dynaklaryň güberip sagat aýnajygyna meňzemegi öýkeniň iriňli kesellerinde, bagryň sirrozlarynda ýa-da dogabitdi ýürek kemisliklerine mahsus alamatdyr. Dyrnaklaryň ortasy çöküp „çemçe“ görnüşde bolmagy demir ýetmezçiligi zerarly dörän anemiýanyň mahsus alamaty hasaplanýar. El-aýaklarynyň çakdan aşa ulalyp „barmaklarynyň“ ýognalmagy akromegaliýa keselinde duş gelýär. Näsagyň boýnuna seredende galkan görnüşli maziň ulalandygyny (tireotoksikozyň, zob), uky arteriýanyň güýçli pulsasiýasyny (tans edýän ýaly diýýärler – ol aortal kemisliginiň alamaty, wena damarlarynyň çişendigini) gan aýlanyşygynyň bozulandygynyň alamaty (ulalan limfa mázleriniň), tuberkulýoz ýa-da gan keselleriniň alamatyny görmek bolar.

Döş kapasasynyň görnüşinde anyklamaly. Kadada döş kapasasy silindrik görnüşde bolmagy. Bronhial astmasynda, öýken emfizemasynda onuň görnüşi çelek görnüşinde bolýar. Plewritde onuň asimmetriýasyny görmek bolýar (sag we çep tarapy meňzeş däl). Çagalykda rahat keselini başdan geçirenleriň döş kapasasy towugyňka meňzeş, ýagny öňe güberilip çykan görnüşinde bolýar. Dogabitdi ýürek kemisligi bar bolsa, ýüregiň töweregi güberilip durmagy mümkin.

Seredip barlanda garnynyň ulalandygy görünýär. Ol semizlik bilen ýa-da göwrelilik bilen (aýallarda), garyn boşlugyna suwuň toplanmagy bilen (assid) baglanyşykly bolup biler. Bagyr sirrozlarynda assidden başga-da garnyň daş ýüzünde giňelen wena damarlaryny, güberlip çykan göbegi görmek bolar.

Näsagy gözden geçirip barlandan onuň saç örtüklerine üns bermän bolmaz. Saçlarynyň düşmegi awitaminozda ýa-da nerw keselleri bilen baglanyşykly bolup biler. Süýji diabeti miksideda ýaly endokrin mázleriniň kesellerinde-de saçlar köpçülikleýin düşýär.

Diagnoz goýmakda konstitusional görnüşleri anyklamagyň hem ähmiýeti bolup biler. Lukmançylyk amalynda üç sany konstitusional görnüşler tapawutlandyrylýar.

1. Normastenik – adamyň uzunlygynyň we ininiň dogry gatnaşykda bolmagy bilen häsiýetlendirilýär.
2. Astenik görnüşli adamlaryň uzynlygy el-aýaklary, boýny, döş kapasasy uzyn bolup, eginleri bolsa inçe bolýar, gapyrgalarynyň aralygy giň, epigastral burçy ýiti görünýär. Olaryň içki synalarynda pese gaçmagy mümkin. Bu

görnüşli adamlar inçekesel, dem alyş synalarynyň sowuklama keselleri bilen köp keselleýärler.

3. Giperstenik görnüşli adamlar tersine boýnunyň uzynlygy pesräk bolup, ini artykmaçlyk edýär. Olaryň el-aýaklary gysga ýogyn, eginleri, döş kapasasy, boýny gysga, epigastral burçy kütek görünýär. Bu görnüşli adamlar semizlik, süýji diabeti, gipertoniýa ýaly keseller bilen köp keselleýärler. Şonuň ýaly-da näsaga seredip barlananda onuň bedeninde suwly çişň bardygyny, agyz boşlugyna seredip onuň dişleriniň, diliniň, nähili ýagdaýdadygyny anyklamak bolar. Dilindäki üýtgeşikler bolsa, iýmit siňdiriş synalaryndaky synalar barada maglumat berýär. Şonuň üçin „Dil - garyn boşlugynyň aýnasy“ diýilýär.

Palpasiýa (basyp barlamak)

Palpasiýa (latynça palpatio – elläp basyşdyrmak) näsagyň synalaryny el bilen basyşdyryp barlamak. Amaly palpator barlaglarynyň şu aşakdaky görnüşleri bardyr.

1. Ýüzleý palpasiýa;
2. Çuň palpasiýa;
3. Iki el bilen geçirilýän palpasiýa.

Ýüzleý palpasiýa geçirilende lukman ýa-da şepagat uýasy öz elini näsagyň bedenine goýup ýa-da ýuwaşja barmaklary bilen basyşdyryp barlag geçirýär. Şeýle ýol bilen ol näsagyň gyzgynyny, teniniň çyglylygyny, myşsalaryň gatandygyny, agyrladygyny, gaty çişleriň, ulalan limfa mäsleriniň bardygyny anyklamak bolar. Şonuň ýaly-da şu usul bilen näsagyň pulsuny, dem alşyny sanaýarlar, deriniň myşsa gatlagyny, bedende çişň bardygyny anyklaýarlar. Çuň palpasiýany garyn boşlugyndaky synalary palpator barlamak üçin ulanylýar. Ony geçirmek üçin näsagy düşekde arkan ýatymaly, aýaklaryny ýygymagyny we ulurak dem alyp, garnyny ýumşak saklamagyny haýyş etmeli. Lukman barmaklaryny çalaja epip näsagyň garnyna goýup, ol demini goýberende çuň basyp, içki synalary basyp barlaýar. Näsag dem alanda garyn boşlugyndaky synalar aşak süýşüp barmaklaryň aşagyndan typyp geçýärler, şonuň üçin bu palpasiýa Stražeskonyň we Obrazsowyň çuň we typdyrma palpasiýasy hem diýilýär. Palpasiýanyň

bu usulynyň kömegi bilen garyn boşlugyndaky synalaryň ýerleşen ýerini, olaryň göwrümini, gaty-ýumşaklygyny, agyryýandygyny anyklaýarlar.

Perkussiýa (barmak bilen kakyp barlamak)

Perkussiýa (latynça percussio – çekiçlemek) bu barlaglaryň her bir synanyň duşuna kakylanda dürli sesleriň çykýandygyna esaslanandyr. Perkutor barlagynda şu aşakdaky perkutor sesleri tapawutlandyrmak mümkin.

1. Uzyn açyk ses – öýkeniň duşuna kakylanda duýulýar.
2. Gysga ýapyk ses – gaty dykyz synalaryň we dokumalaryň duşuna kakylanda duýulýar: bagryň, ýüregiň gaty çişleriniň, öýkende iriňli ojagyň we ş.m.
3. Timpanik ses ýagny dep kakylanda çykýan sese meňzeş howa toplanan boşluklara duşuna kakylanda duýulýar: meselem aşgazanyň duşunda, öýkende emele gelen oýuklaryň, inçekesel kawernasynyň, iriňi boşan absseiniň, duşuna kakylanda emele gelýär.
4. Boş gapyrjak sesi – öýkenler maýyşgaklygyny ýitirende (öýken emfizemasynda) olaryň duşuna kakylanda duýulýar.

Perkussiýanyň iki usuly bar:

1. Göni perkussiýa – ýagny syrkawýň bedenine çekiçjik ýa-da barmaklar bilen göni kakyp barlamak.
2. Göni däl perkussiýa – ýagny näsagyň tenine aralyk bir zat goýup çekiçjik ýa-da barmaklar bilen kakyp barlamak. Aralyk zat bolup, barmaklar ýa-da metaldan ýasalan plessimetr hyzmat edip biler. Lukman ýa-da şepagat uýasy özüniň çep elini näsagyň bedenine goýup, sag eliniň çala epilen orta barmagy bilen çep eliniň barmaklaryna kakýar, çep eliniň barmaklary näsagyň tenine jebis degip durmaly, bir ýere iki-üç gezek kakmaly.

Perkussiýanyň maksatlaryna laýyklykda iki görnüşi bar:

1. Topografik perkussiýa çykýan perkutor sesleriniň tapawutlary boýunça synalaryň araçäklerini kesgitlemek üçin geçirilýär (öýken, ýürek, bagyr).
2. Deňeşdirme perkussiýasy – bir synalaryň parallel bölekleriniň duşundan çykýan perkutor sesleri deňeşdirip haýsy tarapda patalogik ýagdaýyň bardygyny anyklamak üçin geçirilýär. Meselem: çep öýken bilen sagy deňeşdirip haýsy öýkende patalogik hadysanyň bardygyny anyklaýarlar.

Auskultasiya (diňlemek)

Auskultasiya (latynça auscultatio – diňlemek) bu usul içki synalar öz funksiýalaryny ýerine ýetirmek üçin hereket edenlerinde emele gelýän sesleri eşitmeklige esaslanandyr. Auskultasiýanyň hem iki usuly bar:

1. Gulagy göni näsagyň bedenine goýup diňlemek, onda sesler üýtgemän tebigy görnüşde eşidilýär. Bu usulyň ýetmezçiligi, gulagy näsagyň käbir ýerlerine goýup bolmaýar, ikinjiden hem gigiýenanyň kanunlaryna laýyk gelmeýär.
2. Fonendoskopýň ýa-da stetoskopýň kömegi bilen diňlemek. Bu usul ilkinji gezek Laennek tarapyndan medisina girizilipdir. Näsag diňlenip barlananda şu aşakdaky düzgünleri berjaý etmeli:
 1. Diňlenýän ýeriň geýimlerini çykarmaly.
 2. Diňlenýän otag ýyly we ses üýnsiz bolmaly.
 3. Bedeniň diňlenýän ýerinde tüýleri bar bolsa ony öllemeli ýa-da ýaglamaly.
 4. Fonendoskopý ýa-da stetoskopý näsagyň endamyna jebisje diremeli, ýöne gaty basmaly däl. Ýüregi auskultatiw barlanda onuň tonlaryny diňleýäris. (I we II tonlary). Ýürek kesellerinde onuň tonlary gowşak ýa-da güýçli eşidilmegi olaryň goşalanmagy, ritminiň bozulmagy, goşmaça sistolik ýa-da diastolik sesler eşidilmegi mümkin. Öýkenleri auskultatiw barlanlarynda „F“ sesine meňzeş wezikulýar dem alyş eşidilýär. Şeýle-de dem alyş ýollarynyň kesellerinde „H“ sesine meňzeş bronhial dem alyş ýa-da küýzä üflän ýaly amforiki dem alyş we pykyrdylar, hyžžyldylar eşidilmegi mümkin. Gury plewritde garyň hyrryldysyna meňzeş ses ýagny plewral listleriniň sürtülmesi eşidilýär.

Goşmaça barlaglar

Diagnoz goýmak üçin ýa-da ony takykklamak üçin subýektiw we obýektiw barlaglar geçirilenden soň, degişli goşmaça barlaglar geçirilýär. Olara rentgen barlaglary, EKG, endoskopiýa barlaglar we beýleki instrumental barlaglar degişli.

Rentgenologik barlaglary

Bu gymmatly rentgen şöhlelerini synalaryň bir deň saklamaýandygyna (geçirmeýändigine) esaslanandyr. Öýken içegeler rentgen şöhlelerini az saklap köp geçirýärler, gaty dykyz synalar we dokumalar ol şöhleleri köp saklap az geçirýärler.

Medisinada rentgenologik barlaglaryň birnäçe usullaryndan peýdalanylýar:

1. Rentgenoskopiýa – barlanýan synany rentgen abzalynyň ekranynda seredip barlanýar. Şonda rentgen şöhleleriniň az saklaýan (köp geçirýän) synalar (öýken) ýagty açyk bolup görünýär, rentgen şöhlelerini köp saklaýan (az geçirýän synalar) dykyz synalar dokumalar garalyp, kölege düşýän ýaly bolup görünýär.
2. Rentgenografiýa – barlanýan synanyň rentgen suratyny alyp ony öwrenýärler. Rentgen suratynda negatiwdäki ýaly skopiýada görünýän synalar tersine düşýär, ýagny gaty, açyk synalar (öýken) garalyp görünýän bolsa ýürek süňkleri ýagty, açyk reňk bolup düşýär.
3. Flýuorografiýa – bu rentgen barlaglarynyň çaltlaşdyrylan usuly bolup gysga wagtyň içinde birnäçe näsaglary barlamaga şert döredýär. Şonuň üçin ony profilaktiki barlaglary geçirmek üçin ulanylýar. Onda barlanýan synanyň suraty kiçi düşýändigine üçin, ýörite ulaldyjy abzalyň kömegi bilen okaýarlar (görýärler).
4. Tomografiýa – barlanýan synany gatlaklaýyn dürli çuňlukda (3,5,7 sm) surata düşürüp, patalogiki ýagdaýyň haýsy çuňlukda ýerleşendigini bilmek üçin ulanylýar.

Döş kapasasyndaky synalary rentgenologik barlag geçirmek üçin näsagy ýörite taýýarlykdan geçirmek gerek däl. Rentgenoskopiýada döş kapasasynda ýerleşýän iki öýken açyk, ýagty bolup, görünýär, olaryň arasyndaky ýürek we damarlar bolsa garalyp (kölege ýaly) görünýär. Öýkende sowuklama, iriňli ojak, gaty çiş bar bolsa, olar hem garalyp kölege düşen ýaly bolup görünýärler.

Ýürek kesellerinde bolsa ýüregiň araçäkleriniň üýtgändigini anyklaýarlar.

Ýymit siňdiriş synalaryna rentgenologik barlaglaryny geçirmek üçin ýörite taýýarlama. Olary biri-birinden tapawutlandyrmak üçin rentgen otagynda näsaga kontrast jisimi içmäge berýärler. Köplenç kükürtturşy bariý ulanylýar. Bu madda ak reňkli (heke meňzeş), yssyz, tagamsyz, bolup rentgen şöhlelerini köp saklaýarda, gara massa görnüşinde bolýar. Syrkaw ony içende şol gara massanyň barýan ýolyny yzarlap synalary barlaýarlar. Kontrast jisimiň nähili doldurylýandygyna we çykyp gidýändigine

üns berýärler. Kähalatlarda ýogyn içegeleri rentgenologik barlamak üçin kontrast jisimi klizma görnüşinde göni goýberýärler, oňa irrigoskopiýa diýilýär.

Öt haltanyň we öt ýollarynyň rentgenologik barlagyna holesistografiýa diýilýär. Onuň üçin syrkawy ýörite taýýarlamaly. Rentgen barlagyndan 14-16 sagat öň bilitrast, holewit, ýodognost ýaly kontrast jisimleri içmäge berýärler. Holesistografiýada öt haltanyň göwrümini, onuň kontrast jisim bilen nähili derejede bolýandygyny, olaryň nähili çykyp gidýändigini görýärler. Şonuň ýaly-da öt ýollarynda daşyň bardygyny, onuň nirede ýerleşýändigini, göwrümini we sanyny-da anyklamak bolýar. Siýdik (peşew) ýollarynyň rentgenologik barlagyna – pielografiýa diýilýär. Ony geçirmek üçin hem näsagy ýörite taýýarlamaly. Urografiýa geçirmek üçin sergoziň, ýodolipol, urografín ýaly kontrast jisimler ulanylýar. Agzalan kontrast jisimleri wena damaryndan goýberip barlamak bolar. Olary katetr bilen siýdik çykaryjy kanaldan iberip barlamak bolar. Oňa retrograd urografiýasy diýilýär. Urografiýada böwrekleriň ýerleşen ýerini, olaryň kiçi, ulylygyny çanajyklaryny, ýargaklaryny, (lohankalaryny), siýdik akdyryjy kanallary, görmek bolýar. Peşew ýollaryndaky daşlary anyklamagyň ähmiýeti örän ulydyr.

Endoskopiýa barlaglary – ýagny içki synalaryň nemli bardalaryny ýörite abzallaryň endoskoplaryň kömegi bilen seredip barlamak, meselem:

1. Bronhoskopiýa – bronhoskopyň kömegi bilen bronhlaryň nemli bardasyna seredip barlamak. Bu usulyň kömegi bilen diňe barlaglar geçirmän bronhlara düşen keseki jisimleri alyp näsaga kömek etmek bolar.
2. Ezofagoskopiýa – gyzyłödegiň nemli barasyny seredip barlamak.
3. Gastroskopiýa – aşgazanyň nemli barasyna seredip barlamak.
4. Duodenoskopiýa – on iki barmak içegäni seredip barlamak.
5. Rektomonoskopiýa – rektomonoskop bilen göni içegäni barlamak.
6. Sistoskopiýa – siýdik haltasyny sistoskopyň kömegi bilen barlamak.

Endoskopiýa – barlaglarynyň kömegi bilen barlanýan synalaryň nemli bardalarynyň sowuklama kesellerini, olaryň boşdygyny, daralandygyny, gaty çişleriň bardygyny anyklaýarlar. Gerek bolanda biopsiýa üçin material alyp gistologiýa barlaglar geçirýärler.

Elektrokardiografiýa barlaglary.

Elektrokardiografiya barlaglary – ýürek kesellerini anyklamak üçin gymmatly usullaryň biri bolup, ol ýürek dürülmesi wagtynda emele gelýän biotoklary ýazga geçirmeklige esaslanandyr. Şol biotoklary ýazga geçirýän abzala elektrokardiograf diýilýär. Abzalyň kagyz lentasyna ýazan ýazgysyna bolsa, elektrokardiogramma diýilýär. E.K.G. – ýazgysy näsagyň üşemezligi üçin ýyly otagda geçirilmelidir. Näsag giň krowatda ýatmalydyr. Ýazgynyň önünden elektrokardiografiýa iýmitlenişine, ölçeýji ulgamyň duýgurlygyny barlap görýärler, ol oýanyan şöhle nokadynyň izoelektrik çyzygysyndan (10 mm) gyşarmasyny bermelidir. E.K.G. – ýazgysyny 12 sany äkidilmeleriň üsti bilen geçirmeklik giňden ýaýrandyr.

Standart äkidilmeler

E.K.G. – ýazgysyny geçirmek üçin iki eliň goşar meýdanyny we çep aýaga mata bölegijini ezip, onuň üstünden elektrodлары daňmaly. Elektrodлар dürli reňkdäki rowodлар (simler) bilen E.K.G. – abzalyna birleşdirilýär. Sag eldäki elektroda gyzyl, çep eldäkä sary, çep aýakdaka ýaşyl rowod birildirilýär. Üç sany standart äkidilmeler tapawutlandyrylýar. Sag we çep elden äkitmeklik I – äkidilme, sag elden we çep aýakdan äkitmeklik II – äkidilme. Çep elden we çep aýakdan äkitmeklik III – äkidilme hökmünde kesgitlenilýär.

Döş äkidilmeleri – has takyk diagnostika üçin giňden ýaýrandyr. Bir elektrody sag elde goýup, beýleki elektrody bolsa gezekli – gezegine şu aşakdaky nokarlarda goýmak maslahat berilýär.

W_1 (Wilson) – äkidilme – kükrek süňküniň sag gyrasy boýunça dördünji gapyrga aralykda.

W_2 – äkidilmede kükrek süňküniň çep gyrasy boýunça dördünji gapyrga aralykda.

W_3 – äkidilmede W_2 we W_4 äkidilmeleriniň ortalygynda.

W_4 – äkidilmede ýaýyk orta çyzygysy boýunça çepden başınji aralykda.

W_5 – äkidilmede öňki goltuk çyzygysy boýunça çepden başınji gapyrga aralykda.

W_6 – äkidilme orta goltuk çyzygysy boýunça çepden başınji gapyrga aralykda.

Ýürekde bolup geçýän we elektrokardiograf tarapyndan ýazga geçirilýän elektrik hadysalary ýokarlygyna gönükdirilen 3 – dişden (P.R.T.) we aşaklygyna gönükdirilen 2 dişden (Q,S) ybarat häsiýetli egri çyzyk berýär.

P – dişjagaz öň kameralaryň oýanyş hadysasyny aňladýar. P – Q-kesim impulsyň

Öň kamera – mädejik (atriowentrikulýar) düwünine çenli geçirilişine gabat gelýär we ol 0,12-0,18 sek. deňdir. Q,R,S,T kompleksi mädejikleriň oýanyş hadysasyny aňladýar. Q,R,S sagky we çepki mädejikleriň dürli nokatlarynyň başlangyç oýanmasy bolup, 0,06-0,08 sek. deňdir. Köp alymlar T – dişjagazy mädejikleriň oýanyş hadysalarynyň tamamlanmasy bilen baglanyşdyrýarlar. Mädejikleriň elektrik sistolasynyň Q,R,S,T möhleti 0,32 – 0,35 sek. deňdir.

T-P interwaly ýürek arakesmesidir, onuň dowamlylygy 0,27 – 0,32 sekunttdyr. Çepki mädejigiň spertrofiýasynda elektrokardiogrammanyň çepki görnüşi III – äkidilmede çuň S – dişjagaz kesgitlenilýär. Sagky mädejigiň gipertrofiýasynda E.K.G. – nyň sagky görnüşi I – äkidilmede çuň S-dişjagaz kesgitlenilýär.

P-Q interwalyň (aralygyň) uzalmagy (0,20 sek. köp) ýüregiň geçiriji ulagmynyň belli bir meýdanynda anatomik zeper ýetmesi netijesinde bolup biler. P-Q interwalyň uzalmagy köplenç miokardyň sowuklama keselinde bolýar. Çuň Q- dişjagaz (4 mm köp) onuň ylaýtada T-dişjagazyň otresatel wagtyndaky çuňlaşmasy mädejikleriň miokardyndaky ýerli üýtgemeler barada güwä geçýär. R – dişjagazyň görnüşiň we ulylygynyň üýtgemegi mädejikleriň gipertrofiýasynda, aritmiýalarda we ýürek ýetmezçiliginde duş gelýär. S-T interwalyň izoelektrik çyzygyndan ýoikarlygyny ýa-da aşakdygyny gysarmasy esasynda miokardyň koronar gan aýlanyşygynyň bozulmagy netijesinde ýüze cykyp biler.

T – dişjagazyň ulygynyň we görnüşiň üýtgemegi mädejikleriň miokardyndaky metebolik hadysalaryň üýtgemeleri hakynda şaýatlyk edýär. Elektrokardiografiýa barlag usulynyň ýüregiň geçiriji ulgamynyň esasy funksiýalarynyň – oýanyjylygynyň we geçirijiliginiň, infarkt miokardy, aritmiýalaryň dürli görnüşlerini anyklamakda uly ähmiýeti bardyr.

Ultrases barlag usullary. Ehografiýa

Ehografiýa bu keseli anyklamagyň bir usuly bolup barlanylýan beden meýdanynyň dokumalaryna ulatrases impulslaryny ibermeklige esaslanandyr. Ultrases diagnostikasy beýleki barlag usullary boýunça kesgitlenilip bilinmeýän, patalogik ýagdaýlary ultrases arkaly ýüze çykarmak bolar. Meselem: rentgenologik ýüze çykaryp bolmaýan ownuk öt

halta daşlaryny ehografiýa arkaly ýüze çykarmak bolar. Häzirki wagtda ultrases barlaglary: ýürek, bagyr, öt halta, aşgazan asty mäziň, kesellerini anyklamakda giňden ulanylýar. Ultrases diagnostikasy newrologiýada, oftalmologiýada, akuşerçilik we ginekologiýada amalynda giňden ulanylýar.

Skansirlemek

Radioizotop usuly bilen barlamaklyga skansirleme diýilýär. Bu usulda näsagyň bedeninde radiaktiw preparatlary goýberilýär. Ol belli bir synalaryň dokumalarynyň çalt we köp toplanmagyna esaslanandyr. Meselem: galkan görnüşli mäziň funksiýasyny barlamak üçin ýod 131 ulanylýar. Bagryň funksiýasyny barlamak üçin, altynyň kolloid ergini 193 ulanylýar. Bu maddalaryň minemal zyýansyz möçberi bedene goýberilenden soň, ýörite gural – skaner arkaly barlag geçirilýän synanyň ölçegleri, görnüşi ýerinde oturyşy we funksional ýagdaýy hakyndaky maglumatlary almak bolar.

Laboratoriýa barlaglary

Gan barlagy

Şepagat uýasy laborator barlaglar üçin we ony barlaghana ibermegi başarmalydyr. Ýörite blankalarda näsagyň adyny, atasynyň adyny, otagynyň tertip nomerini, ýatan bölümini materialyň iberilen wagty we barlagyň maksadyny görkezýärler. Geçilýän barlaglaryň maksadyna laýyklykda, gany 0,5-den 4,5 ml çenli almak bolar. Gany köp bolmadyk möçberini almagyň has ýönekeý usuly gany barmakdan almakdyr. Gany barmakdan onuň umumy derňewi geçirmek, ganyň lagtalanma möhletini kesgitlemek, gan akma wagty, trombositleriň sanyny kesgitlemek we başga-da birnäçe analizleri geçirmek üçin alýarlar. Gan alynjak ýeriň hamy spirte batyrylan zyýansyzlandyrylan pamyk bilen süpürilýär. Çep el bilen barmagyň soňky bogunyndan tutup saklaýarlar (köplenç gan çep eliniň dördünji barmagyndan alynýar). Sag el bilen Jenneriň neşderini iki-

üç mm çuňlukda sançýarlar. Zyýansyzlandyrylan pamyk bilen ilkinji damjany süpürüp alýarlar we gan almak üçin pipetkany gyýtak goýýarlar. Kapilýarlygy üçin pipetka gandan dolýar. Käte gany gulak ýelkeniniň ýumşak etinden almaklyk has-da maksada laýykdyr. Bu usuly periferiki gan aýlanyşygy agyr bozulmalarynda, şokda, kollapsda, el-aýak ýananda ulanylýar.

Eritrositleriň we leýkositleriň sanagynda ýörite garyjylardan peýdalanylýar ýa-da pipetka rezin turbajygyny geýdirýärler we ony agza alyp, ganyň gerekli möçberini pipetka sorýarlar. Gany lagtalandyrmaga pösgel beriji erginli probirka goýberýärler. Gan alandan soň, sanjym ýerine zyýansyzlandyrylan spirte ezilen pamyk basyp, gan akmasyny togtadýarlar. Gan barlaglarynyň diagnostik we prognostik ähmiýeti bardyr, häzirki wagtda ony her bir hassahanadaky we gatnap bejergi alýan näsaglarda geçirilýär.

Gemoglobiniň mukdaryny kesgitlemek

Genoglobiniň mukdaryny Saliniň gemometriniň kömegi bilen kesgitlenilýär. Saliniň gemometri ştatiwe berkidilen 3 sany probirkadan ybarat bolup, onuň iki gyrasyndaky probirkalarda açyk goňur reňkli standart suwuklyk bar. Ortadaky probirka bolsa graduirlenen içi boş. Gemoglobiniň mukdaryny kesgitlemek üçin ortadaky boş probirkanyň birinji belligine çenli HCl duz kislotasyny guýmaly. Soňra deşilen barmakdan ýörite kapilýaryň belligine çenli gan almalyda HCl-ly probirka guýmaly. Ýörite cüýşe taýajyklarynyň kömegi bilen garmaly, 3-5 min goýmaly. Şu bellenen wagt aralykda ganyň gemoglobin bilen HCl-yň arasynda reaksiýa geçip duzturşuly gematin emele gelýär we ganyň reňki goýy goňur reňke öwrülýär. Goýy goňur reňkli gany öwürýär. Goýy goňur reňkli gany pipetkanyň kömegi bilen distilirlenen suw damdyryp suýladyp başlamaly. Goýy goňur reňkli ganyň reňki tý garadaky probirkalardaky suwuklygyň reňki bilen deňleşýänçe, ortadaky probirkanyň reňki haýsy bölümiň duşunda reňkler deňleşen bolsa şol gemoglobiniň mukdaryny aňladýar.

Häzirki döwürde gemoglobiniň mukdaryny F.E.K. (elektrofotokolorimetriň) kömegi bilen anyklanylýar. Gemoglobin kadada aýallarda 120-140 gr/l, erkeklerde 120-160gr/l. Gemoglobin anemiýada azalýar.

Eritrositleriň sanyny anyklamak

Eritrositleriň sanyny anyklamak üçin probirka 4 ýa-da 8 ml fiziologik ergini guýmaly. Deşilen barmakdan ýörite kapilýara gan alyp fiziologik erginiň üstüne guýmaly. Eritrositleriň sanyny F.E.K guralynda anyklamak bolar ýa-da mikroskopda Gorýaýewiň kamerasynda sanamak bolar. Mikroskopda sanamak üçin Gorýaýewiň kamerasyny ganyň fiziologik ergini bilen garyndysyndan 1-2 damjasyny guýup doldurmaly. Mikroskopda diognal boýunça ýerleşen uly kwadratlaryň içindäki eritrositleri sanamaly. Kadada eritrositleriň sany aýallarda $4-5 \times 10^{12}$ 1 ganda, erkeklerde $4,5-5,5 \times 10^{12}$ bir lirt ganda olaryň sany anemiýa keselinde azalýar. Eritrositleriň sanalyşynyň has ýönekeý usuly 5 uly kwadratdaky eritrositleriň sanyny hasaplaýarlar we alnan sany 10 000 köpeldýärler.

Leýkositleri hasaplamak

Leýkositleri hasaplamak üçin barmagyň öňki deşilen yerinden ýörite garyja alynýar. Onuň içi ak şarjagazly ampulasydyr. Leýkositleri suwuklandyrmak üçin uksus kislotasynyň 3% ergininden peýdalanýar. Leýkositleri has ýşgýr görüner ýaly uksus kislotasyny leýkositleriň ýadrosyna reňk berýän gensian fioletiň 1%-li suw erginiň 2-3 damjasyny damdyrýarlar. Gany melanzeliň 0,5 belligine çenli alýarlar. Soňra bolsa 2 bellige çenli uksus sirkesiniň erginini sorduýarlar. Ýagny gany 20 gezek suwuklandyrýar. Leýkositleri adaty ýüz uly boş kwadratda sanýarlar. Tapylan gany 1600 – e bölýärler. 4000 we 20-ä köpeldýärler. Ýönekeý uksusly leýkositleriň ýüz uly kwadratdaky tapylan sanynyň 2 – ä bölýärler we alnan hususy sany 100-e köpeldýärler.

Eritrositleriň çöküş tizligini kesgitlemek

(E.Ç.T.) – Pançenkowyň täri boýunça kesgitlenilýär. Arassa we gury pipetkany natriý ekstraktynyň 5% ekstrakty bilen birnäçe gezek çaykaýarlar. Soňra P bellige çenli natriý ekstraktynyň 5% ergini alyp, sagat aýnajygynyň üstüne goýberýärler. Soňra barmakdan düwmejige çenli 2 gezek gan alýarlar. Alnan gany natriň ekstraktynyň ergini bolan sagat aýnajygynyň üstüne goýberýärler. Suwuklyklary garyşdyryp şu pipetkanyň 100-nji bölümüne çenli alýarlar. Pipetkany ştatiwe dikligine berkidýärler. Dogry bir sagatdan soň çöken eritrositleriň sütünjiginiň derejesini belleýärler. Sagat adamlardan E.Ç.T. 4-12 mm sagat aralygynda bolýar.

Gan lagtalanmasyny kesgitlemek

Sanjylanda çykýan ilkinji gan damjasy aýrylandan soňra, ýyljak predmet aýnasynyň üstüne zyýansyzlandyrylan iňňe bilen ganyň 8-10 damjasyny ýygnaýarlar we fibrin sapajygynyň göze ilip başlan pursadyndan tä doly lagtalanma çenli wagt aralygyny belleýärler. Bu lagtalanýş möhletidir. Ol kadada 5-6 minuda deňdir. Gan lagtalandyryşynyň çaltlandyrylan usuly probirka 1 ml gan alyp ony başaşak tutmak mümkin bolanda möhletini belleýärler. Bu usul boýunça kadada lagtalanma 5-10 minutdyr.

Leýkositlar formulany anyklamak

Leýkositlar formula bu leýkositleriň dürli görnüşleriniň özara prosent gatnaşygdyr. Ony anyklamak üçin predmet aýnajygynyň üstüne 1-2 damja gan damdyryp ony garyşdyryp guratmaly. Soňra spirte salyp fiksirlemeli. Guradyp Romonowskiý Gimzanyň usuly boýunça reňklemeli we mikroskopda leýkositleriň dürli görnüşlerini sanamaly. Olaryň prosent gatnaşygyny bilmek üçin hasaplaýjy maşynlarda peýdalanýarlar. Sanalyp leýkositleriň umumy sany 100-e ýetenden soň olaryň prosent gatnaşygy çykarylýar. Kadada neýtrofiller taýak ýadroly 1-6%-li, sigment ýadroly 45-72%, lizonofiller 0,5-5%, bezofiller 0-1%, limfasitler 19-37%, monositler 3-11% bolmalydyr.

Dürli keselerde leýkositleriň dürli görnüşleriniň köpelyändigini üçin leýkositlar formulany anyklamagyň uly ähmiýeti bardyr. Meselem iriňli sowuklamalarda neýtrofilleriň sany köpelyär. Allergiki keselerde lizonofilleriň sany, ýokanç keselerde limfositleriň sany köpelyär.

Reňkli görkezijini anyklamak

Reňkli görkeziji bu eritrositleriň nähili derejede gemoglobini bilen reňklenendigini aňladýan görkezijidir. Ony eritrositleriň gemoglobine bolan gatnaşygy boýunça anyklanylýar.

Reňk görkezijini kesgitlemek üçin eritrositleriň ilkinji iki sanyny ikä köpeldip gemoglobiniň hasaplanan mukdaryna bölmek bolar. Demir ýetmezçiligi zerarly ýüze çykýan anemiýalarda reňkli görkeziji peselýär. Meselem: 0,6-0,7 witamin B₁₂ ýetmezçiligi ýüze çykýan anemiýalarda bolsa reňkli görkeziji ýokarlanýar (1,0 – 1,2).

Ulaldylan damja taýýarlamak

Ulaldylan damja taýýarlamak üçin predmet aýnajygyna 2-3 sany uly gan damjajygyny ýygnaýarlar, başga bir predmet aýnajygy bilen oňa 1 sm kwadrat ölçegli tegmil görnüşinde predmet aýnajygyna çalýarlar we guradýarlar. Soňra bolsa berkidilmezden 35-40 minudyň dowamynda Romonowskiý Gimzanyň ergininde boýalýar. Boýag galyndysy suwda emay bilen ýuwup aýyrýarlar we aýnajygy dik ýagdaýda guradýarlar. Şondan soň preparada mikroskop astynda seretmek bolýar.

Ulaldylan damja esasan ganda gyzdurma plazmodiýasyny ýüze çykarmak üçin ulanylýar. Ony keseliň kliniki keşbine bagly bolmazdan almak bolar, çünki parazitleri periferiki ganda, tutgaý aralygyndaky döwürde bardygyny bellemek gerek.

Peşewiň umumy barlagy

Bu laborator barlag hem keseline seretmezden ähli näsaglarda geçirilýär. Sebäbi diňe böwrek we siýdik ýollarynyň kesellerinde däl-de eýsem beýleki synalaryň (ýürek, bagyr, öýken) endokrin mázleriniň kesellerinde siýdikde her hili üýtgeşikler anyklanylýar. Umumy barlag üçin köplenç ertir ilkinji peşewi arassa çüýşe gaba toplaýarlar. Aýal-gyzlaryň aýbaşy döwründe peşewi umumy barlagy üçin almaly däl. Eger şol döwürde hökman peşewiň barlagy gerek bolsa ony katetriň kömegi bilen almaly. Alnan siýdige tekliptnama ýazyp barlaghana ibermeli.

Laboratoriýada siýdigiň mukdaryny, reňkini, durulygyny, ysyny, udel agramynyň, belogyň, glýukozanyň, öt pigmentiniň bardygyny anyklamaly. Peşewiň mukdaryny ýörite graduirlenen silindre guýup ýa-da peşew toplanan gabyň göwrümi boýunça anyklamak bolar. Bir gije-gündizde sagat adam 1,0 – 1,5 l peşew bölüp çykarýar. Süýji diabtinde we gantly däl diabetde peşewiň mukdary 3-8 l çenli ýetýär. Oňa poliuriýa diýilýär. Böwrek, ýürek keselli suwuklygyny ýitirende, siýdigiň mukdary azalýar. Oňa oligouriýa diýilýär. Eger katetr bilen siýdik çykmasa (siňdik haltada peşew ýok) onda anuriýa diýilýär, bu ýagdaý böwrekleriň ýiti funksional ýetmezçiliginde ýüze çykýar. Peşewiň reňkini ýagtylykda ýönekeý göz bilen seredip anyklaýarlar. Kadada peşew saman sary reňkde bolýar. Eger siýdik gan gatançly bolsa onuň reňki gyzy bolup et ýuwulan suwa meňzeýär. Sarygetirme keselinde onuň reňki piwonyň reňkine meňzeýär, ýöne siýdigiň reňkine iýilýän iýmitleriň, içilýän dermanlaryň hem täsir edýändigini ýatdan çykarmaly.

däl. Kadada peşew dury bolmaly. Haçanda peşewiň mukdarynda her hili duzlar leýkositler köpelende ol bulançak bolýar.

Täze bölüp çykarylan peşew turşumtyl ysly bolýar. Eger peşew gapda köp saklansa ondan ammiagyň ysy, gant diabetiniň agyr görnüşinde asitonyň ysy duýulýar.

Peşewiň otnositel dykzlygyny ýagny udel agramyny ölçemek

Bu görkeziji urometriň kömegi bilen anyklanýar. Peşewi silindre guýup, onuň içine urometri çümdirmeli. Urometriň görkezmesi boýunça kesgitlenilýär. Kadada peşewiň udel agramy 1015-1025 aralygynda bolmaly, 1030-dan geçse giperstenuriýa diýilýär we şeýle ýagdaý gant diabeti keselinde bolup biler. 1010-dan pes bolsa gipostenuriýa diýilýär. Ol gantsyz diabetde we böwrekleriň hroniki funksional ýetmezçiliginde bolup biler.

Siýdikde belogyň barlygyny anyklamak. Belogyň bardygyny hil tarapdan sulfasalidsil kislotasynyň kömegi bilen anyklaýarlar. Onuň üçin probirka 3-4 ml siýdigi guýup 6-8 damja 20 %1-li sulfasalidsil kislotasyny damdyrmaly. Eger siýdikde belok bar bolsa ak bulançak ýa-da ownuk „Garjagazlar“ peýda bolýar. Peşewde belogyň näçe mukdarda bardygyny takyk anyklamak üçin azot kislotasyny ýa-da larenowyň erginini ulanmaly. Probirka 1 ml azot kislotasyny ýa-da larenowyň ergini guýup, oňa pipetkanyň kömegi bilen baglanýan siýdigi syrykdyrmaly.

Soňra 1-2 minut geçenden soň gara kagyzy arkasyna tutup probirkadaky erginlere seretmeli. Eger iki erginiň arasynda ak halka emele gelse, onda belogyň bardygyny aňladýar. Inçejik ak halkanyň peýda bolmagy siýdikde 0,033 gr /litr belogyň bardygyna dogry gelýär. Eger ak halka galyň bolsa onda siýdigiň 1 ml-ni birnäçe esse (3,5,10 we ş.m.) suw bilen suýladyp reaksiýany gaýtalamaly. Peşew näçe esse suýlanda inçe ak halka emele gelen bolsa şony 0,033-e köpeltmeli (meselem: 1 ml peşewi 5 esse suw bilen suýladanda inçe ak halka emele gelen bolsa onda $0,33 \times 5 = 0,165$) belok bar. Peşewde belogyň peýda bolmagyna protenuriýa diýilýär. Ol köplenç böwrek kesellerinde, hatda beýleki synalaryň kesellerinde-de bolup biler.

Peşewde glýukozanyň bardygyny lukmanyň görkezmesi boýunça anyklaýarlar. Nilanderiň reaksiýasy boýunça anyklamak üçin probirka 5 ml siýdigi guýup oňa 2-3 ml Nilanderiň reaktiwini goşmalyda 2-3 minudyň dowamynda gaýnatmaly. Peşewde

glýukoza bar bolsa onda garyndy garalyp başlaýar. Glýukozanyň bardygyny mukdar taýdan anyklamak üçin Altgauzeniň usulyny ulanýarlar. Onuň üçin probirka 4 ml peşewi guýup, oňa 1 ml 10%-li iýiji natriniň ergini goşmalyda 1 minudyň dowamynda gaýnatmaly. Eger peşewde glýukoza bar bolsa onuň reňki sary reňkden garamtyl reňke çenli üýtgeýär. Şol reňkleri şkalanyň reňkleri bilen deňeşdirip glýukozanyň näçe mukdardagyny anyklamak bolýar. Kadada peşewde gläukoza ýok. Onuň peýda bolmagyna glžukozuriýa diýilýär. Gant diabeti keselinde peşewde 0,5-den 5-6 %-de çenli glýukoza bolmagy mümkin.

Peşewde keton bölejiklerini anyklamak

Langyň usuly boýunça geçirilýär. Probirka 5 ml peşewi guýup, oňa birnäçe damja reaktiw goşmaly (reaktiw 30% uksus kislotasyndan we 6% natriniň nitprussidinden ybarat). Soňra pipetkanyň kömegi bilen ammiagyň ergini syrykdymaly. Siýdikde ketonlar bar bolsa erginleriň aralygyndan çernil (fiolet) reňkli halka emele gelýär. Ketonlar gant diabetiniň agyr görnüşlerinde we beýleki intoksikasiýalarda peýde bolýar. Peşewde öt pigmentleriniň bardygyny-da lukmanyň görkezmesi boýunça anyklaýarlar. Onuň üçin probirka 1-2 ml peşew guýup pipetkanyň kömegi bilen lýugolyň erginini syrykdymaly. Eger peşewde öt pigmentleri bar bolsa erginleriň aralarynda ýaşyl halka emele gelýär. Öt pigmentleri peşewde bagyr kesellerde peýda bolýar.

Peşewiň çökündilerini mikroskopda barlamak

Onuň üçin peşew salnan gabyň düýbünden (çökündisinden) pipetka bilen sentrafuk probirkasyna guýmaly we 3-5 minudyň dowamynda sentafukda aýlamaly. Soň şeýle edilende peşewdäki elementler probirkanyň düýbüne çökýär. Soňra 3-5 minut aýlanan soň probirkadaky peşewiň dury ýerini döküp düýbündäki çökündiden 1-2 damja alyp predmet aýnasyna damdyrmaly, ýapyjy aýnajyk bilen örtüp mikroskopda seretmeli. Şeýlelikde peşewiň düzüminde bar bolan elementleri: eritrositleri, leykositleri, epiteliýalary, bakteriýalary, fosfat, urat, aksalat duzlaryny görmek bolýar.

Peşewiň düzüminde eritrositler köp bolsa gemoturiýa diýilýär.

Makrogemoturiýa – peşewdäki gan ýönekeý göze görünýär. Makrogemoturiýa siýdikdäki eritrositler mikroskopda görünýär. Peşewde eritrositler täzeçe üýtgedidik görnüşde bolsa onuň siýdik ýollaryndan geçendigini aňladýar. Bówrek kesellerinde siýdikdäki eritrositler köplenç aşgarlar bilen reaksiýa geçip, üýtgän görnüşinde bolýarlar.

Peşewde leýkositler bolsa leýkosituriýa ýa-da piuriýa (siýdikde iriň bar) diýilýär. Ol böwrekleriň we siýdik ýollarynyň bakterial sowuklama kesellerinde duş gelýär. Bakteriýalaryň köp bolmagy ýagny bakteriuriýa hem şol keseller bilen baglanyşyklydyr.

Duzlaryň: fosfatlaryň, uratlaryň, aksatlaryň çakdan aşa köp bolmagy böwrek daş keseliniň alamaty bolup biler (uroliaz) silindirleriň peşewde peýda bolmagyna silindriuriýa diýilýär. Olar plazma beloklaryndan böwrek kanaljyklarynda emele gelýärler. Silindrler esasan hem ýiti we hroniki glomerulonefritlerde, nefrozda peýda bolýar.

Peşewiň bir gije-gündizdäki mukdaryny kesgitlemek

Bir gije-gündizdäki peşewiň mukdary sagdyn adamda 800-den 1500 ml deňdir. Gündizki diurez bilen gijeki diureziň gatnaşygy 3:1 ýa-da 4:1 bolmalydyr. Bir gije-gündiziň dowamynda 750 ml-den az ýa-da 3000 ml-den köp bölünip çykmagy, peşew bölüp çykaryjy synalarda ýa-da beýleki synalarda ol ýa-da beýleki keselleriň emele gelmegi hakynda habar berýär. Bir gije-gündizki peşewiň mukdaryny kesgitlemek üçin näsag irden turşuna peşew haltany boşadýar. Peşewiň soňky ähli mukdaryny 24 sagadyň dowamynda arassa gaba ýygnaýarlar, her gezekki bölünip çykýan peşewi salkyn ýerde goýýarlar. Şol wagtda näsagyň içen suwuklyklaryny hem hasaplaýarlar (wena damardan goýberilen suwuklyklar hem hasaba alynýar). Şu möhletde bölünip çykan ähli peşewi ölçejji silindre guýup ölçeyärler. Sagdyn adamda içen suwuklygynyň 75 %-ni peşew bilen bölüp çykarýar. Böwrek we ýürek kesellerinde çişler peýda bolup başlan döwründe bölünip çykan peşewiň mukdary azalýar.

Zimniskiniň synagy

Bu synagy böwregiň konsentrasion ukybyny kesgitlemek üçin geçirilýär. Näsag ir sagat 6-da buşukmaly, ony dökmeli. Peşewi bir gije-gündiziň dowamynda her 3 sagatdan aýratyn gaplara 8 sany bölek toplamaly. Ir sagat 9-dan ertesi sagat 6-a çenli toplamaly. Näsagy gije sagat 3-de turuzyp buşukdyrmaly. Eger-de buşukmasa gaby boş goýmaly. Umumy maglumatlardan başga-da gabyň daşynda porse sanyny görkezmeli. Bölünip çykýan peşewiň her böleginiň mukdaryny we oňnositel dykzylygyny kesgitleýärler. Bu bolsa funksional ukyby dogrusynda takmynan düşünje berýär. Bulardan başga-da

gündizki we gijeki diurezi aýratynlykda kesgitleýärler. Kadada sagdyn adam peşewiň köp mukdaryny gündiz bölüp çykarýar. Böwregiň konsentrasion ukybynyň bozulmagynda ýa-da gan aýlanyşygynyň ýetmezçiliginde gündizki diurez gijeki diurez bilen deňleşýär ýa-da gündizki diurez az hem bolup biler.

Peşewiň otnositel dykzylygynyň pes bolmagy we gündizki mukdarynyň üýtgäp durmagy böwregiň konsentrasion ukybynyň bozulandygyny görkezýär. Otnositel dykzylyk (udel agramy) kada boýunça 1,015 den 1,025 aralygyndadyr.

Gakylygyň laboratoriya derňewinde

Gakylygyň umumy barlagynda onuň mukdaryny, häsiýetini, reňkini, ysyny anyklaýarlar we mikroskopik hem-de bakteriologik derňewler geçirilýär.

Gakylygyň mukdary bir gije-gündiziň dowamynda 1-2 ml 0,5-1 l çenli ýetip biler. Şeýle köp mukdardaky gakylyk öýkeniň iriňli kesellerinde bolup biler. Gakylygyň häsiýeti boýunça şu aşakdaky görnüşlerini tapawutlandyrmak bolar: serroz görnüşli, tüýkçilik görnüşli, iriň we gan gatyşyk görnüşleri. Gakylygyň reňki onuň häsiäetine baglydyr. Serroz görnüşli reňksiz suw ýaly bolýar. Beýle görnüşli gakylyk öýkeniň suwly çişinde peýda bolýar. Tüýkçilik görnüşli ýa-da onuň iriň gatançly görnüşli ak ýa-da sarymtyl ak reňkde bolup, bronhit, astma ýaly kesellerde durş gelýär. Iriňli gakylyk sary ýa-da ýaşylymtyl reňkde bolýar, ol öýkeniň iriňli kesellerinde peýda bolar. Ganly gakylyk gyzyly ýa-da pos reňklidir. Öýken inçekesinde öýkeniň howply çiş kesellerinde bronhoektazda öýkenden gan akma görnüşinde-de bolup biler. Köplenç gakylyk yssyz bolýar. Ýöne käbir kesellerde ol spesifik ysly bolup biler. Meselem öýkeniň absesinde, bronhoektazda onuň erbet porsy bolýar. Öýkeniň gangrenasynda we howply çiş keselleriň dargan döwründe gakylykdan çüýräp zaýаланan etiň ysy duýulýar. Gakylygyň gatlagyny ol köp mukdarda bolanda anyklamak mümkin. Öýkeniň absesinde ol iki gatdan ybarat – ýokarky gatlagy serroz (suw ýaly), aşaky gatlagy iriňli. Öýkeniň gangrenasynda bolsa üç gatladan ybarat: ýokarky tüýkçilik görnüşli, otaky iriň, aşaky dargan öýken dokumalary.

Gakylygy mikroskopda barlamak üçin onuň birazajygyny predmet aýnasyna geçirip, ony ýuka aýnajyk bile örtüp mikroskopda seredýärler. Onda leýkositleri we eritrositleri, epitelial öýjüklerini, aktinomisitler bronhial astmanyň elementlerini (Şarka Leýdenin kristallaryny, Kuşmanyň spirallaryny we eozinofilleri) görmek bolar. Gakylyga

bakteriologik barlaglaryny geçirmek üçin hem onuň biraz mukdaryny predmet aýnasyna çyrşap ýalynyň üstünden geçirip fiksirlmeli. Soňra ony Gramyň usuly boýunça reňklemeli. Eger inçekesel taýajyklary gözlenilýän bolsa Silnensonyň usuly boýunça reňkläp guradyp mikroskopda bakteriýalary, koklary görmek bolar. Gakylykdaky mikroblaryň antibiotiklere duýgurlygyny anyklamak üçin gakylygyň zyýansyzlandyrylan petriniň çanajygyna ýa-da zyýansyzlandyrylan gapakly çüýşejiçe toplamaly. Ýöne gakylygy toplamazdan öňürti syrkaw dişlerini ýuwmaly. Agzyny haýsyda bolsa dezinfisirlenen ergin bilen çaykamaly. Üsgürüp gakylyk kakandan soň gabyň gapagyny açyp, tüýkürmeli. Gakylygy bakteriologik laboratoriya ibermeli. Ol laboratoriyada gakylygy iýmit sredalaryna ekip, bakteriýalary ösdürip soňra olaryň haýsy antibiotige duýgurlygyny anyklaýarlar. Laboratoriya barlaglar geçirilip gutarandan soň galan gakylygy ýakmaly ýa-da hlor hekiniň suwy bilen zyýansyzlandyrmaly.

Aşgazan şiresiniň laboratoriya barlaglary

Laboratoriya barlaglary üçin aşgazan şiresini fraksion usuly arkaly alýarlar, ýagny ertirlik naharyndan öň bir gezek, ýörite nahardan soň 8 gezek her 15 minutdan alynýar (käbir klinikalarda bazal sekresasiýasyny anyklamak üçin nahardan öň 4 gezek her 15 minutdan alýarlar). Alnan aşgazan şiresini tekliplama ýazyp laboratoriya ibermeli. Laboratoriyada her bir bölegini, mukdaryny, ysyny anyklandan soň hil barlaglary geçirilýär ýagny onuň turşulygyny anyklaýarlar.

Aşgazan şiresiniň mukdary 100-120 ml aralygynda bolup biler. Eger ol 150 ml köp bolsa gipersekresiya diýilýär. Beýle ýagdaý hroniki gastritde we aşgazanyň ýara kesellerinde duş gelýär. Aşgazan şiresiniň mukdary 90 ml az bolsa giposekresiya diýilýär. Ol hroniki gastritleriň bir görnüşinde duş gelýär. Aşgazan şiresi reňsizdir, ýöne ol öt gatançly bolsa ýaşylymytyl reňkde, gan gatançly bolsa gyzylymytyl reňkde bolmagy mümkin. Aşgazan şiresinde tüýkülügiň garyndysy, iýmit garyndysyda bolup biler.

Eger onda düýn, öňňügiň iýlen iýmitiň galyndysy bolsa, aşgazandan on iki barmak içegä iýmitiň geçmeginiň kynlaşandygyny aňladýar. Aşgazan şiresiniň turşumtyl ysy bar. Süýji diabetiniň agyr görnüşinde asetonyň ysy duýulýar. Böwrekleriň hroniki funksional ýetmezçiliginde bolsa maçewinanyň ysy duýulýar. Aşgazan şiresini himiki barlaglar netijesinde umumy turşulygyny erkin duz kislotalaryny we baglanyşykly kislotalarda anyklaýarlar. Aşgazan şiresiniň turşulyklaryny 0,1 normal NaOH ergini bilen titirlemek

arkaly kesgitleýärler. Onuň üçin kiçijik stakanjygy 5 ml süzülip arassalanan aşgazan şiresini guýup oňa 1-2 damja dimetil amedaza benzol, bir damja fenolftaleini damdyryp býuretkadan 0,1 normal NaOH erginini titirläp başlaýarlar. Haçanda aşgazan şiresiniň turşulygy neotrozirlenende indekatorlaryň reňki gyzyň reňkden mämişi gyzyň reňke öwrülýär. Soňra sary reňke geçýär. 100 ml aşgazan şiresiniň turşulyklaryny neýtrallaşdyrmak üçin sarp edilen iýiji Na-niň mukdary boýunça olaryň derejesi anyklanylýar. Kadada umumy turşulyk 40-60 ge erkin duz kislotasy 20-40 baglanyşykly turşulyk 10-20. Eger turşulyklar kadadan ýokary bolsa giperassit ýagdaýy kadada bolsa nowmasiw, peselen bolsa gipoassiw, ýok bolsa anasit ýagdaýy diýilýär. Lukmanyň görkezmesi boäunça kähalatlarda aşgazan şiresiniň düzüminde süýt kislotasynyň bardygyny anyklaýarlar. Bu kislota aşgazan şiresinde aşgazanyň howply çiş keselinde peýda bolýar. Şonuň ýaly-da gerek bolsa aşgazan şiresini mikroskopda barlaýarlar. Onda atipiki öýjükleriň tapylmagy örän uly diagnostiki ähmiýete eýedir.

Ödüş laboratoriya barlagy

Laboratoriya barlagy üçin duedonal zondirleme üç bölek öt alýarlar-da tekliptnama ýazyp laboratoriya iberýärler. Laboratoriýada her bölek ödüň mukdaryny, reňkini, durulygyny, udel agramyny kesgitlep soňra mikroskopda barlaýarlar.

Birinji „A“ bölek öt – oniki barmak içegedäki öt bolup, ol açyk sary reňkde biraz tüýkülige meňzeş galyndysy bolmagy mümkin, mikroskopiýada 5-6 leýkosit bolup biler.

Ikinji „B“ bölek öt – öt haltadan gelyän bölegi, ol goýy ýaşyl ýa-da pagta ýagyň reňkinde bolmaly. Dury bolmaly, mikroskopiýada leýkositler bolmaly däl.

Üçünji „S“ bölek öt- bagryň içindäki öt ýollaryndan gelyän limonyň sarysy ýa-da tylla sary reňkde, dury bolmaly, mikroskopiýada leýkositler we beýleki öýjükler bolmaly däl.

Öt ýollarynyň sowuklama kesellerinde ödüň böleklerinde ýa-da beýleki böleklerde leýkositler, epitelial öýjükler, bakteriýalar peýda bolýarlar. Meselem agzalan üýtşiklikler ödüň birinji böleginde bolsa onda on iki barmak içegede sowuklama bolmagy mümkin. Öt haltanyň keselinde ödüň ikinji böleginde üýtgeşiklik peýda bolýar. Bagryň içindäki öt ýollarynyň kesellerinde bolsa üçünji bölekde üýtgeşikler anyklanylýar. Kähalatlarda ödüň düzüminde duzlaryň, çägäniň bardygy anyklanylýar. Bu bolsa öt ýollarynda daşyň

bardygyny aňladýar. Ödün düzüminde lýamblyalar, içegede ýaşaýan iki murtly jandarlar bolmagy mümkin. Olar öt haltanyň keselleriniň sebäpkärleri bolup bilerler. Uly kliniki laboratoriýada ödün düzümindäki bilurubini we holestrini anyklaýarlar.

Uly tärediň laboratoriýa derňewleri

Uly tärediň umumy derňewinde keseline seretmezden ähli näsaglarda geçirilýär. Kadada uly täret goňur reňkdedir. Sarygetirme keselinde ol agaryp hek reňkli bolýar. Iýmit siňdiriş synalarynyň ýokarky bölümünde gan akma başlansa, ol uly tärediň reňki garalýar, ýagny gara sakgyzyň reňkine meňzeýär. Galyberse-de uly tärediň reňkine iýilýän iýmitleriň käbir içilýän dermanlaryň hem täsiri bar. Meselem: gök önüm köp iýilende onuň reňki ýaşyl, bagyr dalak ýaly iýmitler iýilende we demriň preparatlary içilende uly törediň reňki garalýar. Süýt önümleri çakdan aşa köp iýilse ol saralýar. Uly törediň konsentrasiýasy suýuk suw ýaly, atala ýaly, gaty togalak kalbasanyň görnüşinde bolýar. Köp wagtlap içi gatan adamlarda gumalak görnüşli bolýar. Eger içegäniň aşaky böleginde gaty çiş ýa-da gemoroýlar bar bolsa onda ýodajyk ýa-da ol ýasy görnüşde bolýar. Uly tärediň käbir kesellere mahsus hilide bolup biler. Meselem garyn garahassasynda ony nohut çorbasyna meňzedýärler. Holerada bolsa tüwi gaýnadylan suwa meňzeýär. Iýmit bilen zäherlenen we salmaniozlarda uly täret erbet ysly suýuk suw ýaly bolýar. Şonuň ýalyda uly täretdeki galyndylary anyklamagyň hem örän uly diagnostiki ähmiýeti bar. Eger-de uly täretde burun sümek ýaly galyndy bolsa ol içegeleriň güýçli sowuklandygyny aňladýar.

Dizenteriýa kesellerinde bolsa iriň gan gatançly bolmagy mümkin. Uly täredi mikroskopda barlamak üçin onuň birazajygyny predmet aýnasyna geçirip ýuka aýnajyk bilen örtmelide mikroskopda seretmeli. Onda tärediň düzümindäki leýkositleri epitelial öýjükleri bakteriýalary, ýag damjalaryny görmek bolýar.

Uly täretde leýkositleriň bakteriýalaryň köp bolmagy onda iriň bardygyny aňladýar, eritrositleriň köp bolmagy bolsa ganyň bardygyna güwä geçýär. Gowy özleşdirilmedik et süýümleriniň, ýag damjalarynyň bolmagy aşgazanda we içegelerde ol ýa-da beýleki fermentleriň ýetmeýändigini aňladýar. Antibiotikler uzak wagtlap ulanylanda bolsa uly täretde olar peýda bolýar.

Uly tärediň bakteriologik barlaglary ýöriteleşdirilen bakteriologik laboratoriýalarynda geçirilýär. Onuň üçin törediň birazajygyny iýmit sredasyna ekmeli.

Ösüp ýetişen bakteriýalar koloniýalardan predmet aýnasyna çyrşap ondan bakteriýalary taýýarlap (dizenteriýa, tiflerde).

Uly tärediş himiki barlagy onuň düzümindäki göze görünmeýän gizlin ganyň barlygyny anyklamak üçin geçirilýär. Bu barlagy geçirmek üçin uly tärediş näsagy ýörite taýýarlardan soň almaly. Näsag üç gününň dowamynda et, balyk önümlerini iýmeli däl. Dişini ýuwmazlygy buýurmaly. Burundan gan akmanyň ýokdygyna göz ýetirmeli. Şeýle taýýarlykdan soň uly täret alyp himiki barlag geçirmeli. Uly tärediş düzümindäki göze görünmeýän ganyň bardygyny anyklamak üçin, onuň birazajygyny predmet aýnasyna geçirip oňa benzidin goşmaly. Eger benzidin goşulan badyna tärediş reňki gök bolsa onda ol reaksiýa položitel hasaplanylýar. Barlaga Grigersiniň reaksiýasy ýa-da benzidin barlagy diýilýär. Onuň položitel bolmagy iýmit siňdiriş organlarynyň ýokarky bölümünde ganamanyň bardygyny aňladýar (aşgazanyň ýa-da on iki barmak içegäniň ýara keseli ýa-da howply çiş keseli).

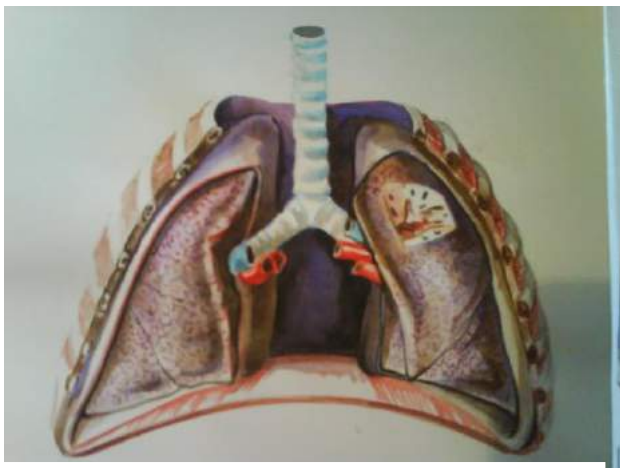
Barlag üçin sowallar

1. Näsagdan sowal-jogap alyşmaklygyň nähili ähmiýeti bar?
2. Näsagyň obýektiw barlaglaryna nämeler girýär?
3. Rentgenologik usuly arkaly haýsy synalary barlamak bolýar?
4. Iýmit siňdiriş synalaryny barlaglaryna nähili taýýarlamaly?
5. E.K.G. – ýazgysy nädip alynýar?
6. E.K.G. – ýazgysynyň diagnoz goýmakda nähili ähmiýeti bar?
7. Näsagdan umumy barlag üçin gany nädip almaly?
8. Gan barlaglarynyň diagnoz goýmakda nähili ähmiýeti bar?
9. Peşewi umumy barlaga nähili toplamaly?
10. Duodenal zondirleme näme üçin geçirilýär?
11. Aşgazan şiresiniň laboratorýa barlagynyň nähili ähmiýeti bar?
12. Täret barlaglary haýsy maksat üçin geçirilýär?
13. Bir gije-gündiziň dowamynda bölüp çykan peşewiň mukdaryna şepagat uýasy tarapyndan gözegçilik etmegiň näme ähmiýeti bar?
14. Şepagat uýasynyň peşewiň reňkine gözegçilik etmekligiň näme ähmiýeti bar?
15. Haýsy keselde peşewden asetonyň ysy gelýär?
16. Gakylygy umumy barlag üçin nähili toplamaly?
17. Gakylygy antibiotikleriň duýgurlygyna nähili toplamaly?

II bap.

Dem alyş ulgamynyň gysgaça anatomo-fiziologik maglumatlary.

Dem alyş ulgamyna: burun ýollary, bokurdak, traheýa, birleşdiriji dokumalardan ybarat ýukajyk, maýyşgak perde- plewra bilen gabalan öýken degişlidir. Sagky öýken üç üleşden: ýokarky, ortaky, aşaky, çepki öýken: iki: ýokarky we aşakky üleşlerden ybaratdyr. Öýken döş kapasasynda ýerleşýär. Öýkeniň aşaky üsti diafragma – döş – garyn perdejigi bilen galtaşyp durýar. Howa burun ýollarynyň üsti bilen traheýa gelýär, traheýa öýkeniň degişli bölümüne girýän sag we çep bronha bölünýär. Bronhlar, bronhiollar maýdajyk şahajyklary emele getirýärler. Olar mikroskopiki boşluklarda – alweollarda tamamlanýarlar. Alweollar ownujyk gan – damar torjagazlary – kapillýarlar bilen gurşalandyrlar.

Öýkeniň gurluşy

Gaz çalşygy döwründe kömürturşy gazy emele gelýär, ol howa ýollary arkaly daşary çykarylýar. Adatça, dem dartylanda öýkene takmynan 700 sm^3 howa girýär. Dem goýberilende döş kapasasynyň göwrümi kiçelýär. Kadada dem alyş sany 15-20-ä deňdir. Sagat adamyň dem alyşy ylganda, agyr fiziki zähmetde ýygylaşyp biler.

Dem alyş ulgamynyň kesellerini barlamagyň usullary

Näsaglaryň arzlary:

Dem alyş ulgamynyň kesellerine häsiýetli bolan näsaglaryň esasy arzlaryna döş kapasasynda agyry, demgysma, üsgülewük, ganly gakylygyň bölünip çykmagy girýär, umumy arzlara bedeniniň gyzgynyň ýokarlanmagy, umumy ysgynsyzlyk, bitaplyk, kemişdälik degişlidir.

1. Üsgülewük – dem alyş synalarynyň kesellerinde ýygy duş gelýän alamatdyr. Üsgülewük ýokary dem alyş ýollaryna düşýän keseki jisimleri ýa-da olarda toplanan gakylygy daşary çykarmaga gönükdirilen reflektor aktdyr. Üsgülewük gury we gakylykly bolup biler. Gury üsgülewük köplenç dem alyş synalarynyň zeperlenme keselleriniň başlangyç döwründe ýüze çykýar. Güýçli tutgaýly gury üsgülewük gök bogma keselinde we bronhlaryň howply çiş keselinde duş gelýär. Sowuklama keselleriniň soňraky günlerinde gakylykly üsgülewük başlanýar. Häsiýeti boýunça ak tüýkülik görnüşli, seroz görnüşli, iriňli, ganly gakylyk bolmagy mümkin. Gakylygyň häsiýeti kesele bagly bolup biler. Gakylygyň mukdary 1-2 ml-den 0,5-1 l çenli ýetýär. Şeýle köp mukdardaky gakylyk öýkeniň iriňli kesellerine mahsusdyr. Şol kesellerde gakylyk erbet ysly bolýar.
2. Demgysma (dyspnoýe) – iň wajyp alamatlaryň biri bolup, daşky dem alyşyň bozulmagyny häsiýetlendirýär. Demgysma dem alyşyň çaltlanmagynyň bozulmagy, ritminiň we dem alyşyň üüňlugyny häsiýetlendirýär. Demgysmanyň inspirator, ekspirator we gatyşyk görnüşleri tapawutlandyrylýar. Inspirator – dem almak, ekspirator – dem çykarmak, gatyşyk dem almak we dem çykarmak kyn bolýar. Demgysma fiziologik we patologik bolup biler. Fiziologiki demgysma dem alyş ulgamynyň ýürek-damar ulgamyynyň, gan ulgamynyň kesellerinde ýüze çykýar. Demgysmanyň gelip çykyşyna dem alyş ýollaryna keseki jisimleriň düşmegi, çişleriň peýda bolmagy, sowuklama ýagdaýlary, öýkeniň plewral boşlugyna suwuklyk toplanyp, gysylmasy sebäp bolup biler. Plewralaryň zeperlenmesinde dem alyş agyryly we ýüzleý bolýar. Öýken arteriýasynyň trombozynda gatyşyk görnüşli agyryly demgysma ýüze çykýar.
3. Döş kapasasynda agyry köplenç döş kapasasy şikeslenende, gapyrga ara newralgiýasynda, plewritlerde, miozitte, howply çiş keselinde duş gelýär. Dem alyş pursatynda agyrynyň döremegi plewra zeper ýetendiginden habar berýär.

4. Gan gagyrynmaklyk öýken keselleriniň esasy alamatlarynyň biridir. Ol öýken dokumasynyň weýran bolmagy bilen, bronhlaryň we öýkeniň gan damarlarynyň ýarylmasy bilen ýüze çykýar. Gan gagyrynmaklyk bu gakylykda gan düşlügi bolýar. Öýkeniň uly gan damarlary ýarylanda, öýkenden köp mukdarda köpürjikli açyk gyzyl gan akma bolýar. Gan gagyrynmaklyk we öýken gan akması öýken inçekesesinde, öýkeniň howply çiş keselinde, öýkeniň iriňli kesellerinde, mitral stenozynda, öýken infarktynda duş gelýär.
5. Sianoz – gögerme. Näsagyň deri örtükleriniň, ýüzüniň, şeýle hem görünýän şirejimek örtükleriniň gögermegi dem alyş bozulanda bolup biler. Ýüzün gyzarmagy – pnewmoniyada, deriniň agarmagy, agyr surnukdyryjy hroniki kesellerde, öýken absesinde bolýandyr.

Döş kapasasy gözden geçirilende ilki bilen onuň gurluşyna, iki tarapyň hem deňdigine, dem alşa gatnaşmagyna üns berilýär. Birnäçe kesellerde döş kapasasynyň gurluşy üýtgeýär.

Asteniki döş kapasasy – ýasmak, daralan we uzyn bolýar. Döş-oňurga we gapdal ölçegleri kiçelen, gapyrga aralyk boşluklary giňelen, öňki we aşakky ýaýjyk çukurjyklary çöken ýagdaýda bu öýken inçekesesinde duş gelýär.

Emfizematoz döş kapasasy – ol gysga hemme tarapy giňelen, çelek görnüşli (boçkany) ýada salýar. Öňki we aşakky ýaýjyk boşluklary güberçek, gapyrga aralyklary gysga, gapyrgalaryň ugry göni – bu öýken emfizemasynda duş gelýär.

Rahitiki ýa-da towuk döş – döş kapasasynyň gapdal bölümleri çöken kükregiň öňe çykyp durmagy – bu rahat keselinde duş gelýär.

Döş kapasasynyň assimetriýasy iki böleginiň deňsizligi, plewral suwuklyk toplananda, öýkeniň çiş kesellerinde döş kapasasynyň bir böleginiň çöken ýagdaýynda bolmagy – sowuklama keselleri sebäpli öýken бүрүşеnde bolýar. Dem alyş hereketinde kadada döş kapasasynyň iki bölegi hem deň herekete gelýär. Öýken emfizemasynda döş kapasasynyň iki bölegi hem dem alyşdan yza galýar. Synlap barlanda dem alyşyň sanyny kesgitlemeli, onuň pulsa bolan gatnaşygyny anyklamaly. Ol kadada 1:4 deňdir. Dem alyş sanalanda näsag bilmeli däl, sebäbi näsag dem alyşyny üýtgedip biler. Dem alyşyň ritimini, çuňlugyny hem kesgitleýärler. Näsagyň dem alşyny döş kapasasynyň ýa-da

garyn diwaryna seredip kesgitlenilýär. Kadada ol 16-20 bir minutda bolmalydyr, ukyda dem alyş seýreklenýär 12-14 –e deň bolýar.

Döş kapasasyny basyp barlamak (palpasiýa)

Palpasiýa – barmaklaryň we eliň aýasy bilen döş kapasasyna çep we sag bölegine basmak arkaly geçirilýär. Basmak arkaly agyrynyň ýerleşen ýerini, plewra boşlugyna toplanan suwuklygyň çaykanma sesini anyklamak bolýar. Döş kapasasynda we gapyrga aralygyna basanda sagdyn adamda maýyşgak bolýar, ekssudatiw plewritde az-kem gataýar, gapyrga aralyk çukyrjylar tekizlenýär.

Kakyşdyryp barlamak (perkussiýa)

Perkussiýa – barlag usuly hökmünde medisina 1762-nji ýylda Auenbruger girizipdir ol fiziki faktorlara esaslanandyr. Gaty dokumalardan durýan synalar kütäk ses berýär (bagyr, dalak, ýürek), howa saklaýan synalar açyk ses, içi boş synalar (bokurdak, aşgazan, içegeler) timpaniki ses berýärler. Perkussiýa sag eliň III barmagy bilen, çep eliň III – barmagyna urmak arkaly geçirilýär. Urgy çalt we gysga bolmalydyr. Perkussiýa usuly synalaryň (öýken, bagyr, ýürek, böwrek, dalak) araçäklerini we patologik ojagy kesgitlemekde ulanylýar. Meselem: öýkende kadada açyk öýken sesi kesgitlenilýär. Egerde plewra boşlugyna suw toplansa öýken sowuklamasynda, hopwly çiş keselinde kütäk ses kesgitlenilýär.

Eşitmek arkaly barlamak (auskultasiýa)

Auskultasiýa usulyny Laennek medisina girizipdir. Ol agaçdan ýasalan turbajygy – stetoskopy ulanmagy teklipe edipdir. Häzirki wagtda sesleri güýçlendirip çykarýan – fonendoskop ulanylýar.

Diňlenilip barlanylýan otag şowhunsyz bolmalydyr. Eger näsagyň bedenini (diňlenilýän meýdan) tüýler bilen örtülen bolsa öllemelidir. Auskultasiýa usuly ýürek-damar ulgamyny, garyn boşlugyny barlamakda ulanylýar.

Sagdyn adamda öýkenden „F“ harpyny aýdanda eşidilýän ses eşidilýär. Kadada dem alyş sesleri dem alanda aleollara howa girip olaryň maýyşgak süýmleri herekete gelip eşidilýär. Şonuň üçin muňa wezikulýar sesi diýilýär (wezikula – köpürjek).

Wezikulýar sesi döş kapasasynyň ön tarapyndan, pilçe aşagyndan gowy eşidilýär. Uky bronhlaryň, bokurdagyň, traheýanyň hanasy daralanda, pnematoraksda, atelektazda, alweollara howanyň az barmagy netijesinde wezikulýar dem alyş haýal eşidilýär. Ekssudatiw plewritde dem alyş örän haýal ýa-da eşidilmeýär.

Bronhial dem alyş kadada bokurdagyň, traheýanyň üstünden eşidilýär. Ol „h“ harpyny aýdan ýaly ses eşidilýär. Bronhial dem alyş, öýken dokumasy gatanda ýa-da öýkende bronh bilen birleşen boşluk emele gelende eşidilýär. Amforiki dem alyş – boş küýzä ýa-da çüýşä üflän ýaly ses eşidilýär. Ol inçekesel kawernasynda (köwek) absses boşlugyndan eşidilýär.

Hyžžyldylar gury we nemli bolýarlar. Gury hyžžyldylar öýkeniň sowuklama kesellerinde haçanda bronhalara sülekey, gan, sowuklama çiş suwuklygy toplananda eşidilýär. Sowuklamada bronhlaryň nemli bardasy çişýär, hanasy daralýar sülekey ýüplükleri emele gelýär. Olardan howa geçende yrgyldy hereketleri gury hyžžyldylary ýüze çykarýarlar. Olar bronhitlerde bronhial astmasynda duş gelýär. Nemli hyžžyldylar dürli ululykdaky bronhlardan haçanda howa akymy sowuklama suwuklygyň içinden geçende eşitmek bolýar. Nemli hyžžyldylar pnemoniýalarda, öýken inçekeselinde duş gelýär.

Bronhit (bronchitis)

Bronhit – bronhlaryň nemli bardasynyň sowuklamasydyr. Dem alyş ulgamynyň keselleriniň içinde iň köp ýaýran keselleriniň biridir. Bronhitler ýiti we dowamly görnüşlere bölünýär.

Ýiti bronhit

Ýiti bronhit – bu bronhlaryň nemli bardasynyň ýiti sowuklamasydyr. Ýiti bronhit köplenç ýokarky dem alyş ýollarynyň sowuklama kesellerinden soň ýüze çykýar, şol sanda trahitlerden soň döreýär. Ýiti bronhit patogen mikroorganizmleriň streptokoklaryň, stafilakoklaryň, wiruslaryň dem alyş ýollaryna aralaşmagy netijesinde ýüze çykýar. Sowuk howadan dem alanda, gazlardan, kislotalaryň, ammiagyň, hloryň buglaryndan dem alanda hem bronhit ýüze çykyp biler. Ýiti bronhidiň döremegine bedeniň umumy üşmegi, dümew keseli bilen kesellemek şert döredýär. Dümewiň wirusy bedeniň goranmak güýjüni peseldýär, netijede mikroblaryň kesel döredijilik

ukyby artýar. Ýiti bronhitli näsaglaryň gakylygynda pnemokoklar, gemolitik streptokoklar tapylýar.

Kliniki alamatlary: Ýiti bronhit ýiti başlanýar, gury üsgülewük, döş kapasasynda agyry peýda bolýar, umumy bitaplyk duýýar, kellesi agyrýar, bedeniň gyzgyny $37,5-38^0$ S çenli ýokarlanýar. Perkussiýa barlagynda üýtgeşiklik bolmaýar. Auskultasiýa barlagynda ilki başda sygyran ýaly gury hyžžyldylar eşidilýär. Rentgen barlaglarynda hiç hili üýtgeşiklik bolmaýar. Ganyň laboratoriýa barlaglarynda leýkositoz $10-12 \times 10^9$ bir litr ganda eritrositleriň çöküş tizligi çaltlanýar. Ýiti bronhit amatly şertlerde, bejeriş aýny wagtynda geçirilse, 2-3 hepdäniň dowamynda doly sagalmaklyk bilen tamamlanýar.

Bejerilişi: Sowuklama garşy dermanlar, bedeniň gyzgynyny peseldiji, agyryny aýyryjy serişdeler, analgin, aspirin ulanylýar. Mikroblara garşy antibiotikler ulanylýar. Ampissilin 500 000 birlikde her 4-6 sagatdan myşsa içine sanjylýar. Antibiotikleri sulfanilamid topary dermanlar etazol, biseptol 0,5-den günde 4 gezek utgaşdyryp bermeli. Gury üsgülewük biynjalyk etse üsgülewüğe garşy dermanlar libeksin, glausin, glauwent ulanylýar. Gakylyk gopduryjy serişdeler termopsisin otundan ipekakuananyň, alteýiň, buýanyň kökünden taýýarlanan gaýnatmalar ulanylýar. Mukaltiniň tabletkasyny, 3%-li kaliý iodidiň erginini hem ulanmak bolar. Näsagyň demi gyssa teofedriniň, eufilliniň tabletkasy ulanylýar. Üsgülewüğe garşy trawasil ulanmak bolar, bronhogen şiresi bir nahar çemçesi bilen 3-4 gezek berilýär. Öý şertlerinde näsagyň aýagyna gyzdyrgyçly wanna geçirmeli, sodaly ingalýasiýalar geçirmeli, kükrek meýdanyna gyzdyrgyç goýmaly. Gyzgyn boržomly süýt, gyzgyn suwa bal garyp içirmeklik maslahat berilýär. Eger-de ýiti bronhit gripp wirusyndan soň ýüze çykan bolsa, onda wirus ýokuşmasyna garşy gammaglobulin 2-4 ml myşsa içine sançmaly, 1-2 sanjym. Interferon hem ulanmak bolar.

Öňüni almak: Ýiti bronhidiň dowamly bronhide geçmeginiň önüni almak üçin bejergini näsag doly sagalýança geçirmeli. Ýiti respirator, gulak, bokurdak kesellerini öz wagtynda bejermeli. Sowuklamalardan, çilim çekmekden, spirtli içgilerden gaça durmaly. Bedenterbiýe maşklary bilen meşgul bolmak, bedeni berkitmegiň dürli görnüşlerini ulanmak ýiti bronhidiň önüni almagyň wajyp meseleleriniň biridir.

Dowamly bronhit: bu bronh şahalarynyň nemli bardasynyň we bronh diwarynyň çuň gatlaklarynyň sowuklamasydyr.

Bütindünýä saglygy goraýyş guramasynyň kesgitlemegi boýunça eger näsag iki ýylyň dowamynda her ýylda 3 aýlap üsgürip gakylyk bölüp çykarsa, onda oňa dowamly bronhit diýip diagnoz goýmak bolar. Ýöne şol näsagda öýken inçekeseliniň, öýkeniň howply çiş keseliniň ýokdugyny anyklamak gerekdir. Dowamly bronhit köplenç ýiti bronhit öz wagtynda we doly bejerilmedik ýagdaýynda ýüze çykýandyr. Dowamly bronhit tozanly, tüsseli, zäherli howadan dem alanda hem döräp biler. Çilim çekmeklik hem dowamly bronhidiň ýüze çykmagyna şert döredýär. Amaly taýdan dowamly bronhidiň sebäplerini, ösüşini hasaba almak bilen birnäçe görnüşlere bölmek wajypdyr.

1. Ýönekeý beterleşmedik katarral dowamly bronhit.
2. Iriňli dowamly bronhit.
3. Obstruktiv dowamly bronhit – howa çalşygynyň bozulmagy bilen geçýär.
4. Iriňli – obstruktiv dowamly bronhit.

Iriňli gakylygyň bölünip çykmagy we durnukly howa çalşygynyň bozulmagy bilen geçýär.

Kliniki alamatlary: kliniki geçişi boýunça dowamly bronhidiň beterleşen döwri we remmisiýa döwri tapawutlandyrylýar.

Keseliň beterleşmegi köplenç ýiti respirator ýokuşmalar gripp, bedeniň umumy üşemegi bilen baglanyşykly bolýar. Dowamly bronhidiň esasy alamaty üsgülewük, gury ýa-da gakylyk bölüp çykarýar. Üsgülewük bilen sülekeyli, sülekeyli iriňli ýa-da iriňli gakylyk bölünip çykýar. Näsagyň döş kapasasynda agyry peýda bolýar. Bedeniň gyzgyny 38° çenli ýokarlanýar, demi gysýar. Ilki başda uly bronhlara şikes ýetýär. Bronhlaryň geçirijiligi bozulyp obstruktiv bronhidi ýüze çykarýar, näsagyň demi gysyp başlaýar. Dem gysma ilki başda fiziki zor salmalarda ýüze çykýar, soňra hemişelik saklanýar, asmatoit bronhit ýüze çykýar. Keseliň beterleşen döwründe bedeniň gyzgyny ýokarlanýar, umumy ysgynsyzlyk, derlemeklik, çalt ýadamaklyk, dürli topar myşsalarda agyry peýda bolýar. Astmatoit bronhit uzak wagtlap dowam etse öýken emfizemasyna soňra öýkenden dowamly ýürek ýetmezçiligine getirýär. Eger emfizema ýüze çykan bolsa döş kapasasy çelek ýaly giňelýär, perkussiýa barlagynda boş guta uran ýaly ses eşidilýär. Dem alanda öýkeniň aşakky araçäkleriniň hereketi çäklenýär. Auskultasiýa barlagynda gury we nemli hyžžyldylar eşidilýär. Ganyň laboratoriya derňewinde leýkositoz, E.Ç.T. çaltlanýar. Astmatoit bronhidi uzak wagtlap dowam edip bronhial

astmasyna geçmegi hem mümkin. Rentgen barlagynda eger emfizema bar bolsa öýken meýdanynyň durulygy ýokarlanýar. Häzirki döwürde bronhidiň dürli görnüşlerine bronhografiýa we bronhoskopiýa barlaglarynyň esasynda diagnoz goýulýar.

Bejerilişi: dowamly bronhit beterleşen döwründe hassahanalarda bejermek amatlydyr. Mikroblara garşy antibakterial terapiýasy geçirilýär. Ol näsagyň gakylygynyň mikroflorasyny antibiotikleriň duýgurlygyna barlag geçirse bejergisiniň täsiri has artýar. Penisillin 500 000 birlik her 4-6 sagatdan myşsa içine sanjylýar. Uzak wagtlap dowam edýän dowamly bronhide antibiotikleriň giň spektrde täsir edýän tetrosiklin, ampisillin, rondomisin, lewomisin, linkomisin, monomisin, kefzol topary dermanlar ulanylýar. Sefazolin – 0,25 – 0,5 gr 2-2,5 ml sanjym etmek üçin niýetlenen suwda ýa-da 0,5 %-li nowokainiň ergini bilen eredip myşsa içine günde 3 gezek bir hepdäniň dowamynda sançmalydyr. Eger ulanylýan antibiotikler 2 -3 gününň dowamynda netije bermese onda, başga antibiotik bilen çalyşmalydyr. Antibiotikleri sulfanilamid topary dermanlar bilen utgaşdyryp bermek bolar. Uzak wagtlap täsir edýän sulfademetoksin 0,5-1,0 gr günde 2 gezek, sulfalen 0,2 günde bir gezek berilýär.

Gakylyk goparyjy serişdeler: termopsisin otundan, epikakukanyň, alteýiň, buýanyň kökünden bolan gaýnatmalar ulanylýar. Olary günde bir nahar çemçesinden 6-8 gezek bermelidir. Mukaltin 0,5 günde 3 gezek, 3%-li kaliý iodidiniň ergini günde 4-6 gezek. Özi kyn gopýan gakylyk bolsa onda fermentler tripsin 10-20 gr nowokainiň ergininde myşsa içine sançmak hem bolar. Gakylygy suwuklandyryp çykarmak maksady bilen 10%-li asetilsistein 2ml myşsa içine sanjylýar ýa-da ingalyasiýa görnüşinde ulanylýar. Gyzgyn içgiler, aşgarlar, mineral suwlary içmek maslahat berilýär. Näsagyň demi gyssa bronhospazmynda eufillin 2,4%-li 10,0 wena damarynda goýberilýär. Dowamly bronhidiň agyr beterleşmesinde bejergi bronhoskopiýasy geçirilýär, ýagny bronhoskopyň kömegi bilen Rengeriň furusiliniň, gidrokorbanat natriniň erginleri bilen bronhlary ýuwup, iriňli gakylygy çykaryp brohnalar antibiotikler, gormonlar fermentler goýberilýär. Beterleşme döwri gowşandan soň 4-6 günden başlap fizioterapiýa melhemleri Sollýuks, U.W.Ç. döş kapasasyna nowokainiň hlorid kalsiniň erginleri bilen elektrofarez geçirilýär. Näsagyň ünsüni sowujy serişdeler, gyzdyrgyçlar, bankalar, gyzgyn wannalar hem öz ähmiýetini ýitirýän dälär.

Dowamly bronhidiň öňüni almak: professional zyýansyzlyklarda, çilim çekmekden, sowuklama ýagdaýlardan, tozanlaryň, gazlaryň täsirinden gaça durmalydyr. Ýokarky dem alyş ýollarynyň kesellerini (tonzillit, sinusit, renit, gaýmorit, ýiti katar) öz wagtynda bejermelidir. Dem alyş gimnastikasy, bejeriş maşklary bilen meşgullanmak zerurdyr. Bedeni berkitmek sowuk suw bilen syrmak, sowuk duş ulanmak maslahat berilýär. Dowamly bronhitli näsaglar dispanser gözegçiliginde bolmalydyrlar.

Bronhial astma

Bronhial astmasy (grek sözünden asthma – kynlyk bilen dem almak) bu kiçi bronhlaryň gysylmagy netijesinde ýiti tutgaýly bogulmanyň ýüze çykmagy bilen häsiýetlendirilýär. Häzirki zaman taglymaty boýunça bu keseliň esasynda allergiýa, bedeniň ol ýa-da beýleki daşky gyjyndyryjylara ýokary duýgulyk diýmekdir. Allergiýa döredýän zatlar bolsa allergenler diýilýär. Häzirki wagtda bronhial astma bilen uly ýaşly adamlaryň 3-5%-i ejir çekýär.

Sebäpleri. Bronhial astmasy dürli-dürli allergenleriň ýagny derman serişdeleriniň, howa ýagdaýlary, endokrin, psihogen ýagdaýlaryň täsiri netijesinde ýüze çykýar. Bronhial astmanyň dürli kliniki- patogenetiki görnüşleri tapawutlandyrylýar.

1. Atopiki (allergiki)
2. Ýokanç – allergiki.
3. Fiziki zor salmalardaky bronhial astmasy
4. Disgormonal görnüşi
5. Psihogen görnüşi

Bronhial astmasynyň ýüze çykmagyna allergenlere uly ähmiýet berilýär:

1. Ýokuşmalar, wiruslar, bakteriýalar, öý haýwanlarynyň tüýüniň tozanlary ösümlikleriň tozanlary, samanyň tozany allergenler bolup biler.
2. Derman serişdeleri (waleriananyň, ipekakuananyň ysy), ýuwujy serişdeleriň düzümine girýän himiki birleşmeler, reňkleriň, atyrlaryň yslary allergen bolup biler.
3. Tutgaý tüsse bilen, benziniň, kerosiniň doly ýanmadyk önümleri bilen zäherlenen howadan dem alanda hem ýüze çykýar.
4. Iýmit maddalary (ýumurtga, gök önümleriň, miweleriň birnäçe görnüşleri) allergen bolup biler.

5. Tutgaýyň ýüze çykmagyna howa şertleri hem ýardam berýär. Tutgaý köplenç sowuk, çygly şemally howada ýüze çykýar. Nerw-psihiki şikeslenmeler hem tutgaýyň ýüze çykmagyna itergi berýär. Tersine daglyk ýerlerde arassa dag howasy şertlerde tutgaý aýrylýar.
6. Tutgaýyň ýüze çykmagyna endokrin, gipofizar böwrek üsti mäs näsazlyklaryna hem ähmiýet berilýär.
7. Häzirki wagtda nesil yzarlamaga hem uly ähmiýet berilýär. Eger-de ene-ata ikisinde hem bronhial astmasy bar bolsa, onda 75% ýagdaýlarda çagalar hem kesellemegi mümkin.

Bronhial astmasynyň ösüşinde 3 döwri tapawutlandyrylýar:

1. **Immunologik döwri** - ilkinji iteriji antitela we antigeniň özara täsir etmeleri.
2. **Patohimiki döwri** - biologik aktiw maddalaryň emele gelmegi (gistamin, asetilholin).
3. **Patofiziologik döwür** – biologik aktiw maddalaryň bronh diwarynyň myşsalaryna täsir etmegi. Bronh myşsalary ýygrylýar, kiçi bronhlar daralýar, suýuk sülekey köp bölünýär, dem alşy kynlaşýar. Allergiki reaksiýalary örän çalt we ýuwaş ýüze çykýan görnüşleri bardyr. Çalt ýüze çykýan görnüşinde allergen bilen galtaşan soň 10-15 minutdan tutgaý başlanýar. Olar atopik bronhial astmasyna häsiýetlidir. Ýuwaş-ýuwaşdan ýüze çykýan allergiki reaksiýada tutgaý birnäçe sagatdan soň ýüze çykýar. Ol ýokanç-allergiki görnüşine häsiýetlidir.

Kliniki alamatlary. Keseliň esasy we hökmany kliniki alamatlary tutgaýly bogulmadyr, ol allergen bilen galtaşan soň ýüze çykýar. Tutgaý köplenç gijelerine başlanýar. Sebäbi gijelerine azaşan nerwiniň häkimlik edýän döwri hasaplanýar. Wagus nerwisi bolsa bronhlary daraldyp olara gakylygyň toplanmagyny köpeldýär. Käbir näsaglar tutgaýyň başlanjagyny öňünden duýýarlar. Atopiki bronhial astmasynda tutgaýly kelle agyry (migren) tutgaýly üsgülewük, asgyrma, damagy gijeýär, döş kapasasy gysylan ýaly bolýar.

Ýokanç – allergiki bronhial astmasynda tutgaýyň öňünden üsgülewük peýda bolýar. Şu alamatlar peýda bolanda näsaglar düşekden tutup aýnany açýarlar, derman içýärler, olar kömek etmese demgysma tutgaýy başlanýar. Näsagda güýçli ekspirator görnüşli demgysma başlanýar. Döş kapasasynyň hereketi örän çäklenýär, çelek ýaly

giňelýär. Näsağ mejbury oturan ýagdaýy eýeleýär. Ol krowatda ýa-da oturgyçda oturyp iki elini öz dyzlaryna ýa-da oturgyjyň gyrasyna diräp oturýar. Ýüzünde howsalaly, gorkuly, naýynjar görnüş duýulýar, dodaklary gögerýär. Sygyran ýaly hyžžyldylar aralyga eşidilýär. Perkutor barlagynda boş guta urulan ýaly ses duýulýar. Dem almakdan, demniň çykarmaklygy 2-3 esse dowamlydyr. Demgysma tutgaýy birnäçe minutdan 3-4 sagada çenli dowam edýär. Eger ondan köp dowam etse (status astmatikus), astmatik hal diýip aýdylýar. Tutgaý üsgülewük we goýy sülekeyli çüýşe reňkinde gakylygyň gopmagy bilen tamamlanýar. Adatça tutgaý derman serişdeleriniň kömegi bilen aýyrýar. Gakylygyň laboratoriya derňewinde köp mukdarda eozinofiller, Kruşmanyň spirallary, Şarko-Leýdiniň kristallary tapylýar.

Ganyň laboratoriya derňewinde eozinofiliya (8-12%), eritrositoz anyklanýar. Ganyň lagtalanmak möhleti haýallanýar. Bronhial astmasynyň tutgaýy çalt we seýrek tutmagy mümkin. Tutgaý aralyk döwründe aýratyn hem atopik bronhial astmasynda näsaglar hiç hili arz etmeýärler. Olar amaly taýdan sagdyn hasaplanylýar.

Ýokanç – allergiki bronhial astmasynda tutgaý aralyk döwründe hem dowamly bronhidiň kliniki, rentgenologik alamatlary saklanylyp galýar. Bronhial astmasynyň agyr we howply beterleşmeleriniň biri astmatik haldyr. Ol ýagdaýyň ýüze çykmagyna uzak wagtlap we gözegçiliksiz simpatomimetiki (adrenalin, nowodrin, astmopent), rahatlandyryjy, antigistamin toparý dermanlary esassyz ulanmakdan kesmek ýardam berýär.

Astmatik halyň kliniki geçişinde 3 döwri tapawutlandyrylýar.

1. **döwri** – gury hyžžyldylar has köpeliýär, ýürek glikozidleri durnukly tahikardiya ýüze çykýar, arterial gan basyşy ýokarlanýar.
2. **döwri** – bronhlaryň hanasynyň sülekeyi dykylar bilen dykylmasy sebäpli hem dem alyş ýetmezçiligi güýjeýär. Gury hyžžyldylaryň eşidilmegi kesilip „gün öýken“ sindromy ýüze çykýar. Arterial gan basyşy peseliýär.
3. **döwründe** – gipoksimiya komasy ýüze çykýar, näsağ gögerýär, ýuwaş-ýuwaşdan aňy ýitýär, gan basyşy peseliýär, pulsý çaltlanyp gowşaýar, kollaps ýüze çykýar. Näsağyň dem alyş merkeziniň ysmazy sebäpli ýogalýar.

Bronhial astmasynyň tutgaýynda gaýragoýulmasyz kömek

1. Näsagy oňaýly ýagdaýda oturtmaly, gysýan egin-eşiklerini çykarmaly, otaga arassa howanyň girmegini üpjün etmeli, çyglandyrylan kislorod bermeli.
2. Döş kapasasyna gyzdýrgyçlary goýmaly, aýaklaryna gyzdýrgyçly wanna etmeli.
3. Bronhlary giňelder ýaly jübi ingolýatorlaryny ulanmaly (salbutamol, astmopent, berotek), teofedrin, eufillin tabletkalaryny içirmeli.
4. Bu çäreler kömek etmese onda adrenalin 0,5 ml deri astyna sançmaly. Arterial gan basyşy ýokary bolsa adrenalin ulanmak bolmaýar. Onda eufillin 2,4% 5-10 ml wena damarynda goýbermeli ýa-da diafillin, aminofillin hem ulanmak bolar. Eufillin tahikardiýany ýüze çykarmagy mümkin, onuň öňüni almak üçin 80-120 mg werapamil (izoptin) içirmeli.
5. Tutgaýy aýyrmak üçin atropin 0,1% 0,5 -1 ml, platifillin 0,2% 1ml deri astyna sançmak bolýar.
6. Eger-de tutgaý aýrylmasa onda gormonal topary dermanlar ulanylýar. Prednizalon 30-60 mg 250-500 mg, metipred 125-300 mg gidrokartizon fiziologik ergin bilen damjalap goýbermeli.

Astmatiki halda gaýragoýulmasyz kömek:

1. Gan akdýrmaly 250 ml, soňra Natriý hloridiniň izotoniki ergini ýa-da 5 %-li glýukoza ergini ýa-da reopoligýlukin günün dowamynda 2 litre çenli goýbermeli.
2. Eufillin 2,4 % 10,0 wena damaryndan goýbermeli.
3. Geparin 5 000 birlik deri astyna sançmaly.
4. Asidoza garşy gidrokarbonat natiniň 4%-li 200-400 ml wena damaryndan goýbermeli.
5. „Gün öýken“ döwrüniň ýüze çykan ýagdaýynda prednizalonyň dozasy 90-120 ml çenli ýokarlandyryp wena damaryndan damjalap goýbermeli, her 1,5-2 sagatdan gaýtalamaly tä tutgaý aýrylýança. Astmatik halda hassahananyň reanimasiýa bölümünde bejerilýär. Eger-de tutgaý derman serişdeleri bilen aýrylmasa onda zakis azot bilen narkoz berilýär.

Bronhial astmasynyň tutgaýynyň aralyk döwründe bejergi:

Tutgaý aralyk döwründe bejerişiň öňüni alyş çäreleri bronhial astmasynyň kliniki görnüşlerini hasaba almak bilen geçirmelidir. Atopik bronhial astmasynda allergeni anyklap ony durmuşdan aýyrmalydyr. Ýokanç - allergiki bronhial astmasynda näsagyň gakylygyny mikroflorasyndan taýýarlanan autowaksina ulanylýar, ol allergene bolan ýokary duýgurlygy peseldýär.

Bronhial astmasynyň dürli görnüşlerinde tutgaýyň öňüni almak maksady bilen intal 1 kapsuladan ingolýasiýa geçirilýär. Zatiden 1 mg tabtekadan günde 2 gezek 2-3 aýa çenli berilýär.

1. Ýokanç – allergiki bronhial astmasynda antibiotikler ulanylýar.
2. Antigistamin toparty dermanlar (dimedrol, pipolfen, tawegil) ulanylýar.
3. Gakylyk goparyjy serişdeler mukaltin 2 tabletkadan 3-4 gezek, 3%-li iodid kaliý bir nahar çemçesi bilen günde 3-4 gezek, bromgeksin 4-8 mg 3-4 gezek, 10%-li asetilsistein ergini 2ml myşsa içine sançmaly. günde 2 gezek. Buýanyň, Alteýiň kökünden gaýnadylyp ýasalan suwuklyk bir nahar çemçeden günde 3-4 gezek.
4. Ýokarky serişdeler kömek etmedik ýagdaýynda onda gormonal toparty dermanlar ulanylýar. Prednizolon günde 20-30 mg belli bir tertipde her hepde-de 5 mg azaltmaly. Garmony doly aýyryp bolmasa günde 5 mg bermeli.
5. Bronhial astmasynyň agyr görnüşinde ähli beýleki beýleki bejergiler netije bermese, onda immunodepressantlar 6 – merkaptopurin ulanylýar. Gany arassalamak usuly gemosorbiýa geçirilýär.
6. Fizioterapiýa usullary kwars, induktotermiýa, antibiotiklerden, fermentlerden, ingalýasiýalar giňden ulanylýar.

Öňüni almak:

1. Dem alyş ulgamynyň kesellerini: bronhitleri, ýiti katary, pnewmoniýalary öz wagtynda bejermek.
2. Sowukdan, çygly howadan, ýakymсыз ysly tozanly howadan dem almakdan gaça durmalydyr.
3. Bejeriş maşklaryny, suw melhemlerini we beýleki bedeni berkitmek çärelerini geçirmek zerurdyr.

Ýiti pnewmoniýalar

Pnewmoniýalar – öýkeniň sowuklamasy bolup, köplenç alweollara şikes ýetýär. Pnewmoniýa ähli ýaşlarda duş gelip, köplenç çagalarda, uly ýaşly we garry adamlarda duş gelýär.

Sebäpleri: Pnewmoniýany köplenç pneumokoklar, stertokoklar, stafilokoklar, Fridlendriň diplobakteriýasy, respirator wiruslar ýüze çykýarlar. Ýokuşmalar dem alyş ýollary bilen öýkene aralaşýar. Keseliň ýüze çykmagyna sowuklama ýagdaýlary, gripp keseli, bronhlaryň drenaž funksiýasynyň bozulmagy, bedeniň ýokanja bolan garşylygynyň peselmegi, alkohol içgileri, ummunodefisit ýagdaýynyň ýüze çykmagyna şert döredýär.

Gan aýlanyşygynyň bozulmagynyň düşek düzgüninde mejbury köp ýatan näsaglarda, öýkende howa çalşygy bozulyp gipostatik pnewmoniýalaryň ýüze çykmagy mümkin. Ýiti pnewmoniýalar kliniki geçişi boýunça krupoz (ülüşleýin), ojaklaýyn (bronhopnewmoniýa), grippoz pnewmoniýalara bölünýärler.

Ülüşleýin pnewmoniýa (krupoz)

Ülüşleýin pnewmoniýa (pnewmonia cruposa) – bu öýkeniň uly böleginiň ýa-da segmentiniň sowuklamasydyr (öýkeniň çişmegi). Patologoanatomiki taýdan 4 döwre bölünýär:

1 döwri – gyzarma – gan urma – öýken dokumasy gyzarýar, kapillýarlaryň geçirijiligi bozulyp, alweollara suwuklyk toplanýar, onuň düzüminde köp mukdarda mikroorganizmler anyklanylýar. Bu döwür 12 sagatdan 3 gije-gündize çenli dowam edýär.

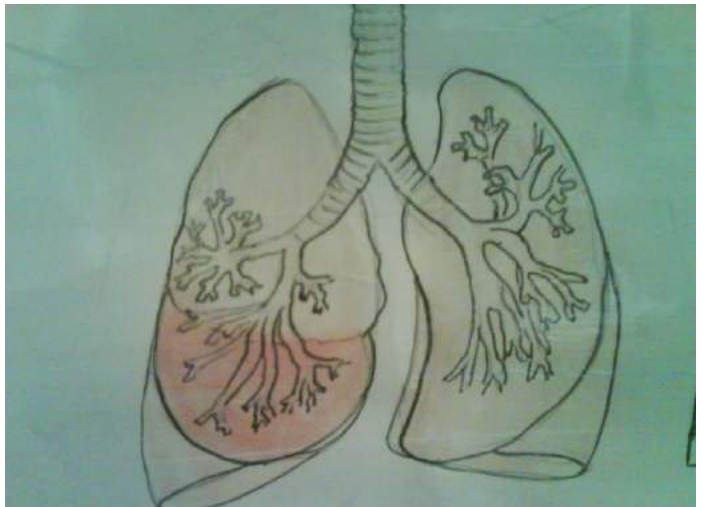
2 Gyzyl bagyrlaşma döwri – alweollara kapillýarlardan eritrositler, fibrinogen çykýar, öýken dokumasynyň şikeslenen meýdany howasyz bolýar, gataýar, kesip görende däneli gyzyl reňkde bolar. Bu döwür 1-3 gün dowam edýär.

3 Çal bagyrlaşma döwri – alweollar köp mukdarda neýtrofillerden dolýar kesip görende çal-sary reňde bolýar. Bu döwür 2-6 gün dowam edýär.

4 Gaýtgin döwri - bu döwürde fibrin ereýär, alweolalar markolaglardan dolup pneumokoklary iýýär. Eksudat doly sorulandan soň öýken ýumşaýar, ýöne maýyşgaklygy doly dikelmeyär. Bu döwürüň dowamlylygy bedeniň gäýjäne, geçirilýän bejergä

baglydyr. Häzirki wagtda antibakterial dermanlaryň ulanylmagy bilen kruproz pnewmoniýalaryň döwürleýin geçişi seýrek duş gelýär.

Kliniki alamatlary. Kesel adatça ýiti başlanýar, köplenç sowuklamadan soň güýçli kelle agyry, umumy ysgynsyzlyk ýüze çykýar, titreme, üşütme bolup, bedeniň gyzgyny 39-40⁰ çenli ýokarlanýar. Döş kapasasynda agyry peýda bolýar.

Sag öýkeniň ülüşli pnewmoniýasy

Agyry dem alanda, üsgürende güýçlenýär. Birinji gün gury üsgülewük, soňra nemli, kyn gopýan goňur- gyzyl reňkde gakylyk bölünip çykýar. Gakylygyň mukdary 1 gije-gündizde 50-100 ml, käbir näsaglarda nemli, iriňli gakylyk bölünip çykýar. Näsagy synlap barlanda çekgesiniň gyzarandygy, köplenç sowuklama tarapda, dodaklarynyň gögerendigi, agzynyň daşynda uçuklaryň çykandygy anyklanylýar. Näsagyň dem alşy çalt, ýüzleý, şikeslenen tarap döş kapasasy dem alşyndan yza galýar. Öýkeniň aşakky gyrasynyň hereketi çälenen. Perkussiýa barlagynda kütäk ses kesgitlenilýär. Auskultasiýada gury nemli hyžžyldylary eşidilýär. Köp näsaglarda nerw ulagmynyň şikeslenme alamatlary: kelle agyry, ukysyzlyk, aňň bulaşyklygy, psihiki üýtgeşmeler ýüze çykýar.

Rentgen barlagynda öýkeniň sowuklama meýdanynyň kölegesi kesgitlenilýär. Ganyň laboratoriyä derňewinde leýkositoz ($15.0-20.0 \times 10^9$ bir litr ganda), eritrositleriň çöküş tizligi 50-60 mm/sag çenli ýokarlanýar. Krupoz pnewmoniýa dem alyş, ýürek-damar ýetmezçiligi, plewrit, abses keselleri bilen beterleşmegi mümkin.

Ojaklaýyn pnewmoniýa (Bronhopnewmoniýa)

Öýkeniň kiçi bölejigi ýa-da birnäçe segmenti sowuklaýar. Sowuklama bronhalardan öýkene geçýär. Şonuň üçin bronhopnewmoniýa diýip aýdylýar. Kesel birden üşütme, kelle agyry, bedeniň gyzgynynyň ýokarlanmagy bilen başlanmagy

mümkün ýa-da ýuwaş-ýuwaşdan başlanýar. Döş kapasasynda agyry bolýar. Umumy ysgyzsyzlyk, üsgülewük, nemli iriňli gakylyk bölünip çykýar. Bedeniň gyzgyny 38-39⁰-a çenli ýokarlanýar. Uly ojaklaýyn pnewmoniyada agzynyň daşy, dodaklary gögerýär, demi gysýar. Wagtynda bejerilip başlansa lihoradka döwri 3-5 gün dowam edýär. Perkussiýa barlagynda sowuklama meýdanynda kütäk ses kesgitlenilýär. Auskultasiýa barlagynda nemli hyžžyldylar eşidilýär. Ganyň laboratoriyä derňewinde leýkositoz, eritrositleriň çöküş tizligi çaltlanýar.

Bejerilişi. Bakteriýalara garşy bejergi geçirilýär. Antibiotiklerden benzilpenissilin bir gije-gündiziň dowamynda 3 000 000 birlik, agyr geçende 10 000 000 – 15 000 000 birlige çenli myşsa içine we wena damardan goýberilýär. Antibiotikleri gakylygyny mikroflorasyna duýgurlygyny barlap ulanmaly. Näsag penisillini alyp bilmese onda gentamisin, linkomisin, streptomisin, ampisillin ulanylýar.

Sulfanilamid toparý dermanlardan: sulfadimetoksin, sulfalen uzak wagtlap täsir edýän dermanlar ulanylýar. Kombinirlenen dermanlardan: baktrim, biseptol ulanylýar.

Zäherlenmä garşy dermanlar: gemodez, reopoliglyukin, plazma ulanylýar. Üsgülewüğe garşy gakylyk goparyjy dermanlar: iodid kaliý, bromgeksin, mukaltin, termopsis ulanylýar.

Öýkende sowuklama ojagy çalt gaýtarmak, bronhlaryň drenaž funksiýasyny gowulandyrmak maksady bilen fizioterapiýa berijilişi: aşgarlar bilen ingolýasalar geçirilýär, hlorid kalsiý, askorbin kislotasy, geparin, lidaza bilen elektrofarez geçirilýär, U.W.Ç., bejeriji maşklar ulanylýar.

Ýiti pnewmoniyalaryň önüni almak üçin bedeni berkitmek, infeksiýalara bolan garşylygy ýokarlandyrmak ýaly çäreler geçirilýär.

Dowamly pnewmoniýa

Dowamly pnewmoniýa (pneumonia chronica) wagtal-wagtal gaýtalanyp durýan öýken dokumasynyň sowuklamasydyr. Dowamly pnewmoniýa ýiti pnewmoniyalar doly bejerilmese ýüze çykýar. Bedeniň ýokanç ojagy, çakdan aşa alkohol içgileri, professional zähmetler, çilim çekmek ýaly faktorlar keseliň ýüze çykmagyna şert döredýär.

Kliniki alamatlary. Esasy alamaty kesel güýjän döwründe näsag üsgürüp iriňli gakylyk bölünip çykarýar. Döş kapasasynda agyry peýda bolýar, ol dem alanda güýjeýär,

деми гысýар, умумы ысгынсызлык, çalt ýадawlylyk ýüze çыкýар, bedeniň gызgyny ýokarlanýар. Perkussiýа барлагында күтек ses kegitlenilýär, auskultasiýа барлагында kiçi köpürjikli hyžýyldylar eşidilýär. Ganyň laboratoriyа derňewinde leýkositoz, eritrositleriň çöküş tizligi çaltlanýар.

Keseliň 3 döwri tapawutlandyrylýар:

1. **döwri** - öýkeniň çäklenen böleginde keseliň güýjemeginiň kliniki alamatlary ýüze çыкýар, remissiýа döwri uzak wagtlap dowam edýär. Dem alyş ýetmezçiligi ýok.
2. **döwri** - kesel çalt-çalt güýjeýär. Ojaklaýyn пневмосклерозыň бронхоэктаз keseliniň alamatlary ýüze çыкýар, насaг üsgürýär, gakylyk bölüp çыkarýар. Remissiýа döwri gysga bolýар.
3. **döwri** - öýkeniň sowuklamagynyň kliniki alamatlary hemişelik ýüze çыкýар, бронхит, öýken emfizemasynyň alamatlary ýüze çыкýар, ol öýkenden ýүрек ýetmezçiligine getirýär, ýokanç – allergiki бронхial astmasy ýüze çыkmany mümkin.

Dowamly пневмониýаныň bejerilişi. Dowamly пневмониýalaryň bejerilişi toplumlaýyn geçirilmelidir. Nasaglara berilýän iýmit beloklara baý bolmalydyr (100-120 gr çenli bir günde), çünki насaгlar gakylyk bilen köp belok ýitirýärler. Iýmitleriň düzüminde askorbin turşusy we witaminleriň „B“ topary köp bolmalydyr.

Dermanlar bilen bejermegiň esasyny antibiotikler tutýар. Olary gakylygyň mikroflorasy anyklanylandan we mikroflorynyň antibiotiklere duýgurlygy barlanandan soň bellenilýär.

1. Antibiotikleriň ýokary dozalary bellenilýär, olar dürli ýollar bilen myşsa içine we wena damaryna goýbermek bolar. Pневмокoк пневмониýасында бензилпенициллиниň bir гije-гүндизде 3 млн бирлиги, агыр геçенде 10-15 млн бирлиге çenli goýberilýär. Eger-de penisillini геçирip bilmese, onda eritromisin, linkomisin, seporin, kefzol ulanmak bolar.

Стафилакок пневмониýасында оксасиллин 6-8 gr bir günde, myşsa içine we wena damardan goýbermek bolar. Gentomisin 40-80 mg her 8-12 sagatdan myşsa içine ýа-da wena damardan goýberilýär. Bejergi kursy 7-10 gün. Linkomisin 300 mg myşsa içine her 8 sagatdan sanjylýар. Sefazolin – 0,25-0,5 gr – 2-2,5 ml sanjym etmek üçin niýetlenen suwda ýа-da 0,5%-li nowokainiň ergini bilen eredip günde 3

gezek myşsa içine sanjylýar. Antibiotikler sowuklama ýagdaýyň alamatlary geçýänçe ulanylýar.

2. Bronhlaryň drenaž funksiýasyny gowulandyrmak maksady bilen gakylyk gopduryjy dermanlar termopsisin otundan, alteýiň, buýanyň kökünden gaýnatmalar bir nahar çemçesi bilen 8-10 gezek içmeli.

Fermentlerden tripsin, himotripsin ingalýasiýalarda ulanylýar. Olary 10-20 mg nowokain ergini bilen myşsa içine sançmak bolar.

Mukolitiklerden: asetilsistein 10%-2,0 myşsa içine ýa-da ingalýasiýa görnüşinde bermek bolar. Bromgeksin bir tabletkadan 3 gezek içmäge bermeli.

3. Bronhospazmda – näsagyň demi gyssa onda eufillin 2,4% - 5-10 ml wena damaryndan goýbermeli.
4. Kā ýagdaýlarda gowşak geçende antibiotikler bilen bilelikde glýukokortikoidler gormonlary: prednizalon tertip boýunça bejergi kursy geçirilýär.
5. Öýken-ýürek ýetmezçiliginde ýürek glikozidleri, diuretikleri ulanylýar.
6. Fizioterapiýa melhemleri: diatermiýa, elektrofarez hlorid kalsiý bilen ulanylýar.

Dowamly pnewmoniýanyň önüni almak:

1. Ýiti pnewmoniýalary öz wagtynda doly derejede bejermek. Bejergiden soň hökmany rentgen barlaglaryndan geçirip doly bejerilendigine göz ýetirmek.
2. Hroniki infeksiýanyň ojaklaryny sanirlemek.
3. Ýiti we dowamly pnewmoniýalary dispanser gözegçilikde saklamak.

Pnewmoskleroz

Pnewmoskleroz öýkeniň alweollarynyň, öýkeniň bölekleriniň we bronhlaryň diwarlarynada birleşdiriji dokumalaryň ösmegi netijesinde dem alyş funksiýasynyň bozulmagy bilen häsiýetlendirilýär.

Sebäpleri. Pnewmoskleroz öýkeniň dowamly sowuklama kesellerinden soň ýüze çykýar. Köplenç ýiti we dowamly pnewmoniýalardan, absesden, eksudatiw plewritden soň ýüze çykýar. Pnewmoskleroz gazlar bilen zäherlenmelerde bronhlaryň limfatik düwünleriniň inçekeselinden, ýüregiň dowamly ýetmezçiliginden soň hem ýüze çykyp biler.

Pnewmoskleroz keselde öýkende howa çalşygy we bronhlaryň öz-özünden arassalanmagy bozulýar. Netijede öýkeniň şikeslenen böleginde gan we limfa aýlanyşygy bozulýar. Ol başga birleşdiriji dokumalaryň çalt ösmegine getirýr. Alweol aralyklary pnewmoskleroz bilen şikeslenende kiçi aýlawda gan aýlanyşygy bozulyp ýüregiň gan mädjekleriniň gipertrofirlenmegine getirýär.

Kliniki alamatlary. Bu kesel bilen köplenç kyrk we ondan ýokary bilen erkek adamlar keselleýärler. Kliniki geçişi boýunça köp ýaýran diffuzlaýyn we ojaklaýyn görnüşlere bölünýärler. Köp ýaýran pnewmosklerozlar dowamly bronhit ýaly geçýär. Näsaglar üsgülewük bilen kyn gopýan sülekeyli iriňli gakylygyň bölünip çykmagyna soňra bogulma tutgaýynyň ýüze çykmagyna arz edýärler. Näsagyň ýüzi, aýaklary gögümtil, ýüze çiş, döş kapasasy giňelen. Öýkende nemli we gyry hyžžyldylar eşidilýär, ýüregiň araçäkleri çepe giňelen.

Ojaklaýyn pnewmoniýanyň ýüze çykmagy netijesinde wagtal-wagtal bedeniň gyzgyny ýokarlanýar. Pnewmosklerozyň ownuk brohlara we bronhiallara ýaýramagy netijesinde öýken emfizemasy ýüze çykýar, daşky dem alyş funksiýasynyň bozulmagy netijesinde gögerme ýüze çykýar. Pnewmoskleroz bronhoektaz keseli bilen beterleşýär, köp mukdarda ýakymsyz ysly gakylyk bölünip çykýar. Bu keseller öýkenden ýürek ýetmezçiligine getirýär. Ganyň laboratoriya barlagynda gemoglobuliniň we eritrositleriň mukdary köpeliýär. Kesel uzak wagtlap dowam edýär. Netije: keseliň beyerleşmelerine we üýtgemegiň funksional ýagdaýyna bagly bolýar.

Bejerilişi.

1. Keseliň alamatlaryna garşy bejergi geçirilýär.
2. Pnewmosklerozy ýüze çykarýan esasy keseller: dem alyş ýollarynyň sowuklama kesellerini bejermeli.
3. Keseliň beterleşen döwründe antibiotikler ulanylýar.
4. Üsgülewüğe garşy we gakylyk goparyjy serişdeler: glausin, tusupreks, mukaltin, kaliý iodidiň ergini, aşgarlary we bugly ingalyásiýalary geçirilýär.
5. Demgysma garşy dermanlar: atropin, eufillin, diafillin ulanmak bolar.
6. Ýürek-damat ýetmezçiliginde ýürek glikozidleri ulanylýar.
7. Kortikostroid gormonlary hem ulanylýar.

Öýken absessi we gangrenasy

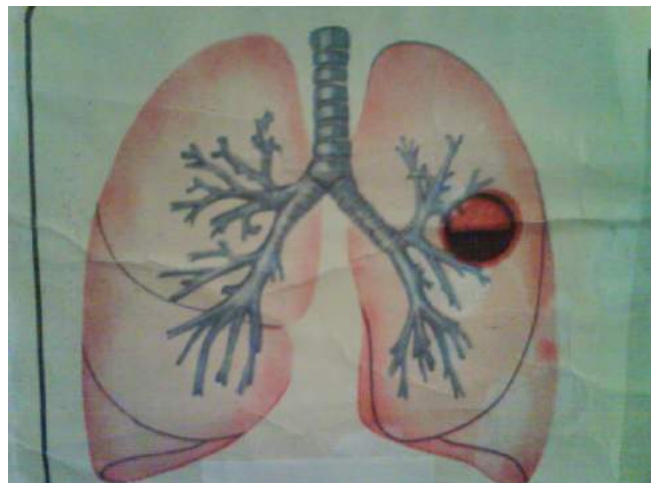
Absses we gangrena agyr iriňli kesel bolup zäherlenme bilen geçýän öýken dokumasy eräp öýken dokumasynyň çäklendirilen bir böleginde iriňden doly boşlugyň emele gelmegidir. Öýken gangrenasy abssesden tapawutlylykda öýken dokumasynyň kesgitli çägi bolmadyk giň gerimli çüýräp dargamagynda ybaratdyr. Bu kesel bilen aýallara garanda erkekler 6-8 esse köp keselleýärler.

Sebäpleri.

1. Öýken abssesi köplenç ýiti pnewmoniýalardan soň döreýär.
2. Keseki jisimleriň, karioz diş bölejikleriniň, gusuk massalarynyň, ýokaryky dem alyş ýollary boýunça öýkene aralaşmagy netijesinde hem döräp biler. Şol keseki jisimleri maýda bronhlaryň hanasyny baglaýar. Öýken bölegi myssarýar. Soňra şol ýerde abses emele gelmegi mümkin.
3. Beýleki iriňli ojaklardan ýokançlar gan ýollary bilen öýkene aralaşyp absses döredip biler.

Kliniki alamatlary. Kliniki geçişinde absesiň 2 döwri tapawutlandyrylýar:

I. döwri abssesiň emele gelmegi, bu döwürde näsaglaryň ýagdaýy agyr bolýar. Näsagyň bedeniniň gyzgyny $39-40^{\circ}$ çenli ýokarlanýar, üsedýär, derleýär, demi gysýar, kellesi agyrýar, umumy ysgynsyzlyk, döş kapasasynyň şikeslenen tarapynda agyry peýda bolýar.

Çep öýkeniň abssesi

Üsgülewük başda gury, soňra az mukdarda sülekeyli – iriňli gakylyk bölünip çykýar. Öýkeniň şikeslenen tarapy dem alşyndan yza galýar. Perkutor barlagynda öýkeniň çäklenene böleginde kütäk ses eşidilýär. Auskultatiw barlagynda bronhial dem alyş, az mukdarda gury we iriňli hyžžyldylar eşidilýär. Ganyň laborator barlagynda leýkositoz $15-20 \times 10^9$ litr, E.Ç.T. çaltlanmagy bolýar. (50-60 mm/sag). Rrentgen barlagynda öýkeniň absesli yeriniň kölegisi düşýär.

II döwri bronhlara ýarylmagy bilen başlanyp birden näsag köp mukdarda iriňli gakylyk bölüp çykarýar. Abssesiň ululygyna baglylykda näsaglar bir gije-gündizde 100

ml-den 1-1,5 l çenli iriň gakylyk bölüp çykarýar. Absses ýarylandan soň näsaglaryň umumy ýagdaýy gowulaşýar. Bedeniň gyzgyny düşýär, agyry azalýar, işdäsi ýokarlanýar, dem alşy gowulaşýar, ganyň laborator barlagy gowulaşýar. Gakylygyň laboratoriya derňewinde eritrositler, leýkositler, Ditrihiň dykyjyklary, streptokoklar, stafilokoklar, pnevmokoklar tapylýar. Gakylyk guranda 3 gatлага bölünýär:

1-nji gatlak köpürjikli.

2-nji gatlak sary reňkde

3-nji gatlak öýken dokumasynyň ownuk böleklerinden durýar.

Gangrenada gakylyk şkolad reňkinde, gan gatançly bolýar. Eger-de absses plewra boşlugynda ýarylsa onda piopnewmotoraksyň ýüze çykmagyna getirýär. Ol ýürek we öýken ýetmezçiligine getirip biler.

Keseliň bejerilişi. Öýkeniň iriňli kesellerini bejermekde antibiotikler esasy orun tutýar. Penisillin bir gije-gündizde 4 000 000 – 8 000 000 myşsa içine we wena damardan goýberilýär. Antibiotikler mikroplaryň antibiotiklere duýgurlygyny barlap ulanylýar. Bronhoskop arkaly bronhlary permanganat kaliniň ýa-da natriý hloridiniň izotoniki ergini bilen ýuwup antibiotikler, proteolitiki fermentler, bronholitikler bronh şahalaryna goýberilýär. Glýukozanyň 40%-li erginine 8-14 birlik insulin, kaliý ionlaryny goşup, wenadan goýberilýär. Bedeniň goraýjy güýçlerini dikeltmek maksady bilen az mukdarda gan guýmak, plazma, belok serişdeleri, kazein, aminopeptid, gormonlar, retobolil ulanylýar. Abssesi konserwatiw ýoly bilen bejerip bolmadyk ýagdaýda, abssesiň beterleşmesinde, gan akmalarda, piopnewmotoraksda, absses plewra boşlugyna ýarylanda hirurgiýa ýoly bilen bejerilýär.

Keseliň önüni almak. Öýkeniň dowamly kesellerini doly derejede bejermek, pnewmoniýalary öz wagtynda bejermeli.

Bronhoektaz keseli

Latyn dilinden gelip çykyp **bronh – bronh, ektaz – giňelmek** diýen manyny aňladýar.

Bronhoektaz keseli – dowamly kesel bolup, bronhlaryň giňelmegi bilen häsiýetlendirilýär.

Sebäpleri. Bronhoektaz keseliniň dogabitdi we gazanylan görnüşleri bardyr. Dogabitdi bronhoektaz keseli enäniň içinde çaganyň bronhalarynyň nädogry ösmegi netijesinde ýüze çykýar. Gazanylan bronhoektaz keseli hemmeýaşda köpüräk uly ýaşly adamlarda duş gelip bronhit, pnemoniýa, plewrit, inçekesel, merezel, pnemokonioz kesellerinden soň ýüze çykýar.

Kliniki alamatlary. Bronhoektaz keseliniň birinji döwründe näsaglar üsgülewüge, gakylygyň bölünip çykmagyna, çygly howada üsgülewügiň güýçlenmegine arz edýärler. Auskultatiw barlaglarda öýkeniň köp sanly gury hyžžyldylar eşidilýär. Bu döwür köp ýyllap dowam edip, näsag pnemoniýa, dowamly bronhit keselleri başdan geçirýärler. Keseliň ilkinji döwründe näsagda tutgaýly üsgülewük peýda bolup, köp mukdarda esasan hem ertirleriniň agzyny dolduryp, ýakymсыз ysly sülekýli-iriňli gakylyk bölünip çykýar. Kä halatlarda gan gatyşykly gakylyk bölünip çykýar, onuň mukdary bir gije-gündizde 0,5-1 l deňdir. Näsagyň gakylygy üç gatлага bölünýär. Gakylygy bakteriologiki barlaglara alanymyzda onuň düzüminde pnemonoklar, stertokoklar, stafilokoklar, Frilendriň basillasy tapylýar. Bronhlarda gakylyk durnukly bolanda näsagyň bedeniniň gyzgyny wagtal-wagtal göterilýär, demi gysýar, sianoz peýda bolýar. Bronhoektaz keseli uzak wagtlap dowam etse näsag horlanýar, gözleri gögerýär, barmaklary baraban taýajyklaryna, dyrnaklary sagat aýnasyna meňzeýär. Perkussiýa barlagynda gaty äheňli ýa-da ýapyk ses eşidilýär. Auskultatiw barlagynda nemli hyžžyldylar eşidilýär. Ganyň laboratoriwýa barlagynda neýtrofil leýkositleriň sany köpeliýär, E.Ç.T. çaltlanýar. Rentgen barlaglarynda eger bronhlar kontraks jisim (jodolipol) rentgen alamaty güýz paslyndaky agaja meňzeýär. Agaçlaryň düşmedik ýapragy bronhoektaz diýip hasaplanýar. Bronhoektaz keseli soňabaka öýkenden ýürek ýetmezçiligine getirýär. Hereket edende näsagyň demi gysýar, reňki gök öwüsýär, ýüregi çalt urýar, bagry ulalýar, aýaklarynda çişler peýda bolýar, boýun wena damarlary giňeliýär, assit hem ýüze çykmagy mümkin. Bronhoektaz keseli pnemoskleroza, emfizema keseline getirýär.

Bejerilişi. Näsagy gowy ýeljiiredilýän, gurak otagda ýerleşdirmeli. Ýokary koloriýaly witaminlere we beloklara baý bolan iýmitleri bermeli. Keseliň güýjän döwri hassahana ýerleşdirmeli. Bronhlardan gakylyk gowy akar ýaly kwinkanyň ýagdaýyny

döretmelidir. Krowadyň aýak ujuny 25-30 sm galdyrmalydyr. Öýkeniň aşaky ülüşlerinde ýerleşen bronhoektazlaryň toplanan gakylygy ýeňil bölünip çykmagyna ýardam berýär. Bronhoektazlarda toplanan gakylyk bronhoskop abzalynyň kömegi bilen hem sorduryp alynýar, soňra bronhlar ýuwulyp onuň ýerine antibiotikler (penisilin, stertomisin) goýberilýär. Gakylyk gopduryjy serişdeler termopsidiň oty, bromgeksin, trawesil, buýanyň köküniň suwy ulanylýar. Antibiotikler endobronhial goýbermeklik hem olary myşsa içine goýbermeklik bilen utgaşdyrylýar.

Plewritler

Plewrit – plewra gatlaklarynyň sowuklama keseli bolup, adatça ikilenji keseldir. Ol ülüşleýin pnewmoniýadan, inçekeselden, öýkeniň howply çiş keselinden,, reumatizmden soň ýüze çykýar. Ilkinji plewrit döş kapasasynyň şikeslenmesi netijesinde ýüze çykmagy mümkin. Plewritler gury we eksudatiw görnüşlere bölünýär.

Gury plewrit

Sebäpleri. gury plewrit köp ýagdaýlarda öýken inçekeseliniň beterleşmegi netijesinde ýüze çykýar. Ikinji ýerde öýkeniň spesifiki däl sowuklama keselleri: ýiti we dowamly pnewmoniýa, öýkeniň iriňli keselleridir. Plewrit reumatizmde, kollagenoz kesellerinde, infarktada, öýkeniň howply çiş keselinde hem ýüze çykmagy mümkin. Gury plewritde fibrine baý bolan sowuklama eksudaty lagtalanyp plewra gatlaklaryna çaýylyp, kesmek görnüşinde şol ýeriň özüne çöküp galýar, netijede plewral gabyklary ýognalyp, olaryň typmaklygy kynlaşýar.

Kliniki alamatlary. kesel birden başlanýar. Esasy alamatlarynyň biri döş kapasasynyň zeperlenen tarapynda agyry peýda bolýar, ol dem alanda, üsgürende, eýläk-beýläk öwrülende, çygylanda güýçlenýär. Näsaglar döş kapasasynyň öňki zolagynda, gapdalynda sokulan ýaly agyry duýýarlar. Umumy sygynsyzlyk, bitaplyk, işdäsizlik, gijelerine derlemeklik näsaglary ynjalyksyzlandyrýar. Obýektiw barlaglarynda: näsaglaryň umumy ýagdaýy kanagatlanarly, bedeniň gyzgyny kadaly ýa-da subfebril ýagdaýlarda ýokarlanýar. Keselli taraply döş kapasasynyň hereketi haýal, dem alyşdan yza galýar. Auskultasiýada plewra gabyklarynyň sürtülme sesi eşidilýär. Näsagyň özi hem çuň dem alanda eşidýär. Kä halatlarda gury plewride miozit, gapyrga aralyk newralgiýasy diýip nädogry diagnoz goýulmagyda mümkin. Gury plewrit birnäçe gün

dowam edip, örän seýrek ýagdaýlarda iki hepde çenli dowam edýär. Soňra sagalma bilen gutarýar.

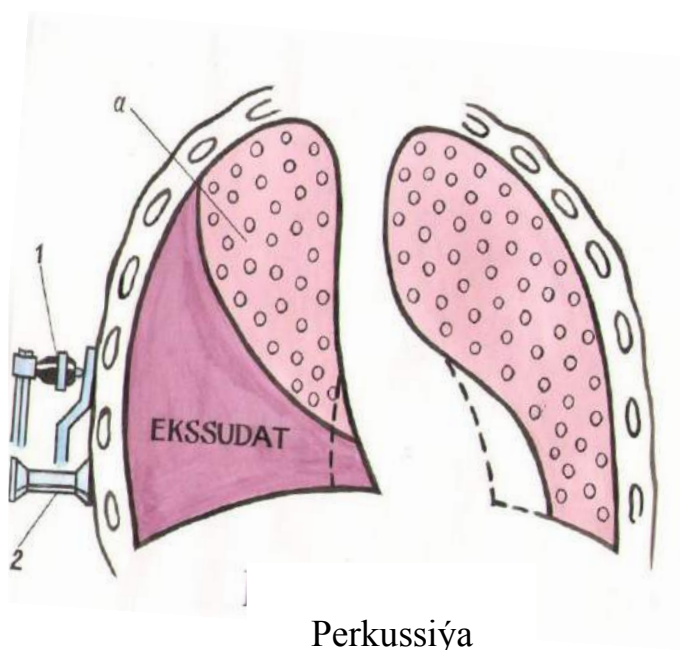
Bejerilişi. Plewridiň alamatlary: agyry, üsgülewük, gyzgyny geçýänçe hökmany düşek režimini berjaý etmelidir. Esasy keseli (inçekesel, pnewmoniýalar, öýken absesi) bejermelidir. Plewridiň alamatlaryna garşy hem bejergi geçirilýär. Agyryny aýyrmak üçin analgetikler ulanylýar. Döş kapasasyna gyzdyrgyçlar, bankalar goýulýar, aspirin 0,5 tabletka günde 3 gezek nahardan soň içmäge berilýär. Döş kapasasyny ýaglyk bilen gysyp baglamalydyr.

Eksudatiw plewrit

Eksudatiw plewrit – sowuklama häsiýetli plewra gabyklarynyň sowuklamasy bolup, plewral boşlugyna eksudatyň toplanmagy bilen häsiýetlendirilýär. Suwuklygyň häsiýetine baglylykda eksudatiw plewridiň seroz – fibrinoz, gemorragik, iriňli, gatyşyk görnüşleri tapawutlandyrylýar.

Sebäpleri. Gury plewritdäki sebäpler eksudatiw plewride hem deňşlidir. Ondan başga-da pankreatit, serrozlar, bagryň çiş keselleri hem getirip bilerler.

Kliniki alamatlary. Kesel ýuwaş-ýuwaşdan ýa-da ýiti başlanýar, bedeniň gyzgyny has ýokarlanýar, döş kapasasynda sokulan ýaly güýçli agyry bolýar. Horlaýjy gury üsgülewük ýüze çykýar. Plewral boşlugyna suwuklyk toplanyp başlandan soň, plewra gabyklary bir-birine sürtülmeýär, agyry bolmaýar, bedeniniň gyzgyny $39-40^{\circ}$ çenli ýokarlanýar, näsagyň demi gysyp başlaýar.

Obýektiw barlaglarynda: näsag mejbury keselli tarapa ýatýar, demi gysýar, gögerýär, zeperlenen tarap döş kapasasy dem alyşdan yza galýar. Synlap barlanda suwuklyk toplanan döş kapasasy güberçek bolýar, gapyrga aralyk çukurjyklar tekizlenýär. Perkussiýa barlagynda kütäk ses kesgittenilýär. Şol ses esasynda plewra

boşlugyna takmynan näçe suwuklyk toplanandygyny anyklamak bolar, VI gapyrga çenli 1500 ml, III gapyrga çenli 2000 ml, ýaýjyga çenli 3000 ml suwuklyk toplanýar. Eksudat egri, Damuazo çyzygy boýunça toplanýar. Transudat gorizontaý çyzyk boýunça toplanýar. Sebäbi transudat boşluklardaky çiş suwuklygydyr – suwuklama däl suwuklyk. Transudatyň udel agramy – 1,015 – den pesdir, eksudatyňky 1,015-den ýokarydyr. Transudatda belogyň mukdary 3%-den azdyr, eksudatda – 3%-den ýokarydyr. Auskultasiýa barlagynda näsagyň dem alşy eşidilmeýär ýa-da örän haýal eşidilýär. Rentgen barlaglarynda goýy, kese kölege kesgitlenilýär. Ýürek-damar ulgamynda ýüregiň tonlary gowşak eşidilýär, tahikardiýa, arterial gan basyşy peselýär. Pnewmoniýadan soňky plewritlerde leýkositoz, eritrositleriň çöküş tizligi çaltlanýar. Inçekesal plewritinde limfositoz, monositoz kesgitlenilýär. Eksudatiw plewrit 1,5-2 ýyl dowam etmegi mümkin. Düşek düzgünini berjaý etmek zerurdyr. Keseliň sebäplerine görä bejerilýär.

Bejeriş plewral punksiýasy

Inçekesal plewritlerinde inçekesele garşy bejergi geçirilýär. Izoniazid, rifampisin, streptomisin, etambutol ulanylýar. Pnewmoniýa sebäpli plewritlerde antibakterial terapiýasy geçirilýär: antibiotikler, üsgülewüge garşy, gakylyk gopduryjy dermanlar ulanylýar. Rewmatizm sebäpli plewritlerde glýukortikoid gormonlary: prednizalon, triamsinalon, gidrokartizon ulanylýar. Plewritleriň ähli görnüşlerinde salisilatlar, indometasin, analgetikler, üsgülewüge garşy dermanlar ulanylýar. Plewra boşlugyna suwuklyk köp toplanan ýagdaýynda

plewral punksiýasy geçirilýär, 0,5-1 l çenli suwuklyk alynýar.

Eksudatyň çekileşme döwründe dem alyş maşklaryny geçirmeklik maslahat berilýär. Iriňli plewritde hirurgiýa bölüminde iriňini sorup alyp, plewra boşlugyna antibiotikler goýberilýär.

Öňüni almak.

Plewrit keselini ýüze çykarýan keselleri: pnewmoniýalary, inçekeseli, rewmatizmi doly bejermelidir.

Öýken inçekeseli

Sebäpleri. Ýokuşýan ýollary. Görnüşleri.

Öýken inçekeseli – bu dowamly ýokanç kesel bolup, inçekesel taýajyklarynyň dem alyş ýollaryna aralaşyp öýkende inçekesel düwmejikleriniň emele gelmegi bilen häsiýetlendirilýär. Inçekesel taýajyklary 1882-nji ýylda nemes alymy Robert Koh tarapyndan açylypdyr. Şonuň üçin oňa Kohuň taýajyklary (Bk) diýip atlandyrylýar. Bu inçekesel taýajyklary kislotalaryň, aşgaryň, spirtiň täsirine çydamlydyrlar, olar garaňky we çygly jaýlarda kesel döredijilik ukybyny 2-3 ýyllap saklaýarlar. Emma olar gün şöhleleriniň göni täsirine çydamsyzdyrlar. 80⁰ gyzgynlykda 5 minutda, 5%-li hloraminiň ergini 6 sagadyň dowamynda öldürýär.

Morfologiki häsiýetleri. Inçekesel mikrobakteriýalary – inçe taýajyk, kä halatlarda göni, köplenç egri, ujy tegelek görnüşinde bolup, uzynlygy 0,8 – 3 -5 mk we ini 0,20-den 0,5 mk çenlidir. Bedeni membrana görnüşli perde bilen örtülip, gurluşy çylşyrymlydyr. Bk – aýratynlygy onda dänejikleriň barlygydyr. Elektron mikroskobyň aşagynda köp mukdarda her hili ululykda we görnüşde dänejikleriň bardygy anyklandy. Dänejikler mikobakteriýalaryň ýaşamagyna uly rol oýnaýar. Kislotalara çydamlylygyny üpjün edýär. Madda çalşygyna gatnaşýar. Inçekesel mikobakteriýalary inine bölünmek ýoly bilen köpeliýärler. Dänejikler köpelmekde uly rol oýnaýarlar. Patalogik materialy iýmitleniş maddalara ekende inçekesel mikobakteriýalary 2-4 hepdäniň dowamynda ösýärler. Laboratoriýa şertlerinde çalt ösýärler (10-16 gün). Bk – aeroblardyr, özbaşdak hereket edip bilmeýärler. 29-42⁰ köplenç 37-38⁰ gyzgynlykda ösýärler.

Inçekesel taýajyklarynyň 4 görnüşü bardyr.

1. Adamlarda duş gelyän görnüşü.
2. Iri şahly mallarda duş gelyän görnüşü.
3. Guşlarda duş gelyän görnüşü
4. Syçanlarda duş gelyän görnüşü.

Adam üçin bolsa diňe 1-nji, 2-nji görnüşleri, ýagny adamlarda we iri şahly mallarda duş gelyän görnüşleri howpludyr.

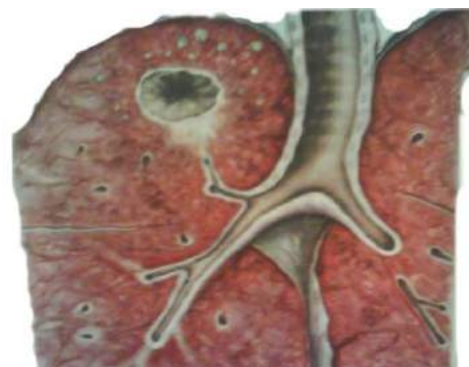
Öýken inçekeseliň ýokuşýan ýollary:

1. Özünde inçekeseliň ýokuşýan görnüşi bar bolan adam asgyranda, üsgürende, gürlände agzyndan çykýan synçrantgylar arkaly daş-töwerekdäki adamlara ýokuşdyryp biler.
2. Inçekeseliň 90 %-i öýkende döreyändigini üçin näsaglar inçekesel taýajyklaryny, gakylygy, tüýkülligi bilen bölüp çykarýarlar. Inçekeseliň bir damja gakylygynda inçekesel taýajyklarynyň millionlarçasyny bolup biler. Pola ýa-da ýere düşen gakylyk gurap, ondaky inçekesel taýajyklary howa göterilýär. Şeýle howadan dem alan adama bu kesel ýokup biler.
3. Inçekesel taýajyklary sagat adamlara keselliniň gap-çanaklaryndan, el süpürgiçlerinden, ýorgan-düşeginden peýdalananda, elleşip salamaşanda ýokuşyp biler.
4. Iri şahly mallardan gaýnadylmadyk süýt we et önümleri arkaly ýokuşmagy mümkin.
5. Enesinden aktiw görnüşli inçe keselli çaga enesiniň ganyndan, buşluk suwundan ýa-da emdirýän süýdünden geçmegi mümkin.

Inçekeseliň nesilden – nesile geçýänligi subut edilendir. Adam bedenine inçekesel taýajyklaryň düşmegi hemişe kesel döredip durmaýar. Sebäbi sagdyn adamyň bedeni belli bir derejede keseli kabul etmezlik ukybyna eýedir. Öýken inçekeseli bedeniň gowşan ýagdaýynda nädogry iýmitlenende, witaminleriň ýetmezçiliginde, sowuklanda, diabet keseli bilen kesellände, spirtli içgileri içende döräp biler. Inçekesel taýajyklary dürli ýollar arkaly öýkene düşüp, şol ýerde inçekesel düwürjegi emele gelýär. Soňra sowuklama limfa damaryna şol ýakyndaky limfa mazine baryp ýetýär. Şu üçüsi: ýagny ilkinji inçekesel düwürjegi-limfadenit-limfangait ilkinji inçekesel kompleksini düzýär. Eger şu halatda kesel bejerilip başlansa ýa-da şol adamyň kesele garşylygy ýokary bolsa onda ilkinji inçekesel kompleksine kalsiý duzlary oturýar. Bu ýagdaýa kalsinasiýa ýa-da pertifikasiýa diýilýär we inçekeseliň in amatly gutaran netijesi hasaplanylýar. Eger soňky döwürde şu adamyň dürli sebäplere görä organizmi gowşak mahalynda kalsiý duzlary gana sorulyp köne keseliň güýjemegi-de mümkin. Muňa inçekeseliň aktiwleşmegi diýilýär. Inçekeseliň täzeden ýokuşmagyna reinfeksiýa diýilýär.

Inçekeseliň görnüşleri. Inçekeseliň şu aşakdaky görnüşleri bardyr:

1. Ilkinji inçekesel toplumy.
2. Inçekesel bronhoadeniti-bronhlaryň gapdalyndaky mázleriň inçekeseli.
3. Inçekeseliň gandan ýaýran görnüşi.
4. Şu keseliň iki öýkene-de ýaýran görnüşi.
5. Öýkende inçekesel ojagynyň döremegi.
6. Infiltratiw görnüşi.
7. Kazeoz pnewmoniyasy.
8. Fibroz-kawernoz görnüşi, ýagny öýkende oýugyň emele gelmegi.
9. Pnewmosirrozo ýa-da pnewmoskleroz ýagny öýkeniň бүрүlmegi.
10. Inçekesel plewridi.
11. Dem alyş ýollarynyň inçekeseli.
12. Beýleki synalaryň inçekeseli.

Inçekeseliň fibroz - kawernoz görnüşi

Kliniki alamatlary. Näsaglarda anamnez soralandy, näsaglaryň gurak we eksudatiw plewritleri geçirendigine, uzak wagtlap bedeniniň gyzgynynyň ýokarlanandygyna üns bermek zerurdyr. Sebäbi köplenç bu ýagdaýlarda dümew diýip diagnoz goýlan bolmagy hem mümkin. Kä halatlarda inçekesel hiç hili alamatsyz, köpçülükleýin rentgen barlaglarynda ýüze çykýarlar. Öýken inçekeseliň başlangyç döwürlerinde näsaglar umumy ysgynsyzlyga, çalt ýadamaklyga, gaharjaňlyga, işdäsinin peselmegine, horlanmaklyga arz edýärler.

Bu alamatlar intoksikasiýanyň bardygyny aňladýar. Soňra keseliň güýjemegi bilen üsgülewük, gan tüýkürmeklik, gijekerine derlemeklik, umumy ysgynsyzlyk, horlanmaklyk, bedeniň gyzgynynyň ýokarlanmagy, dem gysma ýaly alamatlar ýüze çykýar.

Üsgülewük: gury we gakylyk bölünip çykmagy mümkin. Üsgülewük gijelerine güýçlenýär, kä halatlarda ertir irden horlaýjy üsgülewük ýüze çykýar. Öýken inçekeseliň kawernoz (köwekli) görnüşinde üsgülewük bilen gakylyk köp mukdarda bölünip çykýar. Bokurdak inçekeseliň üsgülewük ses bogulmak bilen ýüze çykýar, ýuwudunanda agyry peýda bolýar.

Gakylyk: sülekeyli iriňli häsiýetde bolýar. Gakylygyň mikroskopiki barlagynda köp mukdarda iriňli bedenjikler, eritrositler, epitelial öäjükleri, maýyşgak süýümleri we

inçekesel mikrobakterialary görünýär. Gakylykda inçekesel mikrobakteriýalaryň tapylmagy diagnoz goýmaklyga uly ähmiýeti bar. Öýken inçekeseliň gematogen görnüşlerinde gakylykda köplenç mikobakteriýalar bolmaýar.

Gan gagyrynmak we gan akmalar:

Gan gagyrynmaklyk kä halatda öýken inçekeseliň ilkinji alamatydyr. Uly adamlara şikes ýetende köp mukdarda gan akma bolmagy mümkin. Kä halatlarda gakylyk gan gatyşykly bolýar. Gan akmalar bir gezek we birnäçe gezek bolmagy mümkin. Ol ýokanjyň ýaýramagyna uly howp döredýär.

Gyzgynyň ýokarlanmagy: lihoradka öýken inçekeseliň hemişelik alamatlarynyň biridir. Lihoradka – ýylylygy kadalaşdyryjy merkeze şikeslenen dokumalardan inçekesel mikobakteriýalarynyň dargama önümleriniň täsiri netijesinde ýüze çykýar. Yzygiderli bedeniň gyzgynyň ölçemek keseliň häsiýetine we geçişini öwrenmekde uly ähmiýeti bardyr. Inçekeseliň aktiw görnüşinde bedeniň gyzgyny 38-39⁰ çenli ýokarlanýar, pnemoniýa görnüşinde gyzgyn has ýokary göterilýär, birnäçe aýlap 38⁰-da saklanýar. Gan tüýkürende we gan akmalarda gyzgyn has ýokary bolýar. Gijelerine derlemeklik inçekeseliň irki alamatlarynyň biridir. Suwuk der basmaklyk köplenç gijelerine, inçekeseliň agyr görnüşine bardygyny aňladýar.

Horlanmaklyk – Inçekeseliň hemişelik alamatlarynyň biri horlanmakdyr. Horlanmaklyk inçekesel intoksikasiýasynyň, madda çalyşygynyň ýokarlanmagy, işdäniň peselmegi netijesinde ýüze çykýar. Aşgazan-ıçege ulgamynda inçekesel intoksikasiýasynyň, madda çalyşygynyň ýokarlanmagy, işdäniň peselmegi netijesinde dispeptiki alamatlar, iç geçme, aşgazanyň şiresiniň turşulygynyň peselmegi ýaly alamatlar ýüze çykýar.

Fiziki barlamagyň usullary.

Näsaglary synlap barlanda diagnoz goýmak üçin gymmatly alamatlar – deri örtükleriniň aksowult bolmagy, çekgesiniň gyzyl öwürmegi, gözleriniň ýaldyramagyny ýüze çykarmak bolar. Bedeniň asteniki gurluşy – bu köplenç inçekeseliň netijesidir. Döş kapasasynyň daralmagy, çökmegi – bu plewra gatlaklarynyň bitişmeginiň we öýkende birleşdiriji dokumalarynyň ösmeginiň netijesidir. Palpasiýa barlaglarynda boýun, goltuk asty, tirsek we beýleki limfatik düwünleriniň gatamagy, agyry ýüze çykarylýar – bu inçekeseliň gematogen görnüşinde duş gelýär. Perkussiýa barlaglarynda

eger inçekesel hadysasy öýkende ýüzleý ýerleşen bolsa, üýtgemeler ýüze çykarylýar. Inçekesel pnemoniýasynda, güýçli fibrozda eksudativ plewridinde alweollalarda howanyň azalmagy netijesinde kütäk ses kesgitlenilýär. Öýken emfizemasynda inçekeseliň kawernoz görnüşinde öýkende howanyň köpelmegi netijesinde guty äheňli ýa-da timpanik ses ýüze çykarylýar. Öýkeniň aşakky araçäklerini kesgitlemek zerurdyr. Öýken emfizemasynda, ekssudativ plewritde, plewralaryň birleşmeginde öýkeniň aşak gyralarynyň hereketi has çäklenýär. Auskultativ barlaglarynda dem alyş sesleriniň üýtgemekligi inçekesel hadysasynyň häsiýetine baglydyr. Inçekeseliň fibroz görnüşinde gaty dem alyş sesi eşidilýär, infiltrativ görnüşinde bronhial dem alyş eşidilýär. Ekssudativ plewritde, emfizemada, plewral birleşmelerinde haýal dem alyş eşidilýär. Öýkende hyžžyldylaryň eşidilmeginiň diagnoz goýmakda uly ähmiýeti bardyr. Näsag üsgürenden soň diňlemeklik maslahat berilýär, sebäbi üsgürenden soň nemli hyžžyldylar has gowy eşidilýär. Öýkende köwek we onda suwuklyk bolanda uly köpürjikili nemli hyžžyldylar eşidilýär, köwek bronhalara çenli baran bolsa – bronhial dem alyş eşidilýär. Ganyň laboratoriya barlaglarynda inçekeseliň pnemoniýa görnüşinde neýtrofil leýkositleriň sany köpeliýär, eozinofiller hem köpeliýär, eritrositleriň çözüş tizligi çaltlanýar. Inçekeseliň fibroz görnüşinde, eozinofilleriň sany köpeliýär, leýkositleriň sany kadada bolýar.

Inçekeseli anyklamagyň usullary:

Inçekeselli näsaga seredip göründe şu kesele mahsus bolan köp alamatlary anyklasa bolar: ýagny ol näsaglar hor, reňkleri ak, ýañaklary gyzyň, kirpikleri uzyn, gözleri ýanyp duran bolýar. Umuman aýdanda owadan bolýarlar. Emma inçekesel köp ýyllap dowam eden bolsa dodaklary gögerip, ýüzleriniň leýkeländigini görmek bolar. Inçekeselli näsaglaryň döş kapasasynyň kakyp barlaglarda, diňlenip göründe bolýan üýtgeşikler keseliň kliniki görnüşine baglydyr.

Inçekeseli anyklamak üçin näsagyň şu kesele mahsus bolan alamatlaryny: ýagny anamnezinde inçekeselli adam bilen kontaktda bolandygyny, onuň subýektiw we obýektiw alamatlaryny göz önünde tutmalydyr. Bulardan başga-da näsagyň ganyny, gakylygyny laboratoriya derňewine almaly. Gakylykda bu taýajyklaryň bolmazlygy inçekeseliň ýokdygyna güwä geçmeýär. Şu keseli anyklamakda rentgen barlagynyň uly ähmiýeti bardyr. Sebäbi rentgen barlagy arkaly inçekeseliň haýsy görnüşiniň bardygyny-

da anyklamak bolar. Inçekeseli anyklamakda: Tuberkulin barlagy – mantu reaksiýasy geçirilýär, ýagny syrkawyň goşarynyň aşaky 1/3-niň iç ýüzüni spirt bilen süpürüp deriniň aralygyna ýörite kiçijik iňňejik bilen şpris arkaly 0,1 ml tuberkulin diýen ýörite taýýarlanan suwuklygy iberýärler. Eger tuberkulin dogry goýberilen bolsa, şol sanjylan ýerde gabarjak emele gelmeli. Bu barlagyň netijesi 72 sagatdan soň görýärler. Eger-de şu adamda inçekesel bar bolsa häлки sanjym ýerde diametri 5 mm uly bolan gyzarma ýa-da çişme emele gelýär. Eger-de infeksiýa ýokuşmadyk bolsa onda ol ýerde hiç hili üýtgeşiklik bolmaýar.

Gakylygyň mikroskopiýasy

Gakylygy inçekesel mikobakteriýalaryna toplamak. Gakylygy ýygnamak ýörite, okadylan saglygy goraýyş işgärleriniň gözegçiliginde geçirilmelidir. Gakylyk ýygnylmaga başlanmagynyň ön ýanynda barlagyň maksadyny we gakylygy nähili ýygnamalydygyny näsaga düşündirmek zerurdyr.

Gakylygy ýygnamak üçin bir gezek ulanylýan gutujygy peýdalanmak maslahat berilýär. Olaryň bolmadyk halatynda köp gezek ulanylýan gutujyklar peýdalanylýar. Olaryň işlenilip taýýarlanylmagy „Türkmenistanda inçekesele garşy göreşmekde ilata kömek bermegi guramak we inçekesele garşy göreş çäreleri“ hakynda Türkmenistanyň saglygy goraýyş we derman senagaty ministrliginiň 1999-njy ýylyň awgust aýynyň 13-indäki 313 belgili buýrugynda beýan edilen ýokanç keselleriň önüni almagyň düzgünlerine laýyklykda ýerine ýetirilýär. Gutujyklar gury, berk, bokurdagy giň (diametri 3,5 sm-den kiçi däl) we jebis, pugta ýapylýan gapakly bolmalydyr. Olaryň göwrümi 50 ml-den uly bolmaly däl, mäkäm ýapylan gapagy bolmalydyr. Gakylygy ýygnamak üçin her bir gutujyk belgilenmelidir (gapagynda däl-de gapdallaýyn) onuň ýygnylmagynyň senesi, näsagyň ady gabat gelýän belgi görkezmelidir. Näsag gakylygy kynlyk bilen çykaranda oňa duzly, aşgarly ingalýasiýany etmek gerek (1l gyzgyn suwa 1 çemçe nahar duzuny we azyk sodasyny guýmak bilen) we dem alyş türgenleşigini geçirmegini maslahat bermek.

Inçekeseli bardyr diýip çaklanylýan her bir näsag üçin, onuň gakylygyny barlamaga ugradyş haty (TB 05 görnüş) doldurylýar. 3 anyklaýyş nusgasy üçin TB05 görnüşiniň bir blanky doldurylýar.

Gakylygy ýygnamaklygyň möhletleri. Keseli anyklamak: Inçekesel taýajygyny ýüze çykarmak mümkinçiligini artdyrýan anyklaýyş maksady bilen gakylygyň üç nusgasyny ýygnamaklyk zerurdyr. Saglygy goraýyş edarasyna gatnawy azaltmak üçin gakylygyň nusgalaryny kliniki barlagyň iki görnüşinde ýygnamak gerek.

1-nji nusga, saglygy goraýyş edarasyna 2-nji gezek ýüzlenilende saglygy goraýyş işgýriniň gözegçiligi bilen ýygnalýar.

2-nji nusga, indiki gün irden näsag tarapyndan özbaşdak ýygnalýar. Gakylyk dişler arassalanandan soň ajöze ýygnalýar.

3-nji nusga, saglygy goraýyş edarasyna irki usga getirenden soň, saglygyş goraýyş işgýriniň gözegçiligi bilen ýygnalýar.

Gakylygyň üç gezek barlanylmagy inçekeseliň mikobakteriýalarynyň ýüze çykmagynyň ähtimallygyny artdyrýar. Eger näsag saglygy goraýyş edarasyna özi gelip bilmese, onda gakylygy gözegçilikli ýygnamagy öýde guramak zerurdyr. Bejeriş edarasynnda ýatymlaýyn bejeriş şertlerinde gakylyk üç gezek üç günün dowamynda irden saglygy goraýyş işgäriniň gözegçiligi bilen ýygnalýar. Himiýa bejerişiniň gözegçiligi üçin gakylygy iki gezek ýygnamak gerek.

Gakylygy ýygnamagyň usullary:

1. Näsagdan ýollanmasyny almak we onuň pasport maglumatlaryny gakylyk ýygnamagy bellige almagyň dergisine doly ýazmaly.
2. gakylyk ýygnamak üçin niýetlenenilen gutujygyň daşyna ýelmenan kagyza näsagyň adyny, familiýasyny, gakylygy ýygnalmagyň senesini we ýygnakýan gakylygyň tertip belgisini (N 1, N2) gutujyň daş ýüzüniň gapdal tarapyna ýazgy edilen kagyzyjygy ýelmemek.
3. gakylygy ýygnamaga başlamazdan öň ýanyndan näsaga barlagyň maksadyny we gakylygyň nähili ýygnamalydygyny jikme-jik düşündirmek gerek.
4. Gorag esbaplaryny (hirurgiki taýy, şyrdagy, klýonkadan edilen öňlügi, perdäni, rezin elligi) ulanmak.
5. Iýmit galyndysy aýrylar ýaly agzyny suw bilen çaykamagy näsagdan haýyş etmek. Bu düzgün öýde irden gakylyk ýygnanda näsagyň dişini arassalamagyna degişli däl.

6. gakylygyň ýygnaýan ýerine näsag bilen bilelikde daşary çykmak. Näsag gakylygy ýygnaýan wagtynda onuň arkasyna şemal çalmalydyr, saglygy goraýyş işgäri bolsa onuň arkasynda durmalydyr.
7. Iki gezek doly dem almagy we her gezekde demini birnäçe sekundyň dowamynda saklamagyny näsagdan haýyş etmek. Üçünji gezek dem alyp, güýçli dem goýbermelidir. Soň ýene bir gezek dem almaly we güýçli üsgürmeli. Gutujygyň daşy hapalanmazlyk üçin, gakylyk oňa seresaplyk bilen tüýkürmelidir. Eger-de gutujygyň daşyna gakylyk syçrasa, onda onuň daş ýüzüni kagyz bilen süpürmeli, soň kagyzy ýakmaly.
8. Näsag 3-5 ml gakylyk ýygnandan soň gutujygyň gapajygyny mäkäm ýapmagy haýyş etmek.
9. Gakylyk ýygnaýanda gutujykda tüýküligiň däl-de gakylygyň bolmagyna esewan etmek gerek.
10. Näsagyň elinden gutujygy alyp, onuň gapagynyň mäkäm ýapylandygyny barlamak.
11. Gutujygy ýörite niýetlenilen metal bikse, soňra sowadyjy enjama ýerleşdirmek.
12. Eli sabyn bilen ýuwmak.
13. Belgilenen ikinji (arassa) gutujygy näsaga bermek we oňa irden ukydan soň gakylygyň ikinji nusgasyny ýygnamalydygy barada düşündiriş bermek. Ol öňünden dişlerini arassalamalydyr we dem alyş maşklary geçirmelidir.
14. Ertir ikinji gezek ýygnaýan gakylykly gutujygy getirmelidigini we saglygy goraýyş işgäriň bolmagynda üçünji gezek gakylyk tabşyrmalydygyny näsaga ýatlatmak.

Gakylygy saklamak we degişli ýere ýollamak. Ýygnaýan gakylyk barlamak üçin mikroskopiýa barlaghanasynda mümkin boldugyça çalt eltilmelidir. Ondan öň ýygnaýan gakylyk sowadyjyda ýörite gutularda ýa-da metal bikslerde saklanylýar. Olaryň hersinde 10-15 sany gakylykly gutujyklar ýerleşýär. Ýygnaýan gakylykly gutujyklaryň gyzmagyna ýol bermeli däl. Olary gün şöhlesinden goramak gerek. Gakylykly gutujyklaryň iberilmegi mümkin bolmadyk halatlarynda, olary sowadyjyda 7 günden artyk saklamly däl. Konteýnerleri her bir biks üçin gakylyk ýygnaýandygy barada dergiden näsag hakda doly maglumat ýazylyan ugradyş haty doldurylýar. Ugradyş sanawynda gutujykda

ýerleşdirilen gakylygyň barlaga iberilýän senesi görkezilmelidir. TB05 görnüş boýunça talaba laýyk doldurylan ýollanmasy aýratyn bukjada goşulýar.

Inçekeseli anyklamagyň algoritmi (döwürleri). Iki gezek ýygňalan gakylygyň derňewiniň netijesinde mikobakteriýa ýüze çykarylanda keseliň kesgidi şübhe döretmeýär we mikobakteriýa bölüp çykarýan öýken inçekeseli hökmünde düşündirilýär. Muňa garamazdan, üç gezek ýygňalan gakylygyň barlagynyň oňaýsyz (-) netijeleriniň bolýandygynyň halatlary seýrek däl. Keseliň kesgidini takykklamak üçin 10-12 güniň dowamynda giň spektrli täsir edýän antibiotikler bilen bejeriş geçirmek zerurdyr. Ýagdaý oňatlaşmadyk halatynda anyklaýyş maksady bilen gakylygy gaýtadan barlamaga ibermek gerek. Mikroskopiki derňewiň gaýtadan oňaýsyz (-) netijeleri bolan halatynda, näsagy rentgenologik barlagdan geçirmek gerek. Şunda öýken dokumasynda garamtyl zäherlenme ýagdaýy ýüze çykarylan halatynda näsagy maslahatlaşmak üçin hünärmene ugratmak gerek. Keseliň kesgidi aşakdaky ýagdaýlar bolan halatynda mikobakteriýa bölünip çykmaýan öýken inçekeseli hökmünde düşündirilýär:

1. Gakylygyň turşulyga durnukly, bakteriýalara barlagynyň üç sany oňaýsyz netijeleri.
2. Işjeň öýken inçekeseliniň rentgenologik alamatlary.
3. Giň täsirli antibiotikler bilen bejermekden netije bolmazlygy.

Synag bejergisi geçirilende: florhinonlary, sterptomisini, rifampisini bellemeli däl.

Bejerişiň derejeleri.

I dereje:

Bakteriýa bölüp çykarýan öýken inçekeseliniň täze halatlary.

Öýkeniň parenhimasynda giňişleýin zeper ýetmegi bilen geçýän, bakteriýa bölüp çykarmaýan öýken inçekeseliniň täze halatlary.

Öýkenden daşary inçekeseliň agyr görnüşleriniň täze halatlary.

II dereje:

1. Keseliň gaýtalanmagy.
2. Erbet netije
3. Arakesmeden soň bejerişi dowam etmek.
4. Beýlekiler

III derece: I derejä degişli bolmadyk bakteriýa bölüp çykarmaýan öýken inçekeseliniň we öýkenden daşary inçekeseliň täze halatlary.

Bejerişň usullary. Öýken inçekeselini bejerip bolýar, eger-de bejeriş inçekeseliniň başlangyç döwürlerinden başlansa, näsag gigiýeniki we berhiz düzgünlerini berjaý etse, belli bir wagtda ýatyp turmagyň, arassa howada gezmäniň bu keseli bejermekde ähmiýeti ulydyr. Bejeriş kompleksleýin bolmalydyr, ýagny bejeriş – goraýyş, iýmitleniş düzgünlerini berjaý etmek, inçekesel taýajyklaryna täsir edýän antibakterial serişdeler, bedeni gurplandyrýan we keseliň alamatlaryny aýyrýan (dezintoksikasion) bedeniň zäherlenmesine garşy dermanlar ulanylýar. Inçekeseliň ýiti döwründe düşek režimi bellenilýär. Fiziki we psihiki rahatlygy üpjün etmelidir. Berhiz düzgünlerini berjaý etmek inçekeseli bejermekde wajyp orny eýeleýär. N11-nji berhiz bellenilýär, ýagny olaryň iýmitleri beloklara, ýaglara, uglewodlara, witaminlere we mineral duzlara baý bolmalydyr. Kumys bilen bejermek gowy netijeleri berýär, aýratyn Başkiristanyň, Gyrgyzystanyň, Türkmenistanyň gurak, çöl howasynda. Kumysyň (Baýtalyň çaly) düzüminde beloklar, uglewodlar, süýt kislotasy, süýt şeker, spirt (1-3%) bardyr. Kumysy günde 1-2 l içmek maslahat berilýär.

Inçekeseliň bejerilmegi 2 döwürden ybarat. Has güýçli depginli bejerilýän döwür we näsagyň belli bir ýagdaýyny saklamak üçin bejeriş döwri.

Bejerişň güýçli depginli döwründe bejeriş adatça inçekeseli bejeriş edarasynyň ýatyrymlaýyn bejerilýän hassahanasynda, goldaýjy döwür Saglyk öýlerinde geçirilýär. Bejerişň has güýçli depginli döwründe inçekeselli näsaglar her günde 3 (4-5) derman kabul edýärler. Bejeriş 2 (3-4) aý dowam edýär (bejerişň dowamlylygy näsagyň ýagdaýyna we bejerişň has güýçli depginli döwriň ahyrynda gakylygyň barlagynyň netijesine baglydyr). Näsagyň belli bir ýagdaýyny saklamak üçin bejeriş döwür 4-5 aý dowam edýär, onuň dowamynda näsag her gün ýa-da hepde-de 3 gezek 2 ýa-da 3 sany inçekeseli bejermek üçin derman serişdesini kabul edýär. Bejerişň dowamlylygy derman serişdeleriniň bellenilen mukdarynyň sany boýunça kesgitlenilýär. Bejerişň 2 (3-4) aý dowamlylygynda näsag degişlilikde derman serişdesini 56 (84-112) bellenilen mukdaryny kabul etmelidir. Näsagyň belli bir ýagdaýyny saklamak üçin bejeriş döwriň intermittenlen tertibinde (derman serişdelerini hepde-de 3 gezek kabul etmek). II we III

derejeli näsag derman serişdelerini bellenen mukdarynyň 54-sini, II derejeli näsag 66-syny kabul etmelidir.

I dereje bejerişiniň depginli döwrüniň dowamlylygy 2 aýdan ybarat. Şu möhletiň dowamynda näsag inçekeseli bejermek peýdalanylýan 4 sany derman serişdesini H – izoniazid, R – rifampisin, Z-pirazinamid, E – etrambutol kabul edýär. Ikinji aýyň ahyrynda gakylygyň barlagy geçirilýär, oňaýsyz netijä bolanda näsag goldaýjy döwre geçirilýär. Ol döwürde 2 sany däri-dermany izoniazidi we rifampisini 4 aýyň dowamynda hepdede 3 gezek alýar. Gakylygyň mikroskopiýasy 2 aýyň ahyrynda oňaýly bolan halatynda depginli döwür bir aýlyk möhlet bilen uzaldylýar. Gakylygyň barlagy bu halatda bejerişiniň üç aýynyň soňunda geçirilýär. Bejerişiniň 3 aýynyň soňunda bakteriýa bölüp çykarmak saklansa, mümkin boldugyça gakylygy ekmeli we inçekesele garşy dermanlara duýujylygyny kesgitlemeli. 3-nji aýyň soňunda gakylygyň barlagynyň netijesine garaşsyz näsag goldaýjy döwre geçirilýär, bu döwrüň dowamynda näsag 4 aýyň dowamynda hepdede 3 gezek inçekesele garşy 2 sany dermany (izoniazid we rifampisin) kabul edýär. Mundan gakylygyň gözegçilik barlagy himiýabejerişiniň 5 aýynyň soňunda geçirilýär. Eger-de gakylygyň barlagy himiýabejerişiniň 5-nji aýynyň ahyrynda oňaýly bolsa, onda bu ýagdaý erbet netije hasaplanylýar we mundan beýläk bejergi 2-nji dereje boýunça geçirilýär. Eger-de gakylygyň barlygy 5-nji aýyň ahyrynda oňaýsyz bolsa, onda gakylygyň nobatdaky barlagyny 6-njy aýyň soňunda, goldaýjy döwür tamamlananda geçirilýär.

II dereje bejerişiniň depginli döwrüniň dowamlylygy üç aýdan ybarat. Iki aýyň dowamynda näsag baş (HRZES), soňky aýyň dowamynda 4 (HRZE) däri-derman alýar. Üçünji aý tamamlananda gakylygyň barlagy alynýar we oňaýsyz netije bolan halatynda näsag goldaýjy döwre geçirilýär. Bu döwürde näsag izoniazidi, rifampisini, etambutoly 5 aýyň dowamynda gūnaşa (hepdede 3 gezek) kabul edýär. 3 aýyň ahyrynda bakteriýa bölüp çykarmak saklanan halatynda bejerişiniň depginli döwri 1 aý uzaldylýar. Bu ýagdaýda gakylygyň barlagy bejerişiniň 4-nji aýynyň soňunda geçirilýär. Bejerişiniň 4-nji aýynyň soňunda bakteriýa bölüp çykarmak saklansa, mümkin boldugyça gakylygy ekmeli we inçekesele garşy dermanlara duýujylygyny kesgitlemeli. Barlaglaryň netijesine garaşsyz näsag goldaýjy döwre geçirilýär, bu döwrüň dowamynda näsag 5 aýyň dowamynda hepde-de 3 gezek inçekesele garşy 3 sany dermany (izoniazid,

rifampisin, etambutol) kabul edýär. Munda gakylygyň gözgeçilik barlagy himiýaberijiň 5-nji we 8-nji aýlarynyň soňunda geçirilýär. Goldaýjy döwrüň dowamlylygy 5 aý.

III dereje bejerişiň depginli döwrüniň dowamlylygy 2 aýdan ybarat. Bu döwürde näsag 4 ýa-da 3 däri-derman alýar (HRZE ýa-da HRZ). Goldaýjy döwür 4 aý dowam edýär, bu döwürde hepde-de 3 gezek 2 sany däri-derman (izoniazid we rifampisin) belleniýär.

Himiýabejeriş gözegçiligi bejerişiň ikinji aýynyň ahyrynda geçirilýär.

Eger-de gakylygyň barlagy depginli döwrüň ahyrynda oňaýly bolsa, onda bu ýagdaý erbet netije hasaplanýar we mundan beýläk bejergi ikinji dereje boýunça dowam etdirilýär.

Ulular üçin bellenen mukdarda utgaşdyrylan derman serişdeleri bilen bejermegini tertibi (3-nji jedwel).

Depginli döwür: her gün	30-39 kg	40-54 kg	55 kg we ýokary
HRZE (75 mg+150 mg+ 400 mg+275mg)	2	3	4
II dereje: 2 aýa „S“ goşmaly.	0,5	0,75	1
Goldaýjy döwür – hepde-de 3 gezek			
HR (150 mg +150mg)	2	3	4
II dereje: E goşmaly (400 mg)	2	4	6

Öýken inçekeseliniň önüni almak.

Inçekeseli azaltmak we ýok etmek biziň döwletimiziň we saglygy goraýyş edaralarynyň önünde goýlan wezipeleriniň biridir. Şonuň üçin biziň döwletimiz halkyň hal-ýagdaýyny gowulandyrmak, inçekesel hassahanalarynyň işini ýokary derejede guramak ýaly çäreleri geçirýär. Inçekesel hassahanasy şu aşakdaky çäreleri geçirýär:

1. Inçekeselli näsaglary hasaba almak we bejermek.

2. Köpçülikleýin flýuorografiýa barlaglaryny geçirmek (mekdeplerde, zawod-fabriklerde, saglyk edaralarynda we başgalarda).
3. Halkyň arasynda gigiýeniki epidemiologiki düzgünlerini berjaý etmek çärelerini geçirmek.
4. Näsaglary sanator – kurort bejergilerine seçip almak.
5. Inçekesel bilen kesellänleriň sanyny we ýogalanlaryň sanyny hasaba almak.
6. Inçekeselden sagalanlary işe ýerleşdirmek we gysgaldylan iş gününe geçirmek.

Inçekeseliň köpçülikleýin önüni almak çärelerine inçekesele garşy waksinasiýa geçirmekdir. Inçekesel waksinasyny ilkinji gezek fransuz alymlary Kalmet we onuň okuwçysy Geren tarapyndan oýlanyp tapylypdyr. Oňa BSŽ diäilýär. Bu waksina geçirilen soň adamda inçekesele garşy immunitet 1,5-2 ýyla çenli saklanylýar. Waksinasiýa çaga dogruş öýünde çaga dogulandan soň 3 –nji günü geçirilýär. Biziň döwletimizde rewaksinasiýa 14 ýaşda geçirilýär. Inçekesele garşy göreşmegiň iň wajyp çäreleriniň biri inçekeseliň ýaýramayna garşy göreşmek we inçekesel taýajyklaryny ýok etmekdir. Onuň üçin inçekeselli näsagyň gakylygyny ýörite agzy beklenýän tüfdana toplamakdyr. Näsaga bermezden ön tüfdanyň 1/3 göwrümine 5 % hloramin guýmalydyr. Gakylygy zyýansyzlandyrmak üçin gakylygyň her 10 ml 2gr gury hlor heki ulanylýar. Tüfdanlar 2%-li soda ergininde gaýnatmak arkaly zyýansyzlandyrylýar. Gakylyk diňe zyýansyzlandyrylandan soň kanalizasiýa guýmak rugsat edilýär. Iýmitlendirmekde, dync almakda, hususy gigiýenanyň düzgünlerini berjaý etmelidir. Yzygiderli fiziki tarapdan bedeni berkitmek çärelerini geçirmelidir. Inçekeselli näsag çaga dogursa onuň çagasyny enesinden aýyrmalydyr we emeli iýmitlendirmelidir.

Inçekesele garşy dermanlary ulanyp, önüni almak.

Inçekesele garşy dermanlar bilen bejermek öýken inçekeseliň açyk görnüşi bolan näsaglar bilen gartaşan näsaglara geçirilýär.

Çagalarda we ýaş ýetginjeklerde Mmantu synagy položitel bolan (wiraž) raýatlara kesel ýüze çykamazlyk maksady bilen geçirilýär.

Çagalarda häli kesel ýüze çykman inçekesel intoksikasiýasy alamatlary bolan ýagdaýynda hem geçirilýär.

Himiopreparatlar bilen bejermekde köplenç tubazit ulanylýar. Tubazit 0,3 gr günde 1 gezek berilýär.

Ýylyň dowamynda 2 gezek geçirilýär. Bejerginiň dowamy 2 aý.

DOTS – inçekesele garşy göreşiň täze ýörelgesidir.

Ilatyň saglyk ýagdaýy ýurduň abadançylygynyň esasy görkezijisidir. „Saglyk“ döwlet maksatnamasyny durmuşa geçirmek we ilatyň saglygyny goramak derwaýys wezipeleriň biri hasaplanylýar. Bütindünýä saglygy goraýyş guramasynyň maglumatlary boýunça ýagdaý dartgynlygynda saklanylýar.

Bütindünýä saglygy goraýyş guramasy 1991-nji ýylda inçekeseliň ilat saglygyna günsaýyn howp salýandygyny belläp, inçekesele garşy göreşmegiň usullaryna gaýtadan seretmekligi we täze baş ugurlary işläp taýýarlamaklygy teklip etdi. Häzirki döwürde ol göreş 1995-nji ýyldan DOTS resmi adyna eýe boldy.

DOTS ýörelgesine laýyklykda inçekeselli näsaglaryň bejergisi kadalaşdyrylan gysga möhletli we saglygy goraýyş işgärleriniň pugta gözegçiligi esasynda geçirilýär.

DOTS ýörelgesiniň baş wezipeleri inçekesele şübheli adamlarda gakylyk mikroskopiýa barlaglaryny geçirip, ýüze çykarmakdan we gysga möhletleýin (4-6aý) bejeriş bilen bejerginiň netijelerini 85% ýokarlandyrmakdan ybarat. Türkmenistanda inçekeseliň önüni almak baradaky işler Saglygy Goraýyş we Derman Senagaty Ministriliginiň hünýrmenleriniň ýolbaşçylygynda häzirki wagtda DOTS ýörelgesi Türkmenistanyň ähli şäherlerinde we welaýatlarynda dünýäniň iň önünde barýan ýurtlarynyň derejesinde alnyp barylýar.

Häzirki wagtda ýurdumyzda Türkmenistany syýasy, ykdysady we medeni taýdan ösdürmegiň 2020-nji ýyla çenli baş ugry Milli maksatnamasyny amala aşyrmakda geçirilýän çäreleriň netijesinde ilatyň maddy durmuş şertleriniň gowulaşmagy, keseliň önüni alyş çäreleriň talaba laýyk geçirilmegi esasynda ýurdumyzda inçekesel bilen keselleýjilik ýyl-ýyldan azalýar.

Öýken emfizemasy

Öýken emfizemasy (grek sözüden - çişirmek) öýken dokumasynnda howanyň çakdan aşa köp toplanmagy bilen häsiýetlendirilýär.

Sebäpleri.

1. Ýiti we dowamly bronhitler, bronhial astmasy.

2. Emfizemanyň ýüze çymagyna bronhlaryň, alweollaryň içindäki basyşyny köpeldýän ýagdaýlar (uzak wagtlap üsgürmeklik, sazandalar, aýdymçylar) ýardam berýär.
3. Öýkeniň beýleki dowamly keselleri (öýken inçekeseli, pnemoskleroz, plewritler, öýkeniň iriňli keselleri) öýken emfizemasynyň ýüze çymagyna getirýär.

Kliniki alamatlary. Näsaglar köplenç üsgülewük bilen sülekeyli – iriňli ýa-da iriňli gakylygyň bölünip çymagyna arz edýärler. Näsaglaryň demi gysýar, dem gysma ilki başda fiziki zor salmalarda, soňra rahatlyk ýagdaýda ýüze çykýar. Demgysma ekspirator häsiýetli, dem çykarmak kynlaşýar, näsaglaryň boýny gysga, dem çykaranda boýun wenalarynyň giňelendigi, ýüzüniň gögerendigini görmek bolýar. Döş kapasasy çelek ýaly giňelen, gapyrga aralyklary giňelen, gapyrgalar gorizonta ýerleşen, döş kapasasynyň hereketi çäklenen. Perkussiýa barlagynda kütäk ses kesgitlenilýär, öýkeniň aşaky araçäkleri 1-2 gapyrga aşakda ýerleşen, hereketi çäklenen. Auskultasiýada dem alyş haýal eşidilýär, dem çykaryş uzalan, sygyran ýaly hyžžyldylar eşidilýär. Ýüregiň kütäk sesi kynlyk bilen anyklanylýar, kä halatlarda kesgitläp bolmaýar. Ýüregiň tonlary haýal eşidilýär, çalt urýar 90-100 urgy 1 minutda. Rentgen barlaglarynda öýken dokumasynyň durulygynyň ýokarlanandygy kesgitlenilýär.

Keseliň geçişi we çaklama. Öýken emfizemasy dowamly kesel bolup, uzak wagtlap dowam edýär we öýkenden ýürek ýetmezçiligine getirýär.

Bejerilişi. Ilkinji nobatda emfizema getirýän keselleri bejermeli. Bronhlaryň geçirijiligini gowulandyrmak maksady bilen bronholitikler belleniýär. Eufillin, salbutamol, spazmolitikler: atropin, platifillin ulanylýar. Gakylyk gopduryjy derman serişdeleri termopsiziň oty, kaliý iodidiň ergini, aşgarly we bugly ingalyásiýalar geçirilýär. Infeksiýalara garşy antibiotikler ulanylýar. Emfizemany bejermekde bejeriji maşklaryň ähmiýeti ulydyr. Öýken we ýürek ýetmezçiliginde çyglandyrylan kislorod, siýdiriji dermanlar, ýürek-damar toparynyň dermanlary ulanylýar.

Keseliň önüni almak:

1. Öýkeniň dowamly kesellerini ilki döwürlerde anyklap, doly bejermek, aýratynda dowamly bronhidi doly bejermek.
2. Sowuklamalardan gaça durmak.
3. Hapalanan howadan dem almakdan gaça durmak.

4. Emfizemaly näsaglara agyr işler, professional zyýanlyklar bilen baglanyşykly işler gadagan edilýär.

Öýkeniň howply çiş keseli (Rak)

Öýkeniň howply çiş keseli, beýleki howply çiş keselleriň arasynda ilkinji orunlaryň birini eýeleýär. Öýkeniň rak keseli köplenç 40-60 ýaşly erkek adamlarda ýygý duş gelýär.

Sebäpleri:

1. Öýkeniň rak keseliniň sebäpleri häzire çenli doly anyklanylmadyk, ýöne birnäçe gözegçilikleriň netijesinde howanyň düzüminde, özünde konserogen jisimleri saklaýan kobalt, nikel, myşýak, demir, radiativ uranyň köpelmegi netijesinde rak keseliniň ýüze çykýandygy anyklanyldy. Industriýa taýdan ösen uly şäherlerde öýkeniň rak keseliniň köpelmegi howanyň düzüminde 3-4 benzpireniň köpelmegi bilen düşündirilýär.
2. Howanyň awtomobil diwigatelleriniň ýangyjynyň doly ýanmadyk önümleri bilen hapalanmagy rak keselleriniň ýüze çykmagyna ýardam berýär.
3. Öýkeniň dowamly keselleri: dowamly brtonhit, pnemoniýa, bronhoektaz keseli, plewrit, öýken inmekesel, öýkeniň rak keselini döretmekde ähmiýeti ulydyr.
4. Öýkeniň rak keselini ýüze çykarmakda çilim çekmekligiň ähmiýeti uludyr. Çilim çekýän adamlarda ,çekmeýänlere garanda öýkeniň rak keseli 10-12 esse köp duş gelýär. Çilimiň tüssesiniň düzüminde myşýak ,benzpirin,radioaktiv poloniý bardyr,olar dem alyş synalaryna örän zyýanly täsir edýärler
5. Öýkeniň howply çiş keseliniň döremigine nesil yzarlamaýyň hem ähmiýeti bardyr.

Patogenezi (keseliň ösüş mehanizmi)

Öýkeniň ilkinji rak keseli 90% ýagdaýlarda iri bronhlaryň mäs epiteliýasynda ösýär. Köplenç sag öýkene şikes ýetýär. Adatça öýkeniň ýokarky böleginde seýrek ýagdaýlarda orta we aşak böleklerinde ýerleşýär. Eger-de rak iri bronhlarda ýüze çyksa oňa merkezi rak diýilýär. Ol 70% ýagdaýlarda duş gelýär. Eger-de rak ownuk bronhlarda ýüze çyksa öýkeniň daşyna ýakyn ýerleşse oňa periferiki rak diýilýär. Ol 20% duş gelýär. Gatyşyk görnüşleri hem duş gelmegi mümkin.

Öýkeniň howply çiş
keseli (rak)

Kliniki alamatlary. Öýkeniň howply çiş keseliniň kliniki alamatlary onuň ýerleşen ýerine, giň gerimligine howplulugyna we dürli beterleşmelerine baglydyr. Merkezi rak keseliniň kliniki alamatlary has aýdyň we ir ýüze çykýar. Başlangyç we ýygy duş gelyän alamatlarynyň biri üsgülewükdir. Ol rak keseliniň bronh boşlugyna ösmegi netijesinde we bronhidiň ýüze çykmagy bilen düşündirilýär.

Üsgülewük tutgaýly horlaýjy, gök üsgülewüğe çenleş häsiýetde bolup ilki başda gurak, soňra nemli iriňli gan gatançly bolýar. Eger-de rak öýkeniň uly damarlaryna şikes ýetirse öýkenden gan akmalar bolmagy mümkin. Näsagyň gakylygy ýenjilen malina reňkine meňzeýär. Näsagyň esasy arzynyň biri döş kapasasynyň dürli meýdanlarynda agyrynyň peýda bolmagydyr. Agyry kütek, kä ýagdaýlarda sanjylan häsiýetde bolup, dem alanda güýçlenýär. Agyry rak düwünleriniň gapyrgalara, oňurgalara geçip nerw damarlaryny gysmagy netijesinde ýüze çykýar. Näsaglar demgysma arz edýärler. Onuň güýçliligi çişin ululygyna, bronhlary, traheýany gysmagyň derejelerine baglydyr. Eger-de çiş bokurdak nerwini gyssa onda ses boguk çykýar. Ýygy duş gelyän alamatlaryň biri bedeniň gzygynynyň ýokarlanmagydyr. Ol rak bilen bilelikde bronhidiň, pnemoniýanyň, absesiň ýüze çykmagy bilen düşündirilýär. Döş kapasasyny synlap barlanda öýkeniň howply çiş tarap döş kapasasy içine çöken, dem alşyndan yza galýar, gapyrga aralyk boşluklar tekizlenen, boýun, goltuk asty limfatik düwünleriň ulalandygy anyklanylýar. Eger-de çiş ýokary gowuz wenany gyssa onda näsagyň boýun, kelle, eliniň ýokarky bölekleri gögerýär, ýüzi çişýär. Perkussiýa barlagynda rak çişiniň duşunda kütek ses kesgitlenilýär. Auskultasiýa barlagynda dem alyş sesleri haýal eşidilýär.

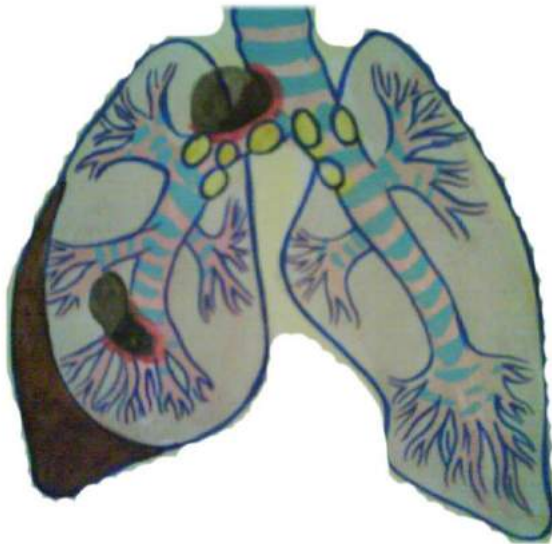
Ganyň laboratoriya barlagynda gipohrom häsiýetli anemiýa ýüze çykarylýar, neýrofil, leýkositoz, eritrositleriň çöküş tizligi çaltlanýar. Seýrek bolmadyk halatlarda reaktiw eksudativ plewridi ýüze çykýar. Bu agyrynyň güýçlenmehi bilen dowam edilýär, plewral boşlugyna çaltlyk bilen suwuklyk toplanýar, gan gatanjynyň bolmagy sebäpli onuň reňki gyzyly bolýar. Eger-de rak bronh hanasyny doly dyksa, onda atelektaz ýüze çykýar, şol ýerde pnemoniýanyň, absesiň, gangrenanyň ýüze çykmagy mümkin.

Diagnoz rentgen, gakylyk, plewral suwuklygyny barlamagyň esasynda goýulýar. Öýkeniň ýokarky, orta beronhlarynyň merkezi rakynda rentgen barlagynda öýkeniň tutuş böleginiň garalan ýeri kesgitlenilýär. Periferiki rakda diametri 1-5 sm ululykda tegelek kölege kesgitlenilýär.

Gakylygyň, plewral suwuklygynyň laboratoriya derňewinde atipik öýjükler tapylýar. Rentgen barlaglaryndan soň bronhoskopiya barlaglary geçirilýär.

Bronhoskopiya barlagynda rakyň ýerleşýän ýeri, bronhlaryň içine ýa-da daşyna ösendigi kesgitlenilýär. Çiş dokumasyndan bipsiýa alyp, gistologiki barlaglaryň esasynda doly diagnoz goýmak bolar.

Keseliň geçişi we beterleşmesi

Öýkeniň howply çiş keseliň
III derejesi

Rak keseliň soňky döwürlerinde näsaglar has horlanýarlar, beden massasy kiçelip, kaheksiya çenli baryp ýetýär. Beden zäherler bilen zäherlenýär. Kesel anyklanan soň näsagyň ömrüniň dowamlylygy 2-3 ýyla çekýär. Rak keseli gemorragiki plewrit, gan akmalar, öýken absesi bilen beterleşýär.

Bejerilişi. Öýkeniň howply çiş keseliň I-II döwründe hirurgiýa ýoly bilen bejerilýär. Ýöne birnäçe gözegçilikleriň netijesinde, hassahananyň hirurgiýa bölümüne düşýän näsaglaryň $\frac{3}{4}$ bölegine diagnoz giç goýulandygy sebäpli operasiýa edip bolmaýar. Operasiýa etmek gadagan bolsa, onda şöhleler bilen, himioterapiýa we alamatlaryna garşy bejergi geçirilýär. Rentgen şöhleleri deriniň üstünden ilkinji rak çişlerine goýberilýär. Rentgen şöhleleri bilen bir hatarda näsaglara gan goýberilýär, demir derman serişdeleri, witaminler, antibiotikler ulanylýar. Himiýa serişdelerinden benzotef 24 mg – 20 ml izotoniki ergin bilen wena damardan goýberilýär. Hepdede 3 gezek. Kurs bejergisi

15-20 sanjym. Spirazidin 20-40 mg günde wena damardan goýberilýär. Kurs bejergisi 200-400 mg. Siklofosfan günde 0,2 gr wena damardan ýa-da myşsa içine sanjylýar. Kurs bejergisi 8-14 gün. Himiýaterapiýa has horlananda, anemiýada, leýkopeniýada, inçekeselde, ýürek ýetmezçiliginiň agyr görnüşinde geçirmek bolmaýar. Almatlaryna garşy bejergi: agyryny aäyryjy serişdeler narkotiki däl analgetikler (analgin, baralgin, nasogin) ulanylýar. Olar kömek etmedik ýagdaýynda narkotik analgetikler ulanylýar. Ýürek ýetmezçiliginde ýürek glikozidleri: strofantin, korglýukon ulanylýar. Demigysanda çyglydyrylan kislorod bermeli. Öýken gan akmasynda döş kapasasyna buzly tulum goýmaly, buz bölejiklerini ýuwutdyrmaly. Gan saklaýjy serişdeler: wikasol 1%- 1 ml, etamzilat 12,5% - 1 ml myşsa içine sançmaly.

Öýkeniň howply çiş kesellerinde näsaglara garaşyk etmek.

Medisina işgärleri özleriniň etika – diontologiýa düzgünlerini doly berjaý etmelidir. Rak keseliniň diagnostikasy gijikdirilende operasiýa edip bolmadyk döwründe näsaglara garaşyk etmek olaryň ejir çekmegini ýeňilleşdirmek göz önünde tutulýar. Bu döwürde näsaglarda güýçli agyry ýüze çykýar, narkotiki serişdeleri wagtly-wagtynda sanjyp dyrmalydyr. Ömürlerine howp abanýan agyr näsaglar üns bermeklige mätäçdir. Heläk bolup barýanyň ahyrky minutlaryny ýeňilleşdirmek medisina işgärleriniň borjudyr. Näsag öz ýagdaýynyň umytsyzdygyny aňmaly däl. Seresapsyz aýdylan söz ölüp barýana artykmaç ejir çekdirip biler. Agyr näsaglar köp düşekde ýatany sebäpli ýatyr ýaralaryň ýüze çykmagy mümkin. Olaryň önüni almak zerurdyr.

Öýkeniň howply çiş keselleriniň önüni almak.

1. Howanyň düzüminde zäherleýji maddalaryň, tozanlaryň azalmagyny gazanmaly.
2. Senagat kärhanalarynda, fabriklerde professional zäherlenmelere garşy göreşmek.
3. Çilimkeşlige garşy göreşmek.
4. Öýkeniň dowamly kesellerini doly derejede bejermek.
5. 40 ýaşdan ýokary raýatlara köpçülikleýin flýuorografiýa barlaglaryny geçirmek.

Öýkenden ýüregiň ýiti funksional ýetmezçiligi

Öýkenden ýüregiň funksional ýetmezçiligi – bu patalogik ýagdaý bolup kiçi gan aýlanyşda gan basyşynyň ýokarlanmagy netijesinde ýüregiň sag mädējiginiň

gipertrofirlenmegi bilen häsiýetlendirilýär. Ol bronhlara, öýkene, öýken damarlaryna şikes ýetmek netijesinde ýüze çykýar.

Öýkenden ýüregiň ýiti funksional ýetmezçiligi – bu kliniki alamatlar toplumy bolup, öýken arteriýasynyň tromboemboliýasynda, ýürek-damar kesellerinde, dem alyş ulgamynyň kesellerinde ýüze çykýar. Öýken arteriýasynyň trombozy we emboliýasy köplenç ýüregiň işemiýa keselinde, gipertoniýa keselinde, ýürek kemisliginde ýüze çykýar.

Sebäpleri:

1. Öýken arteriýasynyň tromboemboliýasy
2. Bronhial astmasynyň tutgaýy agyr geçende
3. Ýiti pnemoniýalaryň agyr görnüşi

Öýken arteriýasynyň tromboemboliýasynyň ýüze çykmagyna, öýken gipertenziýasy, kiçi gan aýlanyşda gan durgunlylygy, ganyň lagtalanmagynyň çaltlanmagy, öýken arteriýasynyň aterosklerozy ýardam berýär.

Kliniki alamatlary. Öýkenden ýüregiň ýiti funksional ýetmezçiligi birnäçe sagadyň ýa-da günüň dowamynda ýürek dekompensasiýasynyň alamatlary bilen utgaşyp başlanýar. Döş kapasasynda agyry, güýçli demgysma, gögerme ýüze çykýar. Eger-de öýken arteriýasynyň esasy sütüniniň tromboemboliýasynda birnäçe minutdan ýarym sagada çenli dowam etse, şok ýagdaýy ýüze çykyp ölüme getirmegi mümkin. Auskultasiýada köp mukdarda nemli hyžžyldylar we az mukdarda gury hyžžyldylar eşidilýär. Öýken arteriýasynda 2 ton gaty eşidilýär. Boýun wena damarlary çişýär, bagry ulalýar, kä ýagdaýlarda ýiti koronar ýetmezçiligi ýüze çykyp ýürek töwereginde agyry peýda bolýar, ýüregiň ritmi bozulýar. Soňa baka ýüregiň infarkty ýüze çykýar, ol döş kapasasynda agyrynyň güýçlenmegi, demgysma, gögerme bilen häsiýetlendirilýär. Gury üsgülewük ýüze çykýar, az mukdarda gakylyk bölünip çykýar. Köp ýagdaýlarda bedeniň gyzgyny ýokarlanýar.

Obýektiw barlaglarynda durnukly tahikardiýa, gowşak dem alyş, öýkenden gury we nemli hyžžyldylar eşidilýär. Gan barlaglarynda leýkositoz, E.Ç.T. çaltlanýar.

Bejerilişi. Näsag şok ýagdaýyna düşüp, kliniki ölüm ýagdaýynda bolsa reanimasiýa çäreleri geçirilýär. Reanimasiýa çäreleri üstünlikli geçse onda, operasiýa

ýoly arkaly öýken arteriýasyndan tromby aýyrmak, soňra antikoagulyantlary zond arkaly öýken arteriýasyna goýbermeli. Terapiýa çäreleri agyryny aýyrmak maksady bilen analgetikler, narkotiki serişdeler ulanylýar. Öýken arteriýasynda gan basyşy peseltmek maksady bilen eufillin 2,4 %-li 5-10 ml wenadan goýberilýär. Şoka garşy glýukokortikoid gormonlary poliglýukin ulanylýar, heparin 5 000 – 10 000 birlikden her 6 sagatdan sanjylýar.

Dem alyş ulgamynyň kesellerinde näsaglara garaşyk etmek.

1. Bu näsaglary giň, arassa, ýagty, gowy ýeljiredilýän otaglarda ýerleşdirmelidir.
2. Şepagat uýasynyň postynda ýeterlik mukdarda kislorodly ýassyklar bolmaly ýa-da merkezleşdirilen kislorod bilen üpjünçiligi bolmaly.
3. Eger-de näsag agyr bolsa ýatyr ýaralaryň emele gelmeginiň önüni almak üçin serişdeler bolmalydyr.
4. Lukmanyň görkezmelerini öz wagtynda doly berjaý etmeli (antibiotikleri we sulfanilamidleri sagatlaýyn ulanmaly, gormonal topary dermanlar belli bir tertip boýunça ulanylýar).
5. Bu keselleriň demi gysýandygy üçin olaryň krowadynyň başujy ýokary galdyrylýan bolmaly.
6. Bronhial demgysmanyň tutgaýy döwründe ýerlikli tiz kömek bermekligi we garaşyk etmegi başarmaly.
7. Öýken gan akmasynda tiz kömek bermegi we garaşyk etmegi başarmaly.
8. Üsgürýän näsaglara bokurdagyna kompres, döş kapasasyna gorçıçnikler, bankalar goýmaly, aşgar goşulan gaýnag suwuň bugundan dem aldyrmaly, aýagyna gyzgyn gorçısaly wanna etmeli, gyzgyn çay, soda goşulan gyzgyn süýt bermeli.
9. Eger üsgürende gakylyk bölünip çykýan bolsa tüýküner ýaly gap bermeli, gakylygynyň ysyny azaltmak üçin onuň üstüne kaliý permanganatynyň ergini ýa-da perekis wodorodyň ergini guýmak bolar. Öýkeniň iriňli kesellerinde drenaž ýagdaýyny döretmeli ýagny, iriň gowy akar ýaly näsagyň iriň ojagynyň ýerleşen

tarapynyň garşysyna ýatymaly. Gakylygy laboratoriya barlagyna almagy başarmaly.

10. Lihoradkaly näsaga lihoradkanyň döwrüne laýyk garaşyk etmeli, kislorod bermeli, dem alşyny, pulsyny, gan basyşyny ölçäp durmalydyr.

Barlag üçin sowallar:

1. Dem alyş synalar ulgamyna nämeler degişlidir ?
2. Dem alyş synalarynyň keselleriniň esasy alamatlaryny aýdyp beriň.
3. Dem alyş ulgamynyň kesellerini anyklamak üçin nähili barlaglar geçirilýär?
4. Bronhitler bu näme? Dowamly bronhidiň beterleşmesini aýdyp beriň.
5. Bronhial astmasy bu näme? Haýsy allergenler ýüze çykarýar?
6. Bronhial demgysmasynyň kliniki alamatlaryny aýdyp beriň.
7. Bronhial demgysmasynyň tutgaýynda nähili gaýragoýulmasyz kömek berilýär?
8. Ojaklaýyn we ülüşleýin pnewmoniýa bu näme? Nähili tapawutlandyrylýar?
9. Öýken absesi bu näme?
10. Plewrit bu näme? Nähili görnüşleri bardyr?
11. Plewral punskiýasy bu näme we nädip amala aşyrylýar?
12. Öýken inçekeseli bu näme? Onuň ýokaşýan ýollaryny aýdyp beriň.
13. Mantu synagy nähili geçirilýär?
14. Öýken inçekeselli näsaglaryň gakylygyny nädip ýygnaýarlar?
15. Öýken inçekeselli näsaglara garaşyk etmegiň aýratynlygy?
16. Bronhoektaz keseli bu näme?
17. Näsagy Kwinkanyň ýagdaýynda nähili ýatymaly?
18. Näsaglary kislorod bilen bejeriş nähili geçirilýär?

III bap

Ýürek-damar ulgamynyň anatomiýasy we fiziologiýasy.

Ýürek konus şekilindäki et synasy bolup, döş kapasasynda kükrekden çepde ýerleşýär. Onuň diwarjygy üç gatlakdan ybaratdyr. Içki gatlagyna endokard, orta gatlagyna miokard, daşky gatlagyna epikard diýilýär. Ýürek 4 kameradan durýandyr, çepki, ön kameradan we çepki mädejikden, sagky ön kameradan we sagky mädejikden ybaratdyr. Çepki ön kameranyň we mädejigiň aralygynda 2 gapaklyja mitral klapany, sagky ön kameranyň we sagky mädejigiň aralygynda üç gapaklyja klapany ýerleşýändir. Ýüregiň takmynan 300 gr agramy bardyr. Ýüregiň işleýşini „Janly nasos“ bilen deňeşdirmek bolar. Ol gany bedende elmydama aýlap durýar. Sagdyn ýürek her minutda 70-80, günde 10 mün gezek ýygrylýar. Ol jemi 8 sagatlap düýrülýär. Galan 16 sagatda dynç alýar, kuwwatyny dikeldýär. Ýürek bir minutda öz üstünden 4-6 l çenli ömür suwuklygyny akdyrýar. Her bir sikli ýekeje sekuntanam az dowam edýär. Ol iki bölekden ybaratdyr. Birinjisinde mädejik ýazylýar hem ön kameradan oňa gan gelýär. Gandan dolan mädejik ýygrylyp ony uly damarlara aorta bilen öýkeniňkä iterýär, şondan synalaryň hemmesine, öýjüklerine ýaýraýar.

Ýürek- damar ulgamynyň keselleriniň alamatlary. Ýürek-damar keselleriniň esasy alamatlary: ýürek töwereginde agyry, demgysma, ýüregiň çalt urmagy, başaýlanma, gan gagyrynmaklyk, çişleriň peýda bolmagy, bedeniň gyzgynyň ýokary bolmagy, ýüregiň yzygiderli urşunyň bozulmagydyr.

1. Ýürek töwereginde agyry - ýürek keselleriniň wajyp subýektiw alamatlarynyň biridir. Agyry – ýüregi iýmitlendiriji koronar arteriýalar bilen ganyň az barmagy ýa-da barmazlygy bilen baglanyşyklydyr. Agyry çep pilçä, egne, aşaky äňe, boýna berip biler. Stenokardiýada agyry gysga wagtlap dowam edip, koronar arteriýalaryny giňeldiji serişdeler agyryny aýyrýar. Miokardyň infarktynda agyry has güýçli bolup, uzak wagtlap dowam edýär, walidol, nitrogliserin agyryny aýyrmaýar. Ýürek töwereginde agyry, ýürek kemisliginde, miokarditde, reumatizmde, ýürek ýetmezçiliginde hem bolup biler. Ýürek töwereginde agyry diňe bir ýürek kesellerine häsiýetli bolman, eýsem gaýry synalaryň kesellerinde plewritde, gapyrgaara newralgiýada, miozitde, döş radikulitinde, gapyrga döküginde döräp biler.

2. Demgysma: ýürek keselleriniň esasy we irki alamatlarynyň biridir. Ol kiçi gan aýlanyşygynda gan durnuklylygy bilen baglanyşyklydyr. Arterial ganda kislorod azalyp, kömürturşy gazy köpeliýär.
3. Ýüregiň çalt urmagy: ýürek ýetmezçiligiň irki we esasy alamatlarynyň biridir. Kadada ýürek urgusy 60-80 deňdir. 90 urgydan köp bolsa – tahikardiýa diýilýär, 60 urgudan az bolsa bradikardiýa diýilýär. Ýüregiň çalt urmagy güýçli tolgunmada, beden aşa gyzanda, naharyň aşa köp iýilmeginde hem duş gelýär. Ýürek newrozynda tahikardiýa ýokary ýürek oýanyjylygy bilen baglanyşyklydyr. Bradikardiýa – ýüregiň geçiriji ulgamynyň näsazlyklarynyň alamatlary bolup biler. Bradikardiýa kada boýunça sport bilen meşgullanýan adamlarda köp duş gelýär.
4. Gan gagyrynmaklyk: ýürek kesellerinde gan gagyrynmaklyk kiçi gan aýlanyşda gan durgunlaşmagy bolanda, öýken infarktynda duş gelýär. Ol gan tüýkürmek görnüşinde ýa-da öýkenden gan akma görnüşinde bolup biler, mitral stenozynda duş gelýär.
5. Suwly çişme – ýürek ýetmezçiliginiň esasy alamatydyr. Suwly çişniň döremegine gan durgunlaşmagy we maýdajyk gan damarlarynyň syzyjylygynyň bozulmagy sebäp bolýar. Çişler köplenç aýaklarda peýda bolýar. Käte çişler deriniň iýmitlenmeginiň bozulmagyna getirýär, netijede derä ýara düşýär, iriňleýär, deri asty ýag öýjüklerine suwuklyk toplanýar (anasarka), plewra boşlugyna (gidrotroka), garyn boşlugyna (assit) diýilýär.
6. Ýüregiň ritminiň bozulmagy dürli ýürek kesellerinde duş gelýär. Näsag ýürek töwereginde ýüregiň säginmekligini duýup biler, bu **aritmiaýalar**, ýagny ýüregiň ýygrylmagynyň bozulmagy bilen baglanyşyklydyr. Aritmiaýalardan **ekstrasistoliýa, mersatel** aritmiaýasy duş gelýär.
7. Başaýlanma, kelleagyry, bihuşlyk, ysgynsyzlyk, gyzdyrma ýürek-damar kesellerinde hem duş gelýär. Gyzdyrma endokarditde, perikarditde, ýürek infarktynda, reumatizmde duş gelýär.

Obýektiw barlaglarynda: näsagy synlap barlanda ilki bilen onuň düşekdäki eýeleýän ýagdaýyna, endamynyň reňkine üns berýärler. Ýürek ýetmezçiliginde näsag düşeginde mejburi ýarym oturan ýagdaýy eýeläp biler, dodaklary şirejimek, deri

örtükleri gök öwüsýär. Ýürek töwereginiň güberip öňe çykýandygyny (mitral stenozynda, ýürek anewrizmasynda), ýüregiň depe itergisiniň güýçlenýändigini kesgitlemek bolar. Ýürek töweregini basyp barlanda ýürek ýa-da depe itergisini duýmak bolýar. (çep mädejigiň işiniň güýçlenmegi), ýüregiň çep öň kamera-mädejik deşiginiň daralmagynda (mitral stenozy) „pişik myrryldysy“ atly alamaty hem kesgitlemek bolar.

Perkussiýanyň kömegi bilen ýüregiň araçäklerini kesgitläp bolýar.

Auskultasiýanyň kömegi bilen ýürek tonlary diňlenilýär. Kadada iki sany ýürek tony kesgitlenilýär. I ton sistoliki ýüregiň düýrülme pursatynda, çepki öň kamera – mädejik klapanyň ýapylanda miokardyň ýygrylmasynda döreýär. II ton diastola wagtynda döreýär. Ol aorta klapanyň we öýken sütüni klapanyň ýapylmagy bilen döreýär. Ýürek tonlary patologik özgermelerde üýtgäp bilýärler. Meselem: miokardyň gowşaklygynda tonlar ýuwaş eşidilýär. Ýürek klapanlara şikes ýetende ýa-da deşigi daralanda olar bilen ýürege gan akanda ýa-da ýürekden damarlara gan zyňylanda ganlar bilen birlikde sistoliki we diastoliki sesler eşidilýär. Mitral klapanlarynyň ýetmezçiliginde çep mädejigiň sistolasynda gan diňe bir aorta zyňylman, eýsem doly ýapyk däl klapandan yzyna – çepki öň kamerada pürkülýär. Ses sistola döwründe ýüze çykandygy üçin oňa sistoliki ses diýilýär. Mitral stenozda çepki öň kameradan (deşiginiň daralmagy netijesinde) mädejige gan kynlyk bilen geçýär. Ol diastola döwründe ses gopgunyny ýüze çykarýar. Oňa diastoliki ses diýilýär. Diastoliki ses gopguny aorta klapanyň ýetmezçiliginde, diastolada doly ýapylmaýan klapanlardan gan yzyna çepki mädejige dolananda emele gelýär.

Puls – bu ýürek düýrülmesinde ondaky ganyň zyňylmagy netijesindeki arteriýa diwarjyklarynyň periodik yrgyldysydyr. Pulsyň häsiýetlerini: ýygylgyny, gandan doluşyny, ritmini, dartgynlygyny kesgitleýär. Ony goşar bogny böleginde sag elniň dört barmagy arkaly şöhle arteriýasyny süňke tarap basmak bilen barlamak bolar. Sagat adamyň pulsy 60-80 urga deňdir, onuň ritmi düzüwdür, ýagny her bir puls urgusy deň wagt aralygyndan gaýtalanyp durýar. Puls barlaglary ýüregiň düýrülme ritminiň bozulmagyny, aritmiýalary ýüze çykarmaklyk üçin wajypdyr.

Arterial basyş – sistolada we diastolada ganyň arteriýa diwarjyklaryna edýän basyşydyr. Arterial basyş Korotkowyň täri boýunça Riwo-Roççiniň abzaly bilen ölçenýär. Sagat adamda sistolik arterial basyş simap sütüniň 115-140 mm. aralygynda,

diastolik – 60-90 mm aralygynda bolup biler. Sistolik arterial basyşyň simap sütüniň 100 mm we diastolik basyşyň simap sütüniň 55 mm aşak düşmegi gipoteniziýa diýlip hasap edilýär.

Rewmatizm

Rewmatizm- bu ýokanç-allergik kesel bolup, ol birleşdiriji dokumalara şikes ýetirýär. Rewmatiz köplenç ýürek-damar ulgamyna, bogunlara, merkezi nerw ulgamyna şikes ýetirýär. Içki synalara we derä şikes ýetirip biler.

1835-nji ýylda Buýo reumatizmiň kliniki alamatlaryny jikme-jik öwrenip, ýürek klapanlarynyň zeperlenmegi bilen birlikde ýürek we bogunlaryň arasynda arabaglanyşyk bardygyny kesgitleýdi. Ol „Rewmatizm – bogunlary ýalaýar, ýöne ýüregi dişleýär“ diýip ýazypdyr.

1938-nji ýylda G.I.Sokolskiý Buýonyň işini ýatlap „Organiki ýürek kemislikleriniň köp bölegi, nädogry bejermegiň netijesinde ýüze çykýar“ diýip ýazypdyr. S.P.Botkin öz kliniki leksiýalarynda „Rewmatizm öýkeniň, böwregiň, beýniniň seroz gatlaklaryna şikes ýetirýär“ diýip ýazypdyr.

Sebäpleri. reumatizm köplenç streptokok infeksiýalaryndan soň ýüze çykýar. Kesel dörediji β – gemolitik streptokok A – toparydyr. Rewmatizm tonsillit, faringit, angina, gaýmorit kesellerinden bir – iki hepdeden soň ýüze çykýar. Keseliň ýüze çykmagyna sowuklama ýagdaýlary şert döredýär. Streptokok ýokuşmasy sterptolizin, streptokinaza fermentlerini bölüp çykaryp, olar antigen häsiýetine eýe bolýarlar. Olara garşy bedende antitelalar emele gelýär, antigen – antitela reaksiýa geçip, birleşdiriji dokumalaryň zeperlenmesine getirýär

Rewmatizmiň patogenezini (ösüş mehanizmi) – şu görnüşde görkezmek bolar:

- streptokok ýokuşmasy (antigen) → antitelalaryň emele gelmegi → reaksiýa
antigen+antitela → birleşdiriji dokumanyň giperergiya zeperlenmesi = reumatizmiň ilkinji hüjümi.

Rewmatizmiň klassifikasiýasy. Rewmatizmiň klassifikasiýasynda onuň fazasy, kliniki geçişi we gan aýlanyşygynyň funksional ýagdaýy häsiýetlendirilýär. Bu klassifikasiýa boýunça reumatizmiň aktiw we aktiw däl görnüşleri tapawutlandyrylýar. Aktiw reumatizmde ilkinji rewmokarditiň bardygyny bellemeli ýa-da gaýtalan rewmokardit, ýürek kemisligi bolan bolmagy mümkin, beýleki agzalara şikes ýetendigini

hem bellemeli. Aktiv däl görnüşinde reumatiki kardiosklerozda bardygyny ýa-da ýürek kemisliginiň bardygyny bellemeli. Soň gan aýlanyşygynyň ýetmezçiliginiň derejelerini bellemeli. Meselem, diagnoz: reumatizm, aktiv fazasy, gaýtalan rewmokardit, mitral klapanlarynyň ýetmezçiligi, gan aýlanyşygynyň ýetmezçiliginiň II derejesi. Poliartrit ýiti geçişi.

Bogunlardaky reumatizm

Rewmatizm köplenç streptokok ýokanjyndan soň (angina, gripp, otit, gaýmorit) 1-2 hepdeden soň ýüze çykýar. Kesel näsagyň bedeniniň gyzgynynyň ýokarlanmagyndan başlanýar. Bedeniň gyzgyny 38-39⁰ çenli göterilýär. Egin, tirsek, dyz, penje bogunlary çişýär, hereket edende agyry peýda bolýar, bogunlar gyzarýarlar, elläp göreňde ýerli gyzgynynyň yokarydygy kesgitlenilýär. Näsaglar derleýärler, esasanda gijelerine we ertirine, umumy ysgynsyzlyk, bitaplyk peýda bolýar. Hereket edende bogunlarda agyrynyň güýçlenýändigini sebäpli näsaglar hereket etmekden saklanýarlar. Keseliň geçiş döwründe sowuklama ýagdaýlary bir bogundan beýleki bir bogunlara geçýär, kä halatlarda ýene şol bogunda gaýtalanýar, şonuň üçin oňa gezmeleýji reumatizm diýip aýdylýar. Ilki başda 1-2 boguna şikes ýetýär, soň birnäçe sagadyň içinde beýleki bogunlara şikes ýetirýär. Bogunlardaky agyry, çişler, gyzarma..., gormonlar bilen bejerilende 5-7 günün dowamynda geçýär, kä halatlarda 2-4 hepdeläp, aýlap saklanýar. Rewmatizmiň ýylyň dowamynda birnäçe gezek gaýtalanmagy mümkin, kä halatlarda birnäçe ýyldan soň gaýtalanýar. Rewmatizm bogunlarda durnukly üýtgemeler ankiloz (hereketiniň bozulmagy) galdyрмаýar, bogunlaryň funksiýasy doly dikelýär.

Rewmatizm deri örtüklerine hem şikes ýetirýär. Deriniň ownuk damarlarynyň geçirijiliginiň ýokarlanmasy netijesinde aýaklarda ildirgijiň kellesi ýaly ulylykda gan öýmeler peýda bolýar, köplenç bogunlaryň daşynda noýba ululykda gaty düwünler peýda bolýar. Egininiň daş tarapynda ülje ululykdaky düwün gyzarmasy peýda bolýar.

Rewmatizm ýürege şikes ýetirmegi (rewmokardit) diýilýär. Rewmatizm ýüregiň ähli gatlaklaryna şikes ýetirýär. Ol miokarda (80-100%) ýagdaýda şikes ýetirýär, onuň bilen bir hatarda sowuklama ýagdaý endokarda hem ýaýraýar. Rewmatiki miokardit – ýüregiň araçäkleriniň giňelmegi, ýüregiň tonlarynyň peselmegi bilen häsiýetlendirilýär. Patologik III-IV tonlar peýda bolýar. Ýüregiň depesinde sistoliki gopgunly sesler eşidilýär. E.K.G. barlaglarynda ýüregiň ritminiň bozulmagy, impuls geçirijiliginiň

bozulmagynyň böwetlenmegiň alamatlary kesgitlenilýär. Rewmatiki endokardit 80% ýagdaýlarda gazanylan kemislikleriniň esasy sebäpleri bolup, 1/3 ýagdaýlarda reumatizm ilkinji hüjümden soň ýüze çykýar. Rewmatizm köplenç mitral klapana şikes ýetirýär, aortal klapana 2- esse az şikes ýetirýär, ondan hem az III gapakly klapana we öýken arteriýasynyň klapanlaryna şikes ýetirýär. Rewmatiki endokardit bogunlaryň zeperlenmesi bilen (poliartrit) bilelikde geçip biler. Aýratynlykda (ýürek görnüşi) hem geçip biler. Näsaglar umumy ysgyznsyzlyga, çalt ýadamaklyga, ýürek töwereginde ýakymsyz duýgy we ýüregiň çalt urmagyna arz edýär. Bedeniň gyzgyny 37-39⁰ çenli göterilýär, fiziki hereketde ýüregi çalt urýar. Gan barlaglarynda leýkositleriň sany köpeliýär, E.Ç.T. çaltlanýar. E.K.G. barlagynda öňkamera-mädejik impuls geçirilmegi peseliýär. Ýürek depejiginden aram sistoliki ses eşidilýär. Rewmatiki endokardit köplenç ýürek kemisliginiň ýüze çykmagyna getirýär.

Rewmatizmiň beýleki synalara şikes ýetirmegi

Rewmatiki serozit – perikardiyň, plewranıyň, garyn perdesiniň şikeslenmegi bilen häsiýetlendirilýär. Köplenç reumatiki perikardit ýüze çykýar. Ol gury we eksudativ bolmagy mümkin. Ol amatly geçýär, eksudat çalt yzyna gaýdýar.

Rewmatiki plewrit – ol reumatizmiň ýürege şikes ýetmegi bilen bilelikde geçýär. Plewra boşlugyna seroz- fibrinoz eksudat toplanýar. Ol howpsuz geçýär.

Rewmatizm böwrege hem şikes ýetirýär. Ol proteinuriýa, mikrogematuiýa bilen häsiýetlendirilýär. Bu alamatlary böwregiň ýumajyklarynyň wagtlaýyn geçirijiliginiň ýokarlanmagy bilen baglanyşdyrylýar. Seýrek ýagdaýlarda reumatiki nefrit ýüze çykýar.

Rewmatiki öýken waskulidi – reumatizmiň agyr görnüşlerinde ýüze çykýar. Ol öýken ýetmezçiliginiň alamatlary bilen häsiýetlendirilýär. Rewmatizme esasan birnäçe alamatlaryň esasynda diagnoz goýulýar. Onuň aktiwlik derejeleri amerikan alymlary tarapyndan işlenilip düzülen Kesel Djonsyň alamatlary esasynda goýulýar.

Rewmatizme diagnoz goýmagyň esasy alamatlary (kriteriýalary):

1. Kardit;
2. Poliartrit;
3. Horeýa;
4. Deri asty reumatiki düwünler;

5. Halka görünüşli eritema (gyzarma);
6. Näsagyň rewmatizm häsiýetli anamnezi;
7. Rewmatizme garşy bejerginiň täsiri.

Goşmaça alamatlary

Kliniki alamatlary. Näsagyň gyzgynynyň ýokarlanmagy, çalt ýadamaklyk, deri örtükleriniň agarmagy, derlemeklik, ownuk damarlaryň geçirijiliginiň ýokarlanmagy, burun gan akmalary, bogunlaryň agramagy.

Laboratoriýa derňewleri. Leýkositoz, EÇT çaltlanmagy, ganda fibrinogeniň mukdarynyň köpelmegi, S reaktiw belogyň peýda bolmagy, antistreptolizin O, antistreptokinaza (ACK) titriniň ýokarlanmagy. Şu ýokardaky alamatlaryň esasynda rewmatizmiň aktiwlik derejeleri anyklanylýar.

Rewmatizmiň bejerilişi

Rewmatizmde N10-njy berhiz bellenilýär. Ýokary koloriýaly witamine baý bolan iýmitleri iýmek maslahat berilýär. Suwuklyklary, duzlary çäklendirmek zerurdyr. Dermanlardan:

1. Ýokanç ojagyny doly ýok etmek üçin antibiotikler bellenilýär. Antibiotikler bellenilende näsagyň agyrylyk derejesi, mikrofloranyň antibiotiklere duýgurlygy göz önünde tutulýar. Giň spektrde täsir edýän penisillin topary: benzilpenisillin, oksalillin, ampisillin bellenilýär.
2. Steroid däl sowuklama garşy dermanlar: salisilatlar: aspirin, woltaren, brufen, ibuprofen, butadion, endometasin ýaly dermanlar ulanylýar. Bu dermanlaryň sowuklama garşy gyzgyn düşüriji, agyryny aýyryjy täsiri bardyr.
3. Sowuklama garşy gormonal serişdeler: glýukokortikoidler (kortizon, prednizalon, triamsinalon, deksametazon) ulanylýar.
4. Antigistamin topar dermanlary: dimedrol, tawegil, pipolfen, suprastin degişlidir. Ol dermanlar köplenç 1-nji, 2-nji topar dermanlary bilen utgaşdyryp berilýär.
5. Vitaminler askorbin kislotasy, vitamin B₁-B₆ degişlidir. Anabolik steroid gormonlary retobolil ulanylýar. Rewmatizmi bejermekde fizioterapiýa (ýyladyjy kompresler, kwars), sanator-kurort bejergileri hem ulanylýar.

Rewmatizmiň önüni almak

Rewmatizmiň önüni almak üçin streptokok ýokuşmalarynyň (angina, gaýmorit, otit) keselleriniň önüni almak zerurdyr. Agyz boşlugyny ýokuşmadan arassalamak: çüýrük dişleri bejertmek, tonsilektomiýa geçirilýär.

Bedeni berkitmek, fiziki maşklary ýerine ýetirmek, hususy gigiýenanyň düzgünlerini berjaý etmek zerurdyr. Rewmatizmiň gaýtalanmagynyň önüni almak üçin aspirin – bisillin terapiýasyny geçirmelidir. Bisilnoterapiýa bahar we güýz aýlary geçirilýär.

Bisillin I, Bisillin – 3 600 000 birlik hepdede bir gezek myşsa içine sanjylýar.

Bisillin – 5 1 500 000 birlik aýda bir gezek ýylyň dowamynda myşsa içine sanjylýar. Sowuklama keseller (angina, tonsillit) güýjän döwründe 10 günün dowamynda aspirin bermeli we penisillin sanjylýar.

Endokarditler

Endokardit bu ýüregiň içki gatlagynyň zeperlenmesidir. Keseliň sebäplerine baglylykda kliniki geçişinde rewmatiki we septiki görnüşleri tapawutlandyrylýar.

Rewmatiki endokardit

Rewmatiki endokardit ilkinji we gaýtаланan bolup biler. Köplenç endokarditiň ön ýanyndan angina ýa-da sowuklama ýüze çykýar. Kliniki geçişi boýunça endokarditiň 2 görnüşi tapawutlandyrylýar, biri poliartrit bilen geçýär, beýlekisi bogunlara şikes ýetirmän ýürege şikes ýetirýär. Näsaglar umumy ysgynsyzlyga, çalt ýadamaklyga, ýürek töwereginde ýakymsyz duýga, ýüregiň çalt urmagyna arz edýärler. Bedeniniň gyzgyny ýokarlanýar, puls durnuksyz, fiziki dartgynlykda çaltlanýar. Aram leýkositoz, EÇT çaltlanýar. EKG barlagynda atrio-wentrikulýar impuls geçirijiligi haýallanýar. Ýüregiň depesinde sistoliki ses eşidilýär. Ýokardaky agzalan alamatlara ýüregiň depesinde eşidilýän diastoliki ses hem goşulsa, onda rewmokardit bar diýip anyk aýdyp bolar. Sebäbi diastoliki ses mitral, aortal, trikuspidal klapanlarynyň organiki üýtgeşmelerinde duş gelýär. Gaýtаланan endokardit diýip haçanda rewmatizmi ikinji, eýýäm klapanlar ilkinji rewmatiki endokardit bilen şikeslenip, sowuklama hadysasyna çekilen bolsa

aýdylýar. Näsaglaryň arzlary ilkinji endokarditdäki ýalydyr, ýöne obýektiv barlaglarynda gan aýlanyşygynyň bozulmagynyň alamatlary ekstrosistoliýa, ýüregiň geçirijilik ulgamynda näsazlyklar ýüze çykarylýar. Gaýtalan endokardit bogunlaryň zeperlenmesi ýa-da zeperlenmesiz geçmegi mümkin, ýöne hemişe bedeniň gyzgynynyň ýokarlanmagy bilen geçýär. Endokarditler çagalar we ýetginjekler üçin howpludyr, uly adamlarda amatly geçip ýürek kemisligine getirmegi mümkin.

Bejerilişi. Keseliň ýiti döwründe düşek düzgünini saklamalydyr. Bedeniň ýokary duýgurlygyny peseltmek üçin salisilatlar, aspirin butadion, analgin, kaliý hloridi ulanylýar.

Gormonal topar derman serişdeleri: prednizalon, deksametazon, kortizon tertip boýunça ulanylýar. Ýokary koloriýaly witamine baý iýmitler bilen iýmitlendirilmeli. Duzlary suwuklyklary çäklendirmelidir.

Rewmatiki endokarditiň önüni almak.

Keseliň önüni almak rewmatizmden tapawutlanmaýar. Agyz boşlugyny ýokuşmadan arassalamak, tonzilektomiýa çüýrük işleri aýyrmak ýa-da bejermek.

Sepsis endokarditleri

Ýiti sepsis endokarditi ilkinji infeksiýa ojaklaryndan, beterleşme görnüşinde ýüze çykýar. Keseli döredijiler streptokoklar, stafilokoklar, meningokoklar, gonokoklar, içege taýajyklarydyr. Olar bedene iriňli ojaklaryndan gana üznüksiz ýa-da wagtal-wagtal düşüp durýarlar. Mitral, aortal klapanlara şikes ýetirýär.

Kliniki alamatlary. Näsaglar umumy ysgyzsyzlyga, bitaplyga, bedeniniň gyzgynynyň ýokarlanmagyna, üşetme, köp derlemä arz edýärler. Ýüregiň araçäkleri giňelen, tahikardiýa, aritmiýa, gipotoniýa ýüze çykýar. Dalak ulalan, ýumşak, kynlyk bilen elläp bolýar. Seýrek ýagdaýlarda kesel iriňli perikardit, plewrit bilen geçýär. Keseliň geçişinde anemiýa ýüze çykýar. Sepsis endokarditine haçanda tromb massalary klapanlaryü ýüzüne oturanda anyk diagnoz goýup bolar. Tromb massalary emboliýanyň ojagy bolup, böwrekde, öýkende, dalakda infrakt ojaklaryny ýüze çykarmagy mümkin.

Bejerilişi. Infeksiýa ojaklaryny ýok etmek üçin antibiotik topar derman serişdeleri ulanylýar. Antibiotikler uzak wagtlap ulanylýar. Antibiotikler bilen birlikde, bedeniň

ýokuşma garşy güýjüni ýokarlandyryjy derman serişdeleri utgaşdyrylyp ulanylýar. Witaminoterapiýa geçirilýär.

Uzaga çekiji sepsis endokarditi

Sebäpleri. Uzaga çekiji sepsis endokarditini ýaşymtyl streptokok döredýär.

Kliniki alamatlary. Kesel ýuwaş-ýuwaşdan başlanýar. Ilkinji alamatlary kelle agyry, bitaplyk, çalt ýadamaklyk, işjeňliginiň ýitmegi, üşetme we derlemekdir. Bedeniň gyzgyny subfebril ýokarlanýar, kä ýagdaýlarda has ýokary galýar. Keseliň esasy alamatlary 2 -3 aýdan ýüze çykýar. Esasy alamatlarynyň biri lihoradkadyr. Bedeniň gyzgyny 38-39⁰ çenli ýokarlanýar, üşetme, kä wagtlar titreme, üşetme bolýar. Deri örtükleriniň reňki „süýtli kofe“ çalym edýär, elleriniň, aýaklarynyň barmaklary ýognalan, deprek taýajyklaryna, dyrnaklary sagat aýnasyna çalym edýär. Bu üýtgeşmeler neýro distrofiki üýtgeşmeleriň netijesidir. Keseliň geçişinde ýürek kemisliginiň ýüze çykandygyny anyklamak bolýar. Köplenç aortal, seýrek ýagdaýlarda mitral, trikuspidal klapanlara şikes ýetýär. Damar ulgamyna şikes ýetirip waskulitler ýüze çykýar. Has ownuk damarlar döwülgen bolýar. Dalagyň ulalmagy keseliň hemişelik alamatydyr. Ganyň laboratorýa barlaglarynda anemiýanyň alamatlary kesgitlenilýär, leýkopeniýa seýrek ýagdaýlarda aram leýkositoz anyklanylýar. Ganyň syworotkasynda globulinler agdyklyk edýär. Bedeniň gyzgyny ýokarlanan döwründe gany ekende ýaşylymtyl streptokok ösdürip bolar.

Uzaga çeken sepsis endokarditi kliniki alamatlaryna baglylykda birnäçe görnüşde geçýär:

- a) sepsis görnüşli – baş alamaty lihoradka
- b) anemiýa görnüşli – alamaty has aýdyň anemiýa
- c) böwrek görnüşli – böwrek ýetmezçiliginiň alamatlary, soňra uremiýanyň ýüze çykmagy.
- d) ýürek görnüşli – gan aýlanyşygynyň bozulmagy.

Bejerilişi. näsaglar düşek düzgünini berjaý etmelidir. Antibiotikler: penisillin, streptomisin, lewomisitin 6-8 hepdäniň dowamynda ulanylýar.

Sulfanilamid topary derman serişdeleri ulanylýar. 4-5 hepdäniň dowamynda. Dermanlar bilen bir hatarda bedeni berkidiji desensibilizirleýji serişdeler ulanylýar. Gan

aýlanyşygynyň bozulmagynda ýürek glikozidleri ulanylýar, duzlary, suwuklyklary çäklendirmelidir.

Öňüni almak.

1. Rewmatizmi öz wagtynda doly derejede bejermek.
2. Ýokuşma ojaklaryny ýok etmek.
3. Ýürek kemislikleri bolan näsaglara öňüni alyş penisillinoterapiýasyny geçirip ýokuşmadan goramak.

Perikarditler

Perikardit bu ýüregiň seroz gatlagynyň köplenç wisseral (içki) gatlagynyň zeperlenmesidir. Köplenç ýokanç perikarditleri stafilakok, pneumokok, streptokok, meningokok infeksiýalary we içege taýajyklary ýüze çykarýar. 6-11% ýagdaýlarda perikarditiň sebäbi inçekeseldir. Koksaki „A“ we „B“ gripp „A“ we „B“ wiruslary hem spesifiki däl perikarditiň sebäpleri bolup bilerler. Rewmatizm gury we eksudativ perikarditleriň sebäpleri bolup biler, ýöne soňky wagtlarda reumatiki perikarditler seýrek duş gelýär. Böwregiň dowamly ýetmezçiliginde podograda, miksedomada, tireotoksikoza metoboliki perikarditler, miokardyň infarktynyň ýiti we soňky döwürlerinde hem ýüze çykýar.

Kliniki alamatlary. Kliniki geçişi boýunça perikarditler gury we eksudativ akymy boýunça ýiti we dowamly görnüşlere bölünýär.

Ýiti perikardit

Ýiti perikarditiň irki we ýygy duş gelýän alamatlarynyň biri ýürek töwereginde agyrydyr. Agyry has güýçli bolup, ol çep pilçä, boýna, çep ele, epigastri töweregine ýaýraýar. Näsaglar kä ýagdaýlarda ýürek töwereginde kütäk agra, agyrlyk duýgusynyň bardygyna arz edýär. Perikard boşlugyna suwuklyk toplanyp başlanan soň näsagyň demigysyp başlaýar, näçe suwuklyk köp toplansa şonça-da demigysyp başlaýar. Demgysma näsag otursa azalýar, sebäbi suwuklyk perikardyň aşak bölegine toplanýar we ýürege gan akyp gelýär. Näsag öz ýagdaýyny ýeňilleşdirmek üçin öňe epilýär. Perikardaky suwuklygyň traheýany, bronhlary, öýkeni gysmagy sebýpli gury üsgülewük ýüze çykýar.

Diafragmal nerwiniň gyjyndyrylmagy netijesinde gaýtarma hem ýüze çykmagy mümkin. Gury perikarditde ýüregiň araçäkleri üýtgeşsiz galýar. Eksudatiw perikarditde ýüregiň depe itergisi ýok bolýar, boýnuň wena damarlary çişýär. Haçan-da perikard boşlugyna 300-500 ml köp suwuklyk toplansa ýüregiň araçäkleri giňelýär. Perkussiýada ýüregiň otnositel araçäkleri hemme tarapa giňelýär. Ýüregiň absolýut küték sesini meýdany hem giňelýär. Ýüregiň tonlary gury perikarditde üýtgemelýär, eksudatiw perikarditde haýal eşidilýär. Sinus tahikardiýasy ýüze çykýar. Gury fibrinoz perikarditde perikard gatlaglarynyň sürtülme sesi eşidilýär. Ol köplenç döşde parastenal çyzykdan çepde dem alanda gowy eşidilýär. Puls köp suwuklyk toplans haýýallanýar. Arterial basyş hem peselýär, aýratyn hem maksimal gan basyşy. Perikarditiň umumy alamatlaryndan bedeniň gyzgyny subfebril görnüşde ýokarlanýar. Leýkositoz, EÇT çaltlanýar. Rentgen barlaglarynda suwuklygyň kölegesi kesgitlenilýär. Diagnoz goýmek üçin ehokardiografiýa barlag geçirilýär. EKG barlaglarynda ýhli äkidilmelerde ST segment izoelektrik çyzykdan ýokary bolýar. Perikarditiň irki döwürlerinde EKG üýtgemeleri ýiti infarkta çalyň edýär, ýöne ondan tapawudy Q dişde üýtgeşik bolmaýar.

Ýiti perikarditiň spesifiki däl görnüşi

Ýiti perikarditiň spesifiki däl görnüşi wiruslar sebäpli, ýiti respirator kesellerinden, sowuklamadan soň ýüze çykýar. Ol köplenç ýaş we orta ýaşly adamlarda ýüze çykýar. Kesel ýiti başlanýar. Döş aňyrsynda, ýürek töwereginde agyry ýüze çykýar, bedeniň gyzgyny ýokarlanýar. Ganda neýtrofil, leýkositoz, EÇT çaltlanýar, S reaktiw protein položitel bolýar, perikardynyň sürtülme sesi uzak wagtlap, kä wagtlap bir aýa çenli saklanýar. Perikard boşlugynda suwuklyk az mukdarda bolýar. Keseliň ortaça dowamlylygy 3-6 hepdedir.

Ýokanç perikarditler

Olar köplenç ýiti we dowamly pnewmoniýalar bilen baglanyşyklydyr. Agyry sindromy haýal ýüze çykýar, perikard gatlagynyň sürtülme sesi gysga wagtlap dowam edýär. Eger-de perikard boşlugyna ýokuşma aralaşsa, onda iriňli perikardit ýüze çykmagy mümkin. Ol agyr geçýär, bedeniň gyzgyny has ýokary bolýar. Zäherlenme alamatlary, ýiti we assa ýürek tamponadasynyň alamatlary ýüze çykýar. Perikarditiň bu görnüşine öz wagtynda diagnoz goýmak wajypdyr, sebäbi diňe hirurgiýa ýoly bilen bejerip näsagy halas edip bolar.

Bejerilişi. Ýokanç perikarditlerde antibakterial terapiýasy geçirilýär. Antibiotikler ulanylýar. Gury perikarditde analgin, reoperin, brufen, woltaren, aspirin, indometasin ulanylýar. Rewmatiki gury we eksudatiw, spesifiki däl perikarditlerde gormonal topar derman serişdeleri ulanylýar: prednizalon bir günde 40 mg, kurs bejergisi 1-1,5 aý. Iriňli perikarditde bejeriş maksady bilen punskiýa geçirilýär. Ýürek tamponadasy ýüze çykjak howpy dörese hirurgiýa ýoly bilen bejerilýär.

Miokarditler

Miokarditler – ýürek myşsasyň sowuklama keselleri bolup, gelip çykyşy boýunma ýokanç - allergiki ýa-da toksiki – allergiki bolup bilerler.

Sebäpleri. Ýokanç miokarditlerde wiruslardan, bakterial ýokanjyndan, iriňli septiki kesellerinden soň ýüze çykan miokarditler tapawutlandyrylýar. Bu toparyň miokarditleri täjijhorazdan, garyn garahassalygyndan, inçekeselden soň ýüze çykyp biler. Soňky ýyllarda wiruslardan, gripp wirusyndan soň ýüze çykan miokarditler köp duş gelýär.

Allergiki miokarditleriň ýüze çykamgynyň esasy sebäbi immuno-allergik reaksiýalar bolup, antigen – antitela toplumynyň emele gelmegidir. Ol ýokanç-allergik dermanly syworotkalardan, ýanyklardan, transplantasion miokarditlerde ýüze çykýar. Miokardyň allergik şikeslenmegi birleşdiriji dokuma ulgamynyň kesellerinde, bronhial astmasynda hem ýüze çykyp biler.

Kliniki alamatlary. Miokarditiň alamatlary köplenç keseliň sebäpleri, giň ýaýrandygy, zeperlenmegiň çuňlугy bilen kesgitlenilýär. Onuň ýürek yetmezçiliginiň alamatlary ýüze çykmazdan, tä ýürek yetmezçiliginiň agyr görnüşiniň we ýüregiň ritminiň bozulmagynyň kliniki alamatlary ýüze çykyp biler. Näsaglar umumy ysgynsyzlyga, bedeniň gyzgynynyň subfebril ýokarlanmagyna, çalt ýadamaklyga, demgysma arz edýärler. Kä ýagdaýlarda agyr fiziki zor salmalarda köplenç gijelerine ýürek töwereginde agyrlyk duýgusy, stenokardiýa häsiýetli agyry, aritmiýalar ýüze çykýar. Kä ýagdaýlarda agyry has güýçli bolýar. Ony miokardyň infraktyndan tapawutlandyrmak gerek bolýar. Näsagy synlap barlanda ýürek yetmezçiliginiň kliniki alamatlary ýüze çykarylýar: gögerme, aýaklarynda çişler, boýun wenalarynyň çişendigi,

deri örtükleriniň solgun gök öwürmegi ýüze çykarylýar. Agyr ýagdaýlarda pulsý çalt, dolulygy we dartgynlygy gowşak, arterial gan basyşy peselýär.

Ojaklaýyn miokarditde ýüregiň araçäkleri kän üýtgemelýär. Diffuzlaýyn miokarditde ýüregiň araçäkleri giňelýär, tonlary haýal eşidilýär. Ýüregiň depesinde sistoliki ses eşidilýär. Miokardyň diffuzlaýyn agyr şikeslenmeginde ýürek ýetmezçiliginiň aýdyň kliniki alamatlary ýüze çykýar. Oňa damarlaryň ýetmezçiliginiň alamatlary goşulmagy hem mümkin. Ganyň laboratoriya barlaglarynda az kem leýkositoz, eozinofiliýa, EÇT çaltlanandygyny kesgitlenilýär. Retgen barlaglarynda ýüregiň araçäkleriniň giňelendigi, ýygrylmasynyň peselendigi kesgitlenilýär.

Abramow – Fidleriniň idiopatiki miokarditi has agyr geçmegi bilen tapawutlandyrylýar. Kesel ýiti geçende ýürek ýetmezçiliginiň kliniki alamatlary çalt ýüze çykýar. Obýektiw barlaglarynda demgysma, sianoz, tahikardiýa, bagrynyň ulalandygy anyklanylýar. Bedeniniň gyzygyny 38-39⁰ çenli ýokarlanýar. Ganyň laboratoriya barlagynda neýtrofil, leýkositoz kesgitlenilýär. Bówregiň, öýkeniň, dalagyň damarlarynyň tromboemboliýasy ýüze çykýar. Ýüregiň araçäkleri giňelýär. Ýüregiň depesinde sistoliki ses eşidilýär, arterial gan basyşy peselýär. Ýüregiň ritminiň dürli bozulmalary, impuls geçirijiligi bozulýar. Atrio – wentrikulýar geçirijilik bozulýar, Gisiň densesiniň blokadasy, ekstrosistoliýa, mersatel aritmiýasy ýüze çykýar.

Spesifiki däl ýokanç – allergik miokardit

Spesifiki däl ýokanç-allergik miokarditiň ýüze çykmagy dişlerde, burun boşlugynda ýokanç ojaklary bilen baglanyşyklydyr. Bu kesel köplenç 20-40 ýaşly adamlar keselleýärler. Näsaglar ýüreginiň çalt urmagyna, umumy ysgynsyzlyga, çalt ýadamaklyga, fiziki zor salmalarda, demgysma arz edýärler. Ýürek töwereginde kütäk agyry ýüze çykýar. Bedeniň gyzygyny 37-38⁰ çenli ýokarlanýar. Ganyň laboratoriya derňewinde köp bolmadyk leýkositoz, EÇT çaltlanýar.

Obýektiw barlaglarynda arterial gan basyşy az kem peselýär. I ton haýal eşidilýär, ýüregiň depesinde sistoliki ses eşidilýär. Ol ýatan ýagdaýda gowy eşidilýär. 25% näsaglarda atrio-wentrikulýar geçirijili bozulýar, ekstrosistoliýa aritmiýasy ýüze çykýar. Rentgen we ehokardiografiýa esasynda ýürek kemislikleriniň ýokdygyny anyklamak bolar. Infeksion allergik spesifiki däl poliartrit adaty ýeňil geçýär. Näsaglar sagalyp işini dowam etdirýärler.

Bejerilişi.

1. Keseliň sebäplerine garşy bejergi geçirilýär. Mikroblara garşy derman serişdeleri ulanylýar (antibiotikler).
2. Sowuklama garşy derman serişdeleri: salisilatlar, butadion, burofen, ibuprofen, woltaren ulanylýar.
3. Ýürek ýetmezçiligini, aritmiýalary bejermek: ýürek glikozidleri, diuretikler, witaminler, kordaron, nowokainamit ulanylýar.
4. Anabolik steroid hökmünde retobolil 50 mg hepde-de 1 -2 gezek ulanylýar.

Ýiti miokarditde näsaglar berk düşek düzgünini berjaý etmelidirler. Iýmitleri ýokary koloriýlary, witamine baý bolmalydyr. Nahar duzuny çäklendirmeli. Allergik miokarditde glýukokortikoid gormonlary: prednizalon 20-30 mg ýuwaş-ýuwaşdan dozasyňy peseldip 4-6 hepdäniň dowamynda ulanylýar. Keseliň ýiti döwri geçen soň ýokuşma ojaklaryny bejermek çäreleri geçirilýär. Sanator-kurort bejergilerine keseli doly bejerende 6-12 aýdan soň ýollanylýar.

Keseliň önüni almak

1. Miokarditi ýüze çykarýan keselleri doly bejermelidir.
2. Ýokuşma ojaklaryny doly bejermek.

Ýürek kemisligi

Ýürek kemisligi bu ýüregiň işini bozýan, ýürek gurluşyndaky (klapanlardaky) durnukly patalogik üýtgeşmelere aýdylýar.

Ýürek kemisligi dogabitdi we gazanylan görnüşlere bölünýär. Dogabitdi kemislikler enäniň içinde düwünçeği nädogry ösmegi we ýürek –damar ulagmynyň nädogry emele gelmegi netijesinde çaga ýürek kemisligi bilen dogulýar. Dogabitdi kesmislikler köplenç ýagdaýlarda gan aýlanyşygynyň bozulmagy bilen utgaşýar. Şonuň esasynda dogabitdi kemislikleriň şu aşakky görnüşleri tapawutlandyrylýar:

1. Öýkeniň üstünden gan akymynyň köpelmegi bilen:
 - a) gögerme bilen (sianoz)
 - b) gögermesiz
2. Öýkeniň üstünden gan akymynyň kadaly bolmagy bilen

3. Öýkeniň üstünden gan akymynyň azalmagy bilen geçýän dogabitdi kemislikler

a) gögerme bilen

b) gögermesiz

Dogabitdi kemislikleriň şu aşakdaky görnüşleri ýygy duş gelýär:

1. Ýüregiň mädejiginiň (garynjygynyň) arasyndaky germewiň şikeslenmegi.

2. Ýüregiň ön kamerasynyň arasyndaky germewiň deşiginiň bitişmän galmagy.

3. Öýken arteriýasy bilen aortanyň arasyndaky arterial (Botalow) akalganyň bitmän galmagy. Netijede aortada basyş köp bolmagy sebäpli, gan öýken arteriýasyna akýar. Öýken arteriýasy gany ýüregiň sag mädejiginden (garynjygyndan) hem-de aortadan alýar. Netijede öýken arteriýasynda basyş köp bolany sebäpli sag mädejigiň (garynjygyň) myşsasy gipertrofirlenýär.

4. Tetrado – Fallo-iň agyr duş gelýän ýürek kemisliginiň biri bolup, durnukly gögerme (sianoz) we näsagyň ömrüniň dowamlylygynyň pes bolmagy bilen häsiýetlendirilýär. Bir çagada 4 kemislik bolýar.

5. Öýken arteriýasynyň başlangyç deşiginiň darlamagy.

Gazanylan ýürek kemisligi

Mitral (ikigapaklyja) klapanyň ýetmezçiligi. Ýüregiň bu ýetmezçiligi 2 gapaklyja klapanyň (gulajygynyň) şikeslenmegi netijesinde, çep mädejigiň (garynjygyň) sistolasy döwründe, doly ýapylmazlygy bilen häsiýetlendirilýär.

Sebäpleri. Mitral klapana (gulajygyň) ýetmezçiligi gelip çykyşy boýunça organiki we funksional bolup bilýär:

a) Klapanyň organiki şikeslenmegi ateroskleroz, reumatizm we beýleki kesellerdir.

b) Atrio-wentrikulýar deşiginiň ýapylma mehanizmine gatnaşýan myşsa abzalynyň koordinirleýji funksiýasynyň bozulmagy.

c) Çep mädejigiň (garynjygyň) we atrio-wentrikulýar deşigini tegelek myşsasynyň aşa köp giňelmegi. Ol miokarditlerde, kardiopatiýalarda. Miokardyň infarktynda, kardiosklerozda duş gelýär.

Aýdyň ýüze çykmagy mitral klapalarynyň ýetmezçiliginde çep ön kamera 5-10 ml gan zyňylýar. Ol ýürek içindäki gemodinamikasynyň bozulmagyna getirmeýär. Eger-de çep mädejigiň sistolasynda, çep mädejige (garynjyga) 20-30 ml-den köp gan zyňylsa onda ol

çep mädejigiň *garynjygyň) göwrüminiň giňelmegine, soňra çep öň kameranyň myşsasynyň gipertrofirlenmegine getirýär. Çep mädejige (garynjyga) öň kameradan kadadan köp gan akýar. Ol çep mydejigiň (garynjygyň) funksiýasynyň ýokarlanmagyna we göwrüminiň giňelmegine, myşsasynyň gipertrofirlenmegine getirýär. Şeýlelikde mitral klapanyň ýetmezçiliginiň kompensirlenen döwri çep mädejigiň we öň kameranyň giperfunksiýasynyň hem-de myşsasynyň gipertrofirlenmeginiň hasabyna amala aşyrylýar. Bu kompensasiýa çep mydejigiň güýçli myşsalarynyň işlemegi netijesinde köp ýyllaryň dowamynda saklanýar. Ýöne köp ýyllardan çep öň kameralarda gan durnuklylygy ýüze çykyp gan aýlanyşygynyň durnukly ñetmezçiligine getirýär.

Kliniki alamatlary. Mitral klapanlarynyň ýetmezçiliginiň kliniki alamatlary klapanyň şikeslenme we miokartda üýtgemeleriň derejesine baglydyr. Aýdyň ýüze çykmaýyk mitral klapanlarynyň ýetmezçiliginde ýüregiň işiniň kompensirlenen döwri bütin ömrüniň dowamynda saklanyp galmagy mümkin. Bu ýagdaýda ýürek kemislikleri tötänleýin ýüze çykarylýar. Aşa köp zor salmalarda näsagda demgysma, tahikardiýa, ýüregiň ritminiň bozulmagy ýüze çykýar. Mitral(iki gapaklyja) klapanyň ýetmezçiliginiň aýdyň ýüze çykmasynda ýüregiň çep mädejigi aşa köp ulanylýar, ýüregiň depe itergisi öz meýdanyny giňeldip, orta ýaýjyk çyzygyndan daşa gysarýar. Perkussiýa barlagynda ýüregiň araçäkleriniň ýokary, çepe we saga giňelendigi kesgitlenilýär. Auskultasiýa barlagynda ýüregiň depesinde I tonyň has gowşandygy kesgitlenilýär. Ol klapanlaryň ýapylma döwrüniň ýokdugy we çep mädejigiň gandan aşa köp dolandygy bilen düşündirilýär. Ýüregiň depesinde güýçli sesli sistoliki ses eşidilýär, ol kiçi gan aýlanyş ulgamynda basyşy ýokary galmagy bilen düşündirilýär, ol goltuk asty çukurjyga we arka berýär. Ses çep mädejigiň sistolasy döwründe iki gapaklyja klapanyň doly ýapylmanlygy sebäpli, ganyň bir böleginiň mep öň kamera dolanmagy bilen düşündirilýär (regurgitasiýa – ters akym)ses çep çädejigiň sistolasy döwründe emele gelenligi sebäpli oňa sistoliki ses diýip aýdylýar.

Çepki gulajyk-mädejik (atriowentrikulýar) deşiginiň daralmagy.

Sebäpleri. Köplenç mitral klapanlaryň ýetmezçiligi bilen bilelikde ýüze çykýar. Ol uzaga çekiji endokardit zerarly döreýär.

Atriowentrikulýar deşiğiň daralmagy mitral klapanyň gapajyklarynyň bitişmelerinde, olaryň gatamagynda bolup geçýär. Çepki öň kamera mädejik (garynjyk)

deşigi kadaly ýagdaýda keseligine 4-6 sm bolmaly. Mitral stenozynda 1,5 sm çenli daralyp biler. Şol sebäpli diastola wagtynda gan çepki öň kameradan, çepki mädejige (garynjyga) geçip ýetişmeýär we ganyň käbir mukdary öň kamerada galýar, öýken wenalaryndan akyp gelýän gan bolsa, goşmaça onuň üstüne goşulýar. Çepki öň kamera gandan aşa dolup we ondaky basyş ýokarlanýar, muskulaturasy gipertrofirlenýär. Öýken wenalarynda we kapillýarlarynda basyş ýokarlanýar. Çep öň kameranyň güýçli ýygrylmagy netijesinde käbir wagta çenli gan aýlanyş kadada saklanýar. Wagtyň geçmegi bilen çep öňkameranyň muskulaturasy gowşaýar we netijede kiçi gan aýlanyşda gan durnuklylygy ýüze çykýar, soňa baka uly gan aýlanyşyň synalarynda hem gan durnuklylygy bolýar.

Kliniki alamatlary. Näsaglar fiziki zor salmalarda deminiň gysmagyna, ýüreginiň çalt urmagyna, ýürek töwereginde agyrynyň peýda bolmagyna, wagtal-wagtal gan tüýkürmeklige arz edýärler.

Obýektiv barlaglarynda: näsagyň dodaklary, burnunyň ujy, dabanlary gök öwüsýär (akrosianoz). Ýürek töweregini basyp barlanymyzda (palpasiýa) döş kapasasynyň diwarynyň çaykanmasy „pişik myrryldysy“ kesgitlenilýär. Perkussiýa barlagynda ýürek araçäkleriniň ýokary we saga giňelendigi anyklanylýar. Çep mädejikde (garynjykda) ganyň ýeterlik mukdarda bolmanlygy sebäpli ýürek depesinde I ton gaty güýçli eşidilýär. Pulsyň dolulygy peselýär, aritmiýalar, ýagny mersatel aritmiýasy ýüze çykmagy mümkin. Rewmatiki mitral stenozyň geçişi onuň mitral deşiginiň daralmak derejesiniň baglydyr. Mitral deşigi az kem daralan ýagdaýlarynda näsaglar uzak wagtlap fiziki aktiwligi we işjeňligini saklaýarlar. Ýöne köp halatlarda mitral deşiginiň çakdan aşa köp daralan görnüşleri duş gelýär.

Sag mädejik (garynjyk) ýetmezçiligi döwründe uly gan aýlanyşygynyň synalarynda gan durnuklylygy ýüze çykýar, demi gysýar, aýaklarynda çiş peýda bolýar, suwuklyk garyn boşlugyna toplanyp assit ýüze çykýar. Bu näsaglarda çakdan aşa fiziki zor salmalarda ýürek astmasy ýüze çykmagy mümkin, mitral stenozyň soňky döwürlerinde bagyrda, öýkende gan durnuklylygynyň bozulmagy netijesinde sirrotiki üýtgemeler ýüze çykýar.

Aortal klapanlaryň ýetmezçiligi

Sebäpleri. Aortal klapanlaryň ýetmezçiligi köplenç rewmatizm, merezel (sifilis) uzaga çeken septiki endokardit keselleriniň netijesinde ýüze çykýar. Ýaşy uly adamlarda aortanyň aterosklerozy netijesinde hem ýüze çykýar. Gipertoniýa keselinde aortal deşiginiň giňelmegi netijesinde aortal klapanlarynyň atnositel ýetmezçiligi ýüze çykyp biler.

Kliniki alamatlary. Aortal klapanlarynyň doly ýapylmazlygy netijesinde diastola döwründe ganyň belli bir bölegi aortada çep mädejige (garynjyga) dolanýar. Şol bir wagtda çep gulajykdan çep mädejige hem gan girýär. Netijede çep mädejikde gan köp toplanýar, kadada köp işläp çep mädejigiň diwary gipertrofirlenýär. Näsaglar başaýlanma, kelle agra, ýüreginiň çalt urmagyna, ýürek töwereginde agrynyň peýda bolmagyn arz edýärler. Soňabaka bu alamatlara demgysma hem goşulýar. Näsagy synlap barlanymyzda näsagyň deri örtükleri çuw aklygy, boýun we uky arteriýalaryň urgusy kesgitlenilýär. Ýürek urgusy güýçli bolup onuň çepe we aşaga süýşendigi we orta ýaýjyk cyzygyndan daşda 6-7-jnji gapyrga aralygynda ýerleşendigi göze görünýär. Ýürek depesine fonendoskoip ýa-da elniň aýagy goýulanda çep mädejik ýygrylmasynda ony ýokary göterýär. Perkutor barlagynda ýüregiň araçägi çepe giňelýär. Auskultasiýa barlagynda klapanlaryň ýapylma döwri bolamlygy sebäpli ýürek depesinde I ton gowşak eşidilýär. II ton hem aortada gowşak. Sag tarapda 2-nji gapyr aralygynda ýa-da Botkiniň nokadynda diastoliki äheňde ses eşidilýär. Ol ses ganyň aortadan çep mädejige dolanmagy bilen düşündirilýär.

Aortal klapanlaryň ýetmezçiliginde maksimal arterial gan basyşy ýokarlanýar. Minimal basyş peselýär. Uky arteriýasy pulsasiýasy bilen bir hatarda yzygiderli kelle çaykamaklyk bolýandyr. Pulsy çakgan hem-de seýrek, puls tolkunynyň çalt ýokary galmagy bolýar. Periferiki damarlaryň ýeterlik gandan dolmanlygy zerarly näsagyň reňki örän akdyr. Rentgenologik barlaglarda çep mädejigiň has ulalandygy ýürek depesiniň tegelekligi (aortal görnüşli) kesgitlenilýär. Mitral kemisliklere garanda, aortal klapanlarynyň ýetmezçiliginde gan aýlanyşygynyň bozulmagy has giç başlanýar.

Aortanyň deşiginiň daralmagy

Aorta sakasynyň daralmagy aýratynlykda has seýrek duş gelýär, köplenç aortal klapanlarynyň ýetmezçiligi bilen duş gelýär.

Kliniki alamlary. Koronar arteriýalarynyň ýeterlik mukdarda gandan dolmanlygy netijesinde ýürek töwereginde agyryny bolmaklygyna, ýüreginiň çalt urmagyna, demgysma näsaglar arz edýärler. Kä halatlarda bihuşlyk ýüze çykmagy mümkin. Ýürekden daşda ýerleşen gan damarlarda ganyň az barmaklygy zerarly näsaglaryň deri örtükleri çuw ak bolýar. Ýürek depejiginde ýürek itergisi güýçli bolup ol çepe we aşaga süýşýär. Çep mädejiginiň (garynjygynyň) gipertrofiäsy netijesinde ýüregiň araçäkleri çepe giňelýär. Döş kapasasynyň sagynda II gapyrgaaralygynda sistoliki äheňli ses eşidilýär. Ol ses sistola döwründe aortanyň deşiginiň daralmagy sebäpli ganyň kynlyk bilen zyňylmagy bilen düşündirilýär. Puls seýrek 50-60 urgy bir minutda haýal ýokarlanýar. Arterial gan basyş peselýär. Döş kapasasynyň sagynda II-nji gapyr aralykda sistoliki titreme (pişik myrlamasy) duýulýar.

Üç gapaklyja klapanyň ýetmezçiligi

Sebäpleri. Bu ýürek kemisligi funksional ýa-da organiki häsiýetde bolup biler. Üç gapakly klapanyň funksional ýa-da organiki ýetmezçiligi sag mädejigiň (garynjygyň) giňelmegi we fibroz halkasynyň süýşmegi netijesinde sag mädejik sistolasy döwründe gan diňe bir öýken arteriýasyna zyňylan eýsen ganyň bir bölegi sag gulajyga dolanýar (ters akym). Bu kemislik mitral kemislikleriň dikompensirlenen döwründe, rwwmatiki miokarditde duş gelýär.

Kliniki alamlary. Näsaglar fiziki zor salmalarda deminiň gysýandygyna, ýürek töwerekde agyrynyň ýüze çykýandygyna, umumy ysgynsyzlyga arz edýärler. Näsaglar sag gapyrganyň aşagynda agyrlyk duýýarlar. Deri örtükleri gök öwürýär. Boýun wena damarlarynyň urgusy görünýär. Ýüregi basyp barlanymyzda ýürek itergisi duýulýar. Uly gan aýlanyşygynyň wena damarlarda gan durnuklylygy sebäpli näsagyň aýaklarynda çiş peýda bolýar, astit ýüze çykýar. Perkussiýa barlagynda ýürek araçäkleri çepe giňelýär.

Ýürek depejiginde I ton gowşak eşidilýär. Döş süňküniň gutaran ýerinde gylyç şekilli ösüntgi töwereginde üç gapakly klapanda sistoliki äheňde ses eşidilýär. Näsagyň bagry ep-esli ulalýar. Bagyr tşwereginde bagyr pulsasiýasyny görmek bolýar.

Keseliň geçişi. Geçişi beýleki ýürek kemislikleriniň häsiýetlerine we agyrlyk derejelerine baglydyr. Çakdan aşa üç gapakly kalapanlarynyň ýetmezçiliginde gan aýlanyşygynyň kliniki alamlary ýüze çykýar.

Sag gulajyk – mädejik deşiginiň stenozy (daralmagy).

Sebäpleri. Bu ýürek kemislik ýüregiň beýleki kemislikleri bilen bilelikde duş gelip çykyşynyň esasy sebäbi reumatizmdir.

Sag gulajykda gan basyşy ýokarlanýar. Wena ulgamynyň damarlarynda basyş köpeliň giňelen wena damarlarda hususanda bagyrda gan durnuklylygy ýüze çykýar. Bagryň derweze wenasynda gan basyşy köpeliň çişleriň assidiň ýüze çykmagyna getirýär.

Kliniki alamatlary. Näsaglar sag gapyrganyň aşagynda agyrynyň peýda bolmagy, ýüreginiň çalt urmagyna, umumy ysgynsyzlyga, çalt ýadamaklyga, çişleriň peýda bolmaklygyna arz edýär. Näsagy synlap barlanda deri örtükleri gök öwürýär, burun wena damarlarynyň urgusy görünýär. Palpasiýada bagryň ulalandygy anyklanylýar. Perkussiýa barlagynda ýüregiň sag araçägi sag döş ýaýyk çyzygyna çenli giňelip biler. Döş süňküniň aşak böleginde diastoliki äheňde ses eşidilýär. Puls kiçi we haýal. Arterial gan basyşy peselýär.

Ýürek kemislikleriniň bejerilişi.

Ýürek kemisliklerini dekompensasiýa döwründe näsaglar ýatymlyk bejergisini almalydyrlar we düşek düzgünlerini berjaý etmelidirler. Näsaglara N10-njy berhiz bellenilýär. Suwuklyk we duzlar çäklendirilýär. Bir gije-gündiziň dowamynda 800 ml çenli suwuklyk we 2 gr çenli duz iýmek rugsat edilýär. Näsaglara süýt, tvorog, gatyk, ýumurtga, ak çörek, sary ýag, gök önümler, ýagsyz et, balyk iýmeklik maslahat berilýär. Kisel miweler, kişmiş, guradylan erik, kampohtarlar hem peýdalydyr. Dermanlardan ýürek glikozidleri bellenilýär. Strofantin 0,05% 0,5 – 1,0 40% - 20,0 glýukoza ergini bilen wena damardan goýbermeli. Korglyukon 0,06% 1,0 – 20,0 40% glýukoza erginine garyp wena damaryndan goýbermeli. Digoksin 0,025% - 1,0 glýukozanyň 40% - 10,0 ergini bilen izotoniki ergini bilen garyp wena damaryna goýbermeli. Ýürek glikozidleri ýüregiň urgusyny haýalladýar, diastolanyň döwrüni uzaldýar, sistolany güýçlendirýär. Netijede bir minutda zyňylýan ganyň mukdaryny köpeldýär. Peşewiň köp bölünip çykmagyna getirýär. Aritmiýa garşy täsiri bardyr. Peşew bölüp çykaryjy dermanlardan furosemid, laziks, gipoteazid, wirosperon, uregit ulanylýar. Furosemid 40mg 1-2 gezek 1 gije-gündiziň dowamynda bgellenilýär. Sanjym üçin 1% 2,0 5% glýukoza ergini bilen wena damaryndan goýberilýär.

Uregit eritr nahardan soň 50 mg tabletkada berilýär. Kaliý hlorid, panangin, asparkam ulanylýar. Kaliä hlorid 4% 200 ,0 fiziologik ergin bilen wena damaryndan goýberilýär. Panangin 10,0 izotonik ergin bilen wena damaryndan goýberilýär. Asparkam 1 tabletkadan 3 gezek berilýär. Aritmiýa garşy dermanlar nowokainamid 10% 5-10,0 myşsa içine ýa-da wenda damaryndan goýberilýär. Aýmolín 0,5 günde 3 gezek berilýär. Etmozín 0,025 tabletkada günde 3 gezek berilýär. Aritmiýa garşy werapmil, korenfar, nefidipin, anaprilin, obzedan diýen dermanlar hem ulabylýar. Ýürek ýetmezçiliginde kordiamin 25% 1,0 myşsa içine, sulfakomfokain 10% 2,0 deri astyna sanjylýar.

Ýürek kemisliklerini hirurgiýa ýoly bilen bejermek. Häzirki wagtda biziň döwletimizde ýürek kemisliklerini operasiýa ýoly bilen bejermek üstünlikli geçirilýär. Mitral stenozynda mitral komissurotomiýa (çep ön kamera – garynjyk deşigi giňeltmek) geçirilýär. Klapanlryň ýetmezçiliginde emeli klapan (protez) goýulýar.

Ýürek kemislikleriniň önüni almak we garaşyk etmek

1. Rewmatizm ateroskleroz, merezýel keselleriniň önüni almak zerurdyr.
2. Streptokok infeksiýalaryny, hroniki tonzillit, gaýmarit, angina, otit kesellerini öz wagtynda bejermelidir.
3. Agyz boşlugyna sanasiýa geçirmek, tonzillo ektomiýa, çüýrük dişleri bejermek ýa-da aýyrmak.
4. Bedeni berkitmek çäreleri geçirmek.
5. Ýürek kemisligi keselli näsaglar dispanser gözegçiliginde bolmalydyrlar.
6. Näsaglar aşa köp iýmekden saklanmalydyrlar.
7. Çilim çekmeklik gadagan edilýär.

Ýürek kemisliklerinde näsaglara garaşyk etmek

Ýürek kemislikleri dürli-dürli agyrlyk derejelerde geçmegi mümkin. Şonuň üçin näsaglary bejermek we garaşyk etmek keseliň agyrlyk derejelerine baglydyr. Ýürek kemisliklerini kompensirlenen döwründe näsaglar durmuşda adatdaky ýaly gündelik işleri ýerine ýetirýär, adatça lukmana ýüz tutmaýarlar. Bu döwürde kemislikleri boldugyça kompensirlenen döwründe uzak wagtlap saklar ýaly näsaglara maslahat bermeli:

1. Näsaglar agyr fiziki işleri ýerine ýetirmeli dälidirler. Näsaglary işe ýerleşdirmek ýürek kemisliklerini bejermegiň wajyp çäreleriniň biridir. Näsaglar sportyň agyr görnüşleri bilen meşgullanmaly dälidirler.
2. Her gün 8 sagatdan az ýatmaly dälidirler, ol ýüregiň ýüküni peseldýär. Akyl zähmeti ýatmazdan 2 sagat öň gutarmalydyr. Ýatmazdan öň tämiz howada gezmelidirler. Ýatar wagty kofe, aýy çay ýiti işdä açyjlary iýmeli dälidirler. Ýatmazdan öň duş ýa-da wanna alsaň gowy uklamaklyga ýardam edýär. Ertir ir turup 10-15 minut maşklary etmek peýdalydyr.
3. Ýürek kemislikleriniň dekompisirlenen döwründe N10-njy berhiz bellenilýär. Köp iýmeklik ýürek – damar ulgamyna agramyň agrtmagyna getirýär. Iýmitler duzly bolmaly dälidir. Ýürek ýetmezçiliginde nahar duzuny 5 gr çenli azatlamlydyr. Naharlar gaýnadylan görnüşde bolmalydyr, ol gowy özleşýär.
4. Holestrine baý bolan önümleri (beýni, mal we guş ýaglaryny, ýumurtga) çäklendirmelidirler. Witaminlere baý bolan önümleri kaliý duzlaryna (kädi, kişmiş, guradylan erik) baý bolan önümleri iýmeklik mashalat berilýär. Çilim çekmeklik, alkohol içgilerini içmeklik gadagan edilýär.
5. Bedeninde çiş bolan näsaglaryň deri örtüginin duýgurlygy peselýär, olarda çalt ýatyr ýaralar emele gelýär. Şonuň üçin olara garaşyk edilende, ýyladyjy tulumy ulananda örän seresap bolmaly. Ýatyr ýaralaryň emele gelmeginiň önüni almaly, çişin köpelyändigini ýa-da azalýandygyny anyklamak üçin hepdede 1-2 gezek näsagyň agramyny ölçäp durmaly. Şol maksat bilen onuň dinzerini hasaplamaly.

Gipertoniýa keseli

Giper – grek sözünden ýokary, beýik, tonus – dartgynlyk diýmekdir. Gipertoniýa keseli bu maksimal we minimal gan basyşynyň ýokarlanmagy bilen häsiýetlendirilýär.

Bu kesel 1922-nji ýylda Lang tarapyndan özbaşdak kesel essensial gipertoniýasy diýip ýazylyp beýan edildi, ýagny bu kesel içki agzalaryň funksiýasy bozulmazdan ilkinji bolup arterial gan basyşynyň ýokarlanmagydyr. Arterial gan basyşy böwrek kesellerinde, endokrin mäsleriniň kesellerinde, aterosklerozda, uly arteriýalaryň gysylmagynda ýokarlanýar. Bu kesellerde gan basyşynyň ýokary bolmagy şol keselleriň esasy alamaty bolup durýar. Ähli gipertoniýa ýagdaýlaryň 70-80%-ni gipertoniýa keseli tutýar, 20% böwrek we endokrin keselleriň paýyna düşýär. Gipertoniýa keseli raýatlaryň işe ukyply

döwründe 50-60 ýaşda köp duş gelýär. Bütindünýä saglygy goraýyş guramasynyň maglumatlaryna görä Ýer şarynyň 10% raýatlaryň arterial gan basyşy ýokarydyr. Bütindünýä saglygy goraýyş guramasynyň ekspert komitetiniň görkezmesine laýyklykda arterial gan basyşy 140/90-dan az bolsa kadaly diýip hasaplanylýar. Eger-de 40 ýaşdan ýaş raýatlaryň arterial gan basyşy 140/90-dan köp bolsa olar hasapda durmalydyrlar. Birnäçe köpçülikleýin barlaglary esasynda Merkezi Aziýada ortaça arterial gan basyşy sistoliki 110-120, diastoliki 60-70 mm sim.süt. kesgitlenipdir. Arterial gan basyşy uklap ýatandan soň ir bilen nahar iýmezden, näsagy arkasyna ýatyryp ölçemelidir, bu usul bilen şol raýatyň kadaly arterial gan basyşy kesgitlenilýär. Beýleki ýagdaýlarda näsagy oturdyp 5 minut dynç alandan soň ölçemelidir. Näsagyň eli ýüregiň dogrusynda bolmalydyr.

Sebäpleri. Gipertoniýa keseliniň döremeginiň esasy sebäpleri çakdan aşa nerw dartgynlyklar, psihiki şikeslenmeler, köp gaýgy çekmek, tolgunmak, ýer titremelerde, ýanyklarda, uruşda ýakyny ýitip ejir çekýänler keselleýärler. Şu sebäpleriň bary merkezi nerw ulagmynyň funksiýasyny bozup onda gyjyndyrma ojagyny döredýär. Ol öz impulslaryny gipotalmusa, ol hem gipofize iberýär. Gipofizde adrenokortikotorpin gormony köp işlenip böwrek üsti mäsde adrenalin, noradrenalin köp bölünip çykamgyna getirýär. Ol gormonlar damarlary daraldýar we gan basyşyny ýokarlandyrýar. Kähalatlarda gipertoniýa keseli gysga wagtlap güýçli stres ýagdaýlaryň täsiri netijesinde ýüze çykýar. Gipertoniýa keseli aýallarda klimakteriýa döwründen soň ýüze çykýar. Bu keseliň döremeginde nesliň hem ähmiýeti ulydyr. Mal ýagynyň we duzly naharlaryň çakdan aşa köp iýilmegi şu keseliň döremegine getirýär.

Gipertoniýa keseliniň klassifikasiýasy. Bütindünýä Saglygy goraýyş guramasynyň teklibi boýunça keseliň üç döwri tapawutlandyrylýar:

I döwri. Funksional üýtgeşikler

Alamatlary. Umumy ysgynsyzlyk, başaýlanma, ukysyzlyk, çalt ýadamaklyk.

II döwri. Başlamgyç organiki üýtgemeler.

Alamatlary. Gipertoniýa krizi, ýüregiň işemiýa keseli, böwerege we göz almasyna zeper ýetmegi.

III döwri. Organiki üýtgemeler.

Alamatlary. Miokardyň infarkty, insultlar, böwrek ýetmezçiligi, ýürek ýetmezçiligi.

Diastoliki basyşyň derejesine baglylykda gipertoniýa keseliniň şu aşakdaky agyrlyk derejeleri tapawutlandyrylýar:

1. Uly adamlarda 80% ýagdaýlarda gipertoniýa keseliniň ýeňil görnüşi düş gelýär. Diastoliki gan basyşy 90-104 mm.sim.süt.
2. Aram gipertoniýa diastoliki basyş 105-114 mm.sim.süt.
3. Has agyr diastoliki basyş 115mm. sim.süt. ýokarydyr.
4. Howply gipertoniýa diastoliki basyş 140 mm.sim.süt. ýokarydyr.

Kliniki alamatlary. Gipertoniýa keseli köpenç ýuwaş-ýuwaşdan näsagda duýdansyz başlanýar. Kä halatlarda başga kesel sebäpli lukmana ýüz tutanda ýa-da keseliň önüni alyş çäreleri geçirilende arterial gan basyşynyň ýokarydygy anyklanylýar. Gipertoniýa keselli näsaglar köplenç kellesiniň agyryandygyna, başynyň aýlanýandygyna, gulagynyň şaňlaýandygyna, gözünüň önünde çirkeýleriň uçýandygyna, ukysyzlyga, gaharjaňlyga arz edýärler. Keseliň başlangyç döwründe bu alamatlar diňe tolgunanda, gaýgylananda, akyl zähmet bilen köp işlände duýulýar. Kesel ösüp başlandan soň bu alamatlar güýjap hemişelik duýulýar. Kelle agyry köplenç näsagyň ýeňsesinde we maňlaýynda duýulýar. Kä halatlarda ýiti tutgaýly „migren“ görnüşinde bolýar. Gipertoniýa keseliniň II döwründe köplenç gipertoniýa krizi ýüze çykýar. Onuň sebäpleri nerw-psihiki ýagdaýlar, maşgalada, işde dörän näsazlyklar, köp gaýgylanmak, atmosfera basyşynyň üýtgemegi, magnit günleri güýçli şemal. Şu sebäpleriň täsirinden näsaglaryň gan basyşy has ýokarlanýar. Gipertoniýa krizi – bu gipertoniýa keseliniň ähli alamatlarynyň gysga wagtlap güýjemegidir.

Krizler II görnüşde bolýar.

I. görnüşli krizde näsaglar ýürek töwereginde sanjan ýaly agyrynyň peýda bolmagyna, ýüreginiň çalt urmagyna, kelle agyry, ýüreginiň bulanmagyna arz edýärler.

Obýektiw barlaglarynda : köp derlemeklik, endamynda gyzyly tegmilleriň peýda bolmagy, el-aýaklarynyň sowamagy anyklanylýar.

Bu kriz ýeňil geçýär, 1-2 sagat dowam edýär. Köplenç gipertoniýa keseliniň I-II döwründe düş gelýär.

II. görnüşli kriz gipertoniýa keseliniň III döwründe düş gelýär. Ol güýçli kelle agyry, baş aýlanma, ýüreginiň bulanmagy, gaýtarma, görüşiniň peselmegi bilen başlanýar. Kriz

döwründe koronar we beýni gan aýlanyşygy bozulyp, miokardyň infarkty ýa-da kelle beýnä gan inmeklik ýüze çykmagy mümkin.

Arterial gan basyşy uzak wagtlap ýokarlananda, arteriýalaryň diwarlarynda sklerotik üýtgeşmeler bolup, ýokary basyşa çydaman aýrylýarlar, netijede insult, infarkt ýüze çykýar. Gipertoniýa keselinde arterial gan basyşynyň ýokarlanmagy sebäpli, periferiki garşylygy ýürek ýeňip geçmeli bolýar, netijede ýürege agram düşüp, çep çädejik gipertrofirlenýär, ýüregiň çäkleri giňelýär.

EKG barlagynda bir standart äkidilmede R dişjagazy ýokary, III standart äkdilmede S dişjagazy has çuň bolýar.

Gipertoniýa keseliniň II döwründe böwrege şikes ýetip, peşewde belok, eritrosirlet peýda bolýar. Göz almasynyň düýbünüň arteriýalary daralyp, wenalary bolsa giňelýär, näsagyň görüşi peselýär.

Gipertoniýa keseliniň III döwründe arterial gan basyşy durnukly ýokary, miokardyň infarktyndan, insultdan, ýürek ýetmezçiliginden soň aşak düşmegi mümkin. Bu döwründe çalt-çalt stenokardiýanyň tutgaýy, ýürek astmasy, miokardyň infarkty, insult ýüze çykmagy mümkin.

Gipertoniýa keselli näsaglary ölüme getirmegiň esasy sebäbi gipertoniýa keseliniň ýürege şikes ýetirmegi, kelle beýnisiniň damarlaryna we böwerege şikes ýetmegidir.

Gipertoniýa krizinde gaýragoýulmasyz kömek bermek.

Gaýragoýulmasyz bejergi çäreleri gipertoniýa krizinde çalt başlanmalydyr. Ol arterial gan basyşyny peseltmeklige, ýüregiň, böwregiň, kelle beýniniň gan aýlanyşygyny gowlandyrmaklyga we gipertoniýa keseliniň beterleşmeginiň önüni almaklyga gönükdirilen bolmalydyr.

1. Gipertoniýa kriziniň ähli görnüşlerinde näsaga fiziki we psihiki rahatlygy üpjün etmeli, berk düşek düzgünini bellemeli, näsagyň kellesini ýokary edip ýatyrmaly.
2. Näsagyň kellesine sowuk, aýaklaryna gyzdyryjy tulum goýmaly, ýeňsesine, injik etlerine gorçıçnikler goýmaly, otaga tämiz howanyň gelmegini üpjün edip, çyglandyrylan kislorod bermeli.
3. Rahatlandyryjy derman serişdeleri: seduksen ýa-da diazepam 1 tabletka bermeli. Dibazol 1% 4-8 ml ergini 10-15 ml natriý hloridiň izotoniki ergini bilen garyp

wena damardan goýbermeli. Magniý sulfatyň 25% - 10,0 ergini myşsa içine sançmaly. Papawerin gidrohlorid 2% - 2,0 ergini deri astyna sançmaly.

4. Eger-de arterial gan basyşy peselmese onda: klofellin 0,01% 1ml erginini 10-15 ml natriý hloridiň izotoniki ergini bilen garyp wena damardan goýberilýär.
5. Gipertoniýa kriziniň agyr görnüşlerinde arterial gan basyşy has ýokary bolanda ganglioblakator topary derman serişdeleri ulanylýar: pentamin 5% 1,0 ýa-da benzogeksoniý 2,5% - 1,0 myşsa içine sanjylýar. Arterial gan basyşyny çalt düşürmek maksady bilen pentaminiň 5% 1,0 erginini, natriý hloridiň 10-15 ml izotoniki ergini bilen garyp wena damardan 7-10 minudyň dowamynda goýberilýär. Ganglioblakator topary arterial basyşyny has köp peseldip, kollapsyň ýüze çykmagyna getirmegi mümkin. Şonuň üçin mäsaglar 2-4 sagat düşek düzgüninde ýatmalydyrlar, her 15-20 minutdan arterial gan basyşyny ölçemelidir.
6. Eger-de gipertoniýa krizinde näsagyň ýüregi çalt ursa we ýüregiň ritminiň bozulmalary ýüze çyksa onda: obzidanyň 5 mg erginini 10-15 ml Natriý hloridiň izotoniki ergini bilen garyp wena damardan goýberilýär, onuň täsiri ilkinji minutdan başlanyp 24 sagada çenli dowam edýär. Kriziň gaýtalanmazlygy üçin bir günde obzidanyň 60 mg içmäge bermeli. Gipertoniýa krizinde arterial gan basyşy çakdan aşa ýokary bolanda ganglioblakatorlar bilen birlikde siýdiriji dermanlar hem ulanylýar. Laziks 40-60 mg wenadan fiziologik ergin bilen goýbermeli.

Gipertoniýa keseliniň bejerilişi

Gipertoniýa keseliniň dürli görnüşlerini bejermekde zähmet, durmuş we ýymitleniş düzgünlerini doly berjaý etmek örän wajypdyr. Näsaglara N10 –njy berhiz belleniýär. Nahar duzuny çäklendirmelidir. Holestrine baý bolan önümleri, mal ýaglaryny çäklendirmelidir. Holestrine baý bolan önümleri, mal ýaglaryny çäklendirmelidir. Ýagsyz et we balyk gaýnadylyp ýa-da buglanyp bişirilen görnüşinde gök önümleri, miweleri guradylan erik, kişmiş iýmeklik maslahat berilýär. Gipertoniýa keseliniň birinji döwründe rahatlandyryjy derman serişdeleri: bromidler, waleriana, seduksen, diozepam, ulanylýar. Natriý bromidi 0,5 1 tabletka günde 3 gezek. Waleriana 20-30 damjadan gijesine berilýär. Korwalol 15-20 damjadan günde 3 gezek. Diazepam 0,005 1 tabletka gije bermeli. Rahatlandyryjy derman serişdeleri näsagyň ukysyny gowulandyryp, ýadawlygyny aýyrýar, güýjüni dikeldýär.

Gipertoniýa keseliniň II döwründe: gipotenziv topary dermanlar ulanylýar: klofelin (gemiton) – 0,000075 1tabletk günde 3 gezek içmäge berilýär. Kristepin (brinerwdin) – 1 draže günde 2-4 gezek içmäge berilýär. Dopegit 0,25 gr günde 2 gezek içmäge berilýär. Rezerpin 0,1 gr günde 2-3 gezek içmäge berilýär.

Gipotenziv topary derman serişdelerini diuretikler bilen utgaşdyrylyp ulanylsa, gipotenziv netije has gowy bolýar. Olardan: Gipotiazid 25 mg günde 2 gezek ertir we günorta içmäge bermeli. Näsagyň arterial gan basşysy 190/105 –den ýokary bolmasa, pulsý haýal urşa, onda Kalsiý kanallarynyň antogonistleri: korenfar, foridon bilen bilelikde diuretikler ulanylýar we gowy netijeler berýär. Korinfar (fenigidin) 0,01 1-2 tabletka günde 3 gezek içmäge berilýär.

Näsagyň arterial gan basyşy 190/115-den ýokary bolsa, pulsý hem kadaly ýa-da tahikardiýa bolsa onda diuretikler bilen β adrenoblokator topary derman serişdeleri gowy netije berýär. Olardan: anaprilin (obzidan) 0,01 1 tabletka günde 3 gezek içmäge berilýär ýa-da obzidan – 0,04 1 tabletka günde 2 gezek içmäge berilýär. Gipertoniýa keselini bejermekde periferik gan damarlaryny giňeldiji derman serişdeleri ulanylýar. Olardan: adelfan – 1 tabletka günde 3 gezek içmäge berilýär. Spazmolitik derman serişdelerinden: papawerin, gidrohlorid 2% 2,0 deri astyna sanjylýar. Dibazol 1% 5,0 deri astyna ýa-da wena gan damaryndan goäýberilýär. Häzirki wagtda gipertoniýa keselini bejermekde renin – angiotenzin – aldosa – teron ulgamyna täsir edýän derman serişdeleri giňden ulanylýar. Olardan: kaptopril (kapoten) – 1 tabletka günde 2-3 gezek içmäge berilýär. Monopril, enalapril – 1 tabletka günde 2-3 gezek içmäge berilýär.

Gipertoniýa keselini bejermekde fizioterapiýa melhemleri: brom, nowokain derman serişdelerinden elektrofarez giňden ulanylýar. Kelle, ýeňse, boýun, egin zolaklaryny owkalap bejermek gowy netijeleri berýär. Gipertoniýa keseliniň I-II döwürlerinde (remissiýa) döwründe ýerli sanator – kurort bejergilerine ýollamak bolar. Sanator-kurort bejergilerinde bejeriş maşklary, berhiz bilen bejermek, narzanly, radonly, kislorodly wannalar, deňze suwa düşmeklik giňden ulanylýar.

Gipertoniýa keseliniň önüni almak.

Gipertoniýa keseliniň ilkinji öňüni almaklyk, keseliň alamlary ýüze çykmazdan has ir başlanmalydyr. Gipertoniýa keseliniň öňüni almak üçin şu keseli döredýän howply ýagdaýlara garşy göreşmek zerurdyr. Çilim çekmekden, alkohol içgilerinden, aş a nerw-psihiki dartgynlyklardan gaça durmalydyr. Ýmitleniş düzgünleriniň berjaý edilmeginiň ähmiýeti ulydyr. Holestrine baý bolan önümleri: beýni, mal ýaglaryny, nahar duzuny çäklendirmek zerurdyr. Alymlaryň aýtmagyna görä nahar duzuny çakdan aş köp iýýän adamlarda (günde 14 gr köp), kadaly iýýänlere garanda gipertoniýa keseli 10 esse köp duş gelýär.

Gipertoniýa keselini irki döwürlerde ýüze çykatmak, gipertoniýa keseliniň öňüni almagyň wajyp meseleleriniň biridir. 20 ýaşda başlap ähli raýatlaryň arterial ganbasyşyny ýylda 1-2 gezek ölçemelidir. Arterial gan basyşy kadadan ýokary bolan raýatlary maşgala lukmany, dispanser gözegçiligine almalydyr.

Ýüregiň işemiýa keseli

Işemiýa – bu ýüregiň myşsalaryna ýeterlik mukdarda gan barmaýanlygy sebäpli döredýän keseldir.

Ýüregiň işemiýa keseli köpelnç az hereket edýän adamlarda we käri nerw-psihiki ýagdaýlar bilen baglanyşykly işgärlerde köp duş gelýär.

Aýallara garanda erkekler bu kesel bilen 5 esse köp keselleýärler. Häzirki wagtda ýüregiň işemiýa keselini döretmegiň 30-dan hem gowrak howply ýagdaýlary belli boldy. Ine, olaryň birnäçesi:

5. Koronar arteriýalarynyň aterosklerozy
6. Gipodinamiýa (az hereketlilik)
7. Koronar arteriýalarynyň gysylmasy
8. Çilim çekmek, spirtli içgileri yzygiderli köp içmek.
9. Ganda holestriniň köpelmegi.
10. Nesil yzarlamak.
11. Semizlik, süýji diabeti
12. Otrisetel emosiýalar, stress ýagdaýlar.
13. Merkezi nerw ulgamynyň funksiýasynyň bozulmagy.
14. Çakdan aş fiziki dartgynlyk we ş.m.

Ýüregiň işemiýa kesellerine: stenokardiýa, miokardyň infarkty, koronarokardioskleroz degişlidir.

Bütindünýä saglygy goraýyş guramasynyň ekspert komitetiniň işläp düzen ýüregiň işemiýa keseliniň klassifikasiýasy

1. Duýdansyz koronar ölümi.
2. Dartgynly stenokardiýa
Ilkinji ýüze çykan dartgynly stenokardiýa
Durnukly däl stenokardiýa
Durnukly dartgynly stenokardiýa
Ösüp barýan dartgynly stenokardiýa
Birden ýüze çykýan stenokardiýa
3. Miokardyň infarkty
Uly ojaklaýyn miokardyň infarkty
Kiçi ojaklaýyn miokardyň infarkty.
Infarkdan soňky kardioskleroz
Ýürek ritminiň bozulmagy (görnüşini görkezmeli).
Ýürek ýetmezçiligi (görnüşini we döwrüni görkezmeli).

Stenokardiýa

Stenokardiýa – giňden ýaýran kesel bolup, onuň esasy kliniki alamaty koronar gan aýlanyşygyň ýiti, ýöne wagtlaýyn bozulmagy bilen häsiýetlendirilýän kükrek aňyrsy agyry tutgaýy bolup durýar.

Ol köplenç ýagdaýlarda ýaşy 40-dan geçen adamlarda, asasanam aýallara garanda erkeklerde köp duş gelýär.

Keseliň sebäbi we ösüş mehanizmi

1. Bu keseliň iň esasy sebäpleriniň biri koronar arteriýalarynyň ateroskleroz bilen zaýalanmagydyr.
2. Otrisatel nerw-psihiki faktorlaryň, stresleriň täsiri netijesinde stenokardiýa ýüze çykyp biler.

3. Güýçli sowuk şemala çykanda, öt-daş keseliniň tutgaýynda , ingide, diafragmanyň gyzylödek deşiginiň ingisinde, aşgazan kesellerinde, boýun asteohondrozynda we ş.m. koronar arteriýalaryň nerw dolandyryşynyň bozulmagy zerarly reflektor döräp biler (reflektor stenokardiýa).

Ýüregiň koronar arteriýalarynyň aterosklerozy stenokardiýanyň emele gelmeginiň esasy sebäbi bolup durýar. Has aýdyň üýtgemeler bolmazdan koronar arteriýalaryň daralmagy keseliň irki döwürlerindäki stenokardiýa tutgaýynyň sebäbidir. Koronar daralma simpatiko – adrenal ulgamynyň ýokary işjeňliginde kateholaminleriň zyňlymaklygy bilen geçýän ýüregiň neýrogumoral dolandyryş mehanizmleriniň bozulmagy bilen baglanyşyklydyr. Bu zerarly miokardyň kislorody sarp etmeklige bolan talaby artýar we gipoksiýa emele gelýär. Gipoksiýa öz gezeginde çadda çalşygynyň bozulmagyna, damarlaryň içki gatlagynyň we miokardyň interoreseptorlarynyň biologiki işjeň maddalaryň öýjügiň daşyna çykmagyna getirýär. Bu impulsar ganglýalar boýunça uly beýniniň gabyklaryna geçirilýär we bu kesel üçin mahsus alamaty kükrekaňyrysý agyrynyň döremegine getirýär.

Kliniki alamatlary. Näsagyň ýüreginiň töwereginde ýa-da kükrekaňyrysýnda güýçli tutgaýly agyry peýda bolup, ol agry çep egne, çep ele, boýnuň çep ýarysyna ýaýraýar, käte bolsa garnyň ýokarky bölegine berýär. Käte agrynyň sag pilça, sag ele, sag aýaga mahsus däl (atipik) ýaýramagy mümkin.

Agyry tutgaýy, adatça emosional ýa-da fiziki agram düşmeleriniň täsiri astynda, ýörelende, ylaýtada sowuk howada öýden köçä çykylanda peýda bolýar (dartgynlylyk stenokardiýasy). Agyry tutgaýy dynçlyk halda ylaýtada ukuda ýatylan mahaly ýüze çyksa oňa rahatlyk stenokardiäasy diýilýär.

Agrynyň dowamlylygy birnäçe sekuntdan 20-30 minuda çenlidir. Nitrogliserin kabul edilenden soň agrynyň aýrylmagy stenokardiýanyň tutgaýy üçin häsiýetlidir. Tutgaýyň güýji dürli-dürlidir. Stenokardiýa tutgaýynyň uzaga çekmegi miokardyň infakrtynyň emele gelemgi bilen tamamlanyp biler.

Tutgaý wagtynda näsag hereket etmezlige çalyşýar, ýöräp barýarka säginip durýar, reňki agaryar, ýüzi sowuk der bilen örtülýär. Arterial gan basyşynyň ýokarlanmagy, pulsunyň seýrekleşmegi mümkin.

Şunuň ýaly näsaglaryň ýüregi diňlenende ýürek tonlary güýçlenendigini bellemek bolar. Beden temperaturasy kadaly bolmaklygyna galýar. Periferiki ganyň görkezijileri kadadan üýtgemeyärler. Stenokardiýanyň tutgaýy mahalynda EKG ýazgysynda, adatça koronar gan aýlanyşygynyň bozulmalarynyň alamatlaryny: S-T segmentiniň peselmegini, otrisatel T dişjagazy kesgitleýärler.

Keseliň geçişine baglylykda stenokardiýanyň şu aşakdaky kliniki görnüşlerini tapawutlandyryrlar.

Durnukly dartgynly stenokardiýasy

Bu görnüş 4 funksional klassa bölünýär:

- I. Funksional klass – stenokardiýa tutgaýy diňe agyr fiziki agram düşmelerde döreýär.
- II. Funksional klass – fiziki işjeňlik az kem çäklenýär: stenokardiýa tutgaýy 500 m aralyga, ylaýtada çygly sowuk howada ýörelende, merdiwan bilen ýokary çykylanda peýda bolýar.
- III. Funksional klass – fiziki işjeňlik mese-mälim çäklemýär, stenokardiýanyň tutgaýy 100-200 m aralyga ýörelende, jaýyň ýokary gatyna çykylanda döreýär.
- IV. Funksional klas – tutgaýlar ujypsyzja fiziki agram düşmelerde we rahat ýagdaýda peýda bolýar.

Käte stenokardiýanyň tutgaýlarynyň sany köpelip dowamlylygy uzaga çekýär, has agyr geçip miokardyň emele gelmekligine getirýär. Şunuň ýaly stenokardiýada durnukly däl stenokardiýa diýilýär.

Stenokardiýanyň tutgaýynda gaýragoýulmasyz kömek

1. Näsaga doly rahatlyk döredip, walidol ýa-da nitrogliseriniň 1 tabletkasyny diliniň aşagyna goýup sormaly. Eger-de 3-5 minutdan agyry aýrylmasa, onda ýene-de walidolyň ýa-da nitrogliseriniň 1 tabletkasyny sormaga bermeli.
2. Wolidolyň deregine walokardiniň, karwalolyň 25-30 damjasyny az mukdarda suwa garyp bermeli.
3. Näsagyň aýagyna ýyladyjy tulum goýmaly, ýürek töweregine gorçıçnik goýmaly.

4. Bu serişdeler agyryny aýyrmasa onda:

Analginiň 50% - 2,0

+Papaweriniň 2% - 2,0

+Dimedrolyň 1% - 1,0 erginlerini garyp, myşsa içine sançmaly.

Stenokardiýanyň bejerilişi

Bejeriş çäreleri keseliň geçiş akymynyň häsiýetine baglydyr. Stenokardiýada nitrat topary dermanlar serişdeleri ulanylýar.

I. Nitrogliserin, walidol 20 minuda çenli täsir edýär. Koronar gan damarlaryny uzak wagtlap giňeltmek üçin nitrit we nitrat topary derman serişdeleri ulanylýar. Sustak, sustanit, nitrong, nitro-mak özünde 5-10 mg nitrogliserin saklaýar.

1. Sustak mite – 2,6 mg 1 tab günde 1-2 gezek içmäge berilýär.
2. Agyr geçende – sustan - forte 6,4 mg günde 2 gezek içmäge berilýär.
3. Nitrong 2,6 mg ýa-da 6,5 mg günde 2-3 gezek nahardan öň içmäge berilýär.
4. Nitrosorbid - 0,005 – 0,01 gr (5-10mg) günde 1 tab 3-4 gezeç içmäge berilýär.
5. Trinitrolong – 0,001 ýa-da 0,002 gr nitrogliserin saklaýar. Agyz boşlugyna, dişiň etine barmak bilen berkitmeli.
6. Kordaron - 0,2 gr 1 tab günde 2-3 gezek içmäge berilýär. Kordaron koronar gan aýalnyşygynyň çaltlandyrýar, miokardynyň kislorod talabyny peseldýär.
7. Kordiket - uzak wagtlap täsir edýän izosorbidiň derman görnüşi 20 mg – 8 sagat, 40 mg -10 sag, 60 mg – 12 sagat täsir edýär.
8. Perlinganit (nitrogliserin) – 1 mg/1ml – 10 ml – perlinganiti 100ml 0,9 % natriý hloridiň ergini bilen eredip minutda 5-7 damja wenadan goýberilýär.

II. Kalsiý kanallarynyň antogonisti finigidin, korenfor, werepamil, nifedepin stenokardiýanyň dürli görnüşinde giňden ulanylýar. Olar koronar gan damarlaryny giňeldip, agyryny aýyrýarlar. Werepamil günde 240-320 mg, nifedepin 30-120 mg çenli ulanylýar.

III. β adrenoblokator topary derman serişdeleri: bu topar derman serişdelerine anaprilin, obzidan, wisken, trazikor degişlidir. Bu topar derman serişdeleri stenokardiýanyň agyry sindromyny azaldýar, fiziki işe çydamlylygy artdyrýar,

nitrogliserine bolan talaby peseldýär. Rahatlyk stenokardiýada bejerginiň netijesi has gowulaşýar.

1. Anaprilin (obzidan) – 0,01 (10 mg) – 0,04 gr (40 mg) – 1 tab günde 2-3 gezek nahardan 15-30 min öň içmäge berilýär.
2. Oksprenolol (trazikor) – 0,02 gr – 1 tab günde 3 gezek içmäge berilýär.
3. Wisken - 0,005 gr - 1 tab günde 3 gezek içmäge berilýär.

Ýüregiň metebolizmini – kislorod ýetmezçiligini gowulaşdyrýan derman serişdeleri:

1. Riboksin – miokardyň madda çalşygyny gowulandyrýar, koronar gan aýlanyşygyny gowulandyrýar.

Riboksin 0,2 gr – günde 3-4 gezek nahardan öň içmäge berilýär. 2%- 10,0 wena damaryndan goýberilýär.

Miokardyň infarkty

Miokardyň infarkty – bu ýürek myşsasynyň çüýremegidir (nekrozydyr). XIX asyryň aýaklaryna çenli „Miokard infarkty“ amaly taýdan anyklanylmandyr. 1909-njy ýylda rus alymlary B.P.Obrazsow we H.D.Stražesko miokardyň infarktyny jikme-jik ýazyp Rus terapewtleriniň birinji gurlutaýynda çykyş edipdir . 1911-nji ýylda amerikan alymy Ý.Herrick doly ýazyp beýan edipdir.

„Miokardyň infarkty“ şäherde ýaşayan adamlarda, obada ýaşayanlara garanda köp duş gelýär. Erkek adamlar aýratyn hem ýaş we orta ýaşlylar aýallara garanda köp keselleýärler. 40-50 ýaşly erkek adamlar, aýallara garanda 5 esse köp keselleýärler. Aýallaryň arasynda çilim çekmelik, alkohol içgilerini içmeklik, az ýaýrandygy we ateroskleroz 10-15 ýyl giç ýüze çykyandygy sebäpli miokardyň infarkty az duş gelýär. 70 ýaşda aýallar we erkekler miokardyň infarkty bilen kesellemekde deňleşýärler. Akyl zähmeti bilen meşgullaýan adamlarda, işçilere garanda 2 esse köp duş gelýär. Soňky ýyllarda miokardyň infarkty bilen kesellemeklik artýar, raýatlaryü iň işe ukyply döwründe 45-60 ýaşly erkek adamlarda köp gelýär. Miokardyň infarktynyň görnüşleri:

I. Meýdanyna baglylykda:

1. Kiçi ojaklaýyn infarkt
2. Uly ojaklaýyn infarkt

II. Çuňlygyny baglylykda infarkt

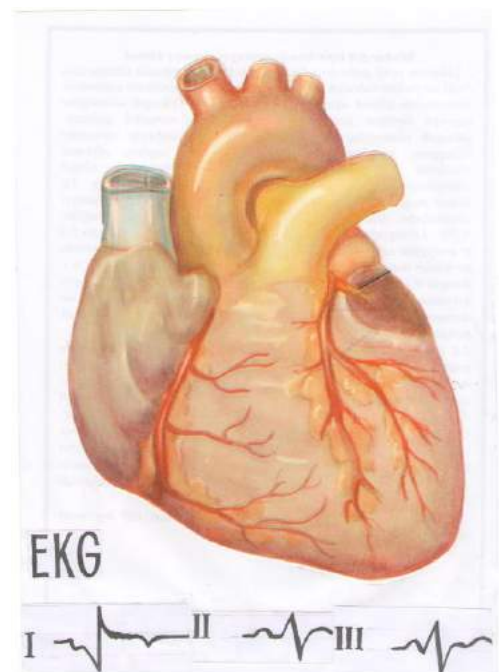
1. Subendokardial – endokard gatlagynyň nekrozy.

2. Intramural – myşsa gatlagynyň nekrozy
3. Subepikardial – epikard gatlagynyň nekrozy.
4. Transmural – ýüregiň ähli gatlaklarynyň nekrozy.

Miokardyň infarktynyň sebäpleri:

1. Koronar arteriýalarynyň aterosklerozy 97-98 % - miokardyň infarktynyň ýüze çykmagynyň esasy sebäpleriniň biridir. Koronar arteriýalarynyň ateroskleroz üşmeginiň zolagy daralýar, netije-de ýürek myşsasynyň gan üpjünçiligi bozulýar. Özüne gerek mukdardaky kislorody alyp bilmeýär. Ilki başda stenozirleýji stenokardiýa ýüze çykyp, soňra miokardyň infarktynyň ýüze çykmagyna getirýär.
2. Koronar arteriýalaryň ateroskleroz üşmeginiň zolagynyň ýyrtylmagy, oňa gan öýmeleriniň bolmagy (gematoma), tromb bilen dykylmagyna getirýär netije-de miokardyň infarkty ýüze çykýar.
3. Koronar gan damarlaynyň uzak wagtlap gysylmagy, ol köplenç koronar arteriýalaryň ateroskleroz bilen şikeslenen ýerinde ýüze çykýar.
4. Ýürekde kollateral gan aýlanyşygynyň ýeterlik derejede bolmazlygy miokardyň infarktynyň ýüze çykmagyna şert döredýär. Hereket etmeýän adamlara garanda fiziki taýdan aktiw adamlarda kollateral gan aýlanyşygy gowy ösen derejede bolýar.
5. Nerw-psihiki dartgynlyklar, ýiti emosional täsirler, agyr fiziki işler, çakdan aşýagly iýmitler, alkohol içgilerini içip aşgazana zor salmalar miokardyň infarktynyň ýüze çykmagyna şert döredýär.

Kliniki alamatlary. Miokardyň infarktynyň adaty geçmişinde esasy alamatlarynyň biri ýürek töwereginde, döş aňyrsynda tutgaýly agyrynyň ýüze çykmagydyr. Agyry köýen, gysylan, basylan häsiýetde bolup, çep ele, egne, pilça, aşak äne, sag tarap däs kapasasyna, epigastri töwregine ýaýraýar. Agyry uzak wagtlap birnäçe sagatdan bir, iki güne çenli dowam edip, dowam edip walidol, nitrogliserin agyryny aýyrmaýar. Kä ýagdaýlarda miokardyň

Miokard infarkty

infarktynyň adaty görnüşi beýni alamtalary: umumy ysgyzsyzlyk, başaýlanma, kelle agyry, gaýtarma, essi aýrylma bilen ýüze çykýar. Obýektiw barlaglarynda deri örtükleri ak sowult, dodaklarynyň gök öwürmegi, köp derlemeklik ýaly alamatlar ýüze çykaryýar. Ýüregi basyp barlanda ýürek depesiniň urgusynyň meýdanynyň giňelendigi kesgitlenilýär. Diňläp barlanda ýürek tonlary haýal eşidilýär.

Miokardynyň infarktynyň ilkinji gününden başlap ýüregiň ritminiň dürli bozulmalary ýüze çykmagy mümkin. Ilkinji günden başlap bedeniň gzygyny 37-38⁰ çenli ýokarlanýar, ol nekroz hadysasy bilen baglanyşykly bolup, nekroz meýdanynyň ulylygyna hem baglydyr.

Miokardynyň infarkty 30% - ýagdaýlarda adaty däl (atipik) görnüşde ýüze çykýar.

1. Abdominal (garyn) ýa-da gastrologik (aşgazan) görnüşi.

Miokardynyň infarktynyň garyn ýa-da aşgazan 20-30% ýagdaýlarda duş gelýär. Ol köplenç nekroz ojagy ýüregiň arka diwarynda, diafragmal tarapda ýerleşende ýüze çykýar. Epigastri töwereginde agyry peýda bolup, ol döş kapasasynyň ön tarapyna, pilçe aralygyna ýaýraýar. Şol wagtda howa gägirmek, ýürek bulanma, gaýtarma, içgeçme, içýellenme alamtalary ýüze çykýar. Aşgazanyň şirejimek örtüginde ýiti ýara ýüze çykyp ondan gan akmalar hem ýüze çykmagy mümkin.

2. Astmatik görnüşi.

Astmatik görnüşinde çep mädejik ýetmezçiliginiň alamtalary ýüze çykýar, näsag ýiti howa ýetmezçiligini duýýar, demi gysýar, ýüzi agarýar, soňra gögerýär, sowuk der basýar. Astmatik görnüşi 20% - näsaglarda ýüze çykýar, köplenç garry adamlarda duş gelýär.

3. Aritmiýa görnüşi.

Aritmiýa görnüşi- ýüregiň ritminiň ýiti bozulmalary bilen häsiýetlendirilýär, ol näsagyň ýaşayşyna howp salýar. Miokardynyň infarktynyň ilkinji günlerinde mädejik tahikardiýasy, ekstrasistoliýasy, mädejik fibrilýasiýasy, mersatel aritmiýalary ýüze çykmagy mümkin.

4. Periferik görnüşi.

Bu görnüşde agyry ýürekden daşda pilçe aralygynda, çep elinde, tirseginde, dişleriniň agramagy bilen ýüze çykýar. Diagnostik EKG barlagynyň esasynda goýup bolar.

5. Alamatsyz görnüşi ýa-da az alamatly görnüşi.

Bu görnüşinde infarkta mahsus bolan alamatlar ýüze çykmaýar, kä ýagdaýlarda ýürek töwereginde ýakymсыз duýgy peýda bolýar, näsaglar oňa üns bermeýär. Diagnostik tötänleýin EKG barlaglaryň esasynda goýulýar.

6. Serebrowaskulýar görnüşi

Miokardnyň infarktynyň bu görnüşinde kelle beýni gan aýlanyşygynyň dinamiki bozulmagynyň alamatlary: baş aýlanma, ýürek bulanma, gaýtarma, essi aýrylmak, ojaklaýyn newrologiki alamatlar ýüze çykýar.

Miokardnyň infarktynyň beterleşmeleri.

Has köp beterleşmeleri miokardnyň infarktynyň ýiti döwründe birinji, 7-10 gününde ýüze çykýar. Bu wagtda has howply beterleşmeleri: kardiogen şoky ýürek astmasy we öýkeniň suwly çişmesi, ýüregiň ýarylmany, aritmiýalar ýüze çykmagy mümkin.

1. Kardiogen şoky.

Kardiogen şogynyň ýüze çykmagynyň esasy sebäbi: ýüregiň çep mädjeginiň ýygrylma funksiýasynyň peselmegi bir munitda aorta zyňylýan ganyň mukdarynyň azalmagydyr. Ýüregiň urgy güýjüniň we 1 minutdaky göwrüminiň azalmagy arterial gan basyşynyň peselmegi bilen utgaşýar.

Kardiogen şokunyň alamatlary.

Periferiki alamatlary: näsagyň ýüzi solgun, sowuk der bilen örtülen, deri örtükleri solgun gök, şokuň çuňlaşmagy bilen bu alamatlar güýçlenip merkezi nerw ulagmynyň funksiýasynyň bozulmagy bilen utgaşýar, wagtlaýyn huşuny ýitirmegi mümkin.

Arterial gan basyşynyň has peselmegi we puls basyşynyň peselmegi. Maksimal arterial gan basyşy 80 mm sim.süt. aşak düşende we puls basyşynyň 24-30 ml-den aşak bolanda köplenç kardiogen şokunyň kliniki alamatlary ýüze çykýar.

Ýürek töwereginde agyry, kardiogen şokunyň oň ýanynda ýa-da bile utgaşyp ýüze çykýar.

Böwrek ýetmezçiligi oliguriýa (peşewiň az bölünip çykmagy) bilen ýüze çykýar. Şok uza wagtlap dowam edende aniruýa we ganda azot galyndylarynyň köpelmegine getirýär.

Kordiogen şoka arterial gan basyşy 80/70, 60/40 mm.sim.süt. häsiýetlidir. E.J.Çazow (1971) areaktiw şokuny hem ýüze çykarýar. Areaktiw şoky hem hakyky şokyň alamatlary bilen häsiýetlendirilýär. Onuň tapawudy wena damardan noradrenalin ýa-da gipertenzin goýberende arterial gan basyşy ýokarlanmaýar. Bu köplenç ölüm bilen gutarýar.

2. Öýkeniň suwly çişmesi

Miokardyň infarktynyň ýiti döwründe 22-33 % duş gelip, ol 40-70% ýagdaýlarda ölüme getirýär. Öýkeniň suwly çişmesiniň ýüze çykmagy miokardyň giň meýdanynyň we çep mädejik diwarynyň 40% göwrüminiň şikeslenmegidir, netijede çep ädejigiň ýygrylma funksiýasy peselýär, şol bir wagtda sag mädejigiň funksiýasy saklanýar. Öýkeniň suwly çişmesi adaty ýürek astmasynyň tutgaýy görnüşinde başlanýar, alweolalaryň aralygyna, bronhlaryň aralyk boşluklaryna transsudatyň toplanmagy bilen häsiýetlendirilýär. Näsag demini pykyrdyly alyp, ol aralyga hem eşidilýär. Näsag dem çykaranda köpürjekli gülgün reňkde gakylyk bölüp çykarýar. Kä ýagdaýlarda gan gagyrynmak ýa-da öýken gan akması hem ýüze çykmagy mümkin.

3. Ýüregiň ritminiň bozulmagy.

Köp duş gelyän beterleşmeleriň biri bolup, 90% näsaglarda ýüze çykýar.

Aritmiýalar miokardyň infarktynyň ilkinji sagatlarynda ýüze çykyp ölüme getimreginiň hem esasy sebäpleri bolýar.

Aritmiýalaryň ýüze çykmagyna: agyry, gipoksiýa, asedon, ýürek ýetmezçiligi, käbir dermanlaryň täsiri, şok sebäp bolýar. Aritmiýalaryň dürli görnüşleri EKG barlaglarynyň kömegi bilen anyklanylýar. Iň köp duş gelyän aritmiýalar mädejik tahikardiýasy, proksizmal tahikardiýasy, mädejik fibrilýasiýasidyr. Mädejik finrilýasiýasy ölüme getirmeginiň iň esasy sebäbidir.

4. Ýürek myşsasynyň ýarylmagy.

Iň howply beterleşmeleriň biridir. Ol infraktyň 2-6 gününde ýüze çykýar. Ýüregiň ýarylmagy nekroz bolan meýdanyň ýüregiň içindäki basyşa garşylyk görkezip bilmänligi sebäpli ýüze çykýar. Oňa näsagyň berk düşek düzgüniniň berjaý etmändigi sebäp bolup

biler. Ýüregiň ýarylmagynyň klinasynda ilkinji orunda şokuň alamatlary ýüze çykýar. Soňra näsag huşuny ýitirýär, agarýar, soňra gögerýär, puls, arterial basyşy ýitýär, 3-4 minudyň dowamynda ölýär.

5. Ýürek anemrizmasy

Ýürek anemrizmasy miokardyň infarktynyň ýiti döwrüni geçirenden soň 15-20% näsaglarda ýüze çykýar. Ol köplenç miokardyň infarktynyň transmural görnüşinde ýüze çykýar. Nekroz meýdany ýuka birleşdiriji dokumalar bilen örtülýär, ýürek ýygrylanda, çişip çykýar. Esasy alamatlary: demgysma, gögerme, ýürek astmasynyň ýüze çykmagy mümkin. Ol ýürek ýetmezçiligine getirýär.

6. Öýken arteriýasynyň tromboemboliýasy.

Öýken arteriýasynyň sütüniniň tromboemboliýasy birden ölüm bilen gutarýar.

Öýken arteriýasynyň şahasynyň tromboemboliýasynda döş kapasasynda agyry, tahikardiýa, arterial gan basyşynyň peselýär, ýürek astmasy we öýkeniň suwly çişmesi ýüze çykýar. Bir, iki günden infarkt pnewmoniýasy ýüze çykýar, bedeniň gyzgyny ýokarlanýar, öýkenden kiçi köpürjekli hyžžyldylar eşidilýär.

Infraktdan soňky Dresleriň sindromy

Dresleriň sindromy perikarditiň we plewridiň bilelikde ýüze çykmagy bilen häsiýetlendirilýär, pnewminiýa hem ýüze çykmagy mümkin. Sindrom infarkt ýüze çykandan 2-4-nji hepde-de ýüze çykýar. Näsagyň bedeniniň gyzgyny ýokarlanýar, döş kapasasynda agyry ýüze çykyp dem alanda güýçlenýär. Plewra we perikard gatlaklarynyň sürtülme sesi eşidilýär. Leýkositler, EÇT çaltlanýar.

Miokardyň infarktynyň diagnostikasy.

Ganyň laboratoriýa barlaglary:

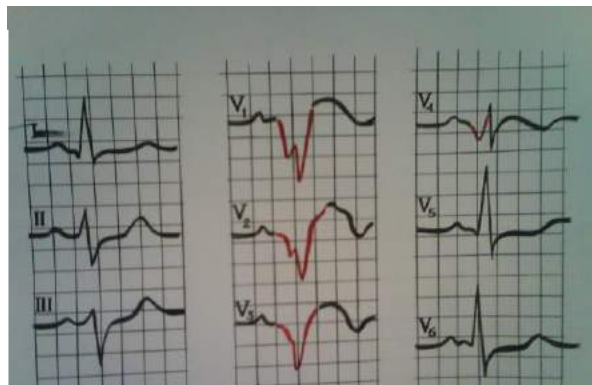
Miokardyň infarktynyň birinji gününden başlap leýkositoz $8 \times 12 \times 10^9/l$, aneozinifiliýa bolýar. Leýkositoz 3-5 güne çenli dowam edýär, soňra peselýär, eritrositleriň çöküş tizligi ýokarlanyp, ikinji hepde- de iň ýokary derejä ýetýär, ol 1-1,5 aýa çenli dowam edýär.

Ganyň lagtalanmak möhleti gysgalýar, fibrinogen ýokarlanýar, S reaktiw belok položitel bolýar.

Häzirki wagtda ganyň syworotkasynda fermentleriň aktowligini anyklamaklyga uly ähmiýet berilýär.

Fermentlerden kreatinfosfokinaza (K.F.K.) 6-8 sagatdan ýokarlanylýan 12-24 sagada has ýokary galýar. 3-4 günden soň kada gelýär. Laktatdegidrogenaza (L.D.G.₁₋₂) 24-48 sagatdan ýokarlanylýan 3-5 günde has ýokary galýar. 8-15 günden kada gelýär.

Elektrokardiografiýa barlaglary miokardyň infarktyny anyklamakda in esasy usullary biri hasaplanylýar. EKG barlagynyň esasynda miokardyň infarktynyň ýerleşen ýeri, nekroz zolagynyň ululygy, ýiti ýa-da assa ýiti döwri anyklanylýar. Miokardyň nekroz zolagy elektrik häsiýetini ýitirýär.

Ýüregiň öňki diwarynyň transmural infarkty

Nekrozyň ululygyna, ýerleşýän ýerine baglylykda Q,R,S kompleksi üýtgeýär. Köplenç patalogik „Q“ dişi emele gelip, onuň ini 0,03 sekuntdan köp bolýar. Transmural infarktda nekroz zolagynyň üstünden „Q, S“ kompleksi registrirlenýär, „R“ dişi ýok bolýar. Intromural nekrozda „R“ diş peselýär, a subendokardial nekrozda „QRS“ kompleksi üýtgemeyär.

„ST“ segmentiniň üýtgemegi, nekroz zolagynyň daşynda miokardyň şikeslenme zolagynyň ýüze çykmagy bilen baglanyşyklydyr. „T“ dişiň üýtgemegi işemiýa zolagynyň ýüze çykmagy bilen baglanyşyklydyr.

Miokardyň infarktynda gaýra goýulmasyz kömek

Lukmana çenli gaýra goýulmasyz kömek ilkinji nobatda näsaga doly fiziki we psihiki rahatlyk üpjün etmeli, berk düşek düzgünini saklamaly. Nekroz zolagyny çälendirmek maksady bilen diliň aşagyna nitrogliserin sormaga bermeli. Ýüregiň töweregine, agyrynyň ýerleşen ýerine gorçıçnikler ýa-da nitrodisk goýmaly. Näsagyň oýanyjylygy ýokary bolanda rahatlandyryjy serişdeler (diazepam ,seduksen) bermeli. Haýal etmän agyryny aýyrmak çärelerini geçirmeli. Häzirki wagtda bu çäreler tiz kömek stansiýasyna kardiologik brigadalary tarapyndan geçirilýär. Tiz kömek maşyny gelýänçe medisina işgäri agyry aýyryjy serişdeleri ulanmalydyr. Analgin 50% - 2,0, Dimedrol 1%

- 1,0, Platifillin 0,2% - 1,0 erginleri garyp myşa içine sançmaly ýa-da nasogen 5,0 myşsa içine sançmaly. Soňra lukmanyň görkezmesi boýunça narkotiki serişdeler (morfin, promedol, amnopol) ulanylýar. Adatça Morfin 1% - 1,0 + Atropin 0,1% - 0,5 wena damaryndan goýbermeli. Eger-de 5 minutdan agyry aýrylmasa ýene-de gaýtalap sançmaly. Morfiniň umumy harç edilýän dozasy kesgitlemek we agyry aýyryjy täsirini ýokarlandyrmak maksady bilen şol bir wagtda dimedrol 1% - 1,0 ýa-da analgin 50% - 2,0 wena damaryndan goýbermeli. Häzirki wagtda agyryny aýyrmak maksady bilen neýrolepto analgeiýa geçirilýär. Morfinden 8-100 esse güýçli täsir edýän fentamil, neýroleptik droperidol ulanylýar. Fentanil 0,05% - 2,0 + droperidol 0,25% - 2,0 wena damardan goýberilýär. Çyglandyrylan kislorod yzygiderli berip durmaly. Derman serişdeleri bilen agyry aýrylmasa reanimasiýa şertlerinde zakis azody kislorod bilen garylýp ulanylýar.

Miokardyň infarktynyň bejerilişi

Koronar arteriýalarynyň geçirijiligini gowulandyrmak, trombyň emele gelmegini saklamak miokardyň infarktyny bejermeginiň iň wajyp meseleleriniň biridir. Şol maksat bilen trombolitiki serişdeler ulanylýar. Häzirki wagtda miokardyň infarktynyň ilkinji sagadynda (3-4 sagada çenli). Sreptokinaza 1-1,5 mln birlik fiziologik ergin (100-150 ml) wena damardan damjalap goýberilýär.

Fibrinolizin 80 000 – 100 000 birlikde 100 ml fiziologik erginde eredip wena damardan minutda 10-12 damja goýbermeli. Şu ergine 4 000 birlik geparin hem goşulýar.

Geparin – göni täsir edýän antikogulýant, iri şahly mallaryň öýkeninden alynýar. Ol 10 000 birlikden her 6 sagatdan deri astyna göbegiň daşyndan daşyndan sanjylýar. Ganyň lagtalanmak möhletini 2-2,5 esse uzaltmlydyr. Geparin urmazdan öň ganyň lagtalanmak möhletini kesgitlemeli. Geparin bilen bejermek 3-5 gün dowam edýär. Soňra 2-3 gün geparin we göni täsir edýän antikoagulýantlar ulanylýar, gepariniň dozasy azaldylýar. Adatça fenilin 30-60 mg günün dowamynda belleniýär. Aspirin 125-250 mg 2 gezek nagardan soň bermeli.

Antikoagulýantlaryň garşy görkezmeleri

1. Gemorragiki diaztezler
2. Ähli gan akmalar
3. Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň beterleşen döwri

4. Gipertoniýa keseli 200/100 –den köp bolsa
5. Insult. Howply çiş keseller
6. Inçekesel
7. Ýürek ýetmezçiliginiň II-III döwri.

Aritmiýanyň önüni alamk maksady bilen G.J.K. – garyndy ulanylýar.

Glýukoza 5% - 100,0 + insulin 2birlik+ panangin 10,0 ýa-da karsihlorid 4% - 10,0 wena damardan damjalap goýbermek. Nekroz zolagyny çäklendirmek maksady bilen 1%- 2 ml nitrogliseriniň ergini 200 ml natriý hloridiň izotoniki ergini bilen garyp wena damardan 1 minutda 4 damja soňra 6 damja goýbermeli.

Arterial gan basyşy 15-20% - öňküden aşaklatmaly, maksimal 90 mm.sim.süt. aşak düşmeli däl.

Häzirki wagtda miokardyň infarktynyň ýiti döwründe Neoton – 2-4 gr 200 ml 5% glýukozanyň ergininde wena damardan damjalap goýberilýär. Mädejik tahikardiýasynda, ekstrasistoliýasynda lidokain 80-100 mg 3-4 minudyň dowamynda wena damardan goýbermeli. Ýüregiň metabolizmini gowulaşdyrmak maksady bilen Riboksin 2% - 10,0 wena damardan goýberilýär. Kokarboksilaza 100 mg wena damardan goýberilýär. Witamin topary dermanlar ulanylýar.

Miokardyň infarktynda näsaglara garaşyk etmek

Eger-de miokardyň infarkty ýolda ýa-da jemgyýetçilik ýerlerinde ýoluksa tiz kömek maşynyny çagyryp, gaýra goýulmasyz kömek berilenden soň, hassahananyň reanimasiýa bölümüne ýerleşdirilmeldir. Näsaga fiziki we psihiki rahatlyk döretmeli, berk düşek düzgüniniň berjaý edilmegine gözegçilik etmeli. Arterial gan basyşyny ölçäp durmaly, dem alyşyny, pulsyny sanap durmaly. Näsagyň agyz boşlugyna, deri örtüğine garaşyk etmeli. Miokardyň infarkty näsag köp wagtlap düşek düzgüninde ýatany sebäpli arkasynda ýatyr ýaralaryň emele gelmegi mümkin. Şonuň üçin şu aşakdaky önüni alyş çäreleri geçirilýär:

Endamynyň arasaçylygyna gözegçilik etmeli, näsagyň rakasyny ýyly suwa ýa-da 10 %-li kamfora spirtine ezilen polotensa bilen syrmaly.

Näsagyň egin-eşiginiň arasaçylygyna gözegçilik etmeli, prostynlarynda eplem, tikiş bolmaly däl. Wagtly-wagtynda çalşyp durmaly.

Ýara bolýjak ýerlerini kamfora spirti bilen süpürmeli.

Näsagyň oturýer aşagyna rezin tegelegini goýmaly.

Ýaranyň ilkinji alamatlary başlananda (deri gyzaryp ugraýar) günde 1-2 gezek 5-10%-li permenganat kaliý ergini çalmaly.

Ýara emele gelen bolsa onda 1%-li sintomisin çalgysyny çalmaly.

Näsaglaryň iýmitleniş düzgünlerini berjaý etmekligiň miokardyň infarktyny üstünlikli bejermekde uly ähmiýeti bardyr.

Miokardyň infarktynyň birinji, ikinji gününde agyry sebäpli, iýmite bolan isleg ujypsyz bolýar . Şol günlerde 6-8 gezek $\frac{1}{2}$ - stakandan gantly çay, apelsiniň, garalynyň, gara smorodinyň, şugundyryň, käşiriň şiresini bermek bolar. Näsaglaryň içegelerde turşayan, ýel emele getirýän: gyzgyn çörek, gaýmagy alanmadyk süýt, kelem, hyýar önümleri iýmeklik gadagan edilýär. Sowuk içileri içmeklik bolmaýar, olar ýürek töwereginde agyryny ýüze çykarmagy mümkin. Nahar duzuny, suwuklyklary miokardyň infarktynyň döwrüne baglylykda çäklendirilmeli. Mal ýaglaryny, holestrine baý bolan önümleri çäklendirmeli. Iýmitler ýeňil özleşýän, az mukdarda berilmelidir. Näsaglaryň işdäsiniň ýokarlanmagy üçin naharlara limon kislotasyny goşmak bolar, limonyň, tomatyň şiresi berilýär. Eger näsagyň içi gatsa, onda arassalaýjt klizma geçirilýär.

Damarlaryň ýiti funksional ýetmezçiligi

Ýiti damar ýetmezçiligi özüniň ýüze çykyş mehanizmi boýunça ýürek ýetmezçiliginden tapawutlanýar. Ol gan-damar hanasynyň göwrüminiň we ondaky hereket edýän gan göwrüminiň kadaly gatnaşygynyň bozulmagy netijesinde ýüze çykýar. Gan-damar ýetmezçiliginde gan damarlarynyň esasan-da wenalaryň funksiýasy bozulýar.

Ýiti damar ýetmezçiligine essi aýylmak, kollaps, şok degişlidir.

Essi aýylmak

Essi aýulmak – bu kelle beýniniň gan bilen kemter üpjünçiligi netijesinde gysga wagtyk huşuny ýitirmekdir. Essi aýylmak ýiti gan damar ýetmezçiliginiň ýeňil görnüşi bolup, ol nerw ulgamy gowşak adamlarda duş gelýär.

Sebäpleri.

1. Essi aýylmaklyk psihoemosional dartgynlylykda, gyry sindromynda, ýadawlykda, tolgunmaklykda, gaty gorkmada, dymyk jaýda ýüze çykyp biler.

2. Uzak wagtlap hereketsiz aýak üstünde durma, birden gorizontal ýagdaýdan wertikal ýagdaýa geçmek.
3. Birnäçe amaly endikler: gan akdyrmak, garyn, plewra, perikard boşlugyndaky suwuklyklary almak. Bu agzalan ýagdaýlarda essi aýylmak, damarlaryň tonusynyň peselmegi, arterial gan basyşynyň pes bolmagy, westibulýar näsazlyklaryň netijesinde ýüze çykýar.
4. Essi aýylmak – ýiti ýokanç kesellerde, dürli intoksikasiýalarda, eksudatiw plewritde, duýdansyz ýüze çykan pnevmotoraksda, gipertenziw krizde we birnäçe ýürek-damar ulgamynyň kesellerinde ýüze çykyp biler.

Kliniki alamatlary. Näsagda birden umumy ysgynsyzlyk, ýaramaz duýgy, ýürek bulanma, başaýlanma, gulak şaňlama, gözüniň önüniň garaňkylmagy ýüze çykýar. Gysga wagtlap pikirlenmek duýgusy bulaşyp näsag huşuny birnäçe sekunt ýa-da minut ýitirýär. Obýektiw barlaglarynda deri örtükleri aksowult, el-aýaklary sowuk, göreji daralýar, ýagtylyga reaksiýasy bolmaýar. Pulsy gowşak, ýüplük ýaly duýulýar, bir minutda adatça 40-60 gezek urýar, ýüregiň tonlary haýal eşidilýär. Arterial gan basyşy peselýär. Dem alşy haýal we gowşak. Näsag huşuna gelenden soň deri örtükleriniň reňki kada gelýär, arterial gan basyşy kada gelýär. Näsag özüne näme bolanyny bilmeýär. Adatça daş-töwerekdäkilerden sorayar.

1. Kelle beýnisiniň gan üpjünçiligini gowulaşdyrmak maksady bilen näsagyň kellesini aşak, aýaklaryny ýokary edip ýatymaly, ýakasyny ýazdyrmaly, otaga tämiz howanyň girmegini üpjün etmeli.
2. Naşatyr spirtiniň ýa-da efiriň bugundan ysgatmaly.
3. Näsagyň ýüzüne, döşüne sowuk suw pürkmeli.
4. Näsagyň aýaklaryna gyzdyryjy tulum goýup, ýorgan bilen üstüni ýapmaly.
5. Eger-de ýokardaky çäreler netije bermese, onda kofein 10%-2ml ýa-da kordiamin 2 ml erginini deri astyna sançmaly.

Kollaps

Kollaps: bu ýiti damar ýetmezçiliginiň kliniki ýüze çykmany bolup, arterial gan basyşynyň birden peselmegi we periferiki gan aýlanyşygynyň bozulmagy bilen

häsiyetlendirilýär. Kollaps düzgün boýunça agyr keselleriň we patalogik ýagdaýlaryň beterleşmesi görnüşinde ýüze çykýar. Kollapsyň 3 görnüşini tapawutlandyrylýar:

1. **Kollapsyň kardiogen görnüşli şok** – bu gös-göni ýürek keselleri bilen baglanyşykly bolup, ganyň urgy göwrüminiň birden we çalt peselmegi bilen utgaşýar. Ol köplenç ýüregiň ýiti infarktynda ýüze çykýar. Seýrek ýagdaýlarda ýiti miokarditde, perikarditde öýken arteriýasynyň uly şahasynyň emboliýasynda ýüze çykýar.
2. **Damar kollapsy**- bu köp kesellerde aýratyn hem ýokanç kesellerde, intoksikasiýalarda ýüze çykýar. İç kesellerinde agyr geçýän pnewmoniýalar, ýiti pankreatit, peritonit, kollapsa getirip biler. Kollapsyň damar görnüşine zäherleýji maddalar, birnäçe derman serişdeleri bilen zäherlenmek, agyr geçýän allergik reaksiýalar (anafilaktiki şok) netijesinde arterial gan basyşynyň ýiti peselmegine getirýär. Kollapsyň bu görnüşini elektrik togy bilen şikeslenmede, bedeniň artyk gyzmagynda duş gelýär. Damar kollapsynyň ýüze çykmagynyň esasy mehanizmi patalogik faktorlaryň damarlary herekete getiriji merkezi täsiri netijesinde onuň funksiýasy bozulýar, netijede arteriýalaryň we wenalaryň funksiýasy peselýär. Ýürege berýän gan akymy peselýär, ýaşayşy üpjün edýän wajyp synalaryň we merkezi nerw ulgamynyň gan üpjünçiligi peselýär.
3. **Gemorragiki kollaps** - bu mukdarda ýiti gan ýitirmelerde, şol sanda içki gan akmalarda ýüze çykýar. Gan aýlanyşygynda ganyň mukdarynyň çalt azalmagy netijesinde arterial gan basyşy peselýär. Aýdyň görnüşli gan ýitirmeklige jogap edip ownuk gan damarlarynyň reflektor ýygrylmagy netijesinde gan aýlanyşygy kateholaminleriň (adrenalin, noradrenalin), zyňylmagy ýokarlanýar. Arterial gan basyşy ýokarlanýar, ýöne bu kompensator reaksiýa synalary we dokumalary gan bilen kadaly üpjün etmek ýeterlik bolmaýar. Emme şuny bellemek gerek, kollapsda periferiki gan damarlarynyň aýdyň giňelmegi gan aýlanyşygynda ganyň mukdarynyň ilkinji aalmagy bilen baglanyşykly ýürek ýetmezçiliginiň alamatlary ýüze çykmaýar. Şunuň bilen ol kardiogen şokdan tapawutlanýar. Şeýle hem ol ortostatik kollaps diýlip atlandyrylýan kollapsdan tapawutlandyrylýar. Ol uzak wagtlap hereketsiz aýak üstünde duranda, birden gorizontaly ýagdaýdan wertikal ýagdaýa geçende ýüze çykýar.

Kliniki alamatlary. Köplenç ýagdaýlarda kollaps birden duýdansyz ýüze çykýar. Ilki başda umumy ysgynsyzlyk, başaýlanma, gulagynyň şaňlamagy ýüze çykýar. Näsagalar gözüniň önünde perdäniň bardygyna, görüşiniň peselmegine, üşeklige, el-aýaklarynyň sowamagyna arz edýärler. Kollapsda näsag huşuny ýitirmeýär, ýöne daş-töwerekde bolan zatlara, gyjyndyrmalara reaksiýasy bolmaýar. Agyr geçen ýagdaýlarda kem-kemden huşy garaňkylýar we ýityar, ýüzüniň, aýagynyň myşsalary çekmegi mümkin, refleksler ýok bolýar, göreçleri giňelýär, näsagyň ýogalmagy mümkin. Kollapsda deri örtükleri we görnüp duran nemli bardalary solgun, sowuk der bilen örtülen. Tizden dodaklary, el-aýaklarynyň barmaklary gögerýär. Puls şöhle arteriýalarynda örän gowşak, çalt, arterial gan basyşy peselýär. Agyr ýagdaýlarda diastoliki arterial gan basyşyny kesgitlöp bolmaýar. Dem alşy adatça ýüzleý, çalt, kä ýagdaýlarda haýal. Peşewiň bölünip çykyşynyň peselmegi häsiýetlidir (oliguriýa). Agyr ýagdaýlarda bölünip çykmaýar (anuriýa). Bedeniň gyzgyny peselýär. Kollapsy, ýiti ýürek ýetmezçiliginden tapawutlandyrmak wepdyr, sebäbi ilkinji gaýra goýulmasyz kömek edilende aýratynlyklary bardyr. Näsaglar ýiti ýürek ýetmezçiliginde oturan ýa-da ýarym oturan ýagdaýy eýeleýär, näsagyň ýagdaýy gowulaşýar. Näsagyň demi gysyp, bogulma ýagdaýyna getirýär. Kollapsda näsag gorizontal ýagdaýy eýeleýär, dem alşy çaltlanýar, ýöne demi gysmaýar. Ýiti ýürek ýetmezçiliginde köplenç ýüregiň araçäkleriniň giňelmegi, bagryň ulalmagy kesgitlenilýär. Öýkende durnuklylyk bilen baglanyşykly hyžžyldylar bolmaýar. Kollapasda bolşy ýaly ýöüregiň ýiti ýetmezçiliginde arterial gan basyşy ol diýen ýaly gaty peselmeýär, ýöne kardiogen şok bu düzgüne girmeýär. Kardiogen şogyň ýüze çykmagynda, ýüregiň myşsalarynyň ýygrylma ukybynyň peselmegine aýratyn ähmiýet berilýär. Şony bellemek gerek gündelik amalda ýüregiň we damarlaryň ýiti funksional ýetmezçiligi arassa görnüşde seýrek duş gelýär, olar köplenç utgaşyp gelýär. Ýöne esasan hem damarlaryň ýa-da miokardyň ýygrylma funksiýasynyň bozulmagyny ýüze çykarmak, elbetde amaly taýdan ähmiýeti ulydyr, çünki şonuň bilen bejeriş çäreleriniň yzygiderliligi kesgitlenilýär.

Gaýragoýulmasyz kömek.

1. kollopsda ýüze çyksa hökmany gaýrygoýylmasyz kömek berilmelidir, ozaly bilen kollopsy ýmze çykarýan sebäbi aradan aýyrmalydyr. Şonyň bilen birlikde geçirilmeli çäreler damarlaryň tonusyny we arterial gan basyşyny

ýokarlandyrmaklyga, ýüregiň işini gowulaşdyrmaklyga gönükdirilen bolmalydyr. Gemorragiki kollapsda ýitirilen ganyň öwezini dolmaklyga gyssagly çäreler geçirmelidir.

2. Medisina işgäri ilkinji nobatda näsaga doly rahatlyk döredip, gorizonta ýagdaýda, az kem aýagyny ýokary edip ýatymalydyr.
3. Näsagy gyzdirmek maksady bilen, aýaklaryna gyzdýryjy tulum goýup, körpe bilen ýapyp, otaga tämiz howanyň gelmegini üpjün edip, çyglandyrylan kislorot bermeli.
4. Damarlaryň tonusyny ýokarlandyrmak maksady bilen kordiamin 2-3 ml, kofein 10% - 2,0 myşsa içine sançmalydyr. Kordiaminiň we kofeiniň sanymyny her 2-3 sagatdan gaýtalamalydyr.
5. Kollaps ýüze çykan bolsa kordiaminiň 2,0, natriý hloridini 20 izotoniki ergini bilen wena damardan goýberse has amatlydyr.
6. Geçirilen çäreler netije bermese, onda Mezaton 1%-li 1,0 erginini myşsa içine sançmaly, lukmanyň gözegçiliginde wena damaryndan hem goýbermek bolýar.
7. Kollapsyň agyr geçen ýagdaýlarynda Noradrenalin 0,2% - 1 -2 ml ergini 5%-li 250, 0 Glýukozanyň ýa-da Natriý hloridiň izotoniki ergini bilen garyp wena damaryndan damjalap goýbermelidir. Noradrenaliniň başlangyç dozasy minutda 20 damja, gerek bolsa minutda 30-40 damja çenli ýokarlandyrylýar. Arterial gan basyşyny her 10-15 minudyň dowamynda ölçäp durmalydyr. Eger-de ýiti damar ýetmezçiligi, ýürek ýetmezçiligi bilen utgaşsa, onda strofantin 0,05 % - 0,5 ml ýa-da korglýukon 0,06% - 1,0 wena damardan ýuwaş-ýuwaşdan goýbermelidir.
8. Lukmanyň görkezmesi boýunça prednizalon 60-90 mg ýa-da gidrokortizon 125 mg wena damardan goýberilse, aýratyn hem arterial gan basyşy pes bolsa gowy netije berýär.
9. Gemorragiki kollapsda lukmanyň gözegçiliginde täze sitrat gan, ganyň öwezini dolujy erginler (plazma, poliglýukin, reopoliglýukin, gemodez) guýmak bolýar.

Gemorragiki kollapsda damarlary daraldyjy serişdeleri, diňe ýitirilen ganyň öwezini dolandan soň ulanmak bolýar. Kollaps bilen näsaglar hassahananyň reanimasiýa bölüminde bejerilmelidir.

Şok

Ýiti gan damar ýetmezçiliginiň has äşgär ýüze çykmany bolup köplenç agyr şikeslenmelerde, ýanyklarda, miokardyň infarktynda, allergik reaksiýalarda ýüze çykýar. Şok gumorral faktorlaryň, ýagny gistamine kybapdaş diýlen maddalaryň täsiri netijesinde ýüze çykyp biler. Bu maddalar gan damarlaryny giňeldip, olaryň tonusyny peseldýär, netijede arterial gan basyşy has aşak düşýär. Şokda näsag huşuny ýitirmeýär. Howa ýetmezçiligine arz edýär, reňki agaryar, sowuk der basýar, el-aýaklary sowaýar, dem alşy ýygylaşýar, pulsý ýygylaşýar, ýüplük ýaly duýulýar. Arterial gan basyşy peselýär.

Gaýra goýulmasyz kömek.

1. Bedenindäki suwuklyklaryň möçberini köpeltmek, damar tonusyny ýokarlandyrmak çäreleri geçirilýär.
2. Güýçli agyryda narkotiki analgetikler ulanylýar. Morfin gidrohlorid 1% - 1,0 Atropin sulfatyn 0,1 % - 0,5 erginlerini garyp wena damaryndan goýberilýär.
3. Damarlaryň tonusyny ýokarlandyrmak maksady bilen kordiamin 2,0, kofein 10% - 2,0 myşsa içine sançmalydyr.
4. Ganyň ornuny tutujy suwuklyklar (poliglýukin, reopoliglýukin, gemodez) wena damaryndan goýbermelidir.
5. Natriý hloridiň izotoniki, 5 %-li glýukoza erginlerini wena damardan damjalap goýberilýär.
6. Köp mukdarda suwuklyklar içirilýär.

Ýüregiň ýiti funksional ýetmezçiligi

Ýürek astmasy – bu ýiti ýüze çykýan çepki mädejik ýetmezçiliginiň has aýdyň kliniki alamatlarynyň biridir. Birden tutgaýly demgysma başlanyp, bogulma ýagdaýyna geçýär. Kiçi gan aýlawundan uly gan aýlawyna ganyň geçmeginiň kynlaşmagy, kiçi gan aýlanyşda ganyň durgynlaşmagyna alyp barýar. Netijede öýkende gaz çalşygy bozulyp, arterial ganda kömürturşy gazy köpelip, kislorot azalýar. Ol bolsa uly gan aýalnyşyynyň synalarynyň aýratyn hem merkezi nerw ulgamynda gan üpjünçiliginiň peselmegine getirýär. Netijede demgysma ýüze çykyp, bogulma derejesine ýetýär.

Sebäpleri.

1. Miokardyň ýiti infarkty.
2. Gipertoniýa keseli

3. Kardioskleroz
4. Aortal kemislikleri we mitral stenozy
5. Miokarditiň agyr görnüşleri
6. Ýiti we dowamly glomerulonefrit

Kliniki alamatlary. Ýürek astmasynyň tutgaýy adaty ukyda wagty gije başlanýar. Näsag ýiti how ýetmezçiligini duýup ukydan oýanýar, ölüm gorkusy döreýär. Tutgaý görnüşindäki bogulmak bilen birlikde güýçli üsgülewük hem başlanýar. Güýçli demgysma, tutgaýly bogulma, näsagy düşekde oturmaga mejbur edýär, aýaklaryny aşak sallayar, kellesini öňe egip, ellerini krowada direýär. Şu ýagdaýda dem almasy azrak ýeňilleşýär, sebäbi deç almaklyga goşmaça myşsalar gatnaşýar. Ýüz-keşbi tutgaýyň başynda gorkuly, soňra horluk çekiji, deri örtükleri solgun, soňra ýuwaş-ýuwaşdan ýüzi, dodaklary gögerýär, köp derleýär, boýun wena damarlarynyň çişendigi görünýär. Dem almagy kyn, kä ýagdaýlarda çykarmak hem kyn (gatyşyk dem gysma). Ýürek astmasynyň tutgaýy uzak çekende, gurak üsgülewük bilen birlikde az mukdarda gan gatançly gakylyk bölünip çykýar. Eger-de köp mukdarda gan gatançly köpürjekli gyzyr reňkde gakylyk bölünip çyksa, onda ýagdaý erbetleşýär, ol öýkeniň suwly çişmesiniň ýüze çykýandygynyň alamatydyr. Kä ýagdaýlarda ýürek astmasy ýüregiň ritminiň bozulmagy bilen utgaşýar. Bagryň ulalandygy, aýaklarynda çişleriň bardygy kesgitlenilýär. Arterial gan basyşy tutgaýyň başynda az-kem ýokarlanýar ýa-da kadada bolýar, soňra has peselip, kollaps ýagdaýa gelmegi mümkin. Näsagyň dem alşy tutgaý döwründe 40-60 bir minutda, auskultasiýada gurtak hyžžyldylar eşidilýär. Ýürek astmasynyň tutgaýy kä ýagdaýlarda bir näçe minut dowam edýär, beýleki bir ýagdaýlarda uzak wagtlap dowam edýär. Gündelik medisina amalynda, ýürek astmasyny, bronhial astmasyndan tapawutlandyrmak örän wajypdyr, sebäbi gaýragiýulmasyz bejergi çäreleriniň dogry geçirilmegi şoňa baglydyr. Olary tapawutlandyrmakda anamneze uly ähmiýeti berilýär. Ýürek astmasynyň ýüze çykmagynyň sebäbi dem alyş ulgamynyň keselleridir. Bogulma tutgaýy ilkinji ýüze çykanda anyklamak örän çylşyrymlydyr. Onda eger näsagyň anamnezinde gipertoniýa keseli, stenokardiýa, infarkt geçiren bolsa, ýürek kemislikleri, böwregiň dowamly keselleri bolup, dem ulgamynyň ulgamynyň keselleri ýok bolsa onda ýürek astmasynyň tutgaýy – diýmek bolar. Eger-de tutgaýyň öňünden dem alyş ulgamynyň kesellerinden ejir çekýän bolsa (dowamly bronhit, pnewmoniýa) onda

bronhial astmanyň tutgaýy diýip güman etmek bolar. Ýürek astmany köplenç ýaş agртаşan, bronhial astmasy, ýaş adamlarda duş gelýär. Ýöne uzak wagtlap dem alyp ulgamynyň kesellerinden ejir çekýän garry adamlarda bronhial astmasy duş gelmegi mümkin. Bronhial astmada kynlyk bilen sesli dem alyşdan, dem çykarma uzak wagtlap dowam edýär (ekspirator demgysma). Öýkenden köp mukdarda, sygyran ýaly gurak hyžžyldylar aralyga eşidilýär. Üsgürilende kyn gopýan şepbeşik gakylyk bölünip çykýar. Gakylykda köp mukdarda eozinofiller kesgitlenilýär.

Gaýragoýulmasyz kömek.

1. Näsaga doly rahatlyk üpjün edip, onuň aýaklaryny aşak sallap düşekde oturtmaly, ýa-da amatly ýarym oturan ýagdaý döretmeli.
2. Näsagyň gysýan egin-eşiklerini boşadyp, otaga tämiz howanyň girmegini üpjün edip, haýal etmän çyglandyrylan kislorod bermeli.
3. Dem alyş merkeziniň oýanyjylygyny peseltmek maksady bilen: morfin 1% - 1,0, atropin sulfatyň 0,1% - 0,5- 1,0 ergini bilen garyp deri astyna sançmaly. Eger-de has güýçli tahikardiýa bolsa onda Dimedrol 1% -li 1,0 ýa-da suprostin 2%- 1,0 bilen sançmaly. Näsagyň dem alşy haýal, ritmi bozulan bolsa, arterial gan basyşy pes bolsa narkotiki anlagetikleri ulanmak bolmaýar. Bronhial astmanyň tutgaýynda narkotikleri sançmak gadagan.
4. Ýürek astmasynyň tutgaýy ýeňilräk geçse onda 2 % - 1,0 ýa-da 1% - 2,0 promedol ergini sançmak bolar. Ol morfinden gowşak äýöne howpsyzdyr.
5. Narkotiki derman serişdelerini sanjandan soň damarlaryň tonusyny saklamak we gan aýlanyşygyny saklamak maksady bilen kordiamin 2-3ml ýa-da kamfora 2-4 ml 20% deri astyna sançmaly.
6. Öýkende gan durgunlaşmasyny azaltmak maksady bilen, arterial gan basyşy ýokary ýa-da kadada bolsa aýaklaryna žgut 15-20 minut baglamaly ýa-da gan akdyrmaly. Döş kapasasynyň bankalar goýmaly we aýaklaryna gorçisaly wanna geçirmeli.
7. Arterial gan basyşy ýokary bolsa: onda Eufillin 2,4% - 5-10 ml, Natriý hloridiň 10-15 ml ergininde wenadan goýbermeli. Eufillin arterial gan basyşyny peseldýär, ýüregiň gan üpjünçiligini gowulaşdyrýar, ýürege wenez ganynyň akymyny azaldýar.

8. Arterial gan basyşy has ýokary bolsa, lukmanyň görkezmesi boýunça ganglioblakator topary derman serişdeleri oňat netije berýär. Pentamin 5% 1ml myşsa içine sanjylýar, 15-20 minutdan položitel netije berýär. Pentamini bilip ulananda ol žgutyň we gan akdyrmagyň ornuny çalşyp bilýär.
9. Magniý sulfat 25% - 10ml myşsa içine sançmak bolar.
- 10.Şuny bilmek hökmandyr: arterial gan basyşy pes bolsa, kollaps we şokda, wenz žgutlaryny baglamak, gan akdyrmak, arterial gan basyşyny peseldiji derman serişdelerini ulanmak gadagandyr!
- 11.Ýürek astmasynda örän wajyp gaýragoýulmasyz çäreleriň biri, arterial gan basyşynyň derejesiniň garamazdan, çep mädejigiň ýygrylmak ukybyny ýokarlandyrmak maksady bilen ýürek glikozidleri ulanylýar. Strofantin 0,05 % - 0,5 – 1 ml ýa-da Korglýukon 0,06% - 1 ml Natriý hloridiň izotoniki ergininde wenadan goýberilýär.
- 12.Ýürek glikozidlerini „Mitral stenozy“ bilen ejir çekýän näsaglarda ulanmak örän howpludyr. Bu ýagdaýlarda narkotiki analgetikleri, gan akdyrmak, Eufillin ulanmak bolar.
- 13.Eger-de ýokarda sanalan çäreler netije bermese öýkeniň suwly çişmesiniň başlangyç alamlary ýüze çyksa, onda kislorody 70-96% + etil spirtiniň içinden geçirip bermeli we çalt täsir edýän diuretikleri ulanmaly (furosemid).
- 14.Ýürek astmasynyň tutgaýy geçenden soň näsagyň kellesini ýokary edip, kollapsda gorizonta ýagdaýda tiz kömek maşyny bilen hassahananyň reanimasiýa bölümüne ýollamaly.

Ýüregiň dowamly funksional ýetmezçiligi

Ýüregiň dowamly funksional ýetmezçiligi – bu patalogik ýagdaýyň biri bolup, ýürek-damar ulagmy bedeniň dokumalarynyň we synalarynyň kadaly işlemegi üçin ýeterlik mukdarda gan bilen üpjün edip bilmeýär.

Sebäpleri. Ýürek kemislikleri: Aorta we öýken sakasynyň stenozy, mitral kemislikleri, sagky öňkamera – mädejik deşiginiň daralmagy we kalapanlaryň ýetmezçiligi.

Miokarditler

Kardiomiopatiýalar.

Diffuzlaýyn kardioskleroz

Uly ojaklaýyn miokardyň infarkty

Ýüregiň dowamly funksional ýetmezçiliginiň üç döwri tapawitlandyrylýar.

I – döwri näsaglar adatdaky ýaly fiziki işleri ýerine ýetirende, ýörände, beýiklige çykanda, az-kem demgysma, ýüregiň çalt urmagyna arz edýärler. Näsagy synlap barlanda ujypsyzja akrosianoz kesgitlenilýär. Näsag 3-5 gezek oturyp turandan soň näsagyň dem alşy we pulsý çaltlanýar, diňe 10 minut geçen soň öňki ýagdaýyna gelýär. Ýüregiň araçäkleri az-kem giňelýär. Bagyr, dalak ulalmaýar.

II döwri. Ýüregiň çep bölegine şikes ýetende, kiçi gan aýlanyşda, gan aýlanyşygynyň bozulmagynyň alamatlary ýüze çykýar. Näsaglaryň esasy arzlary fiziki zor salmalarda demgysma, kä ýagdaýlarda köplenç gijelerde tutgaýly demgysma, ýüreginiň çalt urmagy, çalt ýadamaklyk, gurak üsgülewük, kä näsaglarda mitral stenozynda gan gagyrmaklyk ýüze çykýar. Synlap barlanda deri örtükleri: dodaklary, barmaklarynyň uçlary gök öwürýär. Basyp barlanda endamy sowuk, eliniň aýasy çygly.

Ýüregiň sag bölegine şikes ýetende – sag mädejik ýetmezçiliginde uly gan aýlanyşygynda gan durgunlaşmasynyň alamatlary ýüze çykýar. Näsaglar sag gapyrganyň eteginde agyrylyk duýýar, diurezi azalýar, aýaklarynda çişler peýda bolýar, synlap barlanda akrosianoz kesgitlenilýär. Basyp barlanyňda näsagyň bagry ulalan, kä ýagdaýlarda garyn boşlugyna suwuklygyň toplanmagyny anyklamak bolýar.

III döwri – içki synalarda distrofiki üýtgemeler ýüze çykýar. Çişler has köpeliýär, бүтін endamyna ýaýraýar (anasarka). Garyn boşlugyna suwuklyk toplanýar. „assit“, plewra boşlugyna suwuklyk toplanýar „ gidrotoraks“ portal gipertenziýasy ýüze çykýar, bagyr ulalýar, gataýar, kardial serozy ýüze çykýar. Näsagyň aýaklarynda trofiki ýaralar ýüze çykýar, mersatel aritmiýasy ýüze çykmagy mümkin.

Bejerilişi. Bejergi kompleksleýin geçirilýär, esasy keseli bejermeli, fiziki we psihiki dartgynlyklary aradan aýyrmaly. N10 berhiz bellenilýär. Duzlary, suwuklyklary çäklendirmeli. Kaliý duzlaryna baý bolan önümleri iýmeklik maslahat berilýär.

Ýürek glikozidleri giňden ulanylýar. Ýüregiň dowamly funksional ýetmezçiligi tahikardiýa bilen utgaşsa onda strofantin 0,05% - 0,5-0,75 fiziologik ergin bilen wena

damardan goýberilýär. Korglýukon 0.06% - 1,0 fiziologik ergin bilen wena damardan goäberilýär.

Diuretikler – gipotiazid 0,025 – 0,05 gr günde 2 gezek ertir ir bilen we günortan naharda berilýär. Furosemid 0,04 gr günde 2 gezek berilýär. Kaliý duzlaryny bedenden çykarmaýan diuretikler: spironolokton 100mg çenli günde ýa-da amilord 5 mg 1-2 gezek berilýär. Diuretikler kaliý duzlaryny bedenden çykaryar. Şonuň üçin panangin, asparkam 1 tab 3 gezek berilýär. Eger-de çişler has köp bolsa onda 150-250 mg Laziks fiziologik ergin bilen wena damardan goňberilýär. Wiaraşpiron bilen utgaşdyryp berse hem bolýar. Witaminler B₁ – B₆ – 20-30 günün dowamynda ulanylýar. Riboksin 2% 10,0 wena damardan goýberilýär. Kakorboksilaza 100mg wena damardan goýberilýär.

Gipoksiýada çyglyndyrylan kislorod bermeli.

Anabolik gormonlar retabolil 0,05 gr çyşsa içine sançmaly 10 günden 1 gezek.

Belli bir kesgitli berhiz bilen hem diuretik täsiri goranmak bolar.

Içilýän suwuklygy çäklendirmeli.

Nahar duzuny 4 gr çenli azaltmaly.

Iýmitiň mukdary köp bolmaly däl, ýeňil özleşýän bolmaly.

Iýmitler B₁ – S witaminlere baý bolmaly.

Ýörite berhiz düzgünini berjaý etmek hem bolar: günde 600-800 ml süýt, 100 ml 10% glýukoza we 100 gr gök önümleriň we miweleriň şiresini içmek maslahat berilýär. Günde 600 gr tvorog, 100 gr gaýmak we 100 gr süýt berilýär.

Ateroskleroz

Ateroskleroz – dowamly kesel bolup, arteriýalar ulgamyna şikes ýetirýär. Arteriýalaryň içki gatlagyna lipidler we kalsiý duzlary toplanyp soňra birleşdiriji dokumalar ösüp arteriýalar gataýar we hanasy daralýar. Gan aýlanyşygynyň bozulmagy netijesinde içki synalarda distrofiki, nekrobiotiki we sklerotiki üýtgemeler ýüze çykýar.

Ateroskleroz dünýäde iň köp ýaýran keselleriň biri bolup, oba ýerlerine garanda uly şäherlerde köp duş gelyär. Erkek adamlar aýallara garanda köp keselleýärler. Aýallarda ateroskleroz erkeklere garanda 10 ýyl giç ýüze çykýar.

Soňky ýyllarda bütindünýä saglygy goraýyş guramasynyň maglumatynda ateroskleroz sebäpli ýüregiň işemiýa keselinden ölýänleriň sany köpeliýär.

Ateroskleroz köp sebäpli keseldir:

Ýag madda çalşygynyň bozulmagy, giperlipidemiýa, ganyň düzüminde holestiriniň köpelmegi.

Gipertoniýa keseli we süýji diabeti

Çilim çekmeklik.

Ýygy-ýygy uzak wagtlap gaýtalanyp durýan nerw imusional dartgynlyklar.

Arteriýalaryň ateroskleroz hadysasy bilen şikeslenmegine şert döredýär.

Kapillýarlary bolmadyk damalaryň içki gatlagynyň gan üpjünçiliginiň aýratynlyklary.

Lipoproteidleri özünde saklaýan hemişelik we haýal gan akymy, ol lipoproteidleriň toplanmagyna şert döredýär.

Lipoproteidleriň dargamagy netijesinde emele gelen holestiriniň damarlarynyň içki gatlagyna şikes ýetirmegi patologik hadysanyň ösmegi netijesinde damarlaryň içki gatlagynda ateroskleroz üýşmegi emele gelip, ol ýaralanýar, onuň meýdanynda tromb massalary emele gelýär. Trombyň emele gelmegine çalt lagtalanmagy we ganyň lagtalanma hadysasyna garşy funksiýasynyň peselmegi şert döredýär.

Kliniki alamatlary. Aterosklerozyň kliniki geçişinde iki döwri tapawutlandyrylýar.

1. Başlangyç (klinika çenli) döwri

2. Kliniki alamatlarynyň ýüze çykýan döwri. Bu döwrüniň hem işemiki, trombonekrotiki we skleroz döwri tapawutlandyrylýar (A.L.Mýasnikow).

Birinji döwri – içki synalaryžň we dokumalaryň gan üpjünçiliginiň ýetmezçiligi bilen häsiýetlendirilýär.

Ikinji döwri - gan üpjünçiliginiň has bozulmagy netijesinde tromb emele gelip, nekroz ojaklary ýüze çykýar.

Üçünji döwri – nekrotiki üýtgemeleriň netijesinde şikeslenen synalarda birleşdiriji dokumalar ösüp tagma emele gelýär.

Aterosklerozyň kliniki alamatlary onuň şikes ýetiren ýerine synalaryna baglydyr. Ateroskleroz köplenç aorta, koronar gan damarlaryna, böwrek, beýni we aýak arteriýalaryna şikes ýetirýär. Eger-de ateroskleroz aorta şikes ýetirse, onuň maýyşgaklygy bozulýar, diwarlary gataýar netijede gipertoniýa ýüze çykýar. Ateroskleroz sebäpli gipertoniäa sistolik arterial gan basyşynyň ýokarlanmagy we

diastolik gan basyşynyň peselmegi bilen häsiýetlendirilýär. Eger-de uky arteriýalaryň sakasy daralsa, onda kelle beýniniň we elleriň gan üpjünçiligi bozulýar. Onda kelle agyry, başaýlanma, gulagyň şaňlamagy ýüze çykýar. Birden gorizonta ýagdaýdan wertikal ýagdaýa geçende baş aýlanma, essi aýylma ýagdaýy ýüze çykmagy mümkin. Puls şikes ýeten şöhle arteriýasynda gowşak duýulýar. Arterial gan basyşy hem şikes ýeten we sagdyn tarapda dürli hili bolmagy mümkin. Rentgen barlaglarynda aortanyň giňelendigiwe uzalandygy anyklanylýar. Koronar gan damarlaryna şikes ýetse onda stenokardiýa, miokardyň infarkty ýüze çykmagy mümkin. Beýni gan damarlaryna şikes ýetse, onda kelle agyry, başaýlanma, gulak şaňlama alamatlary ýüze çykýar, aň derejesi peselýär. Aýak damarlaryna şikes ýetse, adaty ýörände bir ýa-da iki aýakda agyry ýüze çykýar. Agyry injik myşsalarda, dabanda, seýregräk butda, bolup tutgaýly häsiýetde bolýar. Näsaglar durmaga mejbur bolýarlar, dursa agyry azalýar. Gezekleşip durýan agsaklyk ýüze çykýar, aýaklary üşegen bolýar. Synlap barlagynda şikes ýeten aýak sowuk, deriniň reňki solgun, gurak, ýukalýar. Giçki döwürlerde ökjede, aýaklaryň barmaklarynda trofiki ýaralar, gangrena ýüze çykmagy mümkin. Aýak damarlaryny basyp barlanda puls örän gowşak ýa-da ýityär. Böwrek arteriýalaryna şikes ýetse gipertoniýa ýüze çykýar, egerde arteriýalaryň hanasy daralsa ýa-da dykylsa arterial gan basyşy has ýokary bolup, hemişelik saklanýar.

Bejerlişi. Aterosklerozyň bejergisi, aterosklerozy ýüze çykarýan faktorlary ýok etmeklige ýa-da amalmaga gönükdirlen bolmalydyr. Iýmitleniş düzgünlerini berjaý etmek zerurdyr. Holesterine baý bolan iýmitleri çäklendirmelidir. Mal ýagynda, beýnide, bagyrdaky holesterin köpdür. Iýmit rasionyna süýt, çekize, tvorog, peýnir, ösümlik ýagyny goşmaklyk maksada laýykdyr. Derman serişdelerinden:

Klofibrat (miskleron, atromid) 0,5 gr günde 3 gezek nahardan soň içmäge berilýär.

Sitemifen – 0,25 gr 3-4 gezek nahardan soň içmäge berilýär.

Essensial forte – 5-10 ml wena damardan goýbermeli.

Essensial forte kapsulada – 1 kapsuladan 3 gezek berilýär.

Lipostabil – 5-10 ml wena damardan goýbrilýär.

Arahiden 10-12 damjadan günde 2 gezek içmäge bermeli.

Nikotin kislotasy 1% 1,0 et aralygyna sanjylýar.

Askorbin kislotasy 5% 2,0 wena damardan goýberilýär.

Holestiramin – 4 gr günde 2 -3 gezek içmäge bermeli. Linetol 20 ml nahardan öň içmäge bermeli.

Aterosklerozyň önüni almak.

Holesterine, lipitlere baý bolan önümleri çäklendirmek.

Dozirlenen fiziki maşklary ýerine ýetirmek.

Çilim çekmekden gaça durmak.

Gipertoniýa keselini, süýji diabetini öz wagtynda bejermek.

Nerw – psihiki dartgynlyklary aradan aýyrmak.

Ýürek-damar ulgamynyň kesellerinde näsaglara garaşyk etmek.

Ýürek-damar ulgamynyň kesellerinde N10 berhiz bellenilýär. Duzlary we suwuklyklary çäklendirmelidir. Kaliý duzlaryna baý bolan azyklar girizilýär. (kişmiş, erik, kartofel, şanigi aýrylan erik kişdesi, kelem suwy).

Gan aýlanyşygynyň bozulmagynyň II döwründe näsaglaryň bedeninde çişler peýda bolýar. Bedeninde çiş bolan näsaglaryň deri örtüginin duýgurlygy peselýär, olarda çalt ýatyr ýaralar emele gelýär. Şunuň üçin olara garaşyk edilende:

- a) ýyladyjy tulumy ulananda örän seresap bolmaly.
- b) Ýatyr ýaralaryň emele gelmeginiň önüni almaly, duzly naharlary iýmeli däl, suwuklyk köp içmeli däl.
- c) Çişň köpelyändigini ýa-da azalýandygyny anyklamak üçin hepdede 2 gezek näsagyň agramyny terezide ölçäp durmaly.
- d) Şol maksat bilen näsagyň diurezini hasaplap durmaly.

Ýürek demgysmasynda şepagat uýalary kömek bermegi we garaşyk etmegi başarmalydyr. Ýürek demgysmasynda kislorody suwuň içinden geçirip bermeli, öýkeniň suwly çişmesinde kilorody spirdiň içinden geçirip bermelidir.

Näsagda ýürek agyry peýda bolanda:

- a) Şepagat uýasy lukmany çagyrmaly. Ol gelýänçe näsaga fiziki we psihiki rahatlyk döretmeli (ýatyrmary, rahatlandyrmaly). Sormaga diliniň aşagyna walidol ýa-da nitrogliseriniň tabletkasyny bermeli. Eger bu dermanlar ergin görnüşinde bolsa onuň 5 damjasyny ganda damdyryp sormaga bermek bolar.
- b) Nitrogliserin ýa-da walidol ýok bolsa korwalol, wolokardin 20-30 damja içmäge bermeli. Ýüregiň töweregine gorçişnikler goýmaly.

Miokardyň infarktynda näsagyň pulsyna, arterial gan basyşyna, uly, kiçi täretlerine gözegçilik etmeli. Ony iýdirip içirmeli, ýatyr ýaralaryň emele gelemginiň önüni

almaly, näsagyň düşek düzgünini saklaýşyna gözegçilik etmeli. Lukmanyň görkezmesi boýunça arassalaýjy klizma etmeli (eger-de içi gatasa).

Barlag üçin sowallar:

1. Ýüregiň gurluşyny aýdyp beriň
2. Uly we kiçi gan aýlanyşygyny aýdyp beriň .
3. Ýürek-damar ulgamynyň keselleriniň alamatlary.
4. Rewmatizm haýsy synalara şikes ýetirýär?
5. Rewmatizmiň aktiw fazasynyň kliniki alamatlary.
6. Rewmatizmiň gaýtalanmazlygy üçin nähili bejergi geçirilýär?
7. Ýürek kemisligi diýmek bu näme? Onuň sebäplerini aýdyp beriň.
8. Ýürek kemisliginiň dekompensirlenen döwründe näsaglara nähili garaşyk etmeli?
9. Stenokardiýanyň sanjysynda nähili gaýra goýulmasyz kömek berilýär?
10. Miokardyň infarktynda gaýra goýulmasyz kömek nähili amala aşyrylýar?
11. Miokardyň infarktynda näsaglara garaşyk etmek nämeden ybaratdyr?
12. Gipertoniýa krizinde näsaglara gaýra goýulmasyz kömek nähili amala aşyrylýar?
13. Ýürek astmasynda gaýragoýulmasyz kömek nähili amala aşyrylýar?
14. Ýüregiň dowamly funksional ýetmezçiliginde näsaglara garaşyk etmegiň aýratynlyklary.

IV BAP

Iýmit siňdiriş ulgamynyň keselleri

Gysgaça anatomo – fiziologik maglumatlar. Iýmit siňdiriş ulgamy, iýmit siňdiriş kanalyndan we iýmit siňdiriş mázlerinden ybaratdyr. Iýmit siňdiriş kanaly şu aşakdaky bölümlerden ybaratdyr: agyz boşlugy, bokurdak, gyzylödek, aşgazan, oniki barmak içege, inçe we ýogyn içege, artbujak bilen gutarýar. Iýmit siňdiriş kanalyňyň diwarjygy 3 gatlakdan bolup, onuň daş ýüzi dykyz birleşdiriji dokuma bilen örtülendir. Aşak ýüzünde bolsa tekiz myşsalaryň gatlagy bardyr, içki nemli bardajygy epitelial dokumadan durýar. Nemli bardajygyň ýygirtly üsti bolýar, iýmit siňdiriji şireleri işläp çykarýan we kanalyň boşlugyna goýberýän köp sanly ownujak mázler bardyr. Iri mázler iýmit siňdiriş kanalyňyň daşynda ýerleşýär. Olar ýörite akymlyk boýunça onuň boşlugyna şire bölüp çykarýar. Bular 3 jübüt tüýkülik mázleri, bagyr we aşgazan asty mázlerdir. Iýmit siňdiriş mázleriniň düzümine tebigy belogy bolan maddalar – fermentler girýärler. Her bir ferment kesgitli reaksiýany tizleşdirýär. Fermentleriň bir topary uglewodorodlary, beýleki bir topary beloklary, 3-njisi ýaglary dargadýarlar. Dargamadan soň, emele gelýän maddalar adatça suwda ereýär we aşgazanda özleşip bilýär. Agyz boşlugynda iýmit dişleriň kömegi bilen ownadylýar we tüýkülik bilen öllenilýär, soňra bokurdagyň üsti bilen gyzylödege geçýär. Iýmit ýuwdulanda damagyň girelgesi damak üsti bilen ýapylýar. Gyzylödegiň diwarjyklary tolkuyn şekilli ýygrylýar we iýmitiň aşgazana tarap hereket etmegine ýardam edýärler. Gyzylödegiň nemli bardasynyň işläp çykarýan nemleri onuň hereketini ýeňilleşdirýär. Ýarym suwuklykdaky iýmit gyzylödekden aşgazan barýar. Uly adamyň aşgazanyňyň sygymy takmynan 1,5 l töweregidir. Aşgazanyň köp sanly nemleri onuň boşlugyna şiresini bölüp çykarýar. Adamyň aşgazan şiresi – özünde fermentleri, nem we az mukdarda duz kislotasyny saklaýan reňsiz suwuklykdyr. Nem aşgazanyň diwarjyklaryny mehaniki weýran bolmalardan gorýar. Duz kislotasy bakteriýalary gyrýar we fermentleri aktiwleşdirýär, ýarym suwuklykdaky aýry-aýry böleklere bölünip – içegä geçýär. Inçe içegede iýmit maddalarynyň has sada

görnüşe dargamagy we olaryň gana we limfa siňmegi dowam edýär. Inçe içegäniň uzynlygy 3-3,5 m töweregidir. Onuň başlangyjy – oniki barmak içegedir. Onuň ortaça uzynlygy elin bile goşulan oniki barmagyna deňdir. On iki barmak içegä bagyrdan we aşgazan asty mäsden çykýan akymlar guýulýar. Onikibarmak içegede iýmit siňdiriş şiresiniň täsiri astynda beloklar, ýaglar we uglewodlar dargaýarlar.

Ödi biziň bedenimiziň in iri mäzi bagyr öndürüp çykarýar. Ol ýaglaryň dargamagyna ýardam edýär. İçegeleriň diwarjyklarynyň tolkun şekilli ýygrylmalary iýmiti kem-kemden içege boýunça iterýär.

Iýmit bulamajygy inçe içegäniň nemli bardasynda ýerleşýän ummasyz köp sanly ownujak mäsleri gyjyndyrýar. Inçe içegäniň iç ýüzi üpürjiklerden doludyr, olaryň kömegi bilen beloklaryň, ýaglaryň. Uglewodlaryň dargan önümleri sorulýar. Üpürjikleriň diwarlary bir gatly epiteliden durýar Her üpürjige gan we limfatik damarlar barýar. Olara ýokumly maddalaryň dargan, suwda erän önümleri sorulýar. Iýmitiň siňmedik galyndylary 12 sagadyň dowamynda ýogyn içegeden geçýär. Şu wagtyň dowamynda köp bölegi gana sorulýar. Ýogun içegäniň nemli bardajygynda üpürjikler ýokdyr, onuň mäsleri az fermentli ýöne köp nem çykarýar. Ol siňmän galan iýmit galyndylarynyň hereketini we çykarylmagyny ýeňilleşdirýär.

Ýogyn içegede bakteriýalar köpdür. Olar kadaly iýmit siňdiriş üçin zerurdyr. Olar arkaly käbir witaminler emele gelýär. Ýogyn içegede emele gelen tezek massasy göni içegä geýär, ol ýerden bolsa daşary çykarylýar.

Iýmit siňdiriş ulgamynyň keselleriniň alamatlary

Iýmit siňdiriş synalarynyň kesellerinde näsaglar garyn boşlugynda agyrydan, işdäniň bozulmagyndan, agyzda ýakymdyz tagamyň bolmagyndan, gägirmekden, sarygaýnamakdan, ýürek bulanmakdan, gusmakdan, täretiň bozulmagyndan, aşgazandan we içegelerden gan akmalardan arz edýärler.

Aşgazan töwereginden agyry aşgazan kesellerinde esasy orny eýeleýär. Agyry diňe bir aşgazan keselleri bilen baglanyşykly bolman, eýsem beýleki bagyr, aşgazan asty mäziň keselleri bilen baglanyşykly bolup biler, garyn töweregi ähli agyrylaryň duşuşýan ýeridigini unutmaly däl. Ýiti appendisitde, miokardyň infarktynda hem agyry aşgazan

töweregine bermegi mümkin. Agyrynyň ýüze çykan ýerini takyk kesgitlemek üçin näsagdan bilmeli.

Agyrynyň ýerleşen ýerini eli bilen görkezmegini näsagdan haýyş etmeli.

Agyrynyň häsiýeti – tutgaýly, wagtal-wagtal (belli sagatlardan), hemişelik, pasyllaýyn (bahar ýa-da güýz aýlary).

Agyry nahar iýmek, onuň hili, goýulygy bilen baglanyşyklydygyny.

4. Agyrynyň ýaýraýan ýeri arka, pilçä, döşüň arkasyna, çep gapyrga astyna.

5. Agyrynyň häsiýeti (köpelmegi, azalmagy, üýtgeşsizligi) gaýtarandan, nahardan, ýylylykdan, spazmolitik serişdelerden, iýmit sodasyndan soň.

6. Agyrynyň fiziki zor salmalar bilen baglanyşyklylygy (siltlenme, agyr zat göterme).

Agyry nahar iýlenden 30-40 minutdan başlansa (irki agyrylar) bu aşgazanyň ýara kesellerine häsiýetlidir. Eger-de 1,5-2 sagatdan, gijeki agyrylar, aç galandan soňky agyrylar, oniki barmak içegäniň ýara keseline häsiýetlidir.

Pasyllaýyn agyry, bahar we güýz aýlarynda agyrynyň güýjemegi aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara keseline häsiýetlidir. Üznüksiz, güýçli däl agyry dowamly gastride mahsusdyr. Tutgaýly agyry öt-daş keseli üçin häsiýetlidir. Agyry, gastritde we ýara-baş keselinde garyn ýokarysynda, bagyr we öt halta kesellerinde sag gapyrganyň eteginde ýerleşýär.

İşdäniň bozulmagy. Belli bir derejede aşgazan şiresiniň bölünip çykmagyna we onuň turşulyk derejesine baglydyr. Aşgazan şiresi köp bölünip çykanda ýokary turşulykly gastritde, aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara-baş keselinde işdä ýokarlanyp biler. Aşgazan şiresiniň turşulygy peselende (gipoasit, äheliýa gastritde) işdä peselýär.

İşdäniň üýtgemekligi. Aşgazanyň howply çiş keselinde näsagyň etli önümlere ýigrenç döremeklige, göwreli aýallar iýmesiz önümleri (kömür, kerosin, hek, sakky kesek) iýesi gelýär.

Agyzda ýakymсыz tagamyň bolmagy ol agyz boşlugynda patalogik hadysalaryň (karies dişler, dowamly tonzillit) keselleriň bolmagy bilen baglanyşyklydyr. Agzyň ajamagy, öt halta we bagyr kesellerinde bolýar.

Gägirmek – bu aşgazandaky iýmitleriň özboluşly ses bilen yzyna, agza zyňylmagydyr. Ol aşgazanyň myşsa gatlagynyň ýygrylmasy bilen baglanyşyklydyr. Gägirmek – howa bilen bolmagy mümkin, tutşulyk gägirme ol aşgazan şiresiniň

turşylygynyň ýokarlanmagy bilen baglanyşyklydyr. Gägirende palak ýumurtganyň ysynyň gelmegi, ol ahiliýe gastridinde beloklaryň aşgazanda güýçli dargamaklygy bilen baglanyşyklydyr.

Ýürek bulaşma – aşgazan töwereginde peýda bolýan ýakymsyz duýgudyr. Ýürek bulanma köplenç deri örtükleriniň, agarmagy, umumy ysgynsyzlyk, baş aýlanma, derlemeklik, arterial gan basyşynyň peselmegi bilen utgaşyp ýüze çykýar. Käte ýürek bulanma gusmagyň öňünden peýda bolýar. Ýürek bulanma köplenç aşgazan nerwiniň gyjyndyrylmagy bilen baglanyşyklydyr. Aşgazan kesellerinde, ýiti gastritde, aşgazanyň howply çiş keselinde ýüze çykýar.

Gusma - bu gusma merkesiniň oýanyjylygy bilen baglanyşyklydyr. Gusma aşgazan keselleriniň wajyp alamatlarynyň biridir. Gusma aşgazan kesellerinde aşgazanyň nemli bardasynyň sowuklamasynda, ýiti we dowamly gastritde, aşgazanyň ýara keselinde, zaýаланan iýmitler, kislotalar we aşgarlar bilen zäherlenende ýüze çykýar. Gusma nahar iýenden 10-15 minutdan soň ýüze çykسا, ol aşgazanyň ýara we howply çiş keseliniň kardial bölümünde we ýiti gastritde mahsusdyr. Gusma nahar iýenden 2-3 sagatdan soň başlansa, ol aşgazanyň bedeniniň ýara we howply çiş keseline mahsusdyr. Aşgazanyň priwratnik we oniki barmak içegäniň ýara keselinde gusma nahar iýenden 4-6 sagatdan soň ýüze çykýar.

Gusugyň düzüminde ýaňyrak iýlen iýmit galyndylarynyň bolmagy pilerostenozda, gusugyň „kofe“ goýultmagynyň garyndysyna çalym etmekligine aşgazandan gan gidende, irdenki sülekeý gatyşykly gusugy dowamly gastritde, öt gatyşykly gusuga – öt ýollarynyň kesellerinde gözegçilik etmek bolar.

Sarygaýnama - diýlip döş we kükregiň astynda, garyn üstüniň ýokary bölümünde döreyän jokramaklygy duýmaklyga aýdylýar. Sarygaýnama köplenç aşgazandan gyzyldödege aşgazan şiresiniň zyňylmagy bilen baglanyşyklydyr. Sary gaýnama köplenç aşgazanyň şiresiniň turşulygynyň ýokarlanmagy bilen geçýän gastritde we aşgazanyň ýara keselinde ýüze çykýar.

Garyn palpasiýasynda ýüze çykarylýan alamatlaryň iýmit siňdiriş synalarynyň kesellerini aýyl-saýyl etmekde ähmiýeti bardyr. Agyry nokatlaryny kesgitlemek möhümdir. Olar gastritde we ýara baş keselinde garyn ýokardynda, bagyr we öt halta kesellerinde – sag gapyrganyň eteginde, aşgazan asty mäs kesellerinde agyry nokatlary

göbeğiň deňinde çepde bolýandyr. Iýmit siňdiriş synalarynyň kesellerini anyklamakda perkussiýany we auskultasiýany-da ulanýarlar. Kakyşdyryp barlap bagryň araçäklerini kesgitläp bolar. Garyn auskultasiýasynda içege hereketiniň jugurdysyny kesgitlemek bolar.

Gurallar, laborator we gaýry usullar arkaly ençeme alamatlar anyklanylýar. Meselem, rentgenologik barlaglarda aşgazanyň we oniki barmak içegäniň ýara-baş keseliniň mahsus alamatlarynyň biri bolan „diwar oýugy“ duodenal zondirlemek arkaly – öt halta keselleriniň wajyp alamatlaryny ýüze çykarmak bolýar. Gastrobiopsiýa aşgazanyň howply çiş keselini irki ösňş döwürlerinde ýüze çykarmaklyga mümkinçilik döredýär.

Soňky ýyllarda ýumşak gastroskoplar, fibroskoplar giňden ulanylýar. Onuň kömegi bilen aşgazanyň nemli bardasyndan biopsiýa alyp bolýar we suratyny almak hem bolýar. Fibrogastroskoplar gastroskoplaryň öňki modeline garanda maýyşgakdyr, barlamagyň usulyňy has ýeňilleşdirýär we näsag üçin hiç hili howpy ýokdur.

Gyzylödegiň diskineziýasy

Gyzylödegiň funksional näsazlyklary, onuň hereketiniň gowşamagy, atoniýasy ýa-da gysylma diskineziýasy (ezofagospazm) netijesinde ýüze çykýar.

Sebäpleri. Gyzylödegiň atoniýasy onuň nerw dolandyryjysynyň (innermasiýasynyň) bozulmagy netijesinde ýüze çykýar. Ol kelle beýniniň şikeslenmeginde, kelle beýnä gan inende, kelle beýni çişlerinde, periferiki nerw ulagmynyň şikeslenmeginde ýüze çykýar.

Kliniki alamatlary. Gyzylödegiň atoniýasynyň esasy alamaty (disfagiýa) – iýmitiň gyzylödekden geçişiniň bozulmagy. Gury, suwsyz, çeýnelmedik iýmitler gyzylödekde saklanýar, aýratyn hem ýatyp iýilende gyzylödekden kynlyk bilen geçýär. Näsag iýenden soň gägirýär, gaýtarýar. Ezofagospazmda disfagiýa hemişelik bolmaýar. Kä ýagdaýlarda suwuklyk içende disfagiýa ýüze çykyp, ýarma görnüşindäki iýmitleri iýende ýüze çykmaýar. Ezofagospazm gyzylödegiň pulsirleýji diwertikulasynyň, diafragmanyň gyzylödek deşiginde inginiň ýüze çykmagy bilen beterleşmesi mümkin. Diagnoz rentgen barlagynyň esasynda goýulýar.

Bejerilişi. Ezofagospazmyň bejergisi esasy keseli bejermeklige gönükdirilen bolmalydyr. Spazmolitik topary derman serişdeleri ulanylýar. Atropin sulfat – 0,1% - 0,5 deri astyna sanjylýar.

Ezofagit - bu gyzyldödegiň sowuklamagy, iýmit siňdiriş ulgamynyň keselleriniň arasynda köp ýaýran keselleriň biridir. Ezofagitiň ýiti, assa ýiti we dowamly görnüşleri tapawutlandyrylýar.

Sebäpleri. Ýiti ezofagitler – gyzyldödegiň şirejimek örtüginin gyzgyn iýmitler, içgiler, himiki maddalar (ýod, kislotalar, aşgarlar) bilen şikeslenmegi netijesinde ýüze çykýar. Ýiti ýokanç kesellerde hem ýüze çykmagy mümkin. Dowamly ezofagitiň sebäbi – aktiw aşgazan şiresiniň gyzyldödege zyňylmagy netijesinde ýüze çykýar.

Kliniki alamatlary. Ýiti kataral ezofagit iýmitleri ýuwutmagyň kynlaşmagy, ýuwudylandan agyrynyň ýüze çykmagy bilen häsiýetlendirilýär. Gemorragiki ezofagitde ganly gaýtarma ýüze çykmagy mümkin. Gyzyldödegiň absesi we flegmanosy has agyr, intoksikasiýasynyň alamatlary bilen geçýär. Assa ýiti we dowamly ezofagit sarygaýnama, gyzyldödegiň ýolunda köýen ýaly duýgy, agyry we disfagiýa alamatlary bilen häsiýetlendirilýär. Gyzyldödek absesi we flegmanosy gyzyldödegiň diwary deşilip peritonit bilen beterleşmegi mümkin. Gemorragiki we erroziw ezofagiti gan akma bilen beterleşýär. Ýiti we dowamly ezofagit agyr geçenden, gyzyldödegiň diwarynda bertik tagmasy ýüze çykyp, onuň daralmagyna getirýär. Diagnostik rentgen barlagynyň esasynda goýulýar.

Bejerilişi. Ezofagitiň ähli görnüşlerinde näsaglary hassahananyň hirurgiýa bölümüne ýerleşdirmelidir. Näsaglary paraenteral ýoly bilen iýmitlendirmelidir. Gyzyldödegiň flegmanosynda we absesinde antibiotikler ulanylýar, eger netije bermese onda hirurgiýa ýoly bilen bejerilýär. Ýiti we dowamly ezofagitde:

Nitrat wismut – 0,5 gr günde 2-3 gezek içmäge berilýär.

Wikalín - 1 tab günde 2 -4 gezek nahardan soň içmäge berilýär.

Almagel – 1-2 çay çemçeden 30 minut nahardan öň içmäge berilýär.

Gyzyldödegiň howply çiş keseli.

Içki synalaryň howply çiş keselleriniň arasynda, gyzyldödegiň howply çiş keseli 5-6 orny eýeleýär. Orta Aziýada köp gelip 2-3 orny eýeleýär. Gyzyldödegiň howply çiş keseli köplenç 45-65 ýaşly erkek adamlarda köp duş gelýär.

Sebäpleri. Gyzylödegiň howply çiş keselini ýüze çykarmaklyga şert döredýän faktorlar:

1. yzygiderli kanserogen maddalar bilen gartaşmak. Çilim çekmeklik, dowamly radioaktiw şöhleleriň täsiri.
2. Gyzylödegiň şirejimek örtüğine mehaniki, termiki we himiki gyjyndyrmalaryň dowamly täsir etmegi.
3. Reflýuks ezofagit, gyzylödegiň howpsuz daralmak kesellerinde ýüze çykyp biler.

Kliniki alamatlary. Gyzylödegiň howply çiş keseliniň başlangyç döwri (1-2 ýyl) adatça alamatsyz geçýär. Soňra disfagiýa ýüze çykýar. Disfagiýa – ilkinji we köp duş geýän alamatlarynyň biridir. Disfagiýa başlanandan soň, hepdeden ýa-da aýlardan duýdansyz agyry ýüze çykýar. Ol çişin gyzylödegi gurşap alýan dokumalara, nerw sütünlerine ösmegi bilen baglanyşyklydyr. Agyry köplenç döşüň arkasynda we epigastri töwereginde ýerleşip gijelerine ýüze çykýar. Kä ýagdaýlarda stenokardiýa çalymdaş agyry bolýar. Çiş sebäpli gyzylödek has köp daralanda howa gägirmek, gyzylödek gusmagy ýüze çykýar. Iýilen iýmitler gyzylödegiň daralan yeriniň ýokarsynda saklanýar. Beýleki alamatlaryndan: agyz suwarmaklyk, kemişdälik, et önümlerine ýigrenü döremeklik ýaly alamatlar ýüze çykýar. Näsaglary synlap barlanda horlanmaklyk, horlanmaklygyň aňry çägi kaheksiýanyň ýaýyk üsti, boýun limfatik düwünleriniň ulalandygyny ýüze çykarmak bolar. Ganyň laboratoriya barlaglarynda anemiýanyň alamatlary ýüze çykýar, E.Ç.T. çaltlanýar. Täreti gizlin gana barlananda položitel bolýar. Aşgazan şiresiniň barlagynda ahlorgidriýa kesgitlenilýär. Keseliň geçişinde IV döwri tapawutlandyrylýar:

I döwri – gyzylödegiň şirejimek örtüginde uly bolmadyk çiş emele gelýär.

II döwri – gyzylödegiň şirejimek örtüginde ulyrak çiş bolup, myşsa gatlagyndan daşaryk çykmaýar.

III döwri – çiş gyzylödegiň çäginde çykyp, limfatik düwünlere ösýär.

IV döwri – daşda ýerleşen synalara metastaz berýär. Eger-de wagtynda bejergi geçirilmese, keseliň ilkinji alamatlary ýüze çykandan soň 6-12 aýdan ölüm bilen gutarmagy mümkin. Çiş dargandan gyzylödek gan akması ýüze çykýar. Çiş bokurdagy, bronhlary gyssa, onda demgysma ýüze çykýar. Diagnoz rentgen barlagynyň esasynda goýulýar.

Bejerilişi. Howply çiş keseliň I-II döwründe diňe hirurgiýa ýoly bilen bejerilýär. Gyzyldödegiň şikeslenen bölegi kesip aýrylýar. Onuň ýerine inçe ýa-da ýogyn içege bölegi dikilýär.

Ötüşdirilen ýagdaýlarda operasiýa gadagn bolsa onda, rentgenoterapiýa simptomatik bejergi geçirilýär. Simptomatik bejergi gyzyldödegiň şirejimek örtügin mehaniki, tehniki we himiki taýdan gorap saklaýan berhiz belleniýär. Berhiz N1 a belleniýär. Spazmolitik derman serişdeleri: atropin sulfat – 0,1% - 0,5 deri astyna sanjylýar. Platifillin – 0,2 % - 1,0 deri astyna sanjylýar.

Agyry aýyryjy derman serişdeler: analgin 50% - 2,0 myşsa içine sanjylýar.

Narkotik analgetikler: morfin gidrohlorid 1% - 1,0 deri astyna sanjylýar.

Öňüni almak.

Gyzgyn, ýiti, irimçik, dykyz iýmitleri iýmekden saklanmak.

Gastritler

Gastrit (gastritis) – aşgazanyň şirejimek örtüginin zeperlenmesidir.

Ýiti gastrit (gastritis acuta) giňden ýaýran keseldir .Ýiti gastrit öz gezeginde ýönekeý, gemotogen, korroziw, flegmonoz görnüşlere bölünýär.

Sebäpleri. Ýiti gastrit zaýаланan iýmitleri, et kolbosa, balyk, konserwa önümlerini iýenden soň, kyn özleşýän ýagly ýiti çakdan aşa gyzgyn ýa-da sowuk naharlary iýenden soň başlanýar. Ýiti gastrit güýçli alkohol içgilerini içenden soň, dermanlar bilen zäherlenenden soň, kislotalar, aşgarlar bilen zäherlenende ýüze çykýar.

Kliniki alamatlary. Ýiti gastrit adatça zaýаланan naharlary iýenden soň 6-12 sagatdan soň, kliniki alamatlary ýüze çykýar. Näsagyň işdäsi ýityär, agzyndan ýakymсыz tagam duýulýar, ýüregi bulanýar, gaýtarýar, aşgazan töwereginde agyry peýda bolýar. Näsag köp suwuklyk ýitirilenligi sebäpli bitaplyk, teşnelik duýýar, kelle agyry, başaýlanma arz edýär. Bedeniniň gyzgyny 37-38⁰ çenli ýokarlanmagy mümkin. Näsagyň ýüzi aksowult, pulsý çalt, dili sary örtük bilen örtülen.

Gematogen gastrit birnäçe kesellerden soň girppden, ýanyklardan, lihoratkadan, tirsotoksikoz, gepatitden soň ýüze çykýar.

Flegmonoz gastrit aşgazanyň ýara keselinden, howply çiş keselinden soň ýüze çykýar. Keseli streptokoklar, stafilokoklar, pnemokoklar döredýär. Kesel ýiti başlanýar, üşetme, aşgazan töwereginde agyry peýda bolýar. Bedeniň gyzgyny 39-40⁰ çenli

ýokarlanýar. Näsagyň umumy ýagdaýy çalt agyrlaşýar, gaýtarýar, ilki iýmitler bilen, soňra öt gaýtarýar, içi geçýär, teňnelik ýüze çykýar. Obýektiv barlagynda dili gurak, garny ýellenen, pulsý çalt, gowşak duýulýar.

Ýiti korroziw gastridi kislotalar we aşgarlar bilen zäherlenende ýüze çykýar. Agyz boşlugynda gyzyldödegiň ýolunda, aşgazan töwereginde güýçli agyry ýüze çykýar. Näsag iýmitler bilen gan gatyşykly gaýtarýar. Dodaklarynda, agyz boşlugynda, agzynyň daşynda ýanyk alamatlary ýüze çykýar, sesi bogulyp çykýar, agyry ýagdaýlarda şok ýagdaýy, peritonit ýüze çykyp näsag ýogalmagy mümkin.

Gaýragoýulmasyz kömek.

1. Aşgazandan iýmit maddalaryny, zäherleri çykarmak maksady bilen aşgazany ýuwmaly. Spazmolitikler 0,02% platifillin, noşpa 2,0 myşsa içine sançmaly.
2. Aşgarlar, kislotalar bilen zäherlenende aşgazanda güýçli agyry sebäpli narkotiki analgetikler promedol 2% - 1,0, morfin 1% - 1,0 deri astyna sanjylýar. Suwuklyk köp ýitireni sebäpli 5% glýukozanyň 0,5 – 1 litre, fiziologiki ergin, 0,2-1 l çenli wena damaryndan damjalap goýbermeli. Birinji, ikinji günler iýmit iýmekden saklanmaly. Çaý, mineral suw içirmeli, ýürek bulanmada limon sormaly, buz böleklerini ýuwutmaly. 2-3 gün iýmitleri suwuklyk görnüşinde çaý, kofe, gatyk, ýagsyz çorba, ýarmalar, çala bişen ýumurtga berilýär.

Dowamly gastritler.

Örän köp ýaýran keselleriň biri bolyp, iýmit siňdiriş ulgamynyň keselleriniň 35% düzümini tutýar. Dowamly gastritler aşgazan şiresiniň turşulygy kadaly, ýokary turşulykly gastritde we turşulygy pes gastirtde bölünýär.

Sebäpleri. Dowamly gastrit köplenç iýmitleniş düzgünleriniň yzygiderli bozulmagy, iýmitleriň hil taýdan doly dälidiği – belok, demir we witaminleriň ýetmezçiligi, birnäçe dermanlary gözegçiliksiz içilende ýüze çykyp biler. Birnäçe keselerde süýji diabeti, tireotoksikoza, böwrek ýetmezçiliginde hem ýüze çykyp biler.

Kliniki alamatlary. Dowamly gastritler ýuwaş-ýuaşdan ösýän kesel bolup, beterleşen döwri gowulaşan döwri bilen çalşyp durýar. Aşgazan şiresiniň turşulygy kadaly we ýokary turşulykly gastrit köplenç ýaş erkek adamlarda duş gelýär. Näsaglar sarygaýnama, turşulyk gägirmeklige, ýürek bulanma, gägirme, aşgazan töwereginde agyry, basan, ýaly duýga arz edýärler. Köplenç kesel berhiz düzgünleri bozulanda ,

alkogol içgileri içinde beterleşýär. Käbir ýagdaýlarda aşgazandan ganakma hem bolmagy mümkin (gemorragiki gastrit).

Aşgazan şiresiniň turşulygynyň peselmegi bilen geçýän gastrit köplenç uly ýaşly adamlarda duş gelýär. Eger-de aşgazan şiresinde erkin kislotasy ýok bolup, pepsin hem bolmasa onda, ahiliýa gastridi diýilýär. Aşgazanyň nemli bardasynda atrofiki üýtgemeler agdyklyk edýär. Näsaglar köplenç irden agzyndan ýakymсыz tagamyň duýulýandygyna, ýürek bulanma, tüýkiliginiň akýandygyna, howa gägirmeklige, aşgazanyň doludygy, dykyn bar ýaly duýgynyň bardygyna arz edýärler. Täreti durnuksyz, köplenç içgeçme bolýar, näsaglar horlanýar.

Witamin ýetmezçiliginiň alamatlaryny görmek bolar: deri örtügi gurak, dili gyzyly, emzikleri tekiz, dişiniň eti ýumşak ondan gan akmalar ýüze çykmagy mümkin.

Diagnoz aşgazan şiresiniň turşulygyny barlap, rentgen we gastroskopiýa barlagynyň esasynda goýulýar.

Aşgazan şiresiniň turşylygy pes gastrit, animiýa, aşgazanyň polipozy, aşgazanyň howply çiş keseli bilen beterleşmegi mümkin.

Bejerilişi. Aşgazan şiresiniň turşulygy ýokary gastritde ýiti, ýagly iýmitleri, gara çörek, duzly kelem, süýt önümleri, turşy miweleri, köp mukdarda et önümlerini iýmeklik gadagan etmeli, olar aşgazan şiresiniň turşulygyny ýokarlandyrýar. Çilim çekmeklikden, alkogol içgilerini içmeklikden el çekmeli. Süýtli ýarmalar, ak çörek, guradylan çörek, süýt, mesge ýagy, suwda gaýnadylan et, towuk, balyk iýmeklik maslahat berilýär. Mineral suwuny nahardan 1 sag öň içmeklik maslahat berilýär.

Dermanlardan atropin sulfat 0,1 tabletka günde 3 gezek içmeli. Antasidlerden almagel 1 çemçeden 3 gezek içmeli. Buýan kökünden bolan dermanlar ulanylýar. Aşgazan şiresiniň turşylygy pes gastritde duza ýatyrylan balyk, ýagsyz ýiti dal peýnir, gök önümlerden, balykdan, etden bişirilen çorbalar, gök önümlerden bolan şireler içmeklik maslahat berilýär.

Dermanlardan aşgazan şiresi 3 % - 1 nahar çemçesi nahardan öň içmeli, atgulagyň şiresi, plantoglyusid ulanylýar.

Witaminler PP,S, B-b fermentler, pankreatin, festal, panzinorm ulanylýar. Fiziki usullar bilen bejermek ýyladyjy tulum, palçyk bilen bejermek, diatermiýa, elektro we

gidroterapiýa ulanylýar. Duzly – aşgarlar, mineral suwlary, boržomi, essentuki 15-20 minut nahardan öň içmeklik mashalat berilýär.

Aşgazanyň we oniki barmak içegäniň ýara keseli.

Aşgazanyň we oniki barmak içegäniň ýara keseli – bu dowamly gaýtalanyp durýan kesel bolup, 25-40 ýaşly erkek adamlar aýallara seredende köp keselleýärler. Aşgazanyň ýara keseli aşgazanyň kiçi aýlawynda köp duş gelýär. Ol ýerde gan üpjünmiliginiň pes bolmagy bilen düşündirilýär.

Sebäpleri. Aşgazanyň we oniki barmak içegäniň ýara keseli köp sebäpli keselleriň hataryna girýär. Bu keseliň ýüze çykmagyna ýerli we umumy ýagdaýlaryň ýardam berýändigini subut edildi. Ýerli ýagdaýlarda aşgazan şiresiniň turşulygynyň bişirijilik ukybynyň ýokarlanmagy we aşgazanyň nemli bardasynyň turşulyga bolan garşylygynyň peselmegi degişlidir. Nerw psihiki şikeslenmeleriň, otrisatel emosiýalaryň (gorky, gahar, işdäki we öýdäki, newroz ýagdaýlar) merkezi nerw ulgamyna täsiri netijesinde aşgazanyň nerw dolandyryşy bozulýar. Aşgazanyň diwarynyň gan damarlary daralyp, gan üpjünçiligi azalýar. Netijede ýokary turşulyk öz diwaryny bişirip ýara emele getirýär. Umumy ýagdaýlara iýmitleniş düzgünleriniň bozulmagy, çakdan aşa gyzgyn, ýiti naharlary iýmeklik, alkohol içgileri içmeklik, çilim çekmeklik degişlidir.

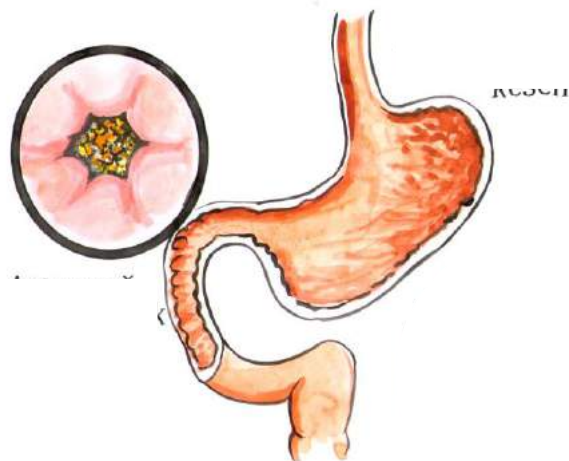
Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara keseliniň döremekligine ýokary turşulykly gastrit, birnäçe dermanlaryň ulanylmagy: aspirin, butadion, gormonlaryň ulanylmagy bilen baglanyşdyryp bolar. Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara keseliniň ýüze çykmagyna gipofizar – böwrek üsti mäs ulgamynyň funksiýasynyň bozulmagyna uly ähmiýet berilýär, gana steroid gormonlary köp gelýär. Netijede aşgazandan nemiň bölünip çykmagy azalyp, aşgazanyň şiresi köp bölünip çykyp turşulygy hem ýokarlanýar. Netijede aşgazanyň ýara keseli ýüze çykmagy mümkin.

Alymlaryň subut etmegine görä aşgazanda we on iki barmak içegede ýaranyň emele gelmegi „helikobakteri pilori“ diýip atlandyrylýan bakteriýalaryň döremegine baglydyr. Ol bakteriýalar aşgazanyň we on iki barmak içegäniň nemli bardasynda köpelip ýaranyň döremegi üçin amatly ýagdaýy döredýär. Onuň köpelmegi aşgazanda – 70%, on iki barmak içegede – 90% ýaranyň ýüze çykmagyna sebäp bolýar. „helikobakteri piloriniň“ ýok bolmaklygy aşgazanda we on iki barmak içegede ýaranyň bitendigini alamatlandyrýar. Häzirki wagtda aşgazanyň diwaryna hüjüm ediji we gorap saklaýjy

ýagdaýlaryň fiziologiki deňagramlylygynyň bozulmagy netijesinde ýaranyň ýüze çykýandygy doly subut edildi. Hüjüm ediji ýagdaýlarda duz kislotasy, pepsin, aşgazana zyňylan öt. Aşgazany goraan faktorlara aşgazanyň nemli, ýerli kadaly gan aýlanyşyk, birnäçe gormonlar: sekretin, enterogastrin aşgarly tüýkülik, aşgazan asty maziň şiresi degişlidir. Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara keseliniň döremekligine nesil yzarlamklygyň hem ähmiýeti bardyr. Ol eneden, atadan çagalaryna göni geçmeýär, ýöne maşgala agzalary şol kesele meýilli bolýar, sebäbi olar bir şertde ýaşaýarlar.

Kliniki alamatlary.

Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara keseli käbir ýagdaýlarda alamatsyz geçip, birden gan akma, ganly gaýtarma ýa-da aşgazanyň deşilmegi görnüşinde ýüze çykýar. Köplenç ýara keseliniň esasy alamaty agyrydyr, ol gysan, basan, kesen ýaly häsiýetde bolup,

Aşgazanyň ýara keseli

nahar iýenden 30 minut – 1,5 sagat soň ýüze çyksa, ol aşgazanyň ýara keseline (irki agyrylar), 2-4 sagatdan soň ýüze çyksa, ol on iki barmak içegäniň ýara keseline häsiýetlidir (giçki agyrylar). Giçki agyrylar aç galandan soň ýüze çyksa ol on iki barmak içegäniň ýara keseline häsiýetlidir. Duzly, turşy, irimçik naharlary iýenden soň agyry güýçlenýär, tersine suwly ýarma görnüşindäki naharlar iýilse agramaýar ýa-da agyry gowşak bolýar.

Agyry köplenç dispeptiki alamatlar: ýürek bulanmak, gaýtarma, sarygaýnama bilen bile ýüze çykýar.

Sarygaýnama. Gyzylödegiň ýolunda köýen ýaly duýgy bolup, ol aşgazanyň turşulygynyň gyzylödegiň aşak bölegine zyňylmagy bilen düşündirilýär. Ol nahar iýenden soň köplenç gara çörek, turşy iýmitleri iýenden soň ýüze çykýar.

Gaýtarma. Aşgazanyň ýara keseliniň esasy alamatydyr. Ol aşgazan şiresiniň köp bölünip çykmagy we aşgazanyň piroluk bölümüniň daralmagy ýa-da gysylmagy bilen

baglanyşyklydyr. Gaýtarandan soň agyry azalýar. Gaýtargy maddasy gan tançly ýa-da goýy kofe reňkinde bolmagy mümkin.

Gägirme. Her ikinji näsagda duş gelýär, turşulyk, howa iýmitler bilen gägirme bolýar. Ol köplenç sarygaýnama bilen utgaşýar. Näsagyň işdäsi bozulmaýar. Käbir ýagdaýlarda ýokarlanýar, ýöne näsaglar köp iýmekden saklanýarlar, sebäbi iýse agyry güýçlenýär. Aşgazanyň şiresiniň turşulygy ýokarlanýar, esasan hem ýara on iki barmak içegäniň diwarynda ýerleşen bolsa, ol 70-100 mmol çenli baryp ýetýär. Ýaradan gizlin gan akmalar hem köp duş gelýär. Kä halatlarda täreti gara ýag ýaly bolýar. Her 2-4 günden näsagyň täretini gizlin gana toplanmagyň ähmiýeti ulydyr. Täretde gizlin ganyň tapylmagy ýara keseliniň beterleşendiginiň alamatydyr.

Obýektiw barlaglarynda barmaklary gögüş, eleiniň aýasy çygly, diliniň üsti ak örtük bilen örtülen, basyp barlanda epigastri töwereginde, göbekden ýokarda agyry we myşsalaryň dartgynlygy kesgitlenilýär.

Diagnoz: 85-90% ýagdaýlarda rentgen barlaglarynyň esasynda goýulýar. Onda nişanyň alamaty kesgitlenilýär. Aşgazan kontrast jisim bilen doldurylandan soň, ýara bar ýeri güberçek bolup, aşgazanyň çäginde çykýar. Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara keseli dowamly kesel bolup, bahar güýz aýlary güýjeýär.

Beterleşmesi.

I. Ýaradan gan akma – ol 10-15% näsaglarda duş gelýär. köplenç ýaranyň güýjän döwrüne gabat gelýär. Ýaradan gan akma, ýaranyň düýbünüň damarlarynyň bitewiliginiň bozulmagy netijesinde ýüze çykýar. Gan akma sebäpli anemiäanyň alamatlary ýüze çykýar: baş aýlanma, ýürek bulanma, tahikardiýa, deri örtükleri aksowult, arterial gan basyşy peselýär, kollaps ýüze çykmagy mümkin. Gaýtargy massasy goýy, kofe reňkinde bolýar. Gemoglobiniň mukdary, eritrositleriň sany azalýar.

II. Aşgazanyň we oniki barmak içegäniň diwarynyň deşilmegi. Ol köplenç erkek adamlarda 5-15% duş gelip, keseliň beterleşen döwrüne gabat gelýär. Kä ýagdaýlarda keseliň ilkinji alamatlary ýüze çykýar. Alamatlary:

1. Aşgazan töwereginde birden güýçli pyçaksokulan ýaly agyry ýüze çykýar. Garyn diwarynyň myşsalary tagta ýaly gataýar, peritonidiň alamatlary ýüze çykýar. Ýuwaş-ýuwaşdan içi ýellenýär. Täret saklanýar, ýel çykmaýar, dili gurak bolýar.

2. basyp barlanda garyn meýdanynda agyry kesgitlenilýär. Lukman basyp soňra elini goýberende agyry güýçlenýär. Garyn boşlugy ýelden dolany sebäpli, perkussiýada bagryň kütäk sesi hem ýok bolýar.

III. Penetrasiýa – ýara aşgazan asty mäze ýa-da bagyr tarapa deşilip, şol synalar deşigi ýapýar, çäklenen peritonit ýüze çykýar.

IV. Aşgazanyň priwratnik bölüminiň gysylmagy. Ol on iki barmak içegäniň ýara keselinde ýüze çykýar. Aşgazandan on iki barmak içegä iýmitiň geçmegi kynlaşýar. Aşgazanda iýmit köp saklanyp, näsag gusýar, aşgazanyň göwrümi giňelýär, näsagyň ýagdaýy agyrlaşýar, horlanýar, ysgyndan gaçýar.

V.Ýaranyň howply çiş keseline geçmegi 5% näsaglarda duş gelýär.

Alamatlary:

1. Agyrynyň häsiýeti üýtgeýär, hemişelik agyry ýüze çykýar.
2. Aşgazanyň şiresiniň turşulygy peselýär.
3. Täretde gizlin ganyň bolmagy.
4. Gipohrom anemiýanyň ýüze çykmagy.
5. Näsagyň işdäsiň peselmegi, gün-günden horlanmaklyk.

Bejერიлиши. Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara keselini toplumlaýyn bejermelidir. 2-3 hepdeňiň dowamynda düşek düzgünini berjaý etmelidir. Berhiz N1 a, 1b, N1 bellenilýär. Her berhiz 10-12 günň dowamynda geçirilýär. Berhiziň maksady ýarany mehaniki, himiki, termiki şikeslenmelerden goramakdyr.

1a – berhiz ýaranyň ýiti döwründe bellenilýär. Iämitler suýuk we sürtülen, gyrgyçdan geçirilen görnüşde bolup, günde 5-6 gezek naharlanmalydyr. Berhiz süýt önümlerinden, gaýmak, mesge ýagy, çala bişen ýumurtga, miweleriň şiresinden durýar. Ähli iäçitler duzsyz taýýarlanylýar,gyzgyn iýmitler 45-50⁰, sowuk iýmitler 15-20⁰ bolmalydyr. Duzly peýnir, balyk, güýçli kofe, çay, sirke sarymsak, sogan, burç iýmek gadagn edilýär.

1b berhiz – näsagyň ýagdaýy gowulaşan soň ýaranyň güýjän döwri geçen soň bellenilýär. Süýtli ýarmalar, bugda bişen maýdalan et, balyk önümleri berilýär.

N1 berhiz – 5-6 hepdeden soň bellenilýär. Ak çörek, gyrgyçdan geçen gök önümlerden geçen bişirilen çorbalar, ýagsyz et, balyk, ýarmalar, unaş, gaýmak, süýji miweler iýmeklik rugsat edilýär.Bu berhizi 5-6 aýlap berjaý etmeli.

Dermanlardan: Agryny aýyrmak üçin spazmolitikler ulanylýar. Atropin sulfat 0,1% 6-8 damja içmäge bermeli ýa-da 0,1% -0,5 deri astyna sançmaly. Atropin aşgazanyň şiresiniň bölünip çykmagyny azaltýar. Platifillin 0,2%-1,0 deri astyna sançmaly. Papawerin 2% - 2,0 ýa-da noşpa 2,0 myşsa içine sançmaly.

Aşgazan şiresiniň turşulygyny peseldiji dermanlar. Antasidler.

1. Almagel 1-2 çay çemçesi bilen nahardan ýarym sagat ön 3-4 gezek içmeli.
2. Wikalin 0,5 – 1,0 30-45 minut nahardan soň 3-4 gezek içmeli.
3. Hidrokarbonat natiý 0,5 günde 3 gezek içmeli.

Rahatlandyryjy dermanlardan: natriý brom, waleriana, diazepam 0,005 1 tab. 2 gezek berilýär.

Ýarany çalt bitiriji dermanlar:

1. Gastrofarm – ýarany çalt bitirýär, aşgazan içege funksiýasyny kadalaşdyrýar, 1-2 tab. Nahardan 30 minut ön günde 3 gezek içmeli.
2. Oblepihow ýagy 1-2 çay çemçesi bilen 2-3 gezek içmeli.
3. Solkoseril 40 mg günde 3 gezek içmeli ýa-da 2 ml wena damaryndan goýbermeli.
4. Omez 20 mg günde 3 gezek içmeli.
5. Witaminler B₁ – B₆ – 1, 0 myşsa içine sançmaly.
6. Retabolil 1,0 myşsa içine sançmaly. Hepdede 1 gezek.
7. Simetidin – ýarany çalt bitirýär, gan akmany hem saklaýar. 200mg günde 3 gezek bermeli. 400 mg gije bermeli.
8. Kwamatel 5 mg natriý hloridiniň ergininde wena damardan goýbermeli.
9. Denol 240 mg günde 2 gezek içmeli, 2-3 hepdäniň dowamynda.
10. Metron 100,0 wena damardan damjalap goýbermeli.
11. Antibiotiklerden: ampisilin 0,5 her 6 sagatdan myşsa içine sançmaly.
12. Klaritromisin 250 mg günde 4 gezek içmäge bermeli.

Fizioterapiýa melhemleri giňden ulanylýar. Diatermiýa, U.W.Ç., palçyk bilen bejermek, parafin, ozokerit ýapgyllary ulanylýar.

Mineral suwlar bilen bejermek.

1. Boržomy 1 stakandan nahardan ön 3 gezek içmeli.

2. Arçman mineral suwy aşgazanyň turşulygy ýokary bolsa 1,5-2 sagat nahardan öň, eger-de turşulygy pes bolsa 5-10 minut, eger-de kadada bolsa 45-60 minut öň içmek maslahat berilýär.
3. Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň köneleşen ýara keselinde arçman kurortynda bejermek bolar. Russiýa kurortlarynda Železnowodsk, Boržomi, Essentuki, Pýatigorsk bejermek bolar.

Keseliň önüni almak.

1. Çilim mekmekden, alkohol içgilerden saklanmak iň wajyp önüni almak çäreleriniň biridir.
2. Durmuş zähmet çekmek, ýymitlenişiň gigiyeniki kadalaryny berjaý etmek.
3. Näsaglar saglyk öýlerinde, dispanser gözegçiliginde bolmalydyrlar.
4. Keseliň beterleşäýjek wagtyndan 1 aý öň (bahar, güýz aýlary) önüni alyş bejergisini geçirmelidir. Ol 3-5 ýyla çenli dowam etmelidir.

Aşgazan içege gan akmasynda gaýragoýulmasyz kömek:

1. Aşgazan, içege ýiti gan akmasynda haýal etmän hassahananyň hirurgiýa bölümüne ýerleşdirmelidir.
2. Berk düşek düzgünini berjaý etmeli, 1-2 gün nahar iýmekden saklanmaly.
3. Aşgazan meýdanyna buzly gap goýmaly, ýah bölejiklerini ýuwutdyrmaly.
4. Gan saklaýy dermanlardan: wikasol 1% -1,0 myssa içine sançmaly.
5. Kalsiý hloridi 10% - 10,0 wena damardan goýbermeli.
6. Etamzilat 12,5% - 2 ml çyşsa içine sançmaly.
7. Wena gan damaryndan: poliglýukin, reopoliglýukin, želatinol, plazma, gan, eritrositar massasyny goýbermek bolar.
8. 1-2 günden soň sowuk naharlar, suwuklyk görnüşinde süýt, gaýmak, kisel, çala bişen ýumurtga, mesge ýagy iýmeklik maslahat berilýär.

Aşgazanyň howply çiş keseli (rak)

Aşgazanyň howply çiş keseli iň köp duş gelyän keselleriň biri bolup, ähli howply çiş keselleriň 40%-ni tutýar.

Sebäpleri. Aşgazanyň howply çiş keseliniň sebäpleri, beýleki rak keselleri ýaly doly anyklanylmadyk. Bir näçe faktorlaryň keseliň ýüze çykmagyna şert döredýändigini

kesgitlenildi. Erkek damlarda aşgazanyň howply çiş ekseli aýallara garanda 10-15% köp duş gelýär. erkek adamlaryň arasynda çilim çekmeklik, güýçli spirtli içgileri köp içmeklik köp ýaýrandygy bilen düşündirilýär. Kesel uly ýaşly adamlarda (50 ýaşdan ýokary) köp duş gelýär. Belli bir derejede nesil yzarlamagyň hem ähmiýeti bardyr. Keseliň ýüze çykmagyna onkogen wiruslaryň ähmiýetiniň barlygy güman edilýär. Aşgazanyň howply çiş keseli aşgazanyň şiresiniň turşulygynyň peselmegi ýa-da turşulyksyz dowamly gastritden aşgazanyň ýara keselinden, witamin B₁₂ äetmezçilikli anemiýadan soň köp duş gelýär. Aşgazan polipi 50% ýagdaýlarda rak keseline geçýär.

Aşgazanyň howply çiş keseli 4 döwre bölünýär:

I döwri – çiş 2 sm çenli ululykda aşgazanyň nemli bardasyndan daşaryk çykmaýar.

II döwri - çiş 4-5 sm ululykda, aşgazanyň myşsa gatlagyna çenli ösýär.

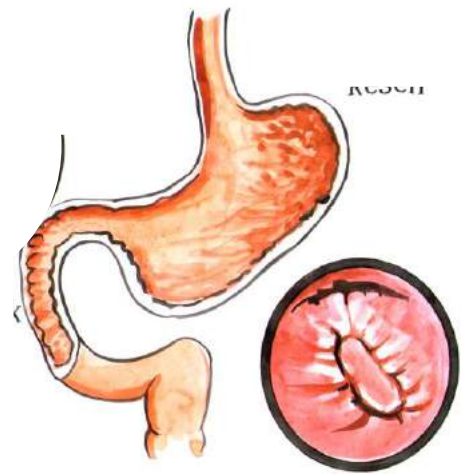
III döwri – aşgazanyň seroz gatlagyna ösüp goňşy synalara bagra, aşgazan asty mäge, beýleki synalara metastaz berýär.

IV döwri – çiş uly her hili ölçeglerde bolup, daşda ýerleşen synalarda metastaz berýär.

Kliniki alamatlary. Kliniki

alamatlary 3 döwre bölünýär.

1. Başlangyç döwri
2. Kliniki alamatlarynyň aýdyň ýüze çykýan döwri.
3. Terminal döwri.

ς,

işdäsiniň peselmegi, ýiti naharalara ýigrenç dö Aşgazanyň howply çiş keseli (rak) ñ duýulmagy, çalt-çalt gägirmek, kä wagt porsy ysly gägirmek, aşgazan töwereginde agyrlyk duýmak, esassyz ýaly horlanmaklyk ýaly alamatlaryň ýüze çykýandygyny näsaglar belleýärler. Şu alamatlaryň esasynda rak keseliniň bardygyny güman edip, maksada gönükdirilen barlaglary geçirmek bolar.

Keseliň kliniki alamatlarynyň aýdyň ýüze çykýan döwründe näsaglaryň arzlary:

1. Aşgazan töwereginde hemişelik iýmit iýmek bilen baglanyşyksyz sorkuldyly agrynyň ýüze çykmagy.

2. Işdäsizlik (anoreksiýa)
3. Gün saýyn horlanmaklyk.
4. rak aşgazanyň kordial böleginde ýerleşse ýuwdunmagyň kynlaşmagy (disfagiýa)
5. Ýürek bulanma, gaýtarma, ganly gaýtarma, aşgazan çalt nahardan dolan ýaly duýgy duýulýar.
6. Aşgazandan dowamly gan akma, onuň anemiýa getirmegi.
7. Sebäpsiz dowamly gyzgynynyň ýokarlanmagy.

Synlap barlanda reňki ak sowult, anemiýanyň netijesinde basyp barlanda kä wagtlar tegelek çişň bardygyny kesgitlemek mümkin.

Terminal döwründe. Aşgazan töwereginde ysgyndan düşüriji agyrynyň ýüze çykmagy, sag gapyrganyň aşagynda agyry (rak bagra ösende) işdäniň doly ýitmegi, iýmitlere ýigrenç döremeklik, köplenç ýagly, etli iýmitlere, nahardan soň gaýtarmagy, ysgynsyzlyk, horlanmaklyk (koheksiýa), gyzgynyň ýokarlanmagy, kä ýagdaýlarda assit näsaglary ynjalyksyzlandyrýar.

Laboratoriýa barlaglarynda leýkositoz, E.Ç.T. çaltlanýar, anemiýanyň alamatlary, täretde gizlin gan kesgitlenilýär. Aşgazan şiresinde süýt kislotasy tapylýar. Näsagyň ömrüniň dowamlylygy bejergi geçirilmese 9-14 aý çäklenilýär.

Bejergilişi. Keseliň 1-2 döwründe hirurgiýa ýoly bilen bejermek. Konserwatiw bejergi 3 taraplaýyn geçirilýär.

1. Himioterapiýa;
2. Şöhle bilen bejermek;
3. Alamlara garşy bejermek.

Himio ýoly bilen häzirki wagtda ftorurasil ulanylýar, ol rak öýjükleriniň köpelmegini saklaýar. Ftorurasil bir günde 0,5-1,0 5% - 500,0 glýukoza ergini bilen wena damardan goýberilýär. Bir kurs bejergisi 3-5 gr alamlara garşy bejerginiň maksady agyryny aýyrmak, näsagyň ýagdaýyny ýeňilleşdirmekdir. Agyryny aýyryjy serişdeler analgin, nosogin, baralgin ulanylýar. Olar kömek etmedik ýagdaýynda narkotiki analgetikler ulanylýar.

Keseliň önüni almak.

1. İnmitleniş düzgünlerini berjaý etmek barada wagyz – nesihat işlerini geçirmek.
2. Çilim çekmeklige, alkoholizme garşy göreşmek.

3. Rakýň öň ýanyndaky keselleri dispanser gözegçiligine almak, olary öz wagtynda bejermek.

V. BAP.

Bagyr we öt ýollarynyň keselleri

Gysgaça anatomo – fiziologik maglumatlar. Bagyr – bedeniň baş laboratorýasy hasaplanylýar. Onuň agramy 1,5-2 kg deňdir. Bu wajyp syna sagky gapyrganyň eteginde, garyn boşlugynda ýerleşýär. Onuň ýokarky we yzky taraplary diafragma, içegä, sagky böwrege, öňki garyn diwaryna galtaşyp durýar. Bagryň esasy 2: sagky uly we çepki kiçi bölümleri bardyr. Bu bölümleriň aralygynda oýtajyk bolup, onda öt toplanýan syna – öt haltasy ýerleşýär. Öt haltanyň bedenjik bölümi on iki barmak içege bilen degişip durýar. Öt haltanyň boýy 10 sm golaý bolup, ini 2-4 sm deňdir, armyt görnüşinde bolup, kadada 50 ml öt saklanylýar. Bagyr öýjükleri biri-birine degip durup, olar toplanyp bagyr

bölümjiklerini emele getirýärler. Bagyr bölümjikleriniň we bölümleriniň aralyklaryna birleşdiriji dokuma makroflaglar ulagmynyň öýjükleri (retikuloendoteliol ulgamy) ýerleşýär. Bagyr öýjüklerinde (gepatositlerde) iýmit siňdiriji wajyp suwuklyk – öt bölünip çykýar. Soňra öt bagyr öýjükleriniň aralyklarynda ýerleşýän öt kapilýarlaryna düşýär. Ol biri-biri bilen birleşip bölümjikler aralyk öt ýollaryny emele getirýär. Olar bagyrdan çykyp umumy bagyr akalgasyna goşulýarlar. Bagyrdan çykan dessine umumy bagyr akalgasyndan öt halta akalgasy aýrylýarda, bagyrdan akyp gelýän ödüň toplanýar neri bolan öt haltasyna düşýär. Bagryň daşyndaky akalga, bagyr we öt halta akalgajyklarynyň birikmelerinden emele gelýär, muňa umumy öt akalgasy diýilýär. Bu ödüň guýulýan ýeri bolan on iki barmak içegäniň uly emzijekine açylýar.

Bagryň gan üpjünçiligi derweze wenasy bilen birlikde bagra girýän bagyr arteriýasy arkaly amala aşyrylýar.

Bagryň makroflaglar ulgamynda kupferiň öýjükleri bardyr, bu öýjükleriň esasy funksiýasy - bilirubini bölüp çykarmakdyr. Ol ölen eritrositleriň içindäki öt pigmentinden gemoglobinden emele gelýär. bir gije-gündiziň dowamynda içegä 1 l çenli öt düşýär. Bilirubinden içegelerde sterkobilin emele gelýär, ol täredi reňklemäge sarp edilýär.

Bagyr innewasiýasy wegetatiw newr ulgamynyň simpatik we parasimpatik bölümleri tarapyndan amala aşyrylýar. Öt halta damarynyň myşsa süýmjikleri azaşygy nerwiň täsiri astynda ýygrylýar we simpatik nerwiň täsirinden bolsa ýazylyrlar.

Bagyr we öt ýollarynyň kesellerini anyklamagyň usullary.

Bagyr we öt halta kesellerinde näsaglar köplenç sag gapyrganyň eteginde agyra, işdäsiň peselmegine, agzynda ajy tagamyňa duýulmagyna, ýürek bulanma, gaýtarma, içiniň ýellenmegine, deri örtükleriniň saralmagyna, garnynyň ulalmagyna, bedeniniň gyzgynynyň ýokarlanmagyna raz edýärler.

1. **Agyry** – köplenç sag gapyrganyň eteginde ýa-da böwür meýdanynda peýda bolup, sag egne, pilçä ýaýraýar. Agyry kütek häsiýetde bolup, uzak wagtlap dowam edýär. Kā ýagdaýlarda tutgaýly agyry ýüze çykýar.
2. **Tutgaýly agyry** – (öt ýa-da bagyr kolikasy) birden başlanyp has güýçlenýär, agyry sag ele, egne, pilçä, бүтін garyn meýdanlaryna ýaýraýar. Agyry birnäçe sagatdan, birnäçe günlere çenli dowam edip biler. Tutgaýly agyry köplenç öt-daş keselinde,

siltenip ýörelende, ýagly naharlary iýenden soň ýüze çykýar. Tutgaýly agyry köplenç daşlar, ýerinden süýşüp, öt ýollarynyň, öt haltanyň nemli bardasyny gyjyndyrmagy netijesinde ýüze çykýar. Bagyr meýdanyna gyzdryjy tulum goýlanda, spazmolitikler (atropin, platifillin)agyryny aýyrýar. Bagyr kolikasy lihoradka bilen hem utgaşmagy mümkin. Gysga wagtlap näsagyň gözüniň agy saralmagy hem mümkin, eger-de umumy öt akalgasy daş bilen dykylsa, onda mehaniki sarylama öüze çykýar.Öt ýollarynyň diskineziýasynda hem agyry bolýar, onda sowuklama alamatlary, leýkositoz, E.Ç.T. ýokarlanýar.

3. **Dispeptiki arzlary** - kemoşdälik, agzyndan ajy tagamyň duýulmagy, gägirmek, ýürek bulanma, gaýtarma, içiniň ýellenmegine, içiniň gatamagy ýa-da içiniň geçmegi. Bu alamatlar diňe bir bagyr we öt halta kesellerinde bolman, eýsem, iýmit özleşdiriş ulgamynyň kesellerinde hem bolýar. Bu alamatlaryň sebäpleri öt akymynyň bozulmagy netijesinde içegelerde ýaglaryň özleşmezligi bilen baglanyşyklydyr.

Lihoradka – öt haltanyň, öt ýollarynyň ýiti sowuklama kesellerinde, absesinde, gepatitde, bagryň howply çiş keselinde, bagyr serrozlarynyň aktiw döwründe ýüze çykýar.

Endamyň gijemegi – bagyr we öt halta kesellerinde duş gelýär. Gijelewük ganyň düzüminde öt kislotalarynyň toplanmagy bilen baglanyşyklydyr. Ol deri örtüklerinde ýerleşýän duýujy nerw ulagmyny gyjyndyrýar. Gijelewük adaty güýçli häsiýetde bolup, köplenç gijelerine ýüze çykyp, näsaglary biynjalyk edýär.

Deri örtükleriniň we nemli bardalaryň saralmagy (sarylama – ikteris) – ganyň düzüminde we dokamalarda öt pigmentleriniň toplanmagy sebäpli ýüze çykýar. Sarylama kä ýagdaýlarda näsagyň özüne bildirgisiz ýuwaş-ýuwaşdan başlanýar, ilki görejiň agy, soňra deri örtükleri saralýar, beýleki ýagdaýlarda sarylama birden başlanýar (öt-daş keselinde, umumy öt akalgada daş bilen dykylanda) dowamly gepatitde, bagyr serrozynda, sarylama uzak watlap dowam edýär.

Garnyň ulalmagy – garyn boşlugyna suwuklygyň toplanmagy netijesinde ýüze çykýar. Ol içegelerden derweze wenasy arkaly ganyň akmagynyň kynlaşmagy netijesinde ýüze çykýar.

Näsaglardan anamnez - soralanda geçmişda saralama bolandygyny ýa-da ýokdugyny, Botkiniň keselini, ýiti holesztit, holangit kesellerini geçirendigini anyklamak, dowamly gepatit, bagyr serrozlaryny, dowamly holesztit, holangit, öt-daş keselini anyklamak üçin wajypdyr.

Durmuş anamnezi – soralanda bagyr we öt halta kesellerine sebäp bolýan ýagdaýlary ýüze çykarmak wajypdyr. Ýagly et önümlerini iýmek, birnäçe bagra zyýanly täsir edýän dermanlary uzak wagtlap ulanmak maslahat berilmeýär. Birnäçe ýokanç keselleri Botkiniň keseli, lýambilioz, merezel, garyn – içege kesellerini, süýji diabetini geçirendigini anyklamagyň ähmiýeti ulydyr.

Synlap barmak. Ilki bilen näsagyň umumy ýagdaýyny anyklamaly. Bagyr we öt ýollarynyň dowamly kesellerinde uzak wagtlap näsaglaryň umumy ýagdaýy kanagatlanarly bolýar. Ýöne bagryň aýdyň ýüze çykýan funksional ýetmezçiliginde (bagyr serrozlary, rak, mehaniki sarylama) has aýdyň ýüze çykýan intoksikasiýa sebäpli näsaglaryň umumy ýagdaýy agyr bolýar. Deri örtüklerini synlanda sarylmanyň diagnoz goýmaklyga ähmiýeti ulydyr. Ilki bilen näsagyň gözünüň agy saralýar, soňra diliniň aşagy, aliniň aýasy, soňunda бүтін deri örtükleri saralýar. Deri örtükleriniň mämişi – sary reňkde bolmagy bilirubiniň toplanmagy, limon – sary reňkde – gemolitiki sarylama, ýaşyl – sary reňkde bolsa mehaniki sarylama bolýar. Bagryň dowamly kesellerinde damar ýyldyzjyklarynyň ýüze çykmagy wajyp alamatlarynyň biridir. Olar deriniň ýüzünden azyrak çykyp duran 0,5-1 sm ululykda bolýarlar. Damar ýyldyzjyklary näsagyň boýnunda, ýüzünde, egninde, ellerinde, arkasynda peýda bolýarlar. Näsaglaryň iki eliniň aýasy we ökjesi gyzyly bolýar, basanda aksowult reňke geçýär, goýberende ýöne gyzarýar. Dili tekiz malina reňkin bolýar. Bu alamatlar ganda estrogenleriň köpelmegi bilen baglanyşykly bolup, damarlaryň giňelmegine täsir edýär.

Bagryň serrozlarynda näsagyň garmy ulalýar, garyn boşžugyna suw toplanýar (assit), garmyň diwarlarynyň wena gan damarlary giňelýär, bagry, dalagy ulalýar.

Bagryň funksional barlaglary. Bagyr pigment funksiýalaryny barlamak üçin garmyň düzüminde bilirubini kesgitlemeli. Ol kadada 8,55 – 20,52 mkmol/l bolmaly.

Bagyr kesellerinde garmyň plazmasynda beloz düzümi albumin – glabulin koeffisiýentleri azalýar, aýratyn hem albuminler azalýar. Olary anyklamak üçin sulema,

timol, formol synaglary geçirilýär. Bu synaglar wirusly gepatitde, bagryň diffuzlaýyn şikeslenmelerinde položitel bolýar.

Öt ýollarynyň, öt haltanyň kesellerini anyklamak üçin, duodenal zondirmelemegiň ähmiýeti ulydyr. Alynan suwuklykda (ötde) leýkositler, epitelial öýjükleri bolup, öt bulançak bolsa bu keseliň alamatlarydyr. Kä ýagdaýlarda öt haltada lýambililer tapylýar. Eger-de leýkositler, epitelial öýjükleri „A“ böleginde bolsa, onsa sowuklama on iki barmak içegede, eger „B“ böleginde bolsa öt haltada, „S“ böleginde bolsa öt ýollarynda sowuklamagyň bardygyny aňladýar. Öt atipik öýjükleriniň, holesterin kristallarynyň tapylmagynyň hem ähmiäti ulydyr. Öt ýollarynyň, öt haltanyň kesellerini anyklamak üçin holesistografiýa U.Z.I. barlaglary geçirilýär.

Holesistitler

Holesistit öt haltanyň sowuklamagy. Köp ýaşýan keselleriň biri bolup, aýallarda köp duş gelýär.

Sebäpleri. Holesistidi ýüze çykarmakda dürli bakteriýalaryň ähmiäti ulydyr. Kä ýagdaýlarda lýambililer döredýär. Häzirki wagtda wiruslaryň döredýändigini hem anyklanyldy. Infeksiýalar öt halta şu ýollar bilen aralaşýarlar:

1. Enterogen – içegelerden
2. Gemotogen – aýratyn infeksiýa ojaklatyndan
3. Limfogen ýoly bilen.

Öt halta mikroblar aralaşan bilen kesel ýüze çykmaýar. Keseliň ýüze çykmagyna wajyp şertleriň biri öt haltada öt durnuklylygydyr. Öt haltada daşyň bolmagy, öt akdyryjy kanalyň eplenmegi, göwerelilik, az hereketlilik, seýrek iýmitlenmek, içiň gatmagy öt haltada öt durnuklylygyna getirýär. Holesistidiň ýüze çykmagyna aşgazan asty maziň şiresiniň (tripsin) öt ýollaryna zyňylmagy hem ýardam berip biler. Mikroblardan köplenç içege taýajyklary interekoklar, streptokoklar, stafilokoklar aralaşyp biler.

Ýiti holesistit – kataral, iriňli, flegmenoz, gangrenoz görnüşlere bölünýär.

Ýiti holesistit birden sag gapyrganyň eteginde we böwür meýdanlarynda agyrynyň ýüze çykmagy bilen başlanýar. Agyry sag egne, pilçä berýär. Birnäçe sagadyň dowamynda agyry has güýçlenýär, hereket edende, çuň dem alanda hem agyry güýçlenýär. Bedeniniň gyzgyny ýokarlanýar, üşetme ýüze çykýar. Ýokary gyzdurma

iriňli ýa-da flegmonoz holesistit diýip güman etmek bolar. Näsagyň dili gurak, kesmek bilen örtülen, tutgaý ýürek bulanma, gaýtarma, içi ýellenmek, tärediň saklanmagy bilen utgaşýar. Basyp barlanda sag gapyrganyň eteginde agyry duýulýar, garyn diwarynyň myşsalarynyň dartgynlygy kesgitlenilýär. Adatça sarygetirme bolmaýar, köp bolmadyk sarylama bolmagy hem mümkin. Ganyň laboratorýa barlaglarynda neýtrofil, leýkositoz ($15-20 \times 10^9$ l), E.Ç.T. ýokarlanýar. Diagnoz ehografiýa we kompýuter tomografiýa barlaglarynyň esasynda goýmak bolar.

Beterleşmesi. Kesel amatly geçen ýagdaýynda 2-4 günden lihoradka ýokary derejelere ýetip, ýene birnäçe gün dowam edip, soňra näsag çalt sagalýar. Amatsyz geçen ýagdaýlarda öt halta deşilip öt peritonidi ýüze çykýar, infeksiýalar içki synalara düşýär, holongit, bagryň absesiniň ýüze çykmagyna getirmegi mümkin.

Bejerilişi. Näsagy haýal etmän hassahananyň hirurgiýa bölümüne ýerleşdirmeli. Öt haltanyň perforasiýasynda, flegmonoz we gangrenoz holesistitde gaýragoýulmasyz operasiýa etmelidir. Kataral holesistitde antibiotikler: ampisillin, penisillin, monomisin ulanylýar, her 4-6 sagatda 500 000 birlikde myşsa içine sançmaly, lewomisitin 0,5-0,75 gr günde 4-6 gezek bermeli.

Spazmolitikler: atropin 0,1% - 0,5, noşpa 2,0 deri astyna sançmaly. Berhiz düzgünlerini berjaý etmeli. Gyzgyn çaý, gant bilen mineral suwlar ýyly görnüşinde bermek bolar. Ilki başda iýmit iýmekden saklanmaly, soňra 5 a berhiz belleniýär.

Dowamly holesistit ýiti holesistitden soň ýüze ykmagy mümkin, köplenç özbaşdak ýuwaş-ýuwaşdan öt-daş keseli bilen utgaşyp ýüze çykýar. Köplenç dowamly holesistit aşgazan şiresiniň turşulygynyň pes bolmagy bilen geçýän gastritde, dowamly pankreatitde, semizlikde ýüze çykýar.

Kliniki alamatlary. Dowamly holesistitli näsaglar sag gapyrganyň eteginde kütäk ýa-da symyljak agyrynyň ýüze çykmagyna arz edýärler. Agyry ýagly, gowurulan, ýiti naharlary iýenden 1-3 sagatdan soň güýçlenýär. Agyry sag egne, pilçä, boýna ýaýraýar. Wagtal-wagtal güýçli öt klikasyna häsiýetli agyry ýüze çykýar. Dispeptiki alamatlar: näsagyň agzynyň ajy bolmagy, gägirmeklik, ýürek bulanma, içiniň gatmagy ýa-da içiniň geçmegi ýüze çykýar. Nerwasteniýanyň alamatlary: ynjylyk, ukysyzlyk hem ýüze çykmagy mümkin. Sarylama seýrek duş gelýär. Basyp barlanda sag gapyrganyň eteginde, öt haltanyň duşunda agyry kesgitlenilýär. Mýugäniň, Ortneriň alamatlary

položitel bolýar. Ganyň laboratoríýa barlaglarynda neýtrofil, E.Ç.T. ýokarlanýar. Keseliň beterleşen döwründe bedeniň gyzgyny ýokarlanýar. Diagnostika goýmakda duodenal zondirlemegiň ähmiýeti bardyr. Duodenal zondirlemegiň „B“ bölümünde leýkositler, nem, epitelial öýjükleri köp bolýar, bulançak, kä ýagdaýlarda lýambli tapylýar. Holesistografiýa barlagynda öt haltanyň görnüşi üýtgeýär, düýrülmeği peselýär. Ultrases barlagynda öt haltanyň diwarynyň galňandygy, daşlaryň bar ýa-da ýokdygy anyklanylýar.

Dowamly holesistit adaty howpsyz geçýär, köp ýyllar dowam edýär. Keseliň beterleşen we remissiýa döwürleri tapawutlanýar. Iýmitleniş düzgünleri bozulanda, alkohol içgileri agyr fiziki zor salmalar, sowuklama keseliň beterleşmegine getirip biler.

Beterleşmegi. Dowamly holesistit dowamly holangit, gepatit, pankreatit keselleri bilen beterleşmegi mümkin.

Bejerilişi. Dowamly holesistit agyr geçen ýagdaýlarda näsagy hassahana ýerleşdirip, ýiti holesistitdäki ýaly bejermeli. N5a, N5 berhiz bellenilýär. Iýmitleri az mukdardan günde 4-5 gezek iýmitlendirmeli.

Derman bilen bejermegiň maksady:

1. Infeksiýa garşy göreşmek.
2. Öt ýollarynyň gysylmagyny, agyryny aýyrmak.
3. Öt akmagyny gowulandyrmak.

Antibiotiklerden giň spektrde täsir edýän eritromisin, ampicillin, monomisin, oletetrin ulanylýar. Spazmolitik toparý dermanlar: atropin 0,1%- 0,5, noşpa 2,0, platifillin 0,2% - 1,0 deri astyna sançmaly. Bejeriş maksady bilen gūnaşa ýa-da her iki günden duodenal zondirleme geçirilýär. Dýubaş geçirilýär. Näsag sag gapdala ýatyp 10-15 minudyň dowamynda 25% - 50 ml magniý sulfat erginini ýa-da ýyly essentuki N17 mineral suwuny owurtlap içip, gyzdýryjy tulum goýup 2 sagat ýatmaly. Öt bölüp çykaryjy dermanlar: allahol, hologon, hollenzin, dehidroholiýen kislotasy ulanylýar. Ösümlüklerden alynan öt bölüp çykaryjy dermanlar: bessmertnik gülüniň 10 gr 250 ml suwda gaýnadyp, süzüp 1 nahar çemçeden günde 3 gezek içmeli. Mekgejöweniň gūlpagynyň 10 gr 200 ml suwda gaýnadyp, süzüp, 1 nahar çemçeden günde 3 gezek içmeli. Sintetiki öt çykaryjy dermanlar oksefenamid, sikwalon, nikodin ulanylýar. Mineral suwlar essentuki N4 – N17-nji, naftusýa bir stakandan ýyly görnüşinde nahardan

1 sagat öň günde 3 gezek içmeli. Magniý sulfat ergini 25% - 1 nahar çemçeden günde 3 gezek içmeli. Dowamly holesistidi dermanlar bilen bejerip bolmasa, ýygy-ýygy gaýtalansa hirurgiki ýol bilen bejermek bolar.

Keseliň öňüni almak. Ýýmitleniş düzgünlerini berjaý etmek, ýiti holesistidi öz wagtynda doly bejermek, bedenterbiýe maşklary bilen meşgullanmak, semizligiň öňüni almak, infeksiýa ojaklaryny bejermek.

Dowamly gepatit

Dowamly gepatit bu köp sebäpli sowuklama – distrofiki häsiýetli, bagryň dowamly şikeslenmesi bolup aram görnüşli birleşdiriji dokumalaryň ösmegidir. Dowamly gepatit ýiti gepatit doly bejerilmedik ýagdaýda iämitleniş düzgünleri berjaý edilmese 6 aýdan soň ýüze çykýar. Ýiti gepatit 1-3% ýagdaýlarda dowamly görnüşini geçýär. Öt bölüp çykaryjy ulgamynyň keselleri, dowamly alkoholizm, kem iýmitlenmek, iýmitleriň hil taýdan pes bolmagy keseliň ýüze çykmagyna ýardam berýär. Dowamly gepatit uzaga çekýän septiki endokarditde, merezýel keselinde hem ýüze çykmagy mümkin. Dowamly gepatit bagra zäherleýji maddalaryň, dermanlary (atofan, aminazin, iozniazid, metildofa) täsiri netijesinde hem ýüze çykmagy mümkin.

Kliniki alamatlary. Näsaglar sag gapyrganyň eteginde kütek häsiýetli, hemişelik agyrynyň ýüze çykmagyna, kemişdälige, gägirmeklige, ýürek bulanma, içiniň ýellenmegine, ýagny iýmitleri özleşdirip bilmeýändigine arz edýärler. Umumy ysgynsyzlyk, işjeňligiň peselmegi duýulýar, synlap barlanda köp näsaglarda aramrak sarylama, damar ýyldyzjyklary, eliniň aýasynyň gyzyldygy kesgitlenilýär. Bagyr aramral ulalýar, gyrasy ýiti gatyрак agyryly. Bagyr serrozyndan tapawutlylykda dowamly gepatitde dalak çakdan aşa köp ulalmaýar. Dowamly gepatitde diagnoz goýmakda laboratoriya barlaglarynyň ähmiýeti ulydyr.

Dowamly gepatitde disprotenemiýa kesgitlenilýär: albuminleriň konsentrasiýasy peselip, globulinleriň konsentrasiýasy ýokarlanýar. Disprotenemiýa Takata – Ara, Sulema reaksiýalarynyň položitel bolmagy esasynda hem ýüze çykarylýar.

Klassifikasiýasy. Häzirki wagtda dowamly gepatitiň iki esasy kliniko – morfologiki görnüşleri tapawutlandyrylýar.

Aramakiwli (aktiw däl) – howpsuz persistirlenen (latyn sözünden persistens – durnukly, abatlyk).

Aktiw beterleşýän, gaýtalanýan gepatit. Holesistatiki gepatit seýrek duş geýär.

Aramaktirli gepatit – adatyça alamatsyz geýär ýa-da köp bolmadyk alamatlar: bagyr az – kem ulalýar, agyry bolmaýar, laboratoriya barlaglarynda ujypsyz üýtgeşmeler bolýar, kesel beterleşmeýär. Ýöne amatsyz faktorlaryň: alkohol içgileri, dermanlar bilen zäherlenmek, gaýtalanyp durýan iýmit zäherlenmeleri, iýmitiň düzüminde beloklaryň we witaminleriň ýetmezçiligi keseliň beterleşmegine getirip biler. Keseli döreden faktorlary aradan aýyryp bejergi geçirilse, persistirlenen gepatiti bejerip, bagryň morfologiki gurluşyny hem dikeldip bolar.

Dowamly aktiw gepatit. Esasy alamatlary. Umumy ysgynsyzlyk, işjeňligiň peselmegi, sag gapyrganyň aşagynda agyry, işdäniň ýitmegi, ýürek bulanma, içiniň ýellenmegi, horlanmaklyk, lihoradka, sarygetirme, andamynyň gijemegi, burnundan gan akmalar, deri asty gan üýşmeler. Basyp barlanda bagry ulanan, agyrly, gyralary gatan. Kä ýagdaýlarda dalak hem ulalýar. Ganyň laboratoriya barlagynda aramrak anemiýa, leýkopeniýa, trombositopeniýa, E.Ç.T. çaltlanýar. Bagryň funksiäasy bozulýar: giperbilirubinemiýa, disprotinemiýa kesgitlenilýär. Bagyr synaglary (timol, sulema) položitel bolýar. Aminotransperazalar ýokarlanýar. Ganda protombin, fibrinogen azalýar.

Keseliň malt gaýtalanmagy bagryň serrozyna getirýär.

Bejerilişi. Keseliň beterleşmedik döwründe näsaglar iäýmçitleniş düzgünlerini berjaý edinmelidirler. Ýiti işdä açygy tagamlar gadagan edilýär. Kyn ereýän mal ýaglary, gowrulan iýmitler, alkohol içgileri gadan edilýär.

Gepatitleriň beterleşen döwründe hassahanada ýatyp bejergi almalydyrlar. Düşek düzgünini berjaý etmelidirler. Beloklara we witaminlere baý bolan iýmitler bilen iýmitlendirmeli. Günde 100-150 gr tvorog, ýiti däl peýnir, ýagsyz däl balyk etini iämek maslahat berilýär. Günde glýukozanyň 25-30 gr içmäge bermeli. Witaminler B₁, B₂, B₆ we B₁₂, nikotin kislotasy, askorbin kislotasy belleniýär.

Immunodepressantlar: hingamin bir günde 0,5 gr içmäge berilýär, uzak wagtlap dozasyny ýuwaş-ýuwaşdan peseldip ulanylýar. Witogepatit – 2ml myşsa içine sanjylýar, kurs bejergisi 20 sanjym.

Essensial – 5 ml -5% glýukozanyň ergininde wena damardan goäberilýär.

Sirepar – 2-3 ml çyşsa içine ýa-da wena damaryndan goýberilýär. Dowamly holestatiki gepatitde lukmanyň esasy ünsi öt haltada ödüň durnuklylygyny aradan aýyrmaklyga gönükdirmelidir. Dowamly gepatitden ejir çekýän näsaglar, agyr işleri çäklendirmeli, berhiz düzgünlerini berjaý edip bilýän işlerde işlemelidirler.

Keseliň önüni almak.

1. Ýiti gepatitiň önüni alyş çärelerini geçirmek.
2. Alkogolizme garşy göreşmek.
3. Önümçilikde, durmuşda bagra täsir edýän zäherleýji maddalary aradan aýyrmak.
4. Ýiti gepatiti öz wagtynda ýüze çykaryp, doly bejermek.

Öt daş keseli (holelythiasis)

Öt daş keseli öt haltada ýa-da seýrek ýagdaýlarda, öt akalgada daşlaryň emele gelmegi bilen häsiýetlendirilýär. Bu kesel köp duş gelýän keselleriň biri bolup 10-15 % adamlaryň öt haltasynda daş bolýar. 70 ýaşdan soň her 3-nji adamda duş gelýär. Erkek adamlara garanda aýallarda köp duş gelýär.

Sebäpleri. Öt daş keseliniň wajyp sebäpleriniň biri infeksiýasydyr. Dowamly kolit, enterit keselleri sebäpli öt haltanyň sowuklamagy, öt daş keselini ýüze çykarmakda ähmiäti ulydyr. Öt halta infeksiýanyň düşmegi keseli ýüze çykarmakda esasy faktor dälidir. Keseliň ýüze çykmagyna infeksiýadan başga öt haltada öt durnuklylygy şerti gerekdir. Ol bolsa gysýan egin – eşikler göwrelilikde, iç ýellenende, gatanda, öt ýollarynyň diskeniriýasynda ýüze çykýar.

Öt daş keseliniň ýüze çykmagynda holesterine baý bolan iýmitleri (ýagly et, balyk, gaty ýag, ýumurtga) köp iýmekligiň ähmiäti ulydyr. Ödüň düzüminde öt kislotalarynyň we holesteriniň gatnaşygynyň ähmiäti uludyr. Kadada olaryň gatnaşygy 15:1, öt daş keselli näsagda bolsa 6:1. Ödüň düzüminde öt kislotalarynyň aş köp azalmagy ötden holesteriniň çökmegine getirýär.

Öt daş keseliniň ýüze çykmagynda nesil yzarlamagyň hem ähmiýeti bardyr. Öt daş keselli adamlaryň, olar madda çalşygynyň bozulmagy (semizlik, süýji diabet) bilen ejir çekýänleriň çagalarynda duş gelýär. Daşlar ululygy boýunça çäge görnüşinden ýumurtga ululyga çenli bolýarlar. Sany boýunça bir sany we birnäçe sany bolýar.

Kliniki alamatlary. Öt daş keseli ýürek bulanma, sag gapyrganyň aşagynda kütek agyry, agyrylyk gysylma duýgusy alamatlary bilen ýüze çykýar. Köplenç öt daş keseline öt sanjysy häsiýetlidir. Ol birden duýdansyz başlanýar. Köplenç gijelerine ýa-da ýagly naharlary aşa köp iýenden soň başlanýar. Sag gapyrganyň aşagynda ýiti sokulan ýaly agyry bolup, ol sag ele, pilça, pilçe aralygyna bütün garyn töweregine ýaýraýar. Öt daş tutgaýy birnäçe minutdan 2-3 sagada çenli dowam edip biler. Kä halatlarda agyry has güýçli bolup, diňe narkotiki dermanlar agyryny aäyrýar. Öt sanjysyny aşa köp iýmeklik, ýagly naharlar, alkohol içgileri, ulagly siltenip gitmek, agyr fiziki zor salmalar ýüze çykarýar. Agyryny kiçi daş süýşüp umumy öt akagasynda geçende, öt ýollarynyň şirejimek örtüklerinde ýerleşen nerw damarlarynyň gyjynmasy netijesinde ýüze çykýar. Öt haltada basyşyň köpelmeginiň we sowuklamanyň hem ähmiäti bardyr. Eger-de umumy öt akalga daş bilen dykyls agyry has güýçli bolýar, mehaniki sarylama hem ýüze çykýar.

Öt daş keseli

Tutgaý bilen bilelikde näsagyň ýüregi bulanýar, öt gaýtarýar, içi ýellenýär, agzy aý bolýar, üşetme, bedeniniň gyzgyny galýar. Öt kolikasy refleks sebäpli koronar gan damarlarynyň gysylmagy netijesinde ýürek töwereginde agyrynyň ýüze çykmagy bilen utgaşýar. Tutgaý döwründe peşew saklanyp, gutarandan soň köp mukdarda peşewlenýär.

Tutgaý gutarandan soň, näsaglar sag gapyrganyň eteginde az-kem agra, içiniň ýellenmegine, gägirmä, ýüreginiň bulanmagyna, öt halta töwereginde agyry, bagryň ulalandygy anyklanylýar, gözüniň agy saralýar.

Beterleşmesi. Öt daş keselinde öt halta akalgasynyň we umumy öt akalgasynyň daş bilen dykylmagy öt haltanyň deşilmegi, holengit we holesistidiň ýüze çykmagy

mümkindir. Öt halta akalgasy daş bilen dykylsa öt haltada öt 0,5 l çenli toplanyp, oňa infeksiýa düşüp, soňra iriňläp deşilmegi mümkin, onda öt peritonidi ýüze çykýar. Umumy öt akalgasy daş bilen dykylsa, mehaniki sarylama ýüze çykýar, täret reňksiz bolýar. Bilirubin, öt kislotasynyň, holesteriniň mukdary ganda köpeliýär, siýdikde öt pigmentleri köpeliýär. Näsaglarda gijelewüge arz edýärler. Gipetoniýa, bradikardiýa ýüze çykýar, öt haltanyň uzak wagtlap dykylmagy bagryň funksiyasynyň bozulmagyna, horlanmaga, gan akmalara we koma ýagdaýyndan näsagyň ölmegi mümkin.

Bejerilişi we keseliň önüni almak. Öt daş keselini ýüze çykarýan faktorlaryň önüni almak zerurdyr. Holesterine baý bolan iýmitleri iýmekden saklanmalydyr, ýiti naharlary iýmeklik gadagan ediliýär. Ödi suýuklandyrmak we bölüp çykarmak maksady bilen köp suwuklyk içmeklik maslahat beriliýär. Mineral suwlardan essentuki, simirnow, boržomy ýyly görnüşinde günde 2-3 gezek içmeli. Tutgaý döwründe sag gapyrganyň etegine ýyladyjy tulum goýmaly, gyzgyn wanna geçirmeli. Spazmolitikleri sançmaly: atropin sulfat 0,1% - 1,0, platifillin 0,2% - 1,0 deria astyna. Bu dermanlar kömek bermese morfin 1% - 1,0 0,5 ml – 0,1% atropin bilen garyp deri astyna sançmaly. Tutgaý çalt-çalt gaýtalansa dermanlar kömek bermese onda hirurgiýa ýoly bilen bejeriliýär.

Bagyr sirrozlary

Bagyr sirrozy – bu dowamly kesel bolup, bagyr dokumasynda birleşdiriji dokumalaryň ösmegi netijesinde bagryň gatamagydyr. Bagyr sirrozlary orta ýaşly we garry adamlarda köp duş gelýär, aýallara garanda erkek adamlar 2-2,5 esse köp keselleýärler. Bu keseli ilkinji gezek 1819-njy ýylda fransuz alymy Laennek, soňra 1875-nji ýylda Gano tarapyndan ýazylyp beýan edilipdir. Keseliň ilkinji döwürlerinde bagyr kesilip görülende sary – pos reňkde bolýar, keseliň ady şundan gelip çykypdyr (sirrosiz – grek sözünden sary diýmek).

Sebäpleri.

1. Bagyr sirrozlary – gepatositlere şikes ýetirýän birnäçe faktorlaryň netijesinde ýüze çykýar. Köplenç bagyr virus infeksiýasy aýratyn hem wirusly hepatit „B“ ýokançlygyna uly ähmiýet beriliýär. Statistiki maglumatlara görä bagyr sirrozly näsaglaryň 17-70% wirusly hepatit „B“-dan soň döreýär.
2. Dowamly alkohol intoksikasiäasy bilen bir hatarda, iýmit ýetmezçiligi, iýmitiň düzüminde beloklaryň, witaminleriň ýetmezçiliginde uly ähmiäet berýär.

3. Bagyr sirrozlarynyň esasy sebäpleriniň biri alimentar faktory, beloklaryň, witaminleriň aýratyn hem witamin B₁ – B₆ foliew kislotasynyň ýetmezçiligidir. Kä ýagdaýlarda aşgazan – içegelerde beloklaryň, witaminleriň sorulmagynyň bozulmasydyr.
4. Bagra täsir edýän zäherli maddalar, derman serişdeleri, iýmitler bilen zäherlenmek.
5. Öt haltasynyň sowuklamagy, bagryň içindäki we daşyndaky öt ýollarynyň dykylmagy, öt haltada öt durnuklylygyny ýüze çykaryp dowamly holangit ýüze çykýar, ol bagyr sirrozynyň ýüze çykmagyna şert döredýär.
6. Dowamly ýokançlardan (inçekesel, merezýel, brýuselýoz) intoksikasiýalardan soň ýüze çykýar.

Klassifikasiýasy. Gastroenterologlaryň 1956-njy ýylda Panamerikan kongresinde kabul edilen klassifikasiýasy esasynda gabyr sirrozlary – portal, postnekrotik bilial we gatyşyk görnüşlere bölünýär. Bütindünýä saglygy goraýyş guramasy 1978-nji ýylda bagyr sirrozlarynyň sebäplerine we morfologiki häsiýetlerine esaslanyp düzülen klassifikasiýasyny ulanmaklygy maslahat berilýär.

I. Sebäplerine görä bagyr sirrozynyň şu aşakdaky görnüşleri tapawutlandyrylýar:

- a) bagryň wiruslar bilen şikeslenmegi netijesinde.
- b) Dowamly alkoholizm netijesinde
- c) Holestatiki sirrozlar
- d) Zäherli we zäherli allergik gepatitler netijesinde
- e) Dowamly infeksiýalar netijesinde we başgalar.

II. Morfologiki we kliniki alamatlaryň esasynda tapawutlandyrylýar:

- a) Mikronodulýar ýa-da kiçi düwünli (portal sirrozyna dogry gelýär)
- b) Makrodulýar ýa-da uly düwünli postnekrotik sirroza dogry gelýär
- c) Gatyşyk we bilial ilkinji bagyr sirrozlary.

Bagryň funksiýasynyň bozulmasynyň derejesine baglylykda:

- a) kompensirlenen;
- b) dekompensirlenen döwürler tapawutlandyrylýar.

Dowamly gepatitlerden tapawutlandyrylyp bolýan bagyr sirrozynyň esasy kliniki alamatlary şulardan ybarat.

1. Bagryň ulalmagy we gatamagy, dalagyň ulalmagy (uzak wagtlap dowam etse, bagryň kiçelmesi hem mümkin).
2. Assit we portal gipertenziýasynyň beýleki alamatlary.
3. Deri üsti bagyr ýyldyzjyklary (teleangioektaz).

Bagyr sirrozlarynyň dürli görnüşlerinde sag gapyrganyň eteginde ýa-da bütün garyn zolagynda kütäk, symyljak häsiýetde agyry peýda bolup, ol ýagly iýmitleri iýende, suwuklyk içende, fiziki hereketden soň güýçlenýär. Agyrynyň esasy sebäpleri bagryň ulalmagy, kapsulasynyň dartylmagy, kapsula ýakyn nekroz ojaklarynyň peýda bolmagydyr.

Dispeptiki alamatlar – işdäniň peselmegi ýa-da ýitmegi (dowamly alkoholizm), nahar iýenden soň aşgazan zolagynda agyrlyk duýmak. Ýüregiň bulanmagy, içiniň ýellenmegi, gaýtarmagy, täretiň bozulmagy, ýagly iýmitlerden içiniň geçmegi, umumy ysgynsyzlyk, çalt ýadamaklyk, işjeňligiň peselmegi we ukysyzlyk bagyr sirrozlarynyň esasy alamatlarydyr. Postnekrotik we bilial sirrozlarynda näsagyň gyzgyny subfebril häsiäetde ýokarlanýar, horlanýar. Portal gipertenziýasy bagyr sirrozlarynyň ähli görnüşlerinde ýüze çykýar. Ol bagyrda birleşdiriji dokumalaryň ösmegi netijesinde gan aýlanyşygy bozulyp ganyň akmagyna mehaniki päsgelçilik bermegi netijesinde ýüze çykýar. Garyn boşlugyna çalt ýa-da kem-kemden suwuklyk toplanyp başlaýar (assit). Assitde näsagyň gany ulalýar, garyn diwary ýukalýar we göbek daşyna çöwrülýär, garyn diwarynyň wena damarlary giňelýär, näsagyň aýaklarynda çişler peýda bolýar. Näsagyň daş keşbi bagyr sirrozyna häsiýetli görnüşde bolýar. Ýüz-keşbi hor ýagdaýda, elleri inçe şol bir wagtda gany uly, gözüniň agy, deri örtükleri sargylt, dodaklary gyzyl. Ganynyň ulalmagy assit hem-de bagryň, dalagyň ulalmagy bilen baglanyşyklydyr. Horlanmaklyk, aşgazan – içege ulagmynda iýmitiň bişirilişiniň we sorulyşynyň bozulmagy bilen baglanyşyklydyr.

Postnikrotik we portal sirrozlarynda sarylanyň ýüze çykmagy bagyr öýjüklerniň distrofik hadysanyň we nekrozyň ýüze çykmagy bilen baglanyşyklydyr. Sarylama ilki bilen gözüniň agynda, diliniň aşagynda ýüze çykýar, soňunda ähli deri örtükleri saralýar. Sarygetirme beýleki sirrozlara garanda bilial sirrozda has aýdyň ýüze çykýar.

Mehaniki häsiýetde bolup täretiň reňki doly öçmeýär, güýçli gijelewük ýüze çykýar. Bagyr sirrozy näsaglary synlap barlanda şu kesele mahsus bolan örän häsiýetli alamatlary ýüze çykarmak bolar.

a) damar ýyldyzjyklary, arteriýawenoz anastamozy bolup, deri üsti gan damarjyklaryň belli bir ýeri giňelip, ondan şöhle görnüşli ownuk damar şahalary şahalanyp gaýdýar. Olaryň ululygy 0,5 – 1 sm çenli bolýar, barmak bilen basanda ganyň akmagy sebäpli agarýar, goýberende ýene gyzarýar.

Damar ýyldyzjyklaray ilki elniň, ýüzüniň, boýnuň, arka ýüze çykýar, aýaklarda seýrek duş gelýär. Eger-de burnuş nemli bardasynda ýerleşse, onda burnuň gan akmasyna sebäp bolup biler.

- c) el aýasynyň gyzyl bolmagy, „bagyr el aýasy“ – eliniň aýasy diffuzlaýyn gyzarýar.
 - d) Dodaklarynyň ýaldyrap gyzarmagy, agyz boşlugynyň , diliniň üstüniň tekizlenip malina reňkli gyzarmagy.
 - e) Bagryň hem-de dalagyň bilelikde ulalmagy, bagryň gatamagy, üstüniň tekiz ýa-da nätekiz bolmagy, gyralary gataýar. Bagyr sirrozynyň iň soňky döwründe bagryň kiçelmegi hem mümkin. Portal gipertenziýasy netijesinde keseliň beterleşmeleri ýüze çykyp biler.
1. Gyzylödegiň, aşgazanyň hem-de göni içegäniň diwarynyň wena gan damarlary giňelip, diwary gelip, basyş köpeliş, olardan gan akmalar ýüze çykýar.
 2. Burundan ýatgydan gan akmalar ýüze çykyp biler.

Ganyň laboratoriya barlaglarynda anemiya, leýkopeniýa trombositopiýa kesgitlenilýär, E.Ç.T. çaltlanýar. Portal we postnekrotik sirrozlarynda ganyň syworotkasynda bilirubiniň derejesi ýokarlanýar. Aýratyn hem bilial sirrozunda bilirubiniň derejesi 255 – 340 mkmoi – litr 15-20 mg çenli ýokarlanýar. Peşewde hem bilirubin bolmagy mümkin. Bagryň funksional synaglary (takata – ara), timol – položitel bolýar. Ehografiya barlaglarynda bagryň, dalagyň ölçegleri, gurluşy kesgitlenilýär. Bagyr sirrozlary adatça çalt ösýär, beterleşip birnäçe ýylyň dowamynda ölüme getirmegi mümkin. Seýrek däl ýagdaýlarda beterleşen döwri, remissiýa döwri bilen çalşyp durýar. Aktiv däl sirrozda remissiýa döwri uzak wagtlap dowam edýär.

Çaklama – bagyr sirrozlarynyň ähli görnüşlerinde näsaglaryň ömrüniň dowamlylygy ortaça 3-6 ýyl seýrek ýagdaýlarda 10 ýyl we ondan hem köp. Keseliň beterleşmegine ýardaç berýän (berhiz düzgünlerini we berjaý etmezlik, alkohol içgilerini içmek).

Sebäpler aradan aýrylsa, utgaşyp gelyän aşgazan içege ulagmynyň keselleri öz wagtynda bejerilse, näsagyň ömrüniň dowamlylygy artdyrmak bolar, beýleki sirrozlara garanda biljar sirrozynda çaklama amatly, näsagyň ömrüniň dowamlylygy ondan-da köp bolup biler.

Bejerilişi. Bagyr sirrozlarynyň dürli görnüşinde N5 berhiz bellenilýär. Ýýmitler doly bahaly uglewodlara, beloklara, witaminlere baý bolmalydyr. Alkohol içgileri, ýiti işdä açyjylar, gowrulan tagamlar gadagan edilýär. Rasiona gaýnan ýagsyzrak et, balyk, katoşka, käşir, kelem, süýý önümleri, miwe suwlary, kompot, kisel, süýtli manniý, tüwi, greçka, aşy girizmeklik maksada laýykdyr. Ýýmit günün dowamynda 5-6 gezek uly bolmadyk porsiýalarda bolmalydyr. Keseliň beterleşen döwründe näsaglar hassahanada bajerilmelidir. Kortikosteroid gormonlary ulanylýar. Prednizalon 15-20 mg bir günde tertip boýunça içmäge bermeli. Witamin topary derman serişdeleri witamin B₆ – 5% - 1,0, witamin B₁₂ – 1ml myşsa içine sanjylýar. Glýukoza 40% - 20,0 askorbin kislotasy bilen wena damaryndan goýberilýär. Bagyr sirrozlarynyň aktiw däl döwründe bagyr ýetmezçiliginiň alamatlary ýüze çykça sirepar 2-3 ml myşsa içine ýa-da essensiale 5-10 ml wena damaryndan ýuwaş-ýuwaşdan goýbermeli. Witogepat – 2,0 günde 1 gezek myşsa içine sançmaly. Kurs bejergisi 20 sanjym. Geptral 5,0 wena damaryndan goýbermeli.

Assitde – nahar duzuny çäklendirmeli, diuretikleri, furosemid, laziks, gepotiazid ulanylýar. Apkasul 1 tab. Günde 3 gezek içmäge bermeli. Liwoset sirop görnüşinde 15-20 ml günde 2 gezek ýarym käse ýyly suw bilen içmäge bermeli. Biljar sirrozynda antibiotikler hem ulanylýar. Gyzyldödekden gan akma bolsa , näsagy hirurgiýa bölümüne ýerleşdirmeli.

Keseliň önüni almak.

1. Ýiti we dowamly gepatitleri öz wagtynda bejermek.
2. Birnäçe edaralarda ulanylýan zäherleýji, bagra täsir edýän maddalary aradan aýyrmak.

3. Bagyra zäherleýji täsir edýän dermanlary öz görkezmesi boýunça ulanmak.
4. Alkogol içgilerden gaça durmak.
5. Bagyr sirrozly näsaglar maşgala lukmanynda dispanser gözegçiliginde durmalydyrlar, ýylda 2-3 gezek barlagdan geçmelidirler. Görkezmesi bolsa bejergi almalydyr.

Dowamly pankreatit

Dowamly pankreatit aşgazan asty mäziň dowamly sowuklamagydyr. Dowamly pankreatit köplenç orta ýaşly we garry adamlarda, erkeklere garanda aýallarda köp düş gelýär.

Sebäpleri. Dowamly pankreatit uzaga çeken ýiti pankreatitden soň ýüze çykmagy mümkin, köplenç yzygiderli iýmitlenmezlik, ýiti we ýagly naharlary ýygy-ýygy iýmeklik, dowamly alkogolizmden, şonuň bilen birlikde iýmitleriň düzüminde belok we witaminleriň ýetmezçiligi keseliň ýüze çykmagyna getirýär. Köplenç semiz adamlarda ikilenji dowamly pankreatit ýüze çykarylýar. Holesistit öt daş keselinden soň ýüze çykýar. Dowamly pankreatitiň ýüze çykyş mehanizmi aşgazan asty mäziň şiresiniň on iki barmak içegä akmaklygyna päsgel berýän faktorlar (akalganyň gysylmagy, daralmagy, öt-daş keseli) netijesinde tripsin, lipaza aktiwleşip öz dokumasyny eredip (autoliz) keseliň ýüze çykmagyna getirýär.

Kliniki alamatlary. Dowamly pankreatitiň esasy alamatlary:

1. Epigastri meýdanynda ýa-da çep gapyrganyň eteginde agyrynyň ýüze çykmagy .
2. Dürli-dürli dispeptiki alamatlar (ýürek bulanma, gaýtarma, iç geçme).
3. Pankreatogen içgeçmeler.
4. Horlanmaklyk.
5. Gant diabetiniň ýüze çykmagy.

Agyry köplenç epigastri töwereginde ýüze çykyp guşak görnüşinde bolup, arka, oňurgalara, çep egne, pilçä berýär. Agyry gysylan, symyljak häsiýetde bolup ýiti ýagly naharlardan soň güýçlenýär. Dispeptiki alamatlardan işdäniň doly ýitmegi, ýagly naharlara ýigrenç döremegi, eger-de süýji diabeti goşulsa tersine aç galmaklyk teňnelik ýüze çykýar. Tüýküligiň köp bölünip çykmagy, gägirmek, ýürek bulanma, gaýtarma, içiniň ýellenmegi ýaly alamatlar ýüze çykýar. İçiniň gatmasy iç geçme bilen çalşyp

durýar. Köplenç pankreatit iç geçme häsiýetlidir. Köp mukdarda ýarma görnüşli, ýakymysz ysly, ýagly ýaldyrama täret bolýar. Kä halatlarda subfebril gyzdurma hem bolmagy mümkin. Iýmitleriň özleşmeginiň bozulmagy, işdäsiniň peselmegi sebäpli näsaglar horlanýarlar.

Laboratoriýa barlaglarynda neýtrofil leýkositleriň köpelmegi, E.Ç.T. çaltlanmagy, gipohrom anemiýa, ganda amiliazanyň we lipazanyň, peşewde amiliazanyň (diastoza) köpelmegi anyklanylýar.

Beterleşmesi. Aşgazan asty mäziň absesi, kistasy, rak keseli, süýji diabeti.

Bejerilişi. Näsag günde 5-6 gezek az mukdarda iýmitlendirilmelidir. Alkogol içgilerini, ýagly, gowurylan, ýiti güýçli çorbalar iýmeklik gadagan edilýär. Dermanlardan gordoks, kontrikal wena damardan goýberilýär. Pentoksil 0,2-0,4 gr içmeli ýa-da metilurasil 1 gr 3-4 gezek 3-4 hepde içmeli, Lipokain, metionin hem belleniýär. Kesel güýjän döwründe antibiotikler ulanylýar. Spazmolitikler ulanmak bolar. Aşgazan asty mäziň şiresiniň peselmeginde pankreatin, abanin, holenzim, digestal, festal, witaminler B₆-B₁₂, nikotin, askorbin kislotalary ulanylýar.

Barlag üçin sowallar:

1. Ýmit siňdiriş ulgamy haýsy synalardan ybarat?
2. Ýmit siňdiriş ulgamynyň keselleriniň esasy alamatlary haýsylar?
3. Ýmit siňdiriş ulgamynyň kesellerini anyklamagyň usullary haýsylar?
4. Ýiti gastridiň kliniki alamatlary haýsylar?
5. Dowamly gastridiň görnüşleri haýsylar?
6. Ýiti gastritde gaýragoýulmasyz kömek nähili amala aşyrylýar?
7. Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara keselleriniň esasy alamatlary haýsylar?
8. Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara keselleriniň beterleşmeleri haýsylar?
9. Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara kesellerini bejermekde haýsy dermanlar ulanylýar?
10. Bagyr we öt ýollarynyň keselleriniň esasy alamatlary haýsylar?
11. Bagyr we öt ýollarynyň kesellerini anyklamagyň usullary.
12. Dowamly holesistidiň esasy alamatlary haýsylar?
13. Öt bölüp çykaryjy derman serişdeleri haýsylar?
14. Dýubaş nähili geçirilýär?
15. Bagyr serrozynyň sebäpleri haýsylar?
16. Bagyr serrozynyň görnüşleri haýsylar?
17. Bagyr serrozynyň esasy alamatlary haýsylar?
18. Bagyr serrozynnda ulanylýan derman serişdeleri haýsylar?
19. Dowamly gepatit bagyr serrozlaryndan nähili tapawutlandyrylýar?

20.Öt daş keselleriniň tutgaýynda gaýragoýulmasyz kömek nähili amala aşyrylýar?

21.Dowamly pankreatitiniň esasy alamatlary haýsylar?

VI. BAP

Peşew bölüp çykaryş ulgamynyň anatomo-fiziologik maglumatlary.

Peşew bölüp çykaryş ulgamyna – böwrek, peşew akdyryjy kanal, peşew halta we peşew çykaryjy kanal degişlidir. Peşew bölüp çykaryş ulgamy madda çalşygynyň ahyrky önümlerini, artykmaç duzlary we suwly, beden üçin gerekmejek zyýanly maddalary bölüp çykarýar.

Böwrel – jübüt syna bolup, görnüşi boýunça noýba meňzeşdir, olar oňurgalygynyň iki gapdalynda garyn boşlugynyň bil böleginde ýerleşýär. Sagky böwregiň ýokarysynda bagyr, çep böwregiň ýokarsynda dalak ýerleşýändir. Böwregiň uzynlygy 10-12 sm, agramy 150-170 gr. Böwrek ýukajyk birleşdiriji dokuma kapsulasy we ýag dokumalarynyň galyň gatlagy bilen gurşalandyr.

Böwrek keselinde onuň daşky gabyk gatlagynda görünýär. Gabyk gatlagynda şahalanýan böwrek arteriýasynda emele gelýän böwrek bedenjigi – ýumajygy ýerleşýär. Her bir ýumajyn daşy ýörite kapsula, ony ilkinji gezek ýazyp beýan eden alymlaryň atlary dakylan – Şumlýanskiniň – Boumeniň kapsulasy gurşalandyr. Bu kapsulany özboluşly süzgüç bilen deňleşdirse bolar. Bu ýerde ganda toplanan beden üçin toplanan gerekmejek maddalar, böwrek bedenjiginiň ýumajyklary boýunça kapsuladan aýrylyp gaýdýan kanaljyklara düşýär.

1-nji we 2-nji tertipli kanaljyklary tapawutlandyrmak bolar. Olar böwregiň gabyk we ýilik jisimlerinde ýerleşýändirler. Kanaljyklar ahyr soňunda peşew ýygnaýa peşew akalga açylyan ýeri bolan böwrek ýargajygyna birikýärler. Häzirki zaman düşünjesi boýunça peşew emele geliş hadysasy 2 döwri geçýär. 1-nji böwrek bedenjiginiň

ýumajygyndan gan plazmasynyň süzülmesi, 2-nji ilkinji peşewiň düzüm böleklerinden käbirleri – suw, natriý hloridi we gaýry maddalar kanaljykda yzyna sorulýarlar, netijede düzüminde glýukozanyň, beloklaryň we beýleki maddalaryň bolmazlygy bilen tapawutlanýan ilkinji peşew emele gelýän. Gan böwregiň üsti bilen üznüksiz geçip durýar, takmynan bir minutda 1 l geçýär, netijede bedeniň jerhetlerden arassalanmagy bolup geçýär. Böwrek işjeňligi merkezi nerw ulgamynyň täsiri astynda bolup geçýär.

Peşew bölüp çykaryş ulgamynyň keselleriniň esasy alamatlary.

Peşew bölüp çykaryş ulgamynyň keselleri bilen ejir çekýän näsaglar bil töwereginde agra, peşewiň bölünip çykmagynyň bozulmagyna, çişleriň peýda bolmagyna, kelle agra, başaýlanma arz edýärler. Gözüniň görüşiniň peselmegi, ýürek töwereginde agyry, demgysma, kemişdälik, ýürek bulanma, gaýtarma, bedeniň gyzgynynyň ýokarlanmagy ýaly alamatlaryň ýüze çykmagy hem mümkindir. Eger-de näsag bil meýdanynda agra arz etse, onda agyrynyň häsiýetini, ýerleşen ýerini kesgitlemek zerurdyr. Kütäk we sorkuldyly agry – ýiti we dowamly glomerulonefritde, pielonefritde duş gelýär. Bil meýdanynyň bir tarapynda çydamsyz, ýiti agyry ýüze çyksa – ol böwrek infarktynda duş gelýär. Käbir näsaglarda bil meýdanynda has çydamsyz agyry birden başlanyp buda, jyns synalaryna ýaýraýar, ol peşew akalganyň daş bilen dykylmagy sebäpli ýüze çykýar.

Böwrek kesellerinde peşewiň bölünip çykmagy bozulýar. Belli bir wagtyň dowamynda bölünip çykan peşewe diurez diýilýär. Eger-de näsagyň içen suwunyň mukdaryndan, bölünip çykan peşewiň mukdary köp bolsa oňa položitel diurez diýýärler. Eger-de içen suwuklygynyň mukdaryndan bölünip çykýan peşewiň mukdary az bolsa oňa otrisatel diurez diýilýär. Položitel diurez çişler gidip başlanda, näsag peşewlendiriji dermanlary içende ýüze çykýar.

Peşewiň bölünip çykmasyň bozulmasyna dizureýa diýilýär. Bir gije-gündiziň dowamynda peşewiň köp býlünip çykmagyna (2 l köp) poliuriýa diýilýär. Poliuriýa – köp suwuklyk içende, ýürek we böwrek çişleri sebäpli peşewlendiriji dermanlary ulananda ýüze çykýar.

Dowamly poliuriýa peşewiň udel agramynyň ýokarlanmagy bilen – ol süýji diabetli näsaglara häsiýetlidir. Poliuriýa – gipofiziň yzky böleginiň antidiuretiň gormanlarynyň gana az bölünip çykmagy sebäpli – ol süýjisiz diabetde ýüze çykýar, onda peşewiň udel agramy pes bolýar. Durnukly poliuriýa peşewiň udel agramynyň peselmegi bilen birlikde ol böwrek ýetmezçiliginiň alamatydyr.

Bir gije-gündiziň dowamynda peşewiň az bölünip çykmagyna (500 ml az bolsa) oliguriýa diýilýär. Oliguriýa – suwuklyk içmesi çalendirilende, yssy howada, köp derlände, köp gaýtaranda, iç geçmede, ýürek keselleriň dekompensasiýa döwründe duş gelýär. Oliguriýa böwrek kesellerinde köplenç ýiti nefritde duş gelýär. peşewiň bölünip çykmazlygyna anuriýa diýilýär.

Anuriýa uzak wagtlap dowam etse – uremiýa ýüze çykýar. Anuriýa – ýiti nefridiň agyr görnüşinde, nefrosklerozda, ýürek ýetmezçiliginiň agyr görnüşinde, şokda köp gan ýitirende duş gelýär. Peşew haltada peşew köp saklanyp, näsag peşewlenip bilmese – oňa işuriýa diýýärler. Ol oňurga ýiligine şikes ýetende duş gelýär. Kā ýagdaýlarda näsag köp peşewlenýär, oňa pollakiuriýa diýilýär. Sagdyn adam gününň dowamynda 4-7 gezek peşewleýär, her gezek 200-300 ml bölünip çykýar, gijesine bir gezek peşewleýär. Böwrek keselinde böwregiň funksiýasy bozulanda gündizine kadaly peşewleýär. Gijesine çalt peşewleýär. Gijesine bölünip çykýan peşewiň mukdary, gündizkiden köp bolýar – oňa nekturiýa diýilýär. Böwrek keselleriniň köpüsi nefroskleroza getirýär, böwregiň konsentrasion funksiýasy bozulýar, peşewiň udel agramy 1,009 – 1,011 deň bolýar. Peşew haltanyň we uretranyň kesellerinde kyn we agyryly peşewlenmeklik ýüze çykýar.

Çişler – böwrek keselleriniň esasy alamatlarynyň biridir. Köplenç ýiti we dowamly glomerulonefritde, nefrozda ýüze çykýar. Çişler näsagyň gabaklarynda, jyns synalarynda peýda bolup, soňra bil töweregine, aýaklaryna ýaýraýar. Çişler has köpelende suwuklyk plewra, garyn boşluklaryna hem toplanýar.

Gipertoniýa – ýiti we dowamly nefrit, arterial gan basyşyň ýokarlanmasy bilen geçýär. Dowamly böwrek gipertoniýasy ýüregiň çep mädējigiň gipertrofirlenmegine getirýär. Gözüň düýbünüň arterial gan damarlary gysylýar, wenalary giňelýär, gan öýme hem ýüze çykyp, näsag görijiligini ýitirýär.

Albuminuriýa – peşewde belok bolsa oňa albuminuriýa ýa-da protenuriýa diýilýär. Kadada peşewde belok has az bolsa ony derňew usullary bilen anyklap

bolmaýar. Ýiti we dowamly glomerulonefritde, nefrozda peşewde belok köp bolýar. Dowamly protenuriýa, beýleki alamatlar bilen bilelikde, böwrek keseliniň bardygyny görkezýär.

Gematuriýa – peşewde gan bolsa oňa gematuriýa diýilýär. Gematuriýa makroskopiki we mikroskopiki bolýar. Ýiti nefritde peşewiň reňki et ýuwulan suwa çalym edýär. Eger-de peşewlände gan başda bolsa, ol siýdik akdyryjy kanalyň kesellerinde, peşewlemegiň soňunda gelse, peşew haltanyň, peşewlenmegiň ähli döwründe gelse böwrek keseliniň bardygyny görkezýär. Eger-de peşewde iriň bolsa oňa piuriýa diýilýär. Kadada mikroskopyň bir görüş meýdanynda 1-2 leýkosit bolmaly. Aýallardan peşewi katetriň kömegi bilen almak maslahat berilýär.

Peşew bölüp çykaryş ulgamynyň kesellerini anyklamagyň usullary.

Peşew bölüp çykaryş ulgamynyň kesellerini anyklamak üçin peşewiň umumy barlagy: ýagny peşewiň fiziki, himiki häsiýetleri we peşewiň çökündisiniň mikroskopiki barlaglary geçirilýär. Böwregiň funksional barlaglary ýagny Zimniskiniň, Addis – Kokowskiniň synaglary geçirilýär.

Rentgen barlagy. Rentgenoskopiýa barlagynda adatça böwrekler görünmeýär. Rentgenogrammada kadada böwrekler oňurga sütüniň iki gapdalynda XI döş, III bil oňurga süňkleriniň deňinde ýerleşýär. Böwrekde we böwrek ýollarynda daşlaryň bardygyny kesgitlemek bolýar.

Ekskretor urografiýa. Näsagyň wena gan damaryndan kontrast jisim, düzüminde ýod saklaýan (sergozin) goýberilýär, ol böwrek bilen bölünip çykýar. Soňra birnäçe rentgenogramma geçirilýär. Onda böwregiň ýerleşişini, ölçegini, funksional ukybyny (kontrast jisim gowy geçýärmä), böwrek ýorgajyklarynyň ölçegini görnüşini peşew akalgalaryň ýerleşişini, onda daşlaryň bardygy ýa-da ýokdygy kesgитlenilýär.

Sistoskopiýa – sistoskop abzalynyň kömegi bilen peşew haltanyň nemli bardasynyň sowuklamasy, ýaranyň daşlaryň, çişleriň bardygy kesgитlenilýär. Ýörite inçe katetriň kömegi bilen her böwrekden aýratynlykda barlag üçin peşew hem almak bolýar, böwregiň funksiýasy barlanylýar (hromosistoskopiýa). Hromosistoskopiýa barlagynda näsagyň wena damaryndan 0,5 – 10 % -li 5 ml indigokarmin ergini goýberilýär. Soňra sistoskopyň üsti bilen peşew akalgalaryndan indigokarmin reňklenen wagty kesgитlenýär.

Sagdyn adamda reňklenen peşew reňk goýberilenden soň peşew akalgalaryndan 3-5 minutdan soň bölünip çykýar. Eger-de bir böwrege şikes ýeten bolsa onda reňklenen peşewiň bölünip çykmagy gijä galýar ýa-da bölünip çykmaýar.

Ehografiýa – ultrases barlagy bilen böwrekde çişleriň, daşlaryň bardygyny anyklanylýar.

Ýiti diffuzlaýyn glomerulonefrit

Ýiti diffuzlaýyn glomerulonefrit – bu böwregiň iki taraplaýyn allergik keseli bolup, böwrek bedenjiginiň ýumajygyna esasan hem damarlaryna zeper ýetmegidir. Bu kesel bilen köplenç 30-35 ýaşly adamlar, esasan hem çagalar we ýetginjekler keselleýärler.

Sebäpleri.

1. Ýiti glomerulonefrit köplenç streptokok infeksiýasyndan soň (angina, tonsillit) 10-20 günden soň ýüze çykýar. Keseliň ýüze çykmagyna β gemolitik streptokok „A“ toparyna uly ähmiýet berilýär.
2. Kesel ýokary dem alyş synalarynyň kesellerinden soň (faringit, laringit, trahit) hem ýüze çykyp biler.
3. Ýiti glomerulonefritiň wirusly infeksiýasyndan soň waksinasiýadan, syworotkalar goýberilenden soň hem ýüze çykýandygy kliniki tejribäniň esasynda subut edildi.
4. Keseliň ýüze çykmagyna bedeniň gowşamasy, üşemegi şert döredýär.

Keseliň alamatlary ýüze çykmazdan öň 1-3 hepde keseliň gizlin döwri bolýar, şol döwürde bedende infeksiýa garşy ýokary duýgurlyk ýüze çykyp, antitela emele gelýär. Antigen – antitela toplumy gan aýlanyşygyna geçip, böwrek ýumajyklaryna zeper ýetirýär.

Kliniki alamatlary. Kesel adatça ýiti başlanýar, näsaglar kelle agyra, bil töwereginde agyra, ýüzünde çişleriň peýda bolmagyna, peşewiň az bölünip çykmagyna (oliguriýa) umumy ysgynsyzlyga arz edýärler. Irki alamatlaryň biri çişleriň peýda bolmagydyr, olar näsagyň ýüzünde, gabaklarynda bolup solgun reňk bilen nefrit keseliniň ýüzi görnüşini ýüze çykarýar. Suwuklyk garyn, plewral, perikart boşluklaryna hem toplanýar, näsagyň agramy gysga wagtyň dowamynda 15-20 kg çenli artýar. Çişler peýda bolandan soň näsagyň demi gysyp başlaýar, ol arterial gan basyşynyň ýokarlanmagy bilen baglanyşyklydyr.

Gipertoniya – in wajyp we hökmany alamatlaryň biridir. Ol 70-90% näsaglarda duş gelýär. Köplenç arterial gan basyşy maksimal 180 mm sim.süt., minimal 120 mm sim.süt. çenli ýokarlanýar. Arterial gan basyşynyň ýokarlanmagy äüregiň işini kynlaşdyrýar, ýiti ýürek ýetmezçiligini, demgysma, üsgülewük, ýürek astmasynyň tutgaýyny ýüze çykarmagy mümkin, ýüregiň çep mädejigi gipertrofirlenýär, araçakleri giňelýär, ýüregiň depesinde sistoliki ses eşidilýär, aortada II ton gaty eşidilýär. Öýkenden gury we nemli hyžžyldylar eşidilýär. In irki alamatlaryň biri peşewiň az bölünip çykmagydyr (400 – 700 ml bir gije-gündizde). Ol böwregiň ýumajyklarynda sowuklama bolup, onuň süzüjiliginiň peselmegi bilen baglanyşyklydyr.

Peşew alamatlaryndan proteinuriya silindruriya makro-mikrogemoturiya häsiýetlidir.

Proteinuriya – ol damarlaryň geçirijiliginiň bozulmagy we böwregiň ýumajyklarynyň damarlarynyň diwarynyň kapillýarlaryna şikes ýetmegi bilen baglanyşyklydyr. Netijede kapillýarlaryň diwalrlaryndan albuminler, glabulinler we fibrinogen çykýar. Peşewde belogyň mukdary 1%-den 10% promila çenli ýokarlanýar.

Bir günde 2 gr çenli belok ýetýär. Peşewde belok 7-10 gün saklanýar, soňra 1% çenli azalýar. Belok az mukdarda 3-6 aýa çenli saklanýar.

Gematuriya – ýiti glomerulonefridiň hemişelik alamatlarynyň biridir, köplenç mikrogematuriya ýüze çykarylýar, peşewiň çökündisinde bir görüş meýdanynda 10-15 sany eritrositler bolýar.

Silindrlar az mukdarda, gialin däneli silindrlar tapylýar.

Leýkositler – peşewiň çökündisinde bir görüş meýdanynda 20-30 çenli bolýar. Ýöne leýkositlerden hemişe eritrositleriň sany köp bolýar. Bu Addis – Kakowskiniň, Neçeparenkanyň usuly boýunça anyklanylýar.

Köplenç ýiti nefritde gemoglobiniň mukdary we eritrositleriň sany periferiki ganda azalýar, ol çişler (ganda gidremiya) bilen baglanyşyklydyr. Eritrositleriň çöküş tizliginiň çaltlanmasy, leýkositleriň sanynyň köpelmegi, bedeniň gyzgynynyň ýokarlanmagy nefridiň aktiwliginiň alamatlarydyr. Ganda fibrinogeniň mukdary köpeliýär, S – reaktiw belok položitel bolýar. Ýiti glomerulonefrit kä ýagdaýlarda merkezi nerw ulgamyna şikes ýetirýär, ol böwrek eklamsiýasy görnüşinde ýüze çykýar. Birden güýçli kelle agyry, ýürek bulanma ýüze çykýar, arterial gan basyşy, oňurga beýni

basyşy ýokarlanýar, ownuk myşsalar çekilýär, näsag dilini dişleýär, agzyndan köpürjikli suwuklyk gelýär, huşy doly ýitýär. Damar çekme ýagdaýy 5-30 minut dowam edýär.

Ýiti glomerulonefridiň 2 häsiýetli kliniki geçişi tapawutlandyrylýar.

Sikilleýin görnüşi has agyr geçýär, çişler, demgysma, kelle agyry, bil meýdanynda agyry ýüze çykýar, peşewiň mukdary azalýar, albuminuriýa, gematuriýa ýüze çykýar, arterial gan basyşy ýokarlanýar. Çişler 2-3 hepde saklanýar, soňra poliuriýa ýüze çykýar, arterial gan basyşy peselýär. Az mukdarda proteinuriýa (0,03 – 0,1%) köp wagtlap saklanýar.

Latetnt (gizlin) görnüşi – ýuwaş-ýuwaşdan başlanýar, ýeňil demgysma, kelle agyry, aýaklarynda çişler peýda bolýar. Diagnoz yzygiderli peşew barlaglarynyň esasynda goýulýar. Ýiti nefridiň görnüşi köplenç dowamly gloimerulonefride geçýär. Ýiti nefridiň dürli görnüşleri bir ýylyň dowamynda geçmese, onda ol dowamly glomerulonefritde geçdi diýip hasaplanýar.

Bejerilişi. Näsagy hökmany hassahana ýerleşdirmeli, düşek düzgüni bellenilýär. N7 berhiz bellenilýär. Nahar duzuny bir günde 1,5-2 gr çenli çäklendirmeli. Antibakterial terapiýasy bellenilýär. Penisillin 500 000 birlikden her 6 sagatdan myşsa içine sançmaly, 10-14 gününň dowamynda. Ýiti nefrit uzak wagtlap dowam etse gormonal topary dermanlar ulanylýar. Prednazolon günde 30-60 mg ýuwaş-ýuwaşdan dozasyny peseldip, 4 hepdäniň dowamynda ulanylýar. Arterial gan basyşy ýokary bolsa onda gormonal topary bilen birlikde gepotenziv we diuretik topary dermanlar ulanylýar. Häzirki wagtda antikogulýantlar, antiagregant topary dermanlar hem ulanylýar. Geparin 1 günde 20 000 birlikden birnäçe hepdäniň dowamynda wena damardan goýberilýär. Indimetasin günde 100-150 mg 1-2 aýyň dowamynda ulanylýar.

Ýokary duýgurlygy peseldiji dermanlar dimedrol, pipolfen ulanylýar. Witaminler „S“ B₁ – B₆ ulanylýar. Böwrek eklamsiýasynda kelle beýni basyşyny peseltmek maksady bilen 10%-li 100-150 ml magniň sulfatyň ergini wena damaryndan damjalap goýbermeli. Glýukoza 40% 200-300 ml wena damardan goýbermeli. Gan akdymaly. Hloralgidrat bilen klizma etmeli.

Ýiti glomerulonefrit adaty geçende öz wagtynda doly bejerilse 2-3 aýda näsag sagalýar.

Ýiti glomerulonefridiň önüni almak.

1. Infeksiýalaryň (ýokary dem alyş synalarynyň keselleri: angina) ýüze çykmagynyň önüni almak. Olary wagtynda bejermek.
2. Çüýrük dişleri bejermek, dowamly tanzilliti bejermek.
3. Bedeni berkitmek sport bilen meşgullanmak, bedenterbiýe maşklaryny ýerine ýetirmek.
4. Sowuklamadan, üşemeklikden gaça durmak.

Dowamly glomerulonefrit

Dowamly glomerulonefrit – böwregiňü iki taraplaýyn sowuklama - ýokanç allergik keseli bolup, böwregiň ýumajyklarynyň ölmegine we böwerek ýetmezçiligine getirýän keseldir.

Sebäpleri.

1. Dowamly glomerulonefrit köplenç doly bejerilmedik ýiti nefritden soň ýüze çykýar.
2. Bedende dowamly infeksiýa ojaklarynyň saklanyp galmagy (çüýrük dişler, tonzillit).
3. Önüm öndürýän kärhanalarda amatsyz ýagdaýlar, fiziki ýadawlyk, infeksiýa bilen baglanyşykly üşemeklik.
4. Syworotkalardan, waksinasiýalardan soň hem ýüze çykýar.

Kliniki alamatlary. Dowamly glomerulonefrit hem ýiti nefritdäki ýaly alamatlar: çişler, gipertoniýa, peşew alamatlary bilen häsiýetlendirilýär. Keseliň kliniki geçişinde dowamly glomerulonefridiň şu aşakdaky görnüşleri tapawutlandyrylýar.

1. Howply (ekstrakapillýar) nefrit. Eger-de kesel ýiti başlanyp 4-6 hepdeden soň peşewiň udel agramy peselip başlasa ganyň syworaotkasynda indikant, kreatiniň mukdary köpelse, arterial gan basyşy ýokary derejede saklansa, onda howply nefrit diýip güman etmek bolar. Böwregiň funksiýasy durnukly peselýär, gözüniň düýbünde üýtgeşmeler köpeliýär.
2. Latent (gizlin görnüşi) – köp duş gelýän görnüşi bolup, peşew alamatlary bilen häsiýetlendirilýär. Çişler, gipertoniýa bolmaýar. Peşewde eritrositler, belok bolýar. Ganda umumy belok azalýar. Holesteroliniň mukdary köpeliýär. Keseliň bu görnüşi uzak wagtlap (10-20 ýyl) dowam edýär.

3. Nefrotiki görnüşi – peşew bilen köp mukdarda belok (3,5 gr) bir gije-gündizde bölünip çykýar. Ganda umumy belok azalýar. Plazmada albuminler azalyp, globulinler köpeliýär. Ganda holesteriniň mukdary 104-260 ml mol litre çenli köpeliýär. Köp mukdarda çişler peýda bolýar, ilki bilen gözüniň aşaklarynda, soňra aýaklarynda peýda bolýar, çişler bütün bedenine ýaýrap, suwuklyklar garyn, plewra, perikard boşluklara toplanýar. Deri örtükleri gurak bolup, maýyşgaklygy peseliýär. Az mukdarda gematuriýa bolýar, böwregiň süzüjilik funksiýasy peseliýär. Adatça arterial gan basyşy ýokarlanýar.
4. Gipertoniýa görnüşi. Köp wagtlap keseliň ýeke-täk alamaty arterial gan basyşynyň ýokarlanmagydyr. Näsaglar kelle agyra, baş aýlanma, görüşiniň peselmegine arz edýärler. Arterial gan basyşy 200/100 – 220/120 mm sim.süt. çenli ýokarlanýar, çişler bolmaýar. Peşewde az mukdarda belok, eritrositler bolýar. Ganda moçewinanyň, kreatiniň, indikanyň mukdary köpeliýär. Näsaglar uremiýadan ýogalýarlar.
5. Gatyşyk görnüşi – (çiş – gipertoniýa görnüşi) - dowamly glomerulonefridiň bu görnüşi çişleriň peýda bolmagy, gematuriýa, proteinuriýa, gipertoniýa alamatlary bilen häsiýetlendirilýär. Kesel çalt ösüp (2-5 ýyl dowamynda) böwrek ýetmezçiligine getirýär. Dowamly glomerulonefridiň kliniki geçişinde 2 döwri tapawutlandyrylýar. 1. Böwregiň funksiýasynyň kompensirlenen döwri- böwregiň azot bölüp çykaryş funksiýasy bozulmaýar. 2. Dekompensirlenen döwri – böwregiň azot bölüp çykaryş funksiýasy ýeterlik bolmaýar. Ol uzak wagtlap dowam edip böwrek ýetmezçiligine getirýär.

Bejerilişi. Dowamly glomerulonefridi bejermekde berhize uly ähmiýet berilýär. Nefrotiki we gatyşyk görnüşlerinde (çişler bolanda) nahar duzuny bir günde 1,5-2,5 gr çenli çäklendirmeli. Gipertoniýa görnüşinde 5 gr çenli çäklendirmeli. Näsagy ýokary hilli witaminlere (S-B-A) baý, dürli-dürli iýmitler bilen iýmitlendirmeli, miweleriň, gök önümleriň şiresini bermeli.

Dermanlar bilen bejermekde kortikosteroid terapiýasyna uly ähmiýet berilýär. Prednizalon bir gije-gündizde 40-60 mg-dan başlamaly, gerek bolsa 60-80 mg çenli dozasyny ýokarlandyrmaly, soňra ýuwaş-ýuwaşdan dozasyny peseltmeli. Kā ýagdaýlarda prednizalon hepdede 3 günden berilýär. Kostekisteroid gormonlary böwregiň

ýumajyklarynyň sowuklamasyny peseldip, süzüjilik funksiýasyny gowulandyrýar, gematuriýany, proteinuriýany peseldýär. Böwregiň azot bölüp çykaryş funksiýasy gündünden ýokarlansa, onda kortikostersidler ulanylmaýar. Onda immunodepressantlar imuran, 6 - merkaptopurin, delagil, rezohin ulanylýar.

Rezohin 0,25 gr günde 1-3 gezek 2 -3 aýyň dowamynda.

6- merkaptopurin 0,05 1 tab. günde 3 gezek berilýär.

Keseli bejermekde indometasin hem ulanylýar, 75 mg günde 2-3 gezek içmäge bermeli. Indometasin agyryny aýyrýar, gyzgyny peseldýär, belogyň bölünip çykmagyny azaldýar. Soňky ýyllarda keseli bejermekde antikogulýantlar ulanylýar. Ol böwrek ýumajyklaryna çöken fibrini aýyrýar. Geparin allergiýa, sowuklama garşy täsir edýär, proteinuriýasyny peseldýär, böwregiň süzüjilik funksiýasyny gowulandyrýar. Geparin bir günde 20 000 birlikde myşsa içine ýa-da wena damaryndan goýberilýär.

Gematuriýa has köp bolsa onda epsilon – aminokapron kislotasy 3 gr her 6 sagatdan wenadan goýberilýär. Krapiwanyň ekstraktyny 4-5 hepdäniň dowamynda ulanmak bolar.

Çişler köp bolanda diuretikler: furosemid, weraşpiron, laziks ulanylýar. Poliglýukin 500 ml wena damaryndan damjalap goýbermek bolar.

Nefrotiki görnüşinde, belok çalyşygy bozulanda anabolik gormonlar ulanylýar. Retobolil 50 mg hepdede 1 gezek myşsa içine sanjylýar. Metandrostenolon 10-15 mg 2-3 hepdäniň dowamynda içmäge bermeli. Gipertoniýa görnüşinde - gipotenziv toparý dermanlar ulanylýar, olary diuretikler bilen bile bermeli. Dowamly glomerulonefrit maşgala lukmanynyň, şepagat uýasynyň dispanser gözegçiliginde bolmalydyr.

Keseliň önüni almak.

1. Ýiti nefridi öz wagtynda doly bejermelidir.
2. Infeksiýa ojaklaryny doly bejermelidir (tonzilektomiýa).
3. Näsaglar sowuklamadan, üşmekden, çygly sowuk howanyň täsirinden gaça durmalydyr, olara gurak, ýyly howa şertlerinde ýaşamak maslahat berilýär.
4. Keseliň remissiýa döwründe näsagyň umumy ýagdaýy kanagatlanarly bolan ýagdaýynda sanator – kurort bejergisini almak maslahat berilýär. Arterial gan basyşy 190/140 mm.sim.süt. ýokary bolanda sanatoriýa gitmek gadagan edilýär.
5. Agyr fiziki iş etmek, gijeki işler, açyk sowuk howada işlemek, gadagan edilýär.

Böwrek ýetmezçiligi. Uremiýa.

Uremiýa (grekçe *urina* – siýdik we *haema* – gan, peşewde ganyň bolmagy) – bu böwregiň funksiýasynyň umumy ýetmezçiligi netijesinde bedeniň azotly jerhetler bilen zäherlenmegidir. Böwrek ýetmez çiliginiň ýiti we dowamly görnüşleri tapawutlandyrylýar.

Böwregiň ýiti funksional ýetmezçiligi

Böwregiň ýiti funksional ýetmezçiligi – bu birden ýüze çykyp, böwregiň funksiýasynyň çalt beterleşmegidir. Ol peşewiň az ýa-da bölünip çykmazlygy, azot jerhetleriniň ganda köpelmegi we suwuklyk elektrolit deňagramlylygynyň bozulmagy bilen ýüze çykýar.

Sebäpleri.

1. Trawmatiki şok netijesinde gemodinamikanyň bozulmagy, köp mukdarda gan ýitirmek, miokardyň infarkty, köp mukdarda suwuklyk ýitirmek.
2. Dürli-dürli zäherleýji maddalar bilen zäherlenmek (kislotalar, aşgarlar, metil spirti, mör-möjekleriň zäherleri).
3. Dermanlar bilen (barbituratlar, hinin, sulfanilamidler we başgalar) zäherlenmek.
4. Böwrek arteriýasynyň tromb ýa-da embol bilen dykylmagy, ýiti glomerulonefrit.

Alamatlary. Ýiti böwrek ýetmezçiliginiň 4 döwri tapawutlandyrylýar:

Birinji döwründe şokuň we zäherlenmäniň alamatlary ýüze çykýar. Arterial gan basyşy peselýär. Pulsy çaltlanýar, ýüplük ýaly duýulýar, bu döwür 1-2 gün dowam edýär.

Ikinji döwri – oliguriýa ol bir hepde dowam edýär. Peşewiň bölünip çykmagy bir gije-gündiziň dowamynda 300-400 ml çenli azalýar. Ganyň düzüminde azotly jerhetler çalt köpeliýär, uremiýanyň alamatlary ýüze çykýar.

Üçünji döwri - poliuriýa döwri bu iki hepde dowam edýär. Peşewiň köp bölünip çykmagyna garamazdan böwregiň funksiýasy bozulýar, peşewiň udel agramy peselýär. Ganda azotly jerhetler has köpeliýär.

Dördünji döwri – sagalma döwri, ol 3-12 aý dowam edýär. Ganda azotly jerhetler, moçewina kadalaşýar. Böwregiň süzülilik konsentrasion funksiýalary doly kadalaşýar.

Kliniki alamatlary. Bedeniň ähli synalarynyň kadaly işleýşi bozulýar. Näsaglar işdäsizlige, iýmitlere ýigrenç döremegine, ýürek bulanma, gaýtarma, epigastri

töwereginde agyra arz edýärler. Dili gurak, kesmek bilen örtülen, aşgazanyň nemli bardasynyň üsti bilen moçewinanyň bölünip çykmagy sebäpli näsagyň agzyndan peşewiň ysy duýulýar. Näsagyň içi geçýär, kä halatlarda ganly geçýär, uremiýa gastridi, içegelerde ýara, gemorragiki sowuklama ýüze çykýar.

Dem alyş ulgamynda bronhit, uremiýa plewridi ýüze çykýar, näsag ulydan sesli dem alýar, Çeýn-Stoks görnüşli demgysma ýüze çykýar. Näsaglaryň görüşi peselýär, endamy gijeýär. Uremiýada burundan güýçli gan akmalar, deri örtüklerine gan üýşmeler bolmalgy mümkin. Keseliň soňky döwründe azotemiki perkardit ýüze çykýar, ýüregiň diňlände perikard gabyklarynyň sürtülme sesi eşidilýär. Azotemiki uremiýada merkezi nerw ulgamynyň zäherli maddalar bilen zäherlenmegi netijesinde çuňlaýyn üýtgeşmeler bolýar. Näsaglar güýçli kelle agyra, baş aýlanma, ysgynsyzlyga, ukuçylyga, işjeňligiň ýitmegine arz edýärler. Gijelerine ukusyzlyk, gündizine bolsa ukyçyl bolýarlar.

Uremiýa komasy – bu bedeniň zäherlenmesiniň iň soňky döwrüdür. Koma ýagdaýynda näsagyň myşsa damarlary çekýär, aňy garjaşýar, dili guraýar, agzyndan peşewiň ysy gelýär, çünki moçewina iýmit siňdiriş ulgamynyň şirejimek örtügi arkaly bölünip çykýar. Ganda galyndy azodyň kreatiniň mukdary köpeliýär. Anemiýa ýüze çykýar, eritrositler 1×10^{12} bir litr gamda azalýar, leýkositler 30×10^9 bir litre çenli ýokarlanýar, E.Ç.T. çaltlanýar.

Böwregiň dowamly funksional ýetmezçiligini bejermegiň esasy maksady ýokuşma beterleşmesiniň önüni almakdyr. Şol maksat bilen hem bedende ýokuşma ojaklaryny ýok etmek çäreleri geçirmekdir (toznillit, gaýmarit, otit). Berhiz bilen bejermegiň ähmiýeti ulydyr. Bedende çişler köp bolsa, nahar duzuny bir günde 2-3 gr çenli çäklendirmelidir. Süýt önümlerini iýmeklik maslahat berilýär. Sebäbi süýtdä doly hilli beloklar, ýaglar, witaminler bardyr. Böwregiň azot bölüp çykaryş funksiýasy bozulanda iýmitiň düzüminde beloklary çäklendirmelidir. Uglewodlary, ýaglary çäklendirmeli däl. Soňky wagtda näsaglara kartofel berhizi belleniýär, günde kartoşkadan bişirilen nahara miweler, gök önümler, ýaglar goşulýar. Onuň düzüminde 20 gr belok, doly hilli aminokislotlar, kaliý duzlary bardyr. Bedeniň öz belogynyň dargamagynyň önüni almak maksady bilen retobolil, 50 mg hepdede 1 gezek 3-4 hepdäniň dowamynda myşsa içine sanjylýar. Gany azot jerhetlerinden arassalamak maksady bilen köp suwuklyk içmek maslahat berilýär, 4-5% 300-500 ml glýukozanyň erginini wena damaryndan damjalap

goýbermeli, aşgazany gidrokorbanat natriniň ergini bilen ýuwmaly we şol ergin bilen klizmalar geçirmeli. Witaminler „S“, „B“ toparlary ulanylýar.

Böwregiň dowamly ýetmezçiliginde bedenden kalsiý duzlary çykýar, şonuň üçin glýukonat kalsiý, kalsiý hlorid 10-14 günüň dowamynda ulanylýar. Häzirki wagtda gany azot jerhetlerinden arassalamak üçin gemodializ geçirilýär. Ol hepdede 1-2 gezek geçirilip, ganda azot galyndylaryny kadala ýakyn saklap uzak wagtlap näsagyň umumy ýagdaýyny kanagatlanarly saklamaga ýardam edýär. Häzir sagdyn donordan ýa-da ölen adamdan böwregini alyp oturtmak üstünlikli geçirilýär.

Bejerilişi. Ilkinji nobatda böwregiň ýiti funksional ýetmezçiligini ýüze çykarýan sebäplere garşy çäreleri geçirmeli, bedenden zäherleýji çykarmaly. Eger-de ýiti böwrek ýetmezçiliginiň ýüze çykjak howpy dörese, onda 10 % monitol 1 kg agaramyna 1 gr hasaby bilen wena damaryndan goýbermeli.

Näsaglary hökmany hassahananyň reanimasiýa bölümüne ýerleşdirmeli. Näsaglaryň agyz boşlugyna, deri örtüklerine, nemli bardalaryna garaşyk etmeli. Peşewiň bölünip çykamgyna gözegçilik edip, näsaga bir günde 600-700 ml köp suwuklyk bermeli däl. Peşew köp bölünip çyksa (poliuriýa) onda bölünip çykan suwuklygyň öwezini doldurmalydyr.

Diurezi güýçlendirmek maksady bilen furosemid, 160 mg günde 4 gezek bermeli. Poliglýukin, reopoliglýukin wena damaryndan damjalap goýbermeli. Giperkaliýemiýa garşy 40% - 50-100 ml glýukoza insulin bilen wena damaryndan goýbermeli.

Asidoza garşy bikorbonat natriý 0,5 – 1gr (näsagyň 1kg agramyna) wena damaryndan goýbermeli.

Retobolil 50 mg hepdede 1 gezek myşsa içine sançmaly.

Azot jerhetlerini äurmak maksady bilen uzak wagtlap aşgazany ýuwmaly, ol gaýtarmakdan näsaglary halas edýär. Şoka garşy çäreler geçirmeli: prednizalon 90-240 mg wena damaryndan goýbermeli.

Ýokançlar bar bolsa antibiotikler ulanylýar. Eger-de ýiti böwrek ýetmezçiligini konserwatiw ýollar bilen bejerip bolmasa, onda gemodializ (emeli böwrek) bilen bejerilýär.

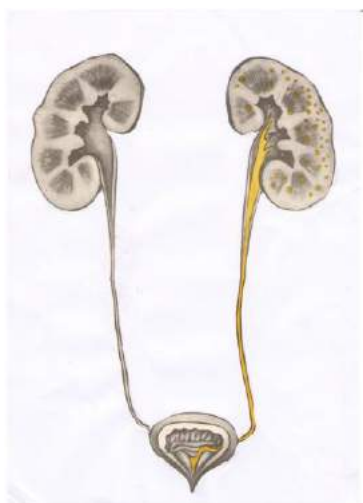
Gemodializiň görkezmesi eger-de kreatiniň 1,14 mmol/litr moçewina 49 mmok/litr, galyndy azot 113-140 mmol/litr, kaliý 6,5 mmol/litrden ýokary bolanda gemodializ geçirilýär.

Çaklama. Eger-de näsag ýiti böwrek ýetmezçiliginden ýogalmasa, onda äüwaş-ýuwaşdan böwregiň dowamly keselleri ýüze çykmazdan näsag sagalýar. Näsagyň işe ukyplylygy 6 aýdan soň dikelýär.

Böwregiň dowamly funksional ýetmezçiligi (dowamly hakyky azotemiki uremiýa).

Böwregiň dowamly funksional ýetmezçiligi – bu ýuwaş-ýuwaşdan ýüze çykýan böwregiň funksiäasynyň bozulmagy, beterleşmegi sebäpli uremiýa intoksikasiýasynyň (zäherlenmesiniň) ýüze çykmagydyr.

Sebäpleri. Böwregiň dowamly ýetmezçiligini ýüze çykarmakda ilkinji orunda dowamly glomerulonefrit durýar. Ikinji ýerde dowamly pielonefrit. Beýleki sebäplerden diabetiki glomerulonefrit, amiloidoz, polikistoz, böwrek daş keseli.

Pielonefrit

Pielonefrit – bu böwrek ýargajygynyň we böwrek dokumasynyň esasan hem aralyk dokamasynyň sowuklamagydyr. Pielonefrit ýiti we dowamly bolýar. Köplenç 40 ýaşa neçli aýallar göwreli döwri keselleýärler. Pielonefrit bilen çagalar hem keselleýärler. Gartaşan erkeke adamlar aýallara garanda köp keselleýärler.

Çep taraplaýyn pielonefrit i adenomasy sebäpli peşew durnuklylygy bilen baglanyşyklydyr. Pielonefrit bir taraplaýyn we iki taraplaýyn bolup biler ýa-da böwrek daş keselinden, böwrek inçekeselinden soň ýüze çykyp biler. Oňa ikilenji pielonefrit diýilýär.

Ýiti pielonefrit

Ýiti pielonefrit patogen mikroorganizmleriň iege taýajyklarynyň, enterekoklaryň, strepto-stafilokoklaryň b wrege aralařmagy netijesinde   ze yk ar. Olar 3  ol bilen aralařýarlar.

1. Gematogen - umumy gan akymy bilen ařak d ř ji  ol bilen peřew  ollarynyň ilkinji  okauřma ojagyndan, grippden, anginadan, iege  okuřmasyndan, furunkul ozdan soň   ze ykyp biler.
2. Peřew akdyryjy kanalyň  sti bilen, urogen  oly bilen k plen bu  ol bilen iege taýajyklary aralařýarlar.
3. limfa  ollary bilen  okuřma b wrek  argajygynyň (lohanka) we peřew akdyryjy kanalyň limfatik ulgamynyň  sti bilen aralařýar. Allergi a, sowuklama  agda lary, bedeniň gowřamasy keseliň   ze çykmagyna itergi berip biler.

Kliniki alamatlary.  iti pielonefrit  iti bařlan ar,  šetme   ze ykyp, bedeniň gyzgyny 40  enli  okarlan ar, g  li kelle agyry,   regi çalt ur ar, demigys ar, dili gurak,   rek bulanma, ga tarma   ze çykmagy m mk n, bil me danynda agyry pe da bolup, n sag çalt-çalt buřuk ar. Pastemaskiniň alamaty řikeslenen tarapda polořitel bol ar. Basyp barlananda agyry du ul ar. Ganyň laborator  a barlagynda keseliň bařlangyç d wr nde le kositoz $30-40 \times 10^3$ bir litr ganda, E..T. altlan ar. Pielonefridiň wajyp alamatlarynyň biri piuri adyr, 1 ml peřewde 100 000 bakteri a enli bol ar. Diagnoz go mek maksady bilen Addisa – Kakowskiniň bo una peřewi toplap, peřewiň  k ndisinde eritrositlere garanda le kositleriň sany has k p bol ar. B wrek we peřew  ollarynyň rentgenogrammasynda řikeslenen b wregiň ulalandygy kesgitlenil ar.

Ekskretor urogrammada řikeslenen tarapda peřew b l p çykaryjy  ollary g r nme ar  a-da sagdyn tarapa garanda řikeslenen tarap kontrast jisim bilen gijir k dolduryl ar. Ultrases barlagynda řikeslenen tarap b wregiň ulalandygy kesgitlenil ar.

Bejeriliři. N saglary hassahana  erleřdirmeli. D řek d zg nini ber   etmeli, k p mukdarda suwuklyklar: miweleriň řirelerini, limonly a  , mineral suwlary, içmeklik maslahat beril ar. Wena damaryndan 5% gl ukoza, 0,9% fiziologik erginleri damjalap go bermeli. G  li agyry bolsa spazmolitikler platifillin 0,02% - 1,0, nořpa 2,0 myřsa içine sançmaly.  okuřma, sowuklama garřy antibiotikler nitrofuran derman topary ulanyl ar. Penisillin 500 000 birlikden her 4 -6 sagatdan myřsa içine sançmaly, çalt t sir ed an sulfanilamid topary dermanlar etazol, urosulfan 4-6 gr bir g nde uzak wagtlap t sir

edýän sulfadimetoksin, biseptol bir günde 1-2 gr. Nitrofuran topary dermanlar: furagin, furodonin 0,1 günde 3 gezek, nitroksalin (5-NOK) 0,1 gr günde 4 gezek ýa-da newigramon, negram 0,5 – 1 gr günde 4 gezek bermeli. Sulfanilamid topary dermanlar nitrofuranlar bilen utgaşdyryp bermek bolar. Antibiotiklerden gentomisin, ampisillin, tetrasiklin ulnamak bolar.

Pielonefridiň önüni almak.

1. Bedendäki ýokuşmalara garşy göreşmek. Peşewiň kadaly akmagyna päsgel berýän ýagdaýlary ýok etmek.
2. Peşew ýollarynyň kesellerini, içege kesellerini öz wagtynda bejermek.

Dowamly pielonefrit

Dowamly pielonefrit köp ýagdaýlarda ýiti pielonefritden soň doly bejerilmedik ýagdaýlarda ýüze çykyp biler. Peşew ýollarynyň sowuklama kesellerinde (sistit, pielit) köp ýyllardan soň ýüze çykyp biler.

Kliniki alamatlary. Dowamly pielonefrit bilen ejir çekýän näsaglar bil meýdanynda kütek agyra, çalt ýadamaklyga, kelle agyra, bedeniň gyzgynyň ýokarlanmagyna, peşewiň bölünip çykmagynyň bozulmagyna arz edýärler. Kliniki geçişinde 3 görnüşi tapawutlandyrylýar:

1. Residiwli – çalt gaýtalanyp durýan görnüşi.
2. Latent – gizlin görnüşi.
3. Dowamly pielonefrit sebäpli böwregiň бүрүşmegi.

Residiwli görnüşi. Kesel wagtal-wagtal gaýtalanýar, güýjän döwründe ýiti pielonefride häsiýetli alamatlar ýüze çykýar. Bil töwereginde agyry, peşewiň bölünip çykmagynyň bozulmagy, lihoradka, leýkositoz, E.Ç.T. çaltlanýar. Peşewde belok, leýkositler bolmagy mümkin.

Latent görnüşi. Näsaglar umumy ysgynsyzlyga, çalt ýadamaklyga, kelle agyra arz edýärler, seýrek ýagdaýda bedeniň gyzgyny ýokarlanýar. Peşewde az-kem belok (1% çenli), piuriýa, bakteriuriýa bolýar. Latent pielonefrit köp ýagdaýlarda böwregiň konsentrasion funksiýasynyň bozulmagyna getirýär.

Gipertoniýa görnüşi. Dowamly pielonefritli näsaglaryň 60% -de arterial gan basyşy ýokarlanýar. Ol böwrekde gan aýlanyşygynyň bozulmagy bilen baglanyşyklydyr.

Dowamly pielonefrit uzak wagtlap 10-15 ýyllap dowam edip, sowuklama hadysasy böwrek kanaljyklarynyň we ýumajyklarynyň öýlmegine getirýär. ol böwregiň бүрүlmegine getirýär. Iki taraplaýyn dowamly pielonefrit böwregiň dowamly funksional ýetmezçiligine getirýär. Ilki başda böwregiň konsentrasion funksiýasy bozulyp poliuriýa bolýar, soňa baka ýumajyklaryň süzüjilik funksiýasy peselip, azot galyndylary ganda köpelip uremiýanyň ýüze çykmagyna getirýär.

Dowamly pielonefritde diagnoz goýanda pielit, sistit, böwrek kolikasyny başdan geçirendigini anyklamak wajypdyr. Umumy alamtardan leýkositoz, anemiýa, bil töwereginde agyry, dizuriýa ýagdaýlary, peşew alamtalary köp bolmadyk albuminuriýa, piuriýanyň keseli anyklamakda ähmiýeti ulydyr. Addiso – Kakowskiniň usuly boýunça peşewiň çökündisini barlamak aýratyn hem wajypdyr. Peşewde eritrositlere garanda leýkositler has köpdür. Peşewde patogen mikroblaryň hem tapylmagynyň ähmiýeti ulydyr. Rentgen barlagynda böwrek ýargajygynyň we çanajygynyň üýtgemegi, böwregiň бүрүlmegi, kontrast maddanyň iki tarapda bölünip çykmazlygy häsiýetlidir.

Bejerilişi. Giň spektrde täsir edýän antibiotikler: ampisillin, gentomisin, tetrasiklin ulanylýar. Her aýda 10 gün bejergi geçirilmelidir. Nitrofuran topary dermanlar furagin, furadonin, nitroksolin. Sulfanilamidler etazol, urosulfan, biseptol, sulfodimetoksin ulanylýar.

Öňüni almak.

1. Agyz boşlugyny ýokanç ojaklaryny (dowamly kolit, holesisit) bejermek.
2. Umumy gijigýena düzgünlerini berjaý etmek.

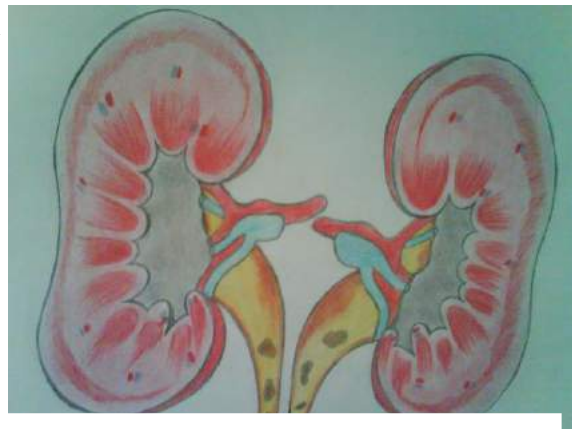
Böwrek daş keseli

Böwrek daş keseli köp duş gelýän keselleriň biridir. Köplenç Wolga, Don derýalarynyň boýlarynda, Demirgazyk Kawkazda, Orta Aziýada duş gelýär. Aýallara garanda erkekler köp keselleýärler.

Sebäpleri. Böwrek daş keseliniň ýüze çykmagyna agyz suwuna, iýmitleriň häsiýetine, witamin ýetmezçiligine, böwregiň şikeslenmegine, mineral madda çalşygynyň bozulmagyna turşulyk – aşgar deňagramlygynyň bozulmagyna uly ähmiät berilýär. Böwrekde daş, süňkleriniň döwürmegi, agyr keseller sebäpli düşekde köp ýatýan adamlarda çalt emele gelýär. Iýmitleriň düzüminde „A“ vitaminiň ýetmezçiligi peşew ýollarynda, peşew durnuklylygy, peşew ýollarynyň ýokuşmasy (pielonefrit) böwrek daş

keseliniň ýüze çykmagyna şert döredýär. Böwrekde daşyň emele gelmegine peşewiň düzümine fiziologik kolloidleriň azalmagyna uly ähmiýet berilýär, ýagny olar duzlary ergin görnüşinde saklaýarlar. Nesil yzarlamak

Oksalatlar turşulykly hem aşgarly peşewde duş gelýär. Daşlar böwrekde bir taraplaýyn we ikitaraplaýyn bolmagy mümkin. Böwregiň daş bir sany ýa-da köp sanly ululygy boýunça çäge görnüşinde ýumurtga ululygyna çenli daşlar bolýar.

Böwrek daş keseli.
Peşew akdyryjy ýollardaky daşlar

Kliniki alamatlary. Böwrek daş keseliniň esasy alamatlary agyry, böwrek kolikasy, gematuriýa, piuriýa, peşew bilen ownuk daşlaryň bölünip çykmagy, böwrekde uly daşlar, korallowid daşlary bilen töwereginde gowşak agyry berýär. Ownuk daşlar ýerinden süýşüp güýçli tutgaýly agyryny berýär. Böwrek holikasyny ýüze çykarýar, böwrek sanjysy ýiti birden bil töwereginde güýçli agyry peýda bolýar. Agyry buda, jyns organlaryna ýaýraýar, agyry bilen bilelikde agyryly çalt-çalt buşukýar, ýüregi bulanýar, gaýtarýar, içi ýellenýär. Böwrek sanjysy içinden konkrement geçende peşew akalganyň gyjyndyrylmagy bilen baglanyşyklydyr. Özüni fiizki zora tutma nätiz ýoldan ulagly gitmek, böwrek şikeslenmesi böwrek sanjysynyň ýüze çykmagyna gös-göni itergi berip bilýändir. Böwrek sanjysy birnäçe minutdan bir gije-gündize çenli dowam edip biler. Eger-de 1 sm kiçi bolan ýylmançak daş peşew halta süýşüp gelse ýa-da peşew bilen bölünip çyksa böwrek sanjysy kiplanýar. Eger-de daş böwrek ýargajynda saklanyp galsa we töweregeindäki dokumalary gyjyndyryp durýan bolsa onda pielit, pielonefrit emele getirip biler. Beýle bolanda guşaklyk töwereginde agyry duýulýar. Beden gyzgyny ýokary galýar, käte peşewde gandan başga-da iriň hem bolýar.

Obýektiw barlagynda palpasiýada daşyň çep ýa-da sag tarapyndalygyna baglylykda agyry duýulýar. Perkusiýada Pasternadskiniň alamaty položitel bolýar. Böwrek sanjysyndan soň peşewiň derňewinde peşewiň reňki gyzyl bolmagy mümkin. (makrogematuriýa) ýa-da täzeçe eritrositleriň bardygy (mikrogematuriýa) anyklanylýar. Peşewiň düzüminde belok, leykositler hem bolýar. Tutgaý döwründe periferiki ganda

leäkositoz bolýar, E.Ç.T. çaltlanýar. Arterial gan basyşy hem ýokarlanmagy mümkin. Peşew ýollarynyň rentgenografiýasynda bir ýa-da birnäçe daşlaryň kölegesini görmek bolar. UZI – barlaglarynyň esasynda hem daşlaryň bardygyny hem kesgitlemek bolar. Böwrek daş keseli ýokuşma bilen beterleşip biler, kalkulýoz pielonefrit ýüze çykyp, has aýdyň piuriýa bolýar. Peşew akalgasynda daş dykylanda ýygňalan peşew böwrek ýargajygyny süýndirip gidronefrozyň soňra pienefrozyň ýüze çykmagyna getirip biler.

Bejerilişi. Iýmitleniş düzgünlerini berjaý etmeklige uly ähmiýet berilýär. Peşewiň düzüminde oksalatlar, fosfatlar, karbonatlar bolsa onda kalsiý duzlaryna baý bolan önümleri (süýt, peýnir, tvorog, ýumurtga, ýer almasy) önümlerini çäklendirmeli. Olara ösümlik ýaglaryny, hyýar, pomidor, tüwi önümlerini iýmeklik maslahat berilýär. Iýmitlere limon kislotasyny goşmaklyk maslahat berilýär. Ol kalsiý duzlaryny baglanyşdyryýar. Oksalat daşlarynda şawel kislotasyny saklaýan önümleri (salatlar, kăşir, şugundyr) çäklendirilmeli.

Peşew turşy daşlarynda purin esaslaryna baý bolan önümleri (et önümleri, bagyr, balyk) çäklendirmeli. Olara çörek, ösümlik ýaglaryny, ýumurtga, peýnir, pomidor we beýleki bakja önümleri iýmeklik maslahat berilýär.

Daşlary çykarmak maksady bilen rowatineks, sistenal 3-5 damjadan 30-40 damja çenli süýjä damdyryp, 3-4 gezek berilýär. Urat daşlaryny eretmek maksady bilen kaliý, natriý sitraty, limon kislotasy ulanylýar. Fosfat daşlaryny eretmek üçin trilon „B“ ulanylýar.

Peşew ýollarynyň ýokuşmalaryna garşy antibiotikler, sulfanilamidler, nitrofuran topary dermanlar ulanylýar.

Güýçli çalt gaýtalanýan böwrek sanjysy böwrek daş keseliniň ýiti we dowamly pielonefrit bilen beterleşmesinde peşew akalgasy daş bilen dykylyp gidronefroz ýüze çykanda uly daşlar bolanda operasiýa ýoly bilen bejerilýär.

Böwrek sanjysynda gaýragoýulmasyz kömek. Bil töweregine gyzdyryjy tulum goýmaly ýa-da gyzgyn wanna geçirmeli.

Spazmatikler atropin, platifillin, papawerin, noşpa, baralgin erginleri sanjylýar. Narkotik serişdeler: 2% - 1,0 promedol ýa-da 1% 1,0 morfin erginini 0,1% 1,0 atropin ergini bilen garyp wena damaryndan goýbermeli. Bu çärelerden sanjy aýrylmasa böwrek töweregindäki kleçatka nowokain blokadasy geçirilýär.

Ownuk daşlary düşürmek üçin 1,5 litre çenli suw ýa-da çay, mineral suwlary içip çalt hereket etmeli. Uzak wagtlap gezmek bolmaz. Fosfat daşlarynda Kislowodsk, Truskawes, Żeleznowodsk kurortlarynyň mineral suwlary ulanylýar. Urat daşlarynda borżom, Essentuki, Truskawes kurortlarynyň aşgarly mineral suwlary ulanylýar.

Böwrek daş keseliniň önüni almak. Böwrek daş keseliniň önüni almakda umumy gigiyena düzgünlerini, iýmitleniş düzgünlerini (dogry we dürli – dürli iýmitlenmek) berjaý etmekligiň uly ähmietini bardyr. Peşew ýollarynyň ýokuşmalaryna garşy göreşmek, olary öz wagtynda bejermek zerurdyr.

Sistit (cistitis)

Sistit – bu peşew haltanyň sowuklamagydyr. Has köp ýaşran keselleriniň biridir. Keseli patogen mikroorganizmler stafilokoklar, streptokoklar, gonokoklar, içege taýajyklary döredýär. Ýokuşmalar gan we limfa ýollary bilen peşew akdyryjy kanalyň üsti bilen aralaşýar. Peşew haltany katetrizirlenende aseptiki we antiseptiki düzgünleri berjaý edilmedik ýagdaýlarynda ýokuşmalar peşew halta aralaşyp bilerler. Erkek mäsiniň gipertrofiýasynda, peşew akdyryjy kanalyň gysylmagy netijesinde hem peşew haltanyň sowuklamasy ýüze çykyp biler.

Kliniki alamatlary. Sistidiň ýiti we dowamly görnüşleri tapawutlandyrylýar. Ýiti sistit ýiti başlanýar. Bedeniň gyzygyny ýokarlanýar, näsag ýygý-ýygý agyryly buşugýar (dizuriýa). Garryn aşagynda kütek ýa-da kesilen ýaly agyry peýda bolup, ol peşew akdyryjy kanala gerýär. Ýygý-ýygý buşukma bilen her gezek peşewiň birnäçe damjasy (10-20 ml) bölünip çykýar. Peşew akdyryjy kanalda ýiti köýen ýaly agyry bolýar. Peşew bulançak düzüminde köp mukdarda leýkositler, epiteliýalar, eritrositler bardyr. Peşewden ammiagyň ysy duýulýar, reaksiýasy aşgarlydyr. Keseliň ýiti döwri köp dowam etmeýär. Ýokuşma peşew akdyryjy kanalyň üsti bilen böwrek ýargajyklaryna (lohanka) aralaşyp piflit keselini ýüze çykarmagy mümkin. Dowamly sistidiň esasy alamatlarynyň biri peşewiň düzüminde köp mukdarda leýkositleriň bolmagydyr.

Bejerilişi. Ýiti tagamly, alkohol içgileri gadagan edilýär. Düşek düzgünini berjaý etmelidir. Peşew haltanyň meýdanyna gyzydyrjy tulum goýmalydyr, ol az-kem agyryny gowşadýar. Permanganat kaliniň gowşak ergininde wanna geçirmeli. Antibiotikler penisillin, tetrasiklin, lewomisitin ulanylýar. Penisillin 500 000 birlikden her 6 sagat

aralygyna sanjylýar. Furagin, furodonin 0,15 gr günde 4 gezek içmäge berilýär, 10-15 günün dowamynda, newigramon 1,0 günde 4 gezek içmäge berilýär.

Sistidiň öňüni almak.

1. Peşew haltany kateterizirlände aseptikanyň we antiseptikanyň düzgünlerini doly berjaý etmeli.
2. Gigiýenanyň düzgünlerini berjaý etmelidir.

Barlag üçin sowallar:

1. Ýiti glomerulonefrit bu näme? Keseliň sebäbini aýdyň.
2. Ýiti glomerulonefridiň esasy alamatlary haýsylar?
3. Keseli anyklamak üçin haýsy barlag usullar geçirilýär?
4. Keseli bejermekde haýsy derman serişdeleri ulanylýar?
5. Dowamly glomerulonefridiň kliniki görnüşleri haýsylar?
6. Dowamly glomerulonefridiň kliniki görnüşine baglylykda esasy alamatlar haýsylar?
7. Glomerulonefritde peşewiň we ganyň derňewinde nähili üýtgeşmeler bolýar?

8. Glomerulonefridi bejermekde haýsy derman serişdeler ulanylýar?
9. Böwrek daş keseliniň sebäplerini aýdyp beriň.
10. Böwrek daş keseliniň tutgaýynyň kliniki alamatlary haýsylar?
11. Böwrek daş keseliniň tutgaýynda gaýragoýulmasyz kömek nähili amala aşyrylýar?
12. Pielonefrit keseline kesgitleme beriň.
13. Pielonefrit keseliniň sebäpleri haýsylar?
14. Pielonefridiň kliniki alamatlaryny sanap beriň.
15. Pielonefridi bejermekde haýsy derman serişdeleri ulanylýar?
16. Bówregiň dowamly funksional ýetmezçiligine haýsy keseller getirip biler.
17. Uremiýa bu näme?
18. Uremiýa komasynyň esasy kliniki alamatlary haýsylar?
19. uremiýa komasynda gaýragoýulmasyz kömek nähili amala aşyrylýar?

VII. BAP.

Gan ulgamynyň kesellerini anyklamagyň usullary.

Gan ulgamynyň kesellerinden ejir çekýän näsaglar umumy ysgynsyzlyga, çalt ýadamaklyga, başaýlanma, fiziki zor salmalardan, ýüregiň çalt urmagyna, işjeňliginiň peselmegine arz edýärler. Gan ulgamynyň köp keselleri bedeniň gyzgynynyň ýokarlanmagy bilen utgaşýar. Gemolitiki we witamin B₁₂ ýetmezçiligindäki anemiýalarda bedeniň gyzgyny subfebril häsiýetde ýokarlanýar. Ol eritrositleriň dargama önümleriniň pirogen täsiri bilen düşündirilýär. Dowamly we ýiti leýkozlarda bedeniň gyzgyny aramrak ýa-da has ýokarlanýar. Ol leýkositleriň köpçülikleýin dargamagy bilen düşündirilýär. Limfogranulematozda horlaýjy gijelewük ilkinji alamaty bolmagy mümkin. Endamýň gijemegi eritremitýada we dowamly limfoleýkozda hem duş gelýär.

Gan ulgamynyň köp kesellerinde işdäniň ýitmegi we horlanmaklyk peýda bolýar. Olar dowamly leýkozda limfraganulematozda, limfosarkomada duş gelýär. Witamin B₁₂ ýetmezçiligindäki anemiýada diliň ujunda, gapdalynda köýen ýaly agyry bolýar. Demir ýetmezçiligindäki anemiýada agzynyň tagamy bozulýar. Şol sebäpli şakky kesek, mel, kömür iäesi gelýär. Dowamly mioleýkozda dalak çakdan aşa köp ulalýar. Kapsulasynyň dartylmagy sebäpli çep gapyrganyň eteginde agyry peýda bolýar. Dowamly leýkozlarda bagyr hem ulalýar.

Näsaglary synlap barlanylanda onuň umumy ýagdaýyny we aň derejesini kesgitlemelidir. Gan ulgamynyň keselleriniň terminal döwründe näsagyň ýagdaýy has agyr bolmagy mümkin. Deri örtükleri we nemli bardalary aksowult, köplenç alibaster ýada gögümtil öwsüji (hloroz) ady hem şondan gelip çykandyr. Witamin B₁₂ ýetmezçilikli anemiýada deri örtükleri aram sary gemolitik anemiýada has sary bolýar. Demir ýetmezçilikli anemiýada deri örtükleri gurap, saçlary döwülgen, gopup düşýär, dyrnaklary döwülgen, egreýýär, nahar çemçesi görnüşinde bolýar. Witamin B₁₂ ýetmezçilikli anemiýada diliň emzikleri atrofirlenýär, ýylmanak, ýalpyldawuk bolýar, limfoleýkozda, limfogradulematozda we limfosarkomada limfatiki düwünler, dalak ulalýar. Gan ulgamynyň kesellerini anyklamakda ganyň umumy barlagy, ganyň lagtalanmak möhletini kesgitlemek, gan öndüriji synalary, limfatiki düwünleri punksiýa geçirip barlamak giňden ulanylýar.

Anemiýalar (ganazlyk)

Anemiýa - bu gan azlyk. Grek sözünden terjime edilende „an“ – ýok, „haema“ – gan ýagny, ganazlyk diýmegi aňladýar. Gan emele getiriji synalaryň keselleriniň arasynda has ýygy duş gelýänidir. Anemiýa – bu gandaky gemoglobiniň mukdarynyň azalmagy we şol bir wagtda eritrositleriň sanynyň kemelemgine aýdylýar. Anemiýa başga ýagdaýlara hem ýüze çykyp biler. Ýagny çişleriň gaýdýan döwründe gan damarlarynda dokuma suwuklygy köpeliýär we netijede gan suwuklanýar. Şeýlelikde ganyň suwuk bölegi ýagny plazma köpeliýär. Bu anemiýa – gidremiýa hem diýilýär.

Hakyky anemiýany hidremiýadan hökmany tapawutlandyrmak gerekdir. Onuň üçin eritrositleriň we plazmanyň arasyndaky aragatnaşygyny göz önünde tutmalydyr. Kadaly ýagdaýda olaryň arasyndaky gatnaşyk 45:55 deňdir. Gidremiýada plazmanyň

köpelmegi netijesinde bu gatnaşyk peselýär. Ganyň goýulanmagy netijesinde hakyky anemiýa kesgiltlenmeýär. Ganyň goýulanmagy suwuklygyň köp ýitilmegi, ýagny içgeçme we gusmaklyk netijesinde ýüze çykýar. Anemiýa ýagdaýlarynyň ýüze çykmagynyň esasynda dürli-dürli patalogik ýagdaýlar ýatandyr, şonuň üçin ähli anemiýalar ikilenji kesel haspalanylýar. Haýsy hem bolsa bir esasy keseliň alamaty diýip düşünmek bolar. Ähli anemiýalarda görnüşine garamazdan umumy alamatlar demgysma, ýüregiň malt urmagy, ýürek töwereginde ýaramaz duýgynyň peýda bolmagy. Bu ýagdaýlar gipoksiýa ýagny kislorodyň ýetmezçiligi netijesinde ýüze çykýar.

Anemiýany döredýän sebäplere görä ähli anemiýalar 3 topara bölünýär:

1. Köp gan ýitirilmegi netijesinde ýüze çykan anemiýa. Bu anemiýa ýiti we dowamly postgemorragik anemiýalar degişlidir.
2. Gan emele gelmeginiň bozulmagy netijesinde ýüze çykýan anemiýa. Anemiýanyň bu toparyna şu aşakdaky anemiýalar degişlidir:
 - a) Demiriň ýetmezçiligi netijesinde ýüze çykýan anemiýa – bu demiriň ekzogen we endogen ýetmezçiliginde döreýär. Bu topara anemiýa göwrelileriň hloranemiýa keseli we hloroz keselleri degişlidir.
 - b) Witamin B₁₂ ýetmezçiligi netijesinde ýüze çykýan anemiýa. Bu anemiýa bedende witamin B₁₂ ekzogen we endogen ýetmezçiliginde döreýär.
 - c) Gipoplastiki we aplastiki anemiýalary. Bu gyzyl süňk ýiligine zäherleýji maddalaryň täsir etmegi netijesinde ýüze çykýar.
3. Ganyň dargamaklygynyň ýokarlanmagy netijesinde ýüze çykýan anemiýalar ýagny, gemolitiki anemiýa. Gemolitiki anemiýa eritrositleriň köpçülikleýin gemolizi ýa-da ölmekligi netijesinde ýüze çykýar.

Kadaly ýagdaýda eritrositler 100-120 gün ýaşayar. Garran eritrositler dalakda we süňk ýiliginde dargaýarlar we täze eritrositler emele gelýär. Patalogiki ýagdaýda ýagny eritrositleriň dargamaklygynyň ýokarlanmagy netijesinde eritrositleriň ýaşayyş dowamlylygy 12-14 güne çenli gysgalýar, ýöne täze eritrositler emele gelip bilmeýärler. Şol sebäpli hem anemiýa ýüze çykýar. Gemoliziň geçişine görä ýiti we dowamly görnüşleri tapawutlandyrylýar. Gemolitiki anemiýa dogabitde we gazanylan görnüşinde ýüze çykýar. Gazanylan gemolitiki anemiýa başga bir topardaky ganyň guýulmagyn

netijesinde ýylan çakanda we eritrositleri dargadyan zäherli maddalaryň bedene düşmekligi netijesinde ýüze çykyp biler.

Postgemorragik anemiýalar

Postgemorragiki anemiýalar – näsagyň köp gan ýitirmegi netijesinde döreýän anemiýadyr. Postgemorragiki anemiýalar 2 topara bölünýär:

1. Ýiti postgemorragiki anemiýa
2. Dowamly postgemorragiki anemiýa

Ýiti postgemorragiki anemiýa

Sebäpleri. Her hili şikeslenmeler uly damarlaryň bölünmegi, kesilmegi, içki synalaryň bölünmegi, aşgazan – içege gan gitmeler, aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara kesellerinde, çiş kesellerinde, aşgazanyň polipozynda, babasyl, bagyr sirrozlarynda, ýatgydan daşky göwrelilikde bolup biler.

Kliniki alamatlary. Näsaglar umumy ysgynsyzlyga, baş aýlanma, gulagyň saňlamagyna, ýüregiň çalt urmagyna arz edýärler. Obýektiw barlaglarynda deri örtükleri birden agarýar, sowuk der bilen örtülýär. Kä ýagdaýlarda huşuny ýitirýär. Pulsy çaltlaşýar, gowşak, doly däl, arterial gan basyşy peselýär. Gan köp ýitirilende ýüregiň depesinde sistoliki ses eşidilýär. Dem alşy çaltlanýar. Ganyň derňewinde gan akmadan soň eritrositler we gemoglobin azalýar, soňra dokuma suwuklygyň gana sorulmagy netijesinde we ganyň suwuklanmagy (gidremiýa) bilen olar köpeliýär. 4-5 günden soň süňk ýiliginden periferiki gan aýlanyşygynyň köp mukdarda ýaş eritrositler – retikulositler (10-12% kadada 0,5-1%) bölüp çykarýar. Ganyň reňk görkezişi kadada (normohrom anemiýa). Anizositoz – poýkilositoz ýüze çykarylýar. Leykositleriň sany köpeliýär, mielotsitler peýda bolýar (ýaş leykositler). Ganyň düzümi 2-3 hepdeden kada gelýär.

Dowamly postgemorragiki anemiýa

Sebäpleri. Dowamly postgemorragiki anemiýa hem ýiti postgemorragik anemiýadaky kesellerde ýüze çykýar. Ýygy-ýygy günde az mukdarda gan ýitirende ýüze çykýar, şol bir wagtda süňk ýiliginiň funksiýasy hem peselýär.

Kliniki alamatlary. Näsaglaryň arzlary gan azlygyň derejesine bagly bolýar, olar umumy ysgynsyzlyga, çalt ýadamaklyga, baş aýlanma, demgysma arz edýärler. Obýektiw barlaglarynda der örtükleri solgun, ak reňkde, ýüzi, aýaklary çiş görnüşinde,

dodaklary gansyz ak reňkde, kä halatlarda deri asty dokumalarda, ýaglaryň toplanmagy bolýar. Ýürek töwereginde sistoliki ses eşidilýär, arterial gan basyşy peselýär, pulsý çaltlaşýar. Ganyň laboratoríýa derňewinde periferik ganda eritrositleriň sany, gemoglobiniň mukdary azalýar, reňk görkezijisi 0,5-0,6 deňdir, gipohrom anemiýa. Eritrositler her hili görnüşde (poýkilositoz) we her hili ulylykda (anizositoz) bolýar, retikulositleriň mukdary köpeliýär (2-4%), gyzyň süňk ýiliginde ýaş eritrositleriň mukdary köpeliýär.

Bejerilişi. Ýiti gan akmada, haýal etmän gan akýan ýeri anyklamaly. Kelle beýniniň gan üpjünçiligini kadada saklamak üçin, näsagyň aýaklaryny ýokary edip ýatymaly, köp mukdarda suwuklyk içirmeli. Içki synalarda gan akmalarda gan saklaýjy serişdeleri ulanmaly.

1. Kalsiý hlorid 10% -10 ml wena damardan goýbermeli.
2. Natriý hloridiň ergini 10% - 15,0 wena damardan goýbermeli.
3. Ganyň plazmasyny 30-50 ml wena damardan goýbermeli.
4. Wikasol 1% - 1,0 myşsa içine sançmaly.
5. Gemostatiki (100-120 ml) we ýitirilen ganyň öwezini dolmak maksady (400-500) bilen gan guýmak peýdalydyr.
6. Dowamly gan ýitirmelerde esasy keseli bejermelidir. Meselem: aşgazanyň ýara keseli, babasyl hirurgiýa ýoly bilen bejermelidir.
7. Gyzyň süňk ýiliginde eritrositleriň öndürilişini çaltlandyrmak maksady bilen her 5-7 günden 200-300 ml gaýtalap gan guýmak bolar.
8. Demir dermanlarynyň ýokary dozalary ulanylýar: globeks, gemostimulin, ferrokal, ferropleks, ferroseron. Ahiliýa gastridinde demir dermanlary duz kislotasynyň 20-25 damjasy bilen bile içmelidir. Demir dermanlary bilen 1-2 aý bejermelidir.

Demir ýetmezçilikli anemiýa

Demir ýetmezçilikli anemiýa iň köp ýaýran anemiýalaryň biri bolup, ähli anemiýalaryň 80%-ni tutýar. Keseliň esasy ýüze çykmagy dürli sebäplere görä bedende demiriň ýetmezçiligidir (sideropeniýa). Anemiýalar aýallarda 10-20% çenli, erkeklerde 3-6% duş gelýär.

Sebäpleri.

1. Dowamly gan ýitirmeler;

2. Aşgazan içege näsazlyklary;
3. Göwrelilik, dogrum we çaga emdirmeklik;
4. Ýokuşmalar;
5. Dogabitdi demiriň ýetmezçiligi;
6. Iýmitler bilen bedene demriň az düşmegi.

Demir ýetmezçilikli anemiýanyň iň ýygy duş gelýän sebäpleriniň biri dowamly gan ýitirmelerdir, ýuwaş-ýuwaşdan bedende demriň mukdary azalyp anemiýanyň ýüze çykmagyna getirýär. Eger-de bir gije-gündiziň dowamynda sagdyn adam 1 mg demir talap edýän bolsa onda, 1ml gan 0,5 gr demir saklaýar, günde 15-20 ml gan ýitse, meselem babasyl keselinde wagtyň geçmegi bilen bedende demir azalyp anemiýanyň ýüze çykmagyna getirýär. Köplenç gan ýitirmeleriň ojagy aşgazan içegelerde we jyns synalarynda patalogik ýagdaýlaryň ýüze çykmagydyr. Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara keseli, howply çiş keseli, bagyr sirrozlary anemiýa getirip biler.

Ýapyk boşluklara gan akmalar sebäpli hem anemiýa ýüze çykmagy mümkin (endometrioz). Demir ýetmezçiliginiň ýene-de bir sebäbi demriň on iki barmak içegede gana sorulmagynyň bozulmagydyr. Ol köpelnç dowamly enteritde, aşgazanyň we içegeleriň köp bölegi kesilip aýrylanda duş gelýär.

Göwrelilikde, çaga emdirýän döwründe anemiýanyň köp duş gelmegi, enäniň içinde çörekçäniň, çaganyň, enäniň synalarynyň ösmegi üçin demriň köp talap edilmegi, dogrum wagty ganyň köp ýitirilmegi bilen düşündirilýär. Eger-de bedeniň talap edýän demiriň mukdary doldurulmasa, onda anemiýa ýüze çykmagy mümkin. Demir ýetmezçilikli anemiýanyň dowamly ýokuşmalarynda ýüze çykmagy, demir eritrositleriň öndürilmegine harçlanman eýsem, ýokuşma garşy göreşmäge harçlanýar. Käbir näsaglarda köplenç ýaş gyzlarda gan akmanyň, ýokuşmanyň alamatlary ýok bolsa-da, demir ýetmezçilik anemiýanyň bardygy ýüze çykarylýar, anemiýanyň bu görnüşine „irki hroroz“ diýip aýdylýar.

Kliniki alamatlary. Demir ýetmezçilikli anemiýanyň klinikasy anemiýanyň alamatlary we demir ýetmezçilikli sebäpli (sideropeniýa) alamatlar bilen hsäiýetlendirilýär. Näsaglar umumy ysgynsyzlyga, çalt ýadamaklyga, baş aýlanma, gulagynyň şaňlamagyna, deminiň gysmagyna we ýüreginiň çalt urmagyna arz edýärler. Ýürek töwereginde agyrynyň ýüze çykmagy mümkin. Obýektiw barlaglarynda deri

örtükleri aksowult köplenç alibastr ýa-da gögümtil öwsüji (hloros) ady hem şondan gelip çykandyr. Ýüregi çalt urýar, ýüregi diňlenýän ähli nokatlarda sistoliki ses eşidilýär. Arterial gan basyşy peselýär. Demir ýetmezçiliginiň alamatlary, deriniň epitelial örtügiň we nemli bardalarynyň trofiki üýtgemeleri görnüşinde ýüze çykýar. Adatça deri örtükleri gurak, dyrnaklary döwülgen, egreýýär, nahar çemçesi görnüşinde bolýar, saçlary gopup düşýär. Gyzylödegiň başlangyç böleginiň epitelial örtügiňe şikes ýetende näsagyň ýuwdunmagy kynlaşýar (sideropeniýa disfagiýasy). Näsaglar gury we gaty iýmitleri iýende agyrynyň ýüze çykmagyna arz edýärler. Diliniň emzikleri atrofirlenýär, netijede dili ýylmanak, ýalpyldawuk bolýar, nahar iýenden soň ýa-da birden dili köýen ýaly agraýar. Agyz boşlugynyň nemli bardasynyň üýtgemegi netijesinde angulýar stomatit, ýara, ýaýryklar ýüze çykýar. Demir ýetmezçilikli anemiýaly näsaglaryň agzynyň tagamynyň bozulmagy netijesinde hek, şakky kesek iýesi gelýär. Bu alamatlar demir ýetmezçiligi sebäpli, tagam we ys duýuş nerw uçlarynyň trofiki bozulmagy bilen baglanyşdyrylýar. Aşgazan – içege ulgamynda distrofiki we atrofiki üýtgemeler: esasan hem aşgaan şiresiniň bölünip çykmagy bilen utgaşýar. Epigastri töwereginde kütäk agyry ýüze çykýar. Aşgazan şiresiniň derňewinde gistomine durnukly gipohloridriýa (turşulygynyň pes bolmagy) ýüze çykarylýar.

Ganyň laboratoriya derňewinde gemoblobiniň mukdary we eritrositleriň sany azalýar. Eritrositleriň sany ujypsyzja azalyp, her eitrositdäki gemoglobiniň mukdary köp azalýar, şonuň üçin hem demir ýetmezçilikli anemiýada hemişe ganyň reňk görkezijisi 0,6 – 0,5 deňdir. Periferiki ganyň mazogynda solgun eritrositler bolýar. Anemiýanyň agyr görnüşinde her hili ulylykdaky (enizositoz), her hili görnüşindeki (polkilositoz), eritrositler duş gelýär, mikrositler (kiçi eritrositler) agdyklyk edýär. Halka görnüşli (anositler) we ýyrtyk eritrositler (şizositler) duş gelýär. Leýkositleriň we trobositleriň sany kadada saklanýar.

Demir ýetmezçilikli anemiýa häsiýetli bir alamat ganyň syworotkasyndaky demiriň 3,6-5,4 mmol litr (kadada 12,5-30,4 mmol litr) çenli azalmagydyr.

Bejergisi. Demir ýetmezçilikli anemiýanyň esasy patogeniki bejergisi demir dermanlarydyr. Demir serişdeleri berilende şu aşakdaky düzgünleri berjaý etmek zerurdyr.

1. Özünde demir saklaýan demir serişdeleri ýeterlik mukdarda berilmeldir.

2. Demir serişdelerine özleşdirmäge ýardam berýän, meselem askorbin kislotasy bilen utgaşdyryp bermelidir.
3. Bejergini uzak wagtlap geçirmelidir.
4. Bejeriş terapiýasy belli bir wagtdan gaýtalanyp durmalydyr.

Aýbaşy sebäpli köp gan ýitirilende: bir hepdeň dowamynda demir serişdeleri ulanylýar. Eger-de näsag demir serişdelerini içip bilmese ýa-da netije bermese, içegäniň bir bölegi kesilen bolsa, gastroektoniýa geçirilen bolsa enteridin agyr görnüşlerinde parenteral ýoly bilen goýberilýär. Içege näsazlyklarynyň ýüze çykmagynyň önüni almak maksady bilen demir serişdelerini pankreatin ýa-da karbonit kalsiniň 0,5gr bilen utgaşdyryp bermek bolar.

Düzümde demir saklaýan demir serişdeleri

1. Gemostimulin günde 6 tab. içmäge bermeli.
2. Ferrokal günde 6 tab. içmäge bermeli.
3. Feramid özünde nikotin kislotasyny saklaýar. 1,2 gr içmäge bermeli ýa-da 2% 2-4 ml wena damaryndan wagtynda goýbermeli.
4. Ferkowen 2,5 – 5 ml wena damardan goýbermeli.
5. Ferbitol 2ml myşsa içine sanjylýar.
6. Ferrumlek 2-5 ml myşsa içine ýa-da wena damaryndan goýberilýär.
7. Ferroseron 0,3 gr günde 3-4 gezek içmäge berilýär.
8. Ferropleks günde 6-8 tab. içmäge berilýär.
9. Konferon günde 3-4 kapsula içmäge berilýär.

Eger-de bejergi netijeli bolsa onda 5-6 günden ganda retikulasitleriň sany köpeliýär. Gemoglobiniň mukdary 2-3 hepdeden soň ýokarlanyp başlaýar.

Eritrositler bir aýdan soň kada gelyär. Ameniýany bejermek bilen birlikde anemiäany ýüze çykarýan sebäpleri hem bejermelidir (babasyl hirurgiýa ýoly bilen bejermek, ýokuşma ojaklaryny bejermek). Näsaglaryň iýmitleri demire baý bolmalydyr. Bagyrdaky, et önümlerinde, ýumutrgada, noýbalarda demir köpdür, süýt önümlerinde demir azrakdyr. Demir serişdelerini askorbin kislotasy, limon bilen ulanylanda demirň sorulmagy ýokarlanýar.

Öňüni almak. Demir ýetmezçilikli anemiýanyň önüni almakda göwreli aýallara we çagalara aýratyn üns bermelidir. Göwreli aýallar çaga emdirende 6 aýa çenli eger-de

olarda anemiýanyň ýüze çykmagy güman edilse, demir serişdeleri bilen bejermek maslahat berilýär. Eger-de çaganyň enesi göwreli wagtynda anemiýa bilen ejir çeken bolsa, onda çagasyna hem demir serişdelerini bermek maksada laýykdyr. Hżzirki wagtda köp döwletlerde şol sanda biziň döwletimizde anemiýanyň önüni almak maksady bilen bugdaý ununa demir goşulýar.

Gemolitiki anemiýa

Gemolitiki anemiýa eritrositleriň köpçülikleýin gemolizi ýa-da ölmegi we olaryň ýaşayşynyň dowamlylygynyň gysgalmagy netijesinde ýüze çykýar. Fiziologik şertlerde eritrositleriň ýaşayşynyň dowamlylygy 100-120 gündir. Garran eritrositler dalakda we süňk ýiliginde dargaýarlar we täze erotrositler emele gelýärler. Patalogik ýagdaýda eritrositleriň dargamaklygynyň ýokarlanmagy netijesinde eritrositleriň ýaşayş dowamlylygy 12-14 güne çenli gysgalýar. Ýöne täze eritrositler emele gelip bilmeýärler.

Dogabitdi gemolitiki anemiýa

Bu anemiýanyň esasynda eritrositleriň çydamlylygynyň peselmegi netijesinde dalakda, süňk ýiliginde, bagyrda, limfatik düwünlerde eritrositleriň dargamaklygynyň ýokarlanmagy ýatandyr.

Kliniki alamatlary. Keseliň ilkinji alamatlary köplenç çagalyk döwründe ýüze çykýar. Ilki başda nemli bardalaryň gözüniň agynyň saralandygy anyklanylýar. Soňra burundan, aşgazandan, içegelerden gan akmalar ýüze çykýar. Kä ýagdaýlarda bilirubin daşlarynyň emele gelmegi sebäpli bagyr sanjysy ýüze çykýar. Keseliň gowulaşan we güýjän döwürleri tapawutlandyrylýar. Beterleşen döwründe näsaglar dalagyň we bagryň ýerleşen meýdanynda agyra, gulagynyň saňlamagyna, baş aýlanma arz edýärler. Obýektiw barlaglarynda deri örtükleriniň we nemli bardalarynyň aram saralandygy kesgitlenilýär. Basyp barlanda dalak, bagry ulalan. Peşewde urobilin kesgitlenilýär, bilirubin ýok. Ganda bilirubin 2-3 çenli ýokarlanýar.

Bejerilişi. Näsaglar gigiyena düzgünlerini berjaý etmelidirler, fiziki-psihiki dargynlyklardan ýadawlykdan sowuklamadan gaça durmalydyr. Anemiýanyň alamatlary aýdyň ýüze çykanda demir serişdeleri ulanylmalydyr. Eger-de bejergä garamazdan

anemiýa güýçlenip başlasa onda splenoektomiýa (dalagy kesip aýyrmak) geçirilýär. Ol gowy netije berýär.

Gazanylan gemolitiki anemiýa

Bu anemiýa başga bir topardaky ganyň guýulmagy netijesinde, ýylan çakmagy we eritrositleri dargadyan zäherleýji maddalaryň bedene düşmegi netijesinde ýüze çykyp biler.

Kliniki alamatlary. Näsaglar umumy ysgynsyzlyga, ýüreginiň çalt urmagyna, demgysma arz edýärler. Dalak wenasynyň trombozy netijesinde dalak ulalýar, aşgazan – içege gan akmalary ýüze çykmagy mümkin. Derweze wenasynyň trombozy sebäpli, portal gan aýlanyşygy bozulyp assit ýüze çykýar. Dalak ulalýar, gataýar. Leýkopeniýa mikrositoz ýüze çykýar. Eritrositleriň osmatiki durnuklylygy peselýär. Ganda bilirubiniň mukdary ýokarlanýar. Aşgazan – içege gan akmalary, derweze wenasynyň trombozy näsagyň ýaşayşyna howp döredýär.

Bejerilişi. Gemolitiki anemiýany ýüze çykarýan ýagdaýlary bejermek zerurdyr. Glýukokortikoid gormonlar belleniýär. Prednizalon 60-80 mg bir günde berilýär. Remissiýa döwri ýüze çykandan soň prednizalonyň dozasy peseldilýär. Bejergisi 2-3 aý dowam etdirilýär. Gormonal topary dermanlar netije bermese, onda splenektomiýa geçirilýär. Splenektomiýa netije bermese, onda immunodepresantlar ulanylýar. 6 – merkaptopurin we azatioprin bir günde 100-150 mg, hlorbutin 10-15 mg berilýär.

Witamin B₁₂ - Foliýewo kislotasynyň ýetmezçiligindäki anemiýa (ganazlyk)

Witamin B₁₂ ýetmezçilikli anemiýa ilkinji gezek 1855-nji ýylda Addison soňra, 1868-nji äylde Birmer tarapyndan ýazyp beýan edilipdir, olar pernizioz (howply) anemiýa diýip at beripdirler. Häzirki wagtda B₁₂ ulanylmagy netijesinde bu anemiýa howpsuzdyr.

Sebäpleri.

1. Witamin B₁₂ aşgazanda sorulmagynyň bozulmagy.
2. Aşgazanyň fundal bölüminiň mázleriniň atrofirlenmegi.
3. Aşgazanyň howply çiş keseli.
4. İçege keselleri
5. Gastroektomiýa
6. Witamin B₁₂ köp sarp bolmagy

7. Íýmitler bilen witamin B₁₂ we filoýew kislotasynyň bedene az barmagy.

Aşgazanyň fundal bölüminiň mázleriniň atrofirlenmegi netijesinde Kaslanyň içki faktory gastromukoprotein öndürilmeýär. Kaslanyň daşky faktory Witamin B₁₂, ony biz íýmitler bilen alýarys. Ol gastromukoproteiniň gatnaşmagynda içegelerde gana sorulýar. Eger-de gastramukorprotein bölünip çykmasa witamin B₁₂ özleşmeýär, netijede witamin B₁₂ ýetmezçilikli anemiýa ýüze çykýar.

Kliniki alamatlary. Witamin B₁₂ ýetmezçilikli anemiýanyň gowulaşan we beterleşen döwürleri tapawutlandyrylýar. Remissiýa döwründe keseliň kliniki alamatlary ýüze çykmaýar. Bu kesel uly ýaşly adamlarda, köplenç erkek adamlarda duş gelýär. Keseliň başlangyç alamatlary umumy ysgynsyzlyk, çalt ýadamaklyk, diliniň gurak bolmagy, dispeptiki alamatlarydyr (ýürek bulanma, gaýtarma) keseliň beterleşen döwründe 3 topar alamatlar bilen häsiýetlendirilýär.

1. Anemiýa
2. Aşgazan – içege
3. Newrologiki alamatlar.

Anemiýa sindromy umumy ysgynsyzlyk, baş aýlanma, gulagynyň şaňlamagy, demgysma we ýüregiň çalt urmagy bilen häsiýetlendirilýär. Miokardyň gipoksiýasy ýürek töwereginde sanjylan ýaly agyry peýda bolýar. Öüregiň depesinde sistoliki ses eşidilýär. Arterial gan basyşy peselýär. EKG barlagynda miokartda diffuzlaýyn üýtgemeleri ýüze çykarylýar. Deri örtükleri aksowult, limon-sary reňkinde bolup, gözüniň agy hem sarymtyl reňkdedir. Anemiýa çalt össe, onda kelle beýnä gan az barmagy sebäpli koma ýagdaýy ýüze çykmagy mümkin. Kā ýagdaýlarda näsaglar diliniň köýüp agyryäandygyna arz edýärler, synlap barlanda näsagyň dilinde açyk-gyzyl sowuklama ojaklaryny görmek bolar. Soňra baka aýratyn hem diliň ujynyň, gapdal meýdanlarynyň emzikleri tekizlenýär, atrofirlenýär, gara malina reňkinde, ýylmanak dil lak çalnan ýaly bolýar. Beýleki aşgazan-içege näsazlyklarynda näsagyň işdäsi doly kesilip anureksiýa derejesine ýetmegi mümkin. Epigastriniň töwereginde agyrlyk, agyry peýda bolýar. Bagry – dalagy ulalýar. Kā ýagdaýlarda içi geçýär. Aşgazan şiresi barlananda gistamine durnukly bolan ahlorgidriýa - duz kislotasynyň bolmagy anyklanylýar. Pepsin, gastromukoprotein ýok bolýar. Ahlorgidriýa hat-da remissiýa (gowulaşan) döwründe-de sakalanýar. Newrologiki sindrom – oňurga ýiliginiň yzky gapdal sütüniniň şikeslenmegi bilen baglanyşykly bolup,

oňa funikulýar mieloz diýilýär. Oňa häsiýetli alamatlar parasteziýa, duýujylygyň bozulmagy, gowşak agyry duýgulary, el-aýaklarynyň üşmegi. Käbir ýagdaýlarda myşsalaryň gowşamagy, atrofirlenmegi, psihiki bozulmalar, gallýusinasiýa ýüze çykmagy mümkin. Keseliň beterleşen döwründe bedeniň gyzgyny subfebril ýagdaýlarda ýokarlanýar. Ganyň laboratorýa derňewlerinde keseliň beterleşen döwründe eritrositleriň sany, gemoglobiniň mukdary azalýar. Eritrositleriň sary, gemoglobiniň mukdaryna garanda has köp azalýar. Şonuň üçin ganyň reňk görkezijisi bir birlikden köp bolýar (1,2-1,4). Oňa giperhrom anemiýa diýilýär. Ganyň çyrşakda (mazokda) gemoglobine baý makrositler, megalositler diametri 12-14 mkm (kadada 7-7,5 mkm) bolan eritrositler köp duş gelýär. Keseliň beterleşen döwründe ganda eritrositleriniň degeneratiw görnüşleri zolliniň bedenjikleri, Kebotyň halkasy duş gelýär. Trombositler azalýar, E.Ç.T. ýokarlanýar. Ganyň syworotkasynda göni däl bilirubin köpeliýär. Periferiki ganda eritrositleriň her hili görnüşleri poýkilositoz, her hili ulylykdaky anizositoz peýda bolýar.

Bejerilişi. Addison – Bermeriň anemiýasyny ilkinji gezek Maýno we Merwi diýen alymlar çyg (ham) bagry bejergi maksady bilen ulanyp bejeripdirler. Bejerginiň netijeli bolmagy hem bagyrda witamin B₁₂-niň we onuň bilen baglanyşykly gastromukoproteiniň köp bolmagy bilen düşündirilýär. Häzirki wagtda witamin B₁₂ parenteral ýoly bilen goýbermek arkaly bejerilýär. Ol ähli ýagdaýlarda gowy netije berýär. Keselliň beterleşen döwründe witamin B₁₂ günde 200-400 mkg 4-6 hepdäniň dowamynda tä ganyň düzümi kadalapýança myşsa içine sanjylýar. Soňra her hepdede 2 aýa çenli, soň aýda 2 gezek 6 aýyň dowamynda witamin B₁₂ 400-500 mkg berkidiji kursy geçirilýär. Soňra keseliň önüni almak maksady bilen her ýyl 3 hepdäniň dowamynda gūnaşa witamin B₁₂ 400 mkg ulanmak maslahat berilýär. Anemiýanyň has agyr görnüşinde komataz ýagdaýynyň ýüze çykaýjak howpy dörese, onda witamin B₁₂ 500-1000 mkg wena damaryndan 10 gününň dowamynda, soňra hepdede 1-2 gezek newrologik alamatlar ýok bolýança goýberilýär. Keseliň gowulaşan (remissiýa) döwrüniň kriteriýalary: retikulositleriň sanynyň köpelmegi, gan öýjükleriniň emele gelşiniň kadalaşmagy 5-6 gün witamin B₁₂ bilen bejerilenden soň, retikulositleriň derejesiniň ýokarlanmagy, bejerginiň netijesiniň gowudygynyň alamatydyr. Witamin B₁₂ ýetmezçilikli anemiýa gan guýmaklyk diňe ýaşayşa howp salanda prekomatoz, komatoz ýagdaýlaryň alamatlary ýüze çykanda gemodinakima bozulanda geçirilýär. Has amatly 250-300 ml eritrositar massasy ýuwaş-

ýuwaşdan 4-5 sagadyň dowamynda wena damardan goýberilýär. Kurs bejergisi 5-6 gezek. Newrologik alamatlar ýüze çyksa witamin B₁₂ günde 1-2 ml myşsa içine sanjylýar.

Leýkozlar

Leýkoz – gan emele getiriji öýjüklerden döreyän we gan öndüriji ulgamyny weýran edýän ganyň howply çiş keselidir. Leýkozyň asyl manysy periferiki ganda ösüp ýetişmedik kämil däl leýkositleriň köp sanlysynyň peýda bolmagydyr. Gan öýjükleri diňe bir gyzyl süňk ýiliginde öndürilmän eýsem beýleki synalarda hem leýkoz öýjüklerini öndüriji ojaklar peýda bolýar.

Sebäpleri. Leýkozyň sebäpleri häzirki döwre çenli doly anyklanylmadyr:

1. Fiziki faktorlaryň (rentgen radioaktiw şöhleleriniň) täsir etmegi netijesinde ýüze çykýandygy subut edilendir. Bu kesel bilen rentgenolog lukmanlar köp keselleýärler.
 2. Himiki faktorlaryň, zäherli himikatlaryň, zawod-fabrikleriň galyndylarynyň leýkozogen jisimler (uglerod, benzol, anilin) reňkleriň täsiri netijesinde keseliň ýüze çykmagy mümkindir.
 3. Käbir awtorlar leýkozyň nesilden-nesle geçýändigini ündeýärler.
 4. Leýkozyň gelip çykyşynyň wirus tebigaty dogrusyndaky çaklamalarda orta atylýar.
- Kliniki geçişi boýunça leýkozlar: ýiti, assa ýiti we hroniki görnüşlere bölünýär. Ganyň düzüminde haýsy öýjükleriň köp bolmagyna baglylykda mieloleýkoz, limfoleýkoz, retikulýoz, gemositoblastoz görnüşleri tapawutlandyrylýar.

Periferiki ganda leýkositleriň sanyna baglylykda leýkemiki, subleýkemiki, aleýkemiki görnüşleri tapawutlandyrylýar.

Leýkemiki görnüşinde leýkositleriň sany has köp 500×10^3 bir litr ganda bolýar. Subleýkemiki görnüşinde 20×10^3 bir litr ganda, aleýkemiki görnüşinde kadada ýa-da az 3×10^3 çenli bolýar.

Ýiti leýkoz

Ýiti leýkoz – bu gan ulgamynyň howply çiş keselidir. Howply çiş esasy düzümi ýaş ösüp ýetişmedik blast öýjüklerinden durýandyr. Ol öýjükler süňk ýiliginde has köpdür. Ýiti leýkoz her hili başlanmagy mümkin, kä halatlarda tötänleýin gan

barlaglarynda ýüze çykarylýar. Köplenç näsaglar ysgynsyzlyga, kem işdälige, bogunlarda agrynyň peýda bolmagyna, ýeňil şikeslenmelerde endamynda gan öýmeleriň emele gelmegine arz edýärler. Beýleki ýagdaýlarda kesel ýiti başlanýar. Bedeniniň gyzgyny 39-40⁰ çenli ýokarlanýar, nekrotik angina dişiň etinden gan akmalar peýda bolýar.

Ýiti leýkozyň kliniki alamatlarynyň has aýdyň ýüze çykan döwründe birnäçe sindromy ýüze çykarmak bolar. Anemiýa sindromy, gemorragiäa sindromy, ýokanç ýara, nekrotiki beterleşmeler. Anemiýa sindromy: umumy ysgynsyzlyk, baş aýlanma, ýürek töwereginde agyry, demgysma bilen ýüze çykýar. Obýektiw barlaglarynda deri örtükleriniň çuw ak bolmagy anyklanylýar. Anemiäanyň aýdyň ýüze çykmagy gan akmalara baglydyr. Gemorragiýa sindromy hemme näsaglarda duş gelýär. Burundan, dişiň etlerinden, ýatgydan gan akmalar bolýar. Deri örtüklerinde gan öýmeler bolýar. Sanjym edilen ýerinde, wena damardan sanjym ýerinde gan öýmeler bolýar. Leýkozyň terminal döwründe aşgazanyň, içegeleriň şirejimek örtükleriniň gan öýmelerinde ýara nekrotik üýtgemeler peýda bolýar.

Ýokanç ýara nekrotik beterleşmeler, leýkositleriň goraäýş funksiýasynyň peselmegi netijesinde ýüze çykýar. Näsaglarda köplenç pnemoniýa, abses, angina, peşew ýollaryna ýokuşmanyň düşmegi ýüze çykýar. Ýiti leýkozy näsaglarda agyz boşlugynyň şirejimek örtüklerinde, gyzyldödekde, dişiň etinde ýara nekrotik şikeslenmeler ýüze çykmagy mümkin.

Limfablast leýkozda köplenç ýokary ýaýjyk, öň asty limfatik düwünler ulalýar. Basyp barlanda gatylygy anyklanylýar, ýöne agyry bolmaýar. Näsagyň dalagy köp ulalýar, bagyr az derejede ulalýar. Leýkemiki infiltratlar deride, merkezi nerw ulgamynda, öýkende, böwrekde ýüze çykmagy mümkin.

Ganyň derňewinde periferik ganda normohrom anemiýa nyklanylýar. Köplenç anemiýa leýkozyň ilkinji ýüze çykasydyr. Leýkositleriň sany köpeliýär. Ýiti mieloleýkozda predmet aýnajygyndaky ýokundysynda ýaşajyk we ýetişen leýkositleri görmek bolýar, olaryň aralyk görnüşleri görünmeýärler (leýkemik ýolunma). Ýiti limfoleýkozda gandan limfoblastlar agdyklyk edýärler. Leýkozyň hemme görnüşlerinde trombositleriň sany azalýar. Leýkoz keseline diagnoz gan derňewiniň esasynda periferiki ganda blast öýjükleriniň 10-20% köpelmegine esaslanyp goýulýar. Leýkozyň aleýkemiki görnüşinde süňk ýilginiň punksiýasy esasynda diagnoz goýulýar.

Bejerilişi. Bejerginiň esasy maksady ýiti leýkozy uzak wagtlaýyn remissiýa döwrüni gazanmak ýa-da sagaltmak. Bejergi leýkozlaryň görnüşlerine baglylykda geçirilýär.

Limfoblast leýkozda winkristin 1,5-2 mg wena damaryndan goýberilýär. Prednizalon 40 mg ondan-da köp içmäge berilýär.

Winkristin + rubomisin. Rubomisin 40-60 mg wena damaryndan goýberilýär. Winkristin + rubomisin + prednizalon utgaşdyryp berilýär. Winkristin + metotreksat + 6 – merkaptopurin + prednizalon bu topar dermanlar berilýär. 6 – merkaptopurin 50-100 mg içmäge berilýär ýa-da wena damaryndan goýberilýär. Bu topar dermanlar kömek bermese siklofosfan + winkristin + sitozin + prednizalon topary ulanylýar. Remissiýa döwri 6 hepde dowam edýär. Remissiýa döwrüni gazanan soň ony saklaňjy bejergi geçirilýär. Şol maksat bilen 6 – merkaptopurin, metotreksat, siklofasfan ulanylýar. Remissiýa döwrüni saklaýjy bejergi 6 ýyl dowam edýär. Leýkozyň beýleki görnüşlerinde sitozin + rubomisin topar dermanlar ulanylýar. Sitozin 100 mg wena damaryndan goýberilýär. Rubomisin + winkristin + sitozar + prednizlon topary dermanlar ulanylýar. Ýokuşmalara garşy bejergi antibiotikler bilen bejerilýär. Penisillin, seporin, gentamisin, karbenisillin. Gemorragiki sindromy bejermek üçin trombositler massasy goýberilýär. Gan guýmak 200,0-225 ml eritrositar massasyny guýmak gowy netijeler berýär. Soňky döwürlerde süňk ýiligini ekmeklik geçirilýär.

Çaklama. Limfoblast leýkozly näsaglarda 80-90% doly remissiýa gazanmak mümkin. Remissiýa döwri 50% näsaglarda 5 ýyl dowam edýär.

Leýkozyň beýleki görnüşlerinde 50-70% näsaglarda remissiýa döwrüni gazanmak mümkin. Remissiýa 2 ýyl dowam edýär.

Dowamly mieloleýkoz

Dowamly mieloleýkoz 20 ýaşdan 60 ýaş aralygyndaky adamlarda duş gelýär.

Dowamly mieloleýkozda süňk ýiliginde, bagyrdaky, dalakda, böwrekde, limfatik düwünlerde we beýleki synalarda mieloit dokumalar ösüp başlaýar. Periferiki gana kämil däl leýkositler geçýär. Süňk ýiliginde mieloit dokumalaryň çalt ösmegi netijesinde eritrositleriň emele gelmegi azalýar we anemiýa ýüze çykýar.

Kliniki alamatlary. Näsaglar umumy ysgynsyzlyga , başaýlanma, bedeniniň gyzgynynyň ýokarlanmagyna, gan akmalara, işjeňliginiň peselmegine çep gapyrga aşagynda agyrylyk agyrynyň peýda bolmagyna arz edýärler. Basyp barlananda dalak aşa ulalan, garyn boşlugyny eýeläp agramy 7 kg çenli artýar, gaty agyryly. Bagry hem ulalan, basyp barlananda gaty, az agyryly. Gasyk, goltuk asty, boýun limfatiki düwünler ulalýar. Döş, gapyrga, aýak, oňurga süňklere uranda agyry ýüze çykýar. Keseliň soňky döwürlerinde derei örtükleri şirejimek örtükler çuw ak bolýar. Aşgazanyň, içegeleriň şirejimek örtüklerinden leýkemiki infiltratlar emele gelýär, dispepsiýa ýüze çykýar. Öýkende pnewmoniyanyň alamatlary peýda bolýar. Näsaglaryň dili gurak, çişler peýda bolýar, ýüregiň araçäkleri giňelýär. Peşewde uratlar, peşew kislotasy köpeliýär.

Gan barlaglarynda leýkemiki görnüşinde leýkositleriň sany $100-600 \times 10^9$ bir litr ganda subleýkemiki görnüşinde $20-30 \times 10^9$ bir litr ganda aleýkemiki görnüşinde kadada ýa-da azalan. Ganda kämil däl leýkositler mieloblastlar, promielositler peýda bolýarlar. Gipohrom makrositar anemiýa, anizositoz, poýkilositoz ýüze çykýar. Dowamly mieloleýkoz bejergä garamazdan çalt ösýär. 2-3 ýylyň dowamynda gan akmalaryň, dalagyň infarktyndan näsaglar ýogalýarlar.

Dowamly limfoleýkoz

40-60 ýaşly adamlarda duş gelýär. Köplenç boýun, goltuk asty mázleriň ulalmagyndan başlanýar. Mindalinleriň şikeslenmeginden göz almasynyň ulalmagyndan hem başlanmagy mümkin. Keseliň soňky döwürlerinde şirejimek örtükleri gan öýmeler ýüze çykýar. Trombositleriň sany azalýar. Bagyr, dalak, ulalýar. Gan aýlanyşygynyň bozulmalarynyň alamatlary (demgysma, ýüregiň çalt urmagy, çişler) ýüze çykýar. Sowuklama keseller, angina, rahat ýüze çykyp uzak watlap lihoradka bolýar. Gan derňewlerinde periferik ganda 90-95% limfositlerden durýar. Agyr görnüşinde prolimfositler, limfoblastlar köpeliýär. Gipohrom anemiýanyň gemorragiki diatezleriň alamatlary ýüze çykýar. Dowamly limfoleýkozlar geçişi boýunça haýal we çalt ösýän görnüşlere bölünýär. Haýal ösýän görnüşinde näsaglaryň ömrüniň dowamlylygy 8-10 ýyl.

Dowamly leýkozlaryň bejerilişi. Organizmi gurplandyryjy witamine baý bolan iýmitler bilen iýmitlendirmeli. Rentgen şöhleleri bilen bejerilýär. Dalak töwereгинi,

süňkleri rentgen şöhleleri bilen leýkositleriň sany $30-40 \times 10^9$ bir litr ganda azalýança şöhlelendirmeli.

Mielosan leýkositleriň sanyna baglylykda 2-8 mg çenli bir gije-gündiziň dowamynda berilýär. Kortikosteroid gormonlary prednizon, prednozalón bilen bejerilýär. Witamin B₁₂ rutin bilen ulanylýar. Dopan bir gije-gündizde 6-7 mg belleniýär. Anemiýa ýüze çykanda damjalap gan guýmak, eritrositar massa guýmak, demir dermanlary bilen bejerilýär. Ikilenji ýokuşmalarda antibiotikler ulanylýar. Dowamly leýkozyň agyr güýjemesinde 6 – merkoptopurin hem ulanylýar.

Barlag üçin sowallar:

1. Anemiýa kesgitleme beriň?
2. Anemiýanyň esasy görnüşlerini sanap beriň?
3. Anemiýanyň umumy alamatlary haýsylar?
4. Anemiýada görnüşlerine baglylykda nähili üýtgemeler bolýar?
5. Anemiýada ulanylýan derman serişdeleri haýsylar?
6. Leýkoz bu näme, kesgitleme beriň?
7. Ýiti leýkozyň kliniki alamatlary haýsylar?
8. Ýiti leýkozda ganyň laboratoriya barlaglarynda nähili üýtgemeler bolýar?
9. Leýkozy bejermegiň esasy usullary haýsylar?

VIII bap

Endokrin (mázleriniň) ulgamynyň keselleri.

Galkan şekilli mäziň keselleri.

Tireotoksikoz (diffurlaýyn toksin alkym çişmesi).

Tireotoksikoz keseli ilkinji gezek 1835- nji ýylda Grews soňra 1840 nji ýylda Bazedow tarapyndan ýazylypdyr. Şonuň üçin Bazedowyň keseli diýip hem aýdylýar.

Sebäpleri. Bu kesel köplenç psihiki şikeslenmelerden soň, galkan görnüşli mäziň funksiýasynyň beýgelmegi bilen Gormon tiroksiniň köp bölünip çykmagy netijesinde ýüze çykýar. Tiroksin gipofiziň alynky böleginiň işjeňliginiň beýgelmegi netijesinde hem köp bölünip çykýar. Tireotoksikoz keseli galkan görnüşli mäziň ýokanç keseller (angina, malýariýa, reumatizim, merezel, inçekesel, dümew) bilen şikeslenende hem ýüze çykyp biler.

Trioksin gormony bedende okislenme hadysalaryny çaltlandyrýar, beloklaryň çalt bölünmegine, kislarodyň köp harçlanmagyna, bedende suwyň çalt bölünip çykmagyna getirýär, ganda holesterin we ýag kislotalary azalýar. Galkan görnüşli mäs özüne ýody köp siňdirýär. Adamyň bedenine ýod iýmitler (gök önümler, süýt, ýumurtga, bagyr, suw) arkaly düşýär. Galkan görnüşli mäs kadada bedeniň hemme ýodunyň 1/5 -den 1/10 –e çeli ýody özünde saklaýar, tireotoksikoz keselinde bolsa ol 10 esse artýar. Bedende ýoduň bölünip çykmagy hem ýokarlanýar.

Kliniki alamatlary. Näsaglar umumy ysgynsyzlyga, çalt ýadamaklyga, ýüregiň çalt urmaklygyna, horlanmaklyga, gaharjaňlyga, ukysyzlyga, barmaklarynyň titremekligine arz edýär. Bu kesel bilen erkeklere garanda aýallar 5-6 esse köp keselleýärler. Bu kesele esasy 3 sany alamat häsiýetlidir.

1. Galkan görnüşli mäziň ulalmagy (zob).
2. Tahikardiýa.
3. Göz almasynyň hanasyndan çykjak bolmagy.

Galkan görnüşli mäs difuzlaýyn ulalýar, kähalatlarda aýra-aýra bölekleri ulalýar, döş süňkiniň arkasynda ýerleşmegi hem mümkin. Galkan görnüşli mäziň ulalmagynyň 5 derejesi tapawutlandyrylýar.

1. Mäs gowşak ele ilýär, ýuwdynma hereketini edende hem görünmeýär.
2. Mäs basyp barlanda ele ilýär, ýuwdynanda gowy görünýär.
3. Galkan görnüşli mäziň ulalmagy gowy görünýär „ýogyn boýun“.
4. Mäs has ulalan.
5. Mäs has uly ölçeglerde sallanyp duran.

Bu kesele göz alamatlary häsiýetlidir.

1. Ekzoftalm gözüň – peträp hanasyndan öňe çykmagy.
2. Aşak garanda göz almasyndaky ýokarky gabagynyň yza galmagy (Grefiň alamaty).
3. Gözüň ýakyn aralykdaky jisimleri saýgarmak ukybynyň ýitmegi, konwergensiýanyň bozulmagy. „Mebiusuň alamaty“.
4. Gözüň seýrek gyrpylmagy. „Ştelwagyň alamaty“. Göz alamatlary bilen gözüň ýaldyramagy näsaga „gorkýan adam“ görnüşini berýär.

Tireotoksikoz – keselinde sistoliki arterial gan basyşy beýgelyär, diastoliki peselýär. Ýüregiň çep mädejigi gipertrofirlenýär, ýüregiň araçäkleri giňelýär. Ýüregiň depesinde sistoliki äheňli ses eşidilýär. Keseliň agyr görnüşinde mersatal aretmiýasynyň ýüze çykması mümkin.

Iýmit siňdiriş ulgamyndan näsagyň içiniň geçmegi ýa-da gatamagy mümkin, aşgazanyň töwereginde, bagyrda, içegelerde tutgaýly agyrynyň ýüze çykmagy hem mümkin.

Ganyň laboratoriya derňewinde gipohrom anemiýa, leýkopeniýa, limfositoz, eritrositleriň çöküş tizligi çaltlanýar, ganyň lagtalanmagy haýallanýar.

Tireotoksikoz keselde madda çalşygynyň ähli görnüşleri ýokarlanýar, kislarod talaby güýçlenýär, keseliň agyr görnüşinde esasy madda çalşyk 30-60 % çenli ýokarlanar.

Belok çalşygynyň ýokarlanmagy netijesinde moçewinanyň we amýagyň emele gelmegi ýokarlanýar suw çalşygy bozulyp poliuriýa ýüze çykýar, uglerod çalşygy bozulyp giperglikemiýa glýukozuriýanyň ýüze çykmagyna getirýär. Madda çalşygynyň güýçlenmegi netijesinde näsaglar has horlanýarlar. Nerw- psihiki ulgamynda üýtgemeler ýüze çykýar. Näsaglar gaharjaň bolýarlar, çalt gepleýärler, çalt ýadaýarlar, işjeňligi ýokarlanýar, elleri бүтін göwresi, gabaklary titreýär, ukysyzlyga arz edýärler. Näsagyň bedeniniň gyzgyny 37-37,5 gradus ýokarlanýar, deri örtükleri ýyly, nemli, eliniň aýasy köp derleýär. Tireotoksikoz keselinde beýleki endokrin mázleriniň (jyns synalary, böwreküsti máz, aşgazanasty máz) funksiýasy bozulýar.

Keseliň geçişi we beterleşmesi. Tireotoksikoz keseliň geçişi boýunça ýiti we dowamly bolup wagtal- wagtal güjeýär. Keseliň ýeňil, orta agyrlyk we agyr görnüşleri tapawutlandyrylýar. Ýeňil görnüşinde pulsý 90-100 urgy 1 minutda näsagyň agramy 10-15 % azalýar, işjeňligi göze görüner ýaly peselmeýär.

Orta agyrlyk görnüşinde näsagyň pulsý 112 urga çenli köpeliýär agramy 20 % peseliýar, işjeňligi az-kem peseliýär. Agyr görnüşinde pulsý 120 urgydan hem köp bolýar, mersatel aritmiýa ýüze çykýar näsag has horlanýar, işe ukyplylygy ýitýär. Bu döwürde tireotoksikoz kriziniň ýüze çykmagy mümkin, bedeniň gyzgynyň has hem ýokary galmagy, güýçli nerw oýanyjylygy ukysyzlygy ýüze çykýar, koma ýagdaýyna düşýär. Bagyr, böwrek üsti mäziň ýetmezçiligi netijesinde kesel ölüm bilen gutarýar.

Bejerlişi. Näsaga fiziki we psihiki rahatlylyk üpjün etmeli. Ýokary kaloriýaly witemine, uglewodlara baý bolan iýmitler bilen iýmitlendirmeli.

Diýodtritirozin 0,05 gr günde 2 gezek 20 güne çenli berilýär. 6- metil –tiourasil 0,2 gr günde 3 gezek tä keseliň alamatlary gowşaýança, soňra 0,2 gr günde 2 gezek, soňra 0,1 gr tä näsagyň arzlary ýitýänçä, adatça 1 -2 aý berilýär. Soňra 0,1 -0,05 gr 2-6 aýa çenli bejergi geçirilýär. Eger-de leýkositleriň sany $4 \cdot 10^9$ 1 litr ganda azalsa onda dermany bermegi bes etmeli.

Pentoksin dermany hem ulanylýar 0,2 – 0,3 gr günde 3-4 gezek nahar iýilen wagty berilýär.

Merkozalil ýeňil we orta agyrlyk görnüşinde 0, 05 gr günde 2-3 gezek nahardan soň, agyr görnüşinde 0.05 gr günde 3-4 gezek berilýär. Merkozalil birnäçe aýlap kesel doly bejerilýänçä ulanylýar.

Ýod 131 bilen bejermeklik giňden ýaýran bejergidir. Bu bejergi galkan görnüşli mäziň ýody özüne köp siňdirýändigine esaslanandyr.

2- 4 mk kýuri gerek bolsa 13 mk. Kýuri çenli radioktiw ýody bedene goýberlende galkan görnüşli mäziň içi şöhlelenip onuň funksiýasy peselýär. Radioaktiw ýody gipoterioz, ýüze çykaryp, leýkopeniýa, trombositopeniýa kesellerini ýüze çykarmagy mümkin. Göwreli aýallara çaga emdirende ulanmak gadagan. Rahatlandyryjy dermanlar: seduksen, relanium, elenium, diazepam ulanylýar.

Ýüregiň ritmi bozulanda ýürek leýkozitleri: strofantin, korglýukon, lanikor digitoksin ulanylýar.

Betta adrenoblokatorlar anaprilin abzidan, trazikor ulanylýar. Bu topar dermanlar arterial gan basyşy ýokary bolsa ony peseldýär, ýüregiň çalt urmagyny haýalladýar, antiaritmik täsir edýär. Eger-de näsag konserwatiw ýoly bilen (dermanlar) bejerip bolmasa onda operasiýa geçirilýär.

Keseliň önüni almak. Gigýena düzgünlerini berjeý etmeklik nerw – psihiki şikeslenmelerden gaça durmaklyk maslahat berilýär. Dowamly ýokanç keselleri öz wagtynda doly bejermeli. Gyzgyn edaralarynda işlemeklik gadagan edilýär.

Gipoterioz (Miksedema)

Gipoterioz – galkan şekilli mäziň funksional işjeňliginiň peselmegi we onuň gormonlarynyň bedende ýetmezçiligi bilen geçýän keseldir.

Sebäpleri :

1. Ilkinji ikilenji miksedemeniň esasy sebäpleri: galkan şekilli mäziň atrofirlenmegi we funksiýasynyň peselmegi netijesinde gormon tiroksiniň az bölünip çykmagydyr.
2. Galkan şekilli mäziň sowuklama keselleri.
3. Tireotoksikoz sebäpli galkan şekilli mäze operasiýa geçirlende, tireostatiki derman serişdelerini gözegçiliksiz ulanylanda ýüze çykyp biler.
4. Ýiti we dowamly ýokuşmalardan (dümew, reumatizim, inçekesel, merezel) soň ýüze çykyp biler.
5. Çagalarda galkan şekilli mäziň ösmän galmagy netijesinde ýüze çykýar.

Gipoterýoz erkeklere garanda aýallarda 4 esse köp duş gelýär.

Kliniki alamatlary. Näsaglar adatça umumy ysgynsyzlyga, çalt ýadamaklyga, işdäsiniň peselmegine, kelle agyra, ukyçyllyga, ýatkeşliginiň peselmegine arz edýärler. Näsagyň daş keşbi häsiýetlidir; gözleriniň göreçleri daralýar, ýüzleri ýellenen, dodaklary we burny ýognalan, deri örtükleri aksowult, gurak, elläp görende sowuk, kepeklenen, dersi galňalan, çiş ýaly bolup görünýär. Beýleki suwly çişlerden tapawutlylykda basanda çukurjyk galmaýar. Çişleriň bu görnüşi dokumalara musiniň toplanmagy bilen baglanyşdyrýar. Keseliň ady hem şondan gelip çykan – „misedema“ (grek sözünden mikse- nem, oedema- çiş). Näsagyň saçlary düşýär, dyrnaklar döwülýän, dişleri owranyp düşýär, dişiniň etinden gan akmalar bolmagy mümkin. Näsagyň hereketi, dem alşy haýal 8-10 gezek 1 minutda, bokurdagyň çişmesi netijesinde sesi ýogyn, bogulan ýaly çykýar, pulsý haýal 1 minutda 40-50 urgy. Näsaglaryň gyzgyny kadadan pes bolýar. Bedeninde suwlaryň toplanmagy netijesinde agramy artýar. Madda çalşygynyň ähli görnüşleri bozulýar. Esasy madda çalşygy peselýär, bedende ýüregiň araçäkleri giňelýär, tonlary haýal işleýär. Ýag çalşygynyň bozulmagy netijesinde näsaglar semizlige ýykgyň edýärler, uglewodlar çalt özleşýär, ganda glýukoza peselýär. Miksidemaly näsaglarda ýokuşma bolan garşylygynyň peselmegi netijesinde dowamly rinit, farengit, glossit, uzaga çekýän pnemoniýalar ýüze çykýar. Ganyň labaratoriýa derňewinde gipohrom anemiýa kesgitlenilýär.

Diagnoz esasan madda çalşygy we galkan şekilli maziň radioaktiw ýody 131 özüne sorujylyk ukybyny barlamak arkaly goýmak bolar. Miksedemanyň ýeňil görnüşinde esasy madda çalşygy 20 -40% agyr görnüşlerinde 40-60% peselýär. Galkan şekilli mazi radiaktiw ýody 131 -24 sagadyň dowamynda 10% -den hem az özüne sorýar. Kadada ol 30%- e deňdir.

Bejerlişi. Tireoid – gormonlary ulanylýar. Näsaglaryň hususy duýgurlygyny hasaba alyp tireoidiniň başlangyç dozasy 0,02-0,025 gr günde içmäge berilýär. 3-4 günden soň kem- kemden tireoidiniň dozasy 1 günde 0,15-0,2 gr çenli köpeldilýär. Kä ýagdaýlarda 0,1 gr günde içmäge berilýär.

Tireodin esasy madda çalşygy kadalaşanda ulanylýar.

Tiroksin – 0,1 -0,2 mg bir günde ýuwaş – ýuwaşdan 2-3 günden täsiri başlanýar. 2 hepdeden täsiri ýokary derejä ýetýär. Kä ýagdaýlarda tiroksin, tireodin arakesme geçirilip ulanylýar. Meelem: trioidin 3-5 gün ulanylýar, soňra 1-2 gün arakesme geçirilýär.

Triýodtironin çalt täsir edýär, ony tiroksin we iodit kaliý bilen ulanmak maslahat berikýär.

Triýodtironin gidrohlorit – 0,00002 gr 1 tab. günde 1-2gezek içmäge berilýär. Miksedemanyň kompleksleýin bejergisinde berhiz günlerini berjaý etmek wajypdyr. Iýmitleriň düzüminde duzlary, ýaglary çäklendirmek zerurdyr.

Keseli bejermekde ýürek- damar serişdeleri, diuretikler, lipokoin, metionin, witaminler B₆- B₁₂ ulanylýar.

Miksidemenyň agyr görnüşinde miksedematoz komasy ýüze çykmagy mümkin. Onda triýodtironi 100 ml gr har 12 sagatdan komadan çykýança wena damaryndan goýberilýär. Keseliň önüni almak.

Ýiti we dowamly infeksiýalary öz wagtaynda bejermek. Aýratyn hem burun, bokurdak zolagyny sanirlemek çärelerini geçirmek.

Endamiki zob.

Endemiki zob- topargyň we suwuň düzüminde ýoduň ýetmezçiligi netijesinde galkan şekilli mäziň ulalmasydyr. Ol orta Aziýada belli-belli etrap ýaşaýjylarynda ýüze çykýar. Ösümlüklerde toprakda we suwda ýoduň ýetmezçiligi sebäpli galkan şekilli mäsde trioid gormonlary az öndürilýär, netijede mäziň massasy 40-60 gr çenli ulalýar (kadada agramy 35 gr). Endemiki zob bilen kesellemeklik 10-15 ýaşda artýa, 20-30 ýaşdan soňra kemelýär. Erkek adamlara garanda, aýallar köp keselleýärler.

Kliniki alamatlary. Endemiki zobyň diffuzlaýyn, düwünli we gatyşyk görnüşleri tapawutlandyrylýar. Kliniki alamatlary zobyň ululygy ýerleşşi we funksiýasynyň bozulmagy bilen häsiýetlendirilýär. Endemiki etrepleryň ýaşaýjylarynyň köpüsiniň endemiki etrepleryň ýaşaýjylarynyň köpüsiniň şekilli mäzi az kem ulalýar, eger-de ol funksiýanyň bozulmagy bilen utgaşmasa, oňa patologiki äňmiýet berilmeýär. Has uly zob- ýakynd ýerleşen synalary bokurdagy, traheýeny gysmak alamatlary ýüze çykýar. Näsaglar dem almagynyň gynlaşmagyna, sesiniň bogulup çykmagyna, gurak üsgülewüge, kä ýagdaýlarda tutgaýda dem gysmanyň ýüze çykmagyna arz edýärler. Eger-de gyzył ödegi gyssa, ýudynmagynyň kynlaşmagy ýüze çykýar. Boýun wena damarlary gysylsa gan aýlanşygynyň bozulmagy, deri asty, döş üsti wena damarlary giňelýär, kellesini aşak edende kellesinde dartgynlylyk duýulýar, ýüzleri çişýär. Çuň

ýerleşen damarlarynyň meheniki gysylamagy netijesinde, kiçi gan aýlanşygynda gan durgynlaşmagy ýüregiň sag böleginiň gipertrofirlenmegine we giňelmegine getirýär.

Galkan şekilli mäziň funksiýasynyň ýagdaýyna baglylykda: eutireoid, gipertireoit görnüşleri tapawutlandyrylýar. Eutireoid zob 80% duş gelip, galkan şekilli mäziň funksiýasy kadada bolýar. Ýöne olar amaly taýdan sagdyn hasaplanylmaýar. Olarda ýürek- damar, nerw ulgamynda az kem üýtgemeler bolmagy mümkin.

Gipotireoid zob köplenç daglyk ýerlerde duş gelýär. Ol köplenç düwünli görnüşde bolýar. Tekiz etraplaryň ýaşajylyarynda diffuzlaýyn zob duş gelýär. Ol gipertireozyň alamatlary bilen geçýär. Gipertireozyň derejesi adaty uly däl, aram häsiýetde tahikardiýa, horlanmaklyk, barmaklarynyň ýeňil titremegi ýüze çykýar.

Beterleşmesi.

1. Traheýeny ýiti gysmak bilen, zoba gan inmek.
2. Zobuň howply çiş kesele geçmegi.

Bejerlişi. Endemiki zobuň bejergi çäreleri başlangyç döwründe 0,25% - li kaliý ýodid 1 çay çemçeden günde 1 gezek içmäge berilýär.

Antigistamin 1 tab1 hepdede 2 gezek içmäge berilýär.

Gipotireoz, kretinizmiň alamatlary ýüze çyksa galkan şekilli mäziň gormonlery ulanylýar.

Tireoidin 1 günde 0,3 -0,5 gr içmäge berilýär.

Biziň döwletimizde, saglyk maksatnamasynyň esesynnda, endemiki zobyň önüni almak maksady bilen nahar duzyna ýod goşulýar.ýomitler dürli- dürli witaminlere baý bolmalydyr. Balyk ýagyny, süýt önümlerini iýmeklik maslahat berilýär. Ýaşajys şertlerini, suw üpjünçiligini gowulaşdyrmak wajypdyr.

Endemiki zobyň uly ölçeglerinde, dermanlar bilen bejerip bolmasa, onda hirurgiki ýoly bilen bejerilýär.

Süýji diabeti

Süýji diabeti – bu aşgazan asty mäziň β öýjükleri tarapyndan öndürilýän gormon insuliniň absolýut ýa-da otnositel ýetmezçiligi netijesinde uglerod madda çalşygynyň bozulmagy sebäpli ýüze çykýan keseldir.

Süýji diabeti dünýäde iň köp ýaýran keselleriň biri bolup, ölümiň sebäpleri boýnça ýürek-damar kesellerinden, howply çişlerden soň üçünji orunda durýar. Süýji diabetinde ejir çekýän näsaglaryň 50% 40-60 ýaşly adamlardyr.

Süýji diabetiniň 2 görnüşi tapawutlandyrylýar.

1. Insuline bagly görnüşi – I görnüş – bu ýaş çagalarda we ýetginjeklerde duş gelýär.

Aşgazanasty mäziň
Langergans adajygynyndaky
 β - öýjükleri

1. Insuline bagly däl görnüşi – II görnüş – bu uly ýaşly adamlarda duş gelýär.

Süýji diabetiniň I görnüşiniň esasy sebäbi leýkositler ulgamynyň goragyş funksiýasynyň bozulmagy netijesinde wirus ýokanjy tarapyndan betta öýjükleriniň zaýalanmagydyr.

Süýji diabetiniň II görnüşiniň sebäpleri:

1. Uglewodlara baý bolan iýmit önümlerini aňa köp iýmeklik. Semizlik.
2. Dowamly pankreatit. Aşgazan asty mäs keseliniň rak keseli.
3. Iýmitleriň düzüminde belogyň ýetmezçiligi bu bolsa betta öýjükleriniň azalmagyna getirýär.
4. Adama güýçli nerw – psihiki faktorlaryň täsir etmegi (güýçli gorky, gaýgylanma).
5. Tireotoksikoz, akromegaliýa, inçekesel, parotit keselleri sebäp bolup biler.
6. Nesil yzarlamagyň ähmiýeti ulydyr.

Kliniki alamatlary. Süýji diabeti käbir adamlarda ýuwaş-ýuwaşdan başlanýar, beýleki bir adamlarda birden başlanyp, keseliň ähli alamatlary ýüze çykýar. Ilkinji alamatlarynyň biri teşnelikdir (polidipsiýa), näsagyň agzy guraýar, suwy köp içýär. Günüý içinde 8-10 litr suw içsede, suwdan ganmaýar, sowuk suw içesi gelýär. Peşew köp bölünip çykýar (poliuriýa). Peşewiň udel agramy artýar 1030-1050 deňdir. Poliuruýa netijesinde suwuklyk köp ýitip, näsagyň agramynyň azalmagyna, nemli bardalarynyň we deri örtügiň guramagyna getirýär. Näsagyň işdäsiniň artmagyna garamazdan, näsaglar horlanýarlar, umumy ysgynsyzlyk, işe ukupsyzlyk ýüze çykýar.

Aşgär süýji diabetiniň häsiýetli bir alamaty- giperglikemiýa nahar iýmezden ajöze ganda glýukozanyň 6.1 mmol / litirden ýokarlanmagydyr. Ganda glýukoza 1.8- 2 gr/litirden ýokary bolsa - glýukozuriýa ýüze çykýar. Süýji diabetli näsaglaryň peşewinde glýukozanyň mukdary 10% çenli ýetýär. Eger-de böwrek kanaljyklaryndan glýukozanyň gana sorulyşy peselse, onda glikemiýa kadada bolsa hem peşewde glýukoza bolmagy mümkin.

Insulin ýetmezçiligi sebäpli lipid (ýaglar) madda çalşygy bozulyp giperketonemiýa ýüze çykýar. 300-400 mg/litre, diabetiki komada bolsa 2 gr/litre çenli ýokarlanýar. Kliniko – laborator alamatlarynyň esasynda süýji diabetiniň üç agyrlyk derejesi tapawutlandyrylýar.

1. Ýeňil görnüşinde ganda glýukoza 11 mmol/litr, peşewde 1-2%-den köp bolmaýar. Näsagyň umumy ýagdaýy kanagatlanarly. Iş ukybyny ýitirmeýär. Dietoterapiýa, fitoterapiýa bellenilýär.
2. Orta agyrlyk derejesinde – madda çalşygy aşgär bozulyp, durnukly giperglikemiýa ýüze çykýar (11,2-19,6 mmol/litre çenli). Glýukozuriýa (70-120) bir günde, agramyny 6% ýitirýär. Asetonuriýa (+). Näsagyň işe ukyplylygy peselýär, hökman insulin bilen bejermeli.
3. Agyr görnüşinde näsaglaryň umumy ýagdaýlary erbetleşýär. Giperglikemiýa (22,4 mmol/litirden ýokary). Glýukozuriýa (120-200 gr bir günde) agramyny 7% ýitirýär, asetonuriýa (+ + +) belok çalşygy bozulýar, galyndy azot 35,7 mmol/litre çenli ýetýär. Süýji diabeti ähli synalara we ulgamlara şikes ýetirýär: deri örtüğine we nemli bardalaryna trofiki üýtgemeler bolup geçýär, dyrnkalary döwülýär, dişleri düşýär, iriňli ýaralar ýüze çykyp erbet bitýär. Gijelewük ýüze çykýar. Aýallarda jyns organlarynyň töwereginde bolýar. Dowamly gastrit, gepatit, öýken inçekeseli, stenokardiýa, miokardyň infarkty ýüze çykmagy mümkin. Süýji diabeti görüş synalara şikes ýetirip (retinopatiýa) körlüğe getirmegi mümkin. Iň agyr beterleşmeleri: giper we gipoglikemiki komasy.

Diabetiki (giperglikemiki) koma

Uglewod we lipid madda çalşygynyň bozulmagynyň iň soňky derejesidir.

Sebäpleri. Giperglikemiki komanyň esasy sebäbi: insulin ýetmezçiligidir. Insulin ýetmezçiligi sebäpli dokumalarda glýukozanyň peýda ulanylmagy bozulýar. Bagyrda

bolsa glýukozanyň öndürilişi ýokarlanýar. Netijede giperglikemiýa we glýukozuriýa ýüze çykýar. Giperglikemiki koma adaty ýuwaş-ýuwaşdan başlanýar. Umumy bitaplyk, ysgynsyzlyk, kelle agyry, işdäniň ýitmegi, ýürek bulanma, gaýtarma, kä ýagdaýlarda garyn töwereginde agyry ýüze çykýar. Agzyndan asetonyň ysy gelýär, ukysyzlyk, biperwaýlyk ýüze çykyp, huşunyň doly ýitmegine çenli ýetýär.

Synlap barlananda: deri örtükleri gurak, sowuk, ýüzi gyzyk, dili gurak, göz almasy ýumşak. Pulsy çalt, gowşak, arterial gan basyşy peselen, laborator derňewlerinde has ýokary giperglikemiýa, giperketonemiýa, giperazotemiýa, leýkositoz, eritrositoz, gemotokridiň görkezijisi ýokarydyr. Peşewde ýokary glýukozuriýa kesgitlenilýär, aseton položitel bolýar.

Gipoglikemiýa komasy

Gipoglikemiýa - bu ganda glýukozanyň mukdarynyň birden 2,8 mmol/litrden hem peselmegi bilen ýüze çykýan howply ýagdaýdyr. Komanyň ýüze çykmagynyň esasy sebäbi kelle beýnä glýukozanyň ýetmezçiligidir. Glýukoza bolsa kelle beýniniň energiýa ojagydyr.

Sebäpleri.

1. Insuliniň ýokary dozalarynyň sanjylmagy.
2. Ýalňyşlykdan başga dermanyň ornuna insuliniň sanjylmagy. Ý
3. Iýmitleniş düzgüniniň bozulmagy, aç ýöremeklik.
4. Insulin sanjylandan soň iýmitlenmezlik.

Kliniki alamatlary.

1. Näsag birden aç galýar, sowuk der basýar, elleriniň barmaklary, bütün bedeni titreyär, gözünüň öňini garaňkylaýar, başy aýlanýar, soňra koma ýagdaýyna düşýär, dem alşy rahat, reňki solgun, ýüzi, teni sowuk der bilen örtülen.
2. Göz almasynyň myşsalarynyň tonusy ýokary hem-de myşsalaryň çekmegi mümkin, agzyndan asetonyň ysy duýulmaýar.
3. Anamnezinde insulin sanjylandygy anyklanylýar.

Süýji diabetiniň bejerlişi. Süýji diabetiniň ähli bejeriş usullary madda çalyşygyny kada getirmeklige, keseliň geçişini ýeňilleşdirmeklige, näsagyň iş ukybyny saklamaklyga we keseliň beterleşmekliginiň önüni almaklyga

gönükdirilmelidir. Süýji diabeti toplumlaýyn ýagny berhizi berk berjaý etmek, insulin bilen we glýukozany peseldiji dermanlar bilen bejerilýär.

Berhiz bilen bejermeklik . „Dieta“ grek sözünden gelip çykyp „durmuş täri“ diýmekdir. Keseliň geçişi näsagyň umumy ýagdaýy iýmitleniş düzgünlerini berjaý etmeklige gös-göni baglydyr. Näsaga 9-njy berhiz belleniýär. Bir giýe-gündizde iýilýän iýmit 2000 kaloriýa deň bolmalydyr. Oňa 300gr uglewodlar, 56 gr ýaglar, 80gr beloklar girýär. Süýji diabeti näsaglaryň II, III hilli undan bişirilen çörekler iýmelidirler, onda uglewodlaryň mukdary azdyr. Et önümleriniň ähli görnüşlerini iýmek bolýar. Kolbasa önümleri , ýagly, ýiti duzly bolmaly däldir. Ýagsyz balyk iýmek maslahat berilýär. Süýji diabetli näsaglara ter gök önümleri, ter miweler örän peýdalydyr. Hyýardan, pomidordan, rediskadan, olara gaýmak, ösümlik ýagy goşulyp edilen işdäaçarlar peýdalydyr. Miwelerden alma, ülje, apelsin, mandarin, limon iýmek bolýar. Süýt önümlerinden gaýmak, gatyk , tvorog iýmek bolýar. Aýratyn hem näsag günde 1000 gr tvorog iýmelidir. Mekgejöwen, günebakar ýaglary peýdalydyr. Süýji – näsaglara sorbit, ksilit, saharin görnüşlerinde berilýär. Alkogol içgilerini içmeklik maslahat berilmeýär. Mineral suwlary içmeklik peýdalydyr.

Süýji diabetini insulin bilen bejermek. Insulin aşgazan asty mäziň bölüp çykarýan garmonydyr. Ol uglewodlary özleşdirýär. Insulin doňuzlaryň, iri şahly mallaryň aşgazan asty mäsinden alynýar. Soňky wagtlarda adamyň hem aşgazan asty mäsinden alynýar. Insulin flakonda 5 ml-den goýberilýär, 1ml – 40 birlik deňdir, insulin lukman tarapyndan näsagyň peşewinden süýjiniň mukdary hasaba alynyp soňra belleniýär. Insulin deri astyna sanjylýar. Insulin sanjymy geçirilenden soň näsag 15-30 minutdan naharlanmalydyr. Soňra 1,5-2 sagatdan ýene-de naharlanmalydyr. Süýji diabetinde glýukozany peseldiji dermanlar hem giňden ulanylýar. Häzirki wagtda sulfanilamid topary dermanlardan nadizan, oranil, karbutamid, bukarbon, rasinon, butamid, orabet ýaly dermanlar ulanylýar. Süýji diabetini bejermekde witaminler B1-B6-B12 askorbin, nikotin kislotalary giňden ulanylýar. Bagra zyýan ýetmeginiň önüni almak üçin lipokain, metionin ýaly dermanlar ulanylýar.

Giperglikemiki komada gaýragoýulmasyz kömek.

1. Ilkinji nobatda insuliniň ýetmezçiliginiň öwezini dolmaly, ketoasidozy ýok etmeli. Çalt täsir edýän, ýönekeý insulini parenteral ýoly bilen goýbermeli.
2. Insuliniň takyk dozasy komatoz ýagdaýyň dowamlylygy, näsagyň agyrlyk ýagdaýy we giperglikemiýanyň derejesi bilen kesgitlenilýär.
3. Eger-de giperglikemiýa 35 mmol/litrden köp bolmasa onda insuliniň 16-20 birligi deri astyna sanjylýar. Soňra 6-10 birligi wena damaryndan damjalap goýberilýär.
4. Eger-de 2 sagatdan glýukozanyň mukdary ganda peselmese, onda insuliniň dozasy sagatda 12 birlige çenli ýokarlandyrmaly.
5. Insulin bilen bejermek bilen bir hatarda natriý hloridiniň izotoniki ergini bir litre çenli wena damardan damjalap goýbermeli.
6. Hidrokarbonat natriý 4% 250,0 wena damaryndan goýberilýär.
7. Şokda lukmanyň görkezmesi boýunça mezaton 1% - 1,0, noradrenalin 0,2 % - 1,0 deri astyna sanjylýar.
8. Ýürek ýetmezçiliginde: strofantin 0,05% - 0,5- 1,0 wena damardan goýberilýär.

Gipoglikemiki komada gaýragoýulmasyz kömek.

1. Mümkün bolsa näsagy çalt naharlamaly: süýji köke, kisel, süýji çay bermeli.
2. Wena damaryndan 40-50 ml 40% glýukoza erginini goýbermeli.
3. Eger näsag huşuna gelmese, 10 minutdan ýene-de glýukoza sançmaly.
4. Eger-de ýene huşuna gelmese, onda 5%-li glýukoza erginini tä komadan çykýança wena damaryndan goýbermeli.

Süýji diabetiniň önüni almak. Medisinany bilmeýän adamlar hem „keseli bejermekden, onuň önüni almak ýeňildir“ diýip aýdypdyrlar. Şol sözüň doly manysy süýji diabetine hem degişlidir. Semizlik- bu süýji diabetiniň ýüze çykaýjakdygyny görkezýän wajyp alamatlaryň biridir. Semizlik bu madda çalyşygynyň aýratynda ýag çalyşygynyň bozulmagy netijesinde ýüze çykýan keseldir. Semizligiň önüni almak üçin iýmitleniş düzgünlerini doly berjaý etmek zerurdyr. Sagdyn adam bir gije-gündiziň dowamynda näçe kaloriýa sarp etse şonça-da almalydyr. Uglewodlary, süýji önümleri, undan bolan bolan önümleri, ýagly naharlary çakdan aşa köp iýmeklik maslahat berilmeýär. Süýji diabetini ýüze çykarýan faktorlaryň biri psihiki şikeslenmedir. Gorky, gaýgylanmak, nerw – psihiki dartgynlyklar ganda adrenaliniň mukdarynyň köpelmegine getirýär. Gormon adrenalin glikogeni glýukoza öwürip

ganda glýukozanyň ýokarlanmagyna getirýär. Ol bolsa organizmiň insuline bolan talabyny artdyrýar. Tebigatyň organizme bolan zyýanly täsirlerini azaltmak, durmuşda we işde hoşniýetli aragatnaşygy berjaý etmek ol diňe bir saglygy berkitmän, eýsem süýji diabetiniň hem önüni almagyň bir çäresidir.

Allergozlar

Anafilaktiki şok

Anafilaktiki şok – bu allergik reaksiýalaryň agyr, ýiti başlanýan görnüşi bolup, bronhlaryň gysylmagy we arterial gan basyşyň peselmegi bilen häsiýetlendirilýär.

Sebäpleri.

1. Derman maddalarynyň organizme düşmegi. Meselem: penisillin, streptomisin, nowkain, sulfanilamid topary dermanlar.
2. Waksinler, syworotkalar, birnäçe ösümlük tozanlary. Derman maddalary ilkinji gezek organizme goýberilende adamda şol madda ýokary duýujylyk ýüze çykýar. Şol dermanlar gaýtadan organizme goýberilende, penisillin synag üçin goýberilende hem anafilaktiki şok ýüze çykmagy mümkin.
3. Anafilaktiki şok birnäçe mör-möjekler çakanda (ary, ýylan, möý) hem ýüze çykýar. Allergiki reaksiýanyň ýüze çykaryp bilýän maddalar organizme gaýtadan düşende organizmde reaksiýa geçip, antigen – antitela toplumy ýüze çykýar. Dokumalardan, öýjüklerden gana köp mukdarda biologiki aktiw maddalar geçýär (gistamin, bradikinin, serotonin) olar birden synalara, ulgamlara öz täsirini ýetirip, bronhospazmyň ýüze çykmagyna getirýär we damarlaryň diwarynyň geçirijiliginiň ýokarlanmagyna getirýär.

Kliniki alamatlary. Allergenler adamyň synalaryna aralaşandan soň, anafilaktiki şokuň alamatlary çalt birnäçe sekuntdan, minutdan (ýarym sagada çenli) başlanýar. Ilkinji alamatlarynyň biri başaýlanma, kelle agyry, demgysma, tutgaýly üsgülewük. Näsagyň ýüzi sowuk der bilen örtülýär, gorky duýgusy döreýär. Kä halatlarda endamynda gijelewük, örgünler ýüze çykýar. Ýüregi çalt urýar. Allergiki çiş ýüze çykýar, epigarti töwereginde agyry, ýürek bulanma, içigeçme, damar çekme alamatlary peýda bolýar. Soňra bokurdak çiş, bogulma ýüze çykmagy mümkin. Arterial gan basyşy peselýär. Içki synalara gan inme hem bolmagy mümkin. Agyr ýagdaýlarda näsagyň aňy ýitmegi mümkin.

Gaýragoýulmasyz kömek.

1. Allergeniň täsirini togtatmka üçin derman maddalary goýberilen bolsa, onda žgut daňmaly, dokumalardan gana allergeniň sorulmagyny togtatmak üçin adrenalin sançmaly. Adrenalin 0,1% 0,5 ml deri astyna sançmaly. Adrenaliniň 0,5-1 ml erginini derman serişdeleri sanjylan meýdana hem sançmak maksada laýykdyr. Soňra allergik reaksiýanyň çalt togtatmak üçin damarlaryň diwarynyň syzyjylygyny peseltmek maksady bilen 60-90 mg prednizalon ýa-da 125 mg gidrokortizon myşsa içine sanjylýar.
2. Şol maksat bilen antigistamin derman serişdeleri 1%-li 1-2ml dimedrol ýa-da 2% - 1-2 ml suprastin ýa-da 2,5% - 1-2 ml pipolfen myşsa içine sanjylýar.
3. Agyr ýagdaýlarda antigistamin derman serişdelerini 10% - 10,0 glýukonat kalsiý ergini bilen utgaşdyryp wena damaryndan goýbermek bolar.
4. Eger-de ýokardaky derman serişdelerinden soň kollapsyň alamatlary saklansa, onda 0,2% - 2-3 ml noradrenaliniň erginini 5% - 250ml glýukozanyň ergini bilen wenadan damjalap goýbermeli.
5. Ýürek ýetme4zçiligi ýüze çyksa, onda strofantin 0,05% - 0,5 ml ýa-da korglýukon 1,0 natriý hloridiniň izotoniki ergini bilen wenadan goýbermeli.
6. Bronhospazm ýüze çyksa eufillin 2,4% - 5,0 wenadan goýbermeli.

Allergiki çiş (kwinkanyň çiş)

Allergiki çiş – bu deri örtüginin deri asty ýag gatlagynyň we nemli gatlaklarynyň çäklenen bir böleginiň çişmegi bilen geçen allergiki reaksiýadyr.

Sebäpleri. Allergiki çiş – bu dürli-dürli allergenlere bolan allergiki reaksiýalaryň bir görnüşidir. Bu sindromyň ýüze çykmagynda damarlaryň reaksiýasynyň we damarlaryň diwarynyň geçirijiliginiň ýokarlanmagyna esasy orun berilýär.

Kliniki alamatlary. Angionewrotiki çiş – allergen täsir eden soň, birnäçe sekuntdan ýa-da minutdan ýüze çykýar. Kwinkanyň çiş köplenç dodaklarda, çekgede, gözüň töwereginde we başga ýerlerde (bokurdakda, aşgazanda) ýüze çykýar. Çişin dowamlylygy birnäçe minutdan birnäçe sagada çenlidir.

Çişin ululygy dürli-dürlidir. Seýrek ýagdaýlarda elin aýasyndan uly bolýar. Allergiki çişin gaýtalanmagyda mümkin. Seýrek ýagdaýlarda şol bir ýerde gaýtalanylýar.

Bejerilişi.

1. Glýukonat kalsiniň 10% - 10,0 ergini wena damaryndan goýberilýär.
2. Antigistamin topary dermanlar (dimedrol, pipolfen).
3. Gormonal topar dermanlar (prednizalon).
4. Simptomatik terapiýasy (meselem bokurdak çişinde).
5. Allergiki reaksiýalary ýüze çykarýan derman serişdelerini ulanmak, iýmit önümlerini iýmek gadagan edilmelidir.

Iteşen (krapivnisa)

Iteşen – bu deri örtüginde seýrek ýagdaýlarda nemli bardalarda bada-bat ýüze çykýan we çaltlyk bilen ýok bolýan örgünleriň ýüze çykmagy bilen geçýän allergik reaksiýadyr.

Sebäpleri. Iteşen – allergik reaksiýalaryň bir görnüşidir. Ol ary, mör-möjekler çakanda, derman serişdelerinden: köplenç antibiotikler, sulfanilamid topary dermanlar, syworotkalar waksinalardan, birnäçe iýmitlerden soň ýüze çykyp biler. Kä ýagdaýlarda iteşen gelmintozlarda, howpy çiş kesellerde we beýleki kesellerde ýüze çykýar.

Kliniki alamatlary. Deri örtükleriniň dürli ýerlerinde ýerleşýän köp sanly, dürli ululykly örgünler ýüze çykýar, reňki solgun, deriniň we deri asty ýag gatlagynyň çişmegi sebäpli örgün deriden az – kem ýokary galandyr. Käbir ýagdaýlarda örgünler biri-biri bilen birleşip deriniň gatan uly ojagy ýüze çykýar (has uly iteşen). Eger-de dem alyş ýollarynyň nemli bardasyňa şikes ýetende üsgülewük, demgysma ýüze çykýar. Içegelere şikes ýetende diareýa ýüze çykýar. Ýiti iteşen birnäçe günden 1-2 hepde dowam etmegi mümkin. Dowamly iteşen birnäçe aýlap dowam etmegi mümkin.

Bejerilişi.

1. Keseli ýüze çykarýan sebäpleri aradan aýyrmaly.
2. Dermanlar sebäpli ýüze çykan bolsa, aýak-ellerine žgut daňmaly, adrenalin sançmaly.
3. Glýukokortikoid gormonlary (prednizalon) ulanylýar.
4. Antigistamin topary derman serişdeleri (dimedrol, suprastin).

Rewmatoid poliartridi.

Ýokuşma spesifiki däl poliartrit.

Rewmatoid poliartridi kollagenozlar toparyna degişli bolup, birleşdiriji dokumalara zeper ýetirär. Ol 20-50 ýaşly adamlarda duş gelip, erkeklere garanda aýallara garanda 3 esse köp keselleýärler.

Sebäpleri: rewmatooid poliartridiniň ýüze çykmagy 85% ýagdaýlarda hroniki streptokokk ojaklary bilen baglanyşyklydygy kesgitlenildi. Çygly sowuk howa, bogunlaryň şikeslenmegi, allegiki ýagdaýlar, nerw- endokrin näsazlyklary, keseliň ýüze çykmagyna itergi berýär. Nesil yzarlamagyň hem ähmiýetiniň bardygy subut edildi.

Kliniki alamatlary: rewmatooid poliartridiň esasy alamatlary 80% ýagdaýlarda ownuk bogunlara el-aýak bogunlaryna şikes ýetmegidir. 34% näsaglarda adaty däl görnüşde 1 ýa-da 2 boguna şikes ýetirýär. 12-13% bogunlaa we içki synalara şikes ýetirýär. Miokard, endokarda şikes ýetirip örän seýrek poroklaryna getirýär.

Penjäniň rewmatooid poliartridi
(rentgenogrammasy)

Böwrege şikes ýetirip glomerulonefrit ýüze çykýar, peşewde belok bolýar. Peşewiň çökündisinde patologik üýtgemeler bolýar. Rewmatoid poliartridiň wisseral görnüşinde şikes ýeten bogunlaryň ýakynyndaky deriasty dokumalarda rewmatooid düwünleri peýda bolýar, basyp barlanda gaty, 1-3 sm ululykda bolýar. Rewmatoid poliartridiň wisseral – bogun görnüşiniň häsiýetli ýüze çykmagy Feltiniň sindromydyr. Ol 1% duş gelip, bogunlara şikes ýetirmek bilen birlikde leýkopeniýa, anemiýa, trombositopeniýa we dalagyň periferik limfatik düwünleriň bolmagy bilen häsiýetlendirilär. Bogun görnüşine garanda, wisseral görnüşinde köplenç ilkinji demir ýetmezçilikli anemiýa ýüze çykýar. Rewmatoid poliartritde 16 ýaş çenli çagalarda seýrek däl ýagdaýlarda häsiýetli geçýär, bedeniň gyzgynynyň has ýokary galmagy bilen başlanýar, soňra uly bogunlara, oňurga bogunlaryna, içki synalara hem şikes ýetýär. Rewmatoid poliartridiň bu görnüşine ýuwenil rewmatooid poliartridi diýilýär. Ol köplenç Behteronyň keseline ýa-da uly ýaşlardaky rewmatooid poliartride geçýär. Ganyň laboratoriyä derňewinde ganyň

syworotkasynda fibrinogeniň mukdary köpeliýär, S- reaktiv belok peýda bolýar, eritrositleriň çöküş tizligi ýokarlanar. Rentgen derňewlerinde bogunlar aralygyndaky boşluk daralýar, bogunlar meýdanyndaky kitirdewükleri atrofirlenýär, bogunlar gatap ankiloz ýüze çykýar.

Keseliň geçişi: reumatoid poliartrid köp ýagdaýlarda dowamly geçip, ýyl-ýyldan köp bogunlara şikes ýetirär. Funksiýasy taýdan iň wajyp bogunlara (taz, bud, dyz, tirsek) şikes ýetirip bogunlarda ankiloz (bogunlaryň gatamagy) ýüze çykyp maýyplyga getirýär.

Rewmatoid poliartrit diňe 14% ýagdaýlarda howpsyz geçip 2-3 boguna şikes ýetirýär. Kesel beterleşmeýä, minimal alamatlar bilen häsiýetlendirilýär. Keseli bejermegiň, bejeriş ýoluny saýlap almak üçin amal lukmana keseliň aktiwlik derejesini anyklamak örän wajypdyr. Onuň 3 aktiwlik derejesi kesgitlenilýär.

I.- minimal aktiwlik, ýeňil görnüşi.

II.- orta agyrlyk derejesi.

III- maksimal agyrlyk derejesi.

Keseliň agyrlyk derejeleri keseliň alamatlarynyň has aýdyň ýüze çykmalary bilen kesgitlenýär. (bedeniň gyzgynynyň ýokarlanmagy, umumy ysgynsyzlyk, derlemeklik, işdäniň peselmegi). Şikes ýeten bogunlarda ýerli sowuklama alamatlary (sowuklamagyň 5 alamaty: agyry, gyzarma, ýerli gyzgynyň ýokarlanmagy, bogunlaryň çişmegi we funksiýanyň bozulmagy). Ganyň laboratorýa derňewi (fibrinogeniň, S- reaktiv belogyň, a1 –a2 globulinleriň , E.Ç.T-niň ýokarlanma derejeleri).

Keselleriň bejerilişi:

1. Rewmatoid poliartridiň bejergisi yzy- üznüksiz, keseliň aktiwlik derejesine baglylykda geçirilmelidir. Bejerilişinde 3 tipar derman serişdeleri ulanylýar.
2. Sowuklama garşy steroid däl derman serişdeleri: aspirin 0,5 1 tabletka 3 gezek nahardan soň içmäge bermeli. Butadion 0,15 1 tabletkadan günde 4 gezek nahardan soň içmeli. Pirabutal, reopirin 5 ml myşsa içine sançmaly. Ibuprofen - 0,2 1-2 tabletka günde 3-4 gezek içmeli. Diklofenak- natriý (woltaren).
3. Uzak wagtlap ulanylýan derman serişdeleri: krizanol- kolloid altynyň derman serişdesi 5% altynyň ýagly ergini 2 ml 2 hepde-de 1 gezek 7-8 aýyň dowamynda myşsa içine sanjylýar. Prenil- 0,15-0,3 gr günde 2-3 gezek 4-5 aýyň dowamynda

içmäge berilýär. Hlotohin (delagil, rezohin, plakwenil) 0,12-0,25 gr 1 tabletkadan gije içmäge bermeli, 10-12 aýyň dowamynda.

4. Sitostatiki immunodepressantlar: azatioprin 50 mg 2-3 gezek, hlorbutin 2 ml 2-3 gezek içmäge berilýär.
5. Sowuklama garşy steroid däl derman serişdeleri kömek bermese II-III gezek aktiwlik derejesinde glýukokortikoid topary dermanlar: prednizalon günde 15-20 mg içmäge bermeli, ýuwaş-ýuwaşdan dozasyňy peseldip 2-3 aýyň dowamynda ulanylýar. Glýukokortikoid gormonlary bogun boşlugyna hem goýberilýär. Rewmatoid poliartridi agyr geçende urbazon 1 günde 1 gr çenli ulanylýar. Urbazon 3 güniň dowamynda wena damaryndan goýberilýär. Keseliň ýiti döwründe şikes ýeten bogunlara ultramelewşe şöhleleri eritem dozalaryda ulanylýar. Keseliň dowamly geçişinde U.W.Ç, diatermiýa, nowokain bilen ionoforez ulanylýar. Profin, ozokerid ýapgyrlary hem giňden ulanylýar. Sanator kurort bejergileri: Mollaga, Pýatigorsk Soçi kurortlarynda bejermeklik maslahat berilýär.

Keseliň önüni almak.

1. Agyz boşlugyny sanirlemek: tonzilektomiýa kariesli dişleri bejermek. Dowamly ýokuşma ojaklaryny bejermek.
2. Bedeni berkitmek: bedenterbiýa maşklary bilen meşgullanmak.
3. Näsaglar sowuklamadan, üşemekden, çygly sowuk howanyň täsirinden gaça durmalydyr.

Bejeriji berhizleriň häsiýetnamasy

(A. A. Pokrowskiý boýunça)

Berhiz 1 a

Görkezmesi: aşgazanyň we on iki barmak içegäniň ýara keseliniň ýiti we beterleşen döwri.

Bejeriş maksady: ýaranyň çalt bitmegine ýardam etmek. Aşgazanyň şiresiniň turşulygyny kadalaşdyrmak.

Umumy häsiýetnama: berhiziň düzüminde beloklar we ýaglar fiziologiki kadada bolmaly, uglewodlary we nahar duzuny çäklendirmeli. Aşgazanyň nemli bardasyny mehaniki, himiki gyjyndyryjy, şiresini köpeldiji iýmitleri çäklendirmeli.

Nahary bişirmek: ähli iýmitler gaýnadylyp ýa-da buglanyp bişirilmeli. Suýuk ýarma görnüşinde bolmaly. Kaloriýasy 2000-2200 kkal, belok- 100gr, ýaglar-90-100 gr, uglewodlar – 200 gr, suwuklyk- 1,5 -2 litr, nahar duzy günde 8 gr köp bolmaly däl. **Iýmit düzgini** – bölekleýin 6-7 gezek.

Gyzgyny – gyzgyn naharlar 57-62⁰ S sowuk naharlar 15⁰S pes bolmaly däl.

Iýmitleriň sanawy: ýumurtga goşulup süýtde, perlowkadan, mankadan bişirilen ýarmalar. Ýagsyz et, balykdan döwülip bugda bişirilen naharlar. Çala bişirilen ýumurtga. Süýji miweleriň şiresi, olardan: kisel, süýt, gaýmak, tvorog. Bişirilen naharlar mesge ýagy.

1b - 1a berhizde berilýän iýmitler berilýär. Iýmitleriň kaloriýasy 2600-3000 kkal. Nahar duzy 8-10 gr 1 günde. Ýokary hilli undan bişirilen ýuka kesilen, guradylan çörek iýmek rugsat edilýär. Ýagsyz sygyr, towuk etinden we balykdan çapylyp gaýnadylyp ýa-da bugda bişirilen kotletler bermek bolýar. Ýarmalarda bişirilen süýtli aş, çala bişirilen ýumurtga, süýji miwelerden: kisel şireleri, süýt önümleri, gaýmak, tvorog bermek rugsat edilýär.

Ýaglardan mesge ýagy rugsat edilýär. Ýiti duzly, gowrulan, ajy naharlary bermek gadagan edilýär.

Berhiz N 1

Iýmitleriň sanawy.

Ýumurtga goşup süýtde, tüwide, perlowkadan, mankadan bişirilen ýarmalar. Ýagsyz et, balykdan döwülip bugda bişirilen naharlar. Çala bişirilen ýumurtga. Süýji miweleriň şiresi. Olardan kisel, süýt, gaýmak, tvorog, olardan bişirilen naharlar. Mesge ýagy, çörek, gök önümler, noýbalar, içgiler gadagan.

1b - 1a berhizde berilýän iýmitler berilýär. Iýmitleriň kaloriýasy 2600-3000 kkal. Nahar duzy 8-10 gr ýokary hilli undan bişirilen ýuka kesilen, guradylan çörek iýmek rugsat edilýär. Ýagsyz sygyr, towuk etinden we balykdan çapylyp gaýnadylyp ýa-da

bugda bişirilen kotletler bermek bolýar. Ýarmalarda bişirilen süýtli aş, çala bişirilen ýumurtga, süýji miwelerden: kisel şireleri, süýt önümleri, gaýmak, tvorog bermek rugsat edilýär.

Ýaglardan mesge ýagy rugsat edilýär. Ýiti duzly, gowrulan, ajy naharlary bermek gadagan edilýär.

1. **Berhiz**-iýmitleriň kaloriýasy giňeldilýär 3000-3500 kkal.

Nahar bişirmek: ähli iýmitler gaýnadylyp ýa-da bugda bişirilen bolmaly. Iýmitiň düzümi- belok- 100- 120 gr, ýaglar 100-120 gr, uglewodlar – 400-450 gr, 3000-3500 kkal erkin suwuklyk- 1,5 litr, nahar duzy 8-10 gr köp bolmaly däl. Iýmit režimi 5-6 gezek 1 günde.

Berhiz 2a

Görkezmesi – ýiti gastritler, enteritler we kolitler rasional iýmitlenişe geçen döwründe, turşulygy pes dowamly gastrit, enteritler, kolitler remisýa döwründe.

Bejeriş maksady: doly bahaly iýmitlenmek. Iýmit siňdiriş ulgamynyň ýiti kesellerinde bozulan funksiýasyny dikeltmek. Aşgazanyň şire bölüp çykaryş we hereket funksiýasyny kadalaşdyrmak. Ýatymlyk bejergi alanda bedeni iýmit maddalary bilen üpjün etmek.

Umumy häsiýetnama- berhiziň düzüminde beloklar, ýaglar we uglewodlar fiziologik kadada bolmaly. Nahar duzyny çäklendirmeli. Aşgazan şiresiniň bölünip çykmagyny güýçlendirýän iýmitleri çäklendirmeli.

Nahary bişirmek: Ähli iýmitler gaýnadylyp, ýa-da bugda bişirilen bolmaly. Et we balyk önümlerini bölekleyin iýmek rugsat edilýär.

Iýmitiň düzümi: beloklar- 100- 120 gr, ýaglar 100-120 gr, uglewodlar – 400-450 gr, 3000-3500 kkal erkin suwuklyk- 1,5 litr, nahar duzy 8-10 gr

Iýmitleniş režimi 4-5 gezek 1 günde.

Berhiz: N 2

Görkezmesi: Ýiti gastritler, enteritler we kolitler rasional iýmitlenişe geçen döwri. Turşulygy pes bolan dowamly gastritler. Enteritler, kolitler durnukly gowulaşan döwri. Turşulygy kadaly gastrit.

Bejeriş maksady: Doly bahaly iýmitlenmek. Aşgazanyň we içegeleriň ýiti kesellerinde, iýmit siňdiriş ulgamynyň bozulan funksiýasyny dikeltmek.

Umumy häsiýetnama- Berhiz fiziologii doly bahaly,iýmit önümleri rasional ýuwup- arassalanyp bişirlen bolmaly.

Iýmitiň düzümi. Beloklar- 100- 120 gr, ýaglar 100-120 gr, uglewodlar – 400-450 gr, 3000-3500 kkal erkin suwuklyk- 1,5 litr, nahar duzy 15 gr çenli

Iýmitleniş režimi 5-6 gezek 1 günde.

Berhiz: N 3

Görkezmesi- içegeleriň dowamly keselleri, bagryň öt bölüp çykaryjy ýollarynyň we aşgazanasty mäsiniň keselleri bilen utgaşyp gelende.

Bejeriş maksady: doly bahaly iýmitlenmek. İçegeleriň bozulan funksiýasyny dikeltmek we täzeden dikeltmek hadysasyny güýçlendirmek. Madda çalyşygyny düzetmek we synalardaky distrofiki hadysany peseltmek.

Umumy häsiýetnama: doly bahaly fiziologiki berhiz: beloklar, ýaglar, uglewodlar, nahar duzy, mineral maddalar we beýleki iýmit düzümi kadada bolmaly. İçegelerde turşamak, çüýremek hadysasyny ýokarlandyryan we aşgazanyň, aşgazanasty mäsiniň, bölüp çykaryş funksiýasyny güýçlendirýän önümleri bermek gadagan.

Bejeriş maksady: içegeleň we beýleki iýmit siňdiriş ulgamynyň bozulan funksiýasyny doly dikeltmek. Tazeden dikeltmek hadysany güýçlendirmek.

Umumy häsiýetnama: iýmitiň düzümine girýän beloklar, ýaglar, uglewodlar, nahar duzy beýleki ähli minerel maddalar kadada bolup, berhiz fiziologiki doly bahaly bolmaly. İçegelerde turşamak, çüýremek hadysany ýokarlandyryan iýmitleri iýmek gadagan.

Iýmitiň düzümi. beloklar- 100- 120 gr, ýaglar 100-120 gr, uglewodlar – 400-450 gr, 3000-3500 kkal erkin suwuklyk- 1,5 litr, nahar duzy 12-15 gr çenli.

Berhiz: N 4

Görkezmesi- içegeleriň ýiti we dowamly keselleriniň içgeçme döwründe we diseptiki alamatlaryň aýdyň ýüze çykmasynda.

Berhiz N 4b

Görkezmesi - içegeleriň ýiti we dowamly keselleriniň beterleşen döwründe, olar aşgazan, bagyr, aşgazanasty mäsiniň keselleri bilen utgaşanda.

Berhiz: N4 ç

Görkezmesi - içegelerin ýiti kesellerinden sagalyş döwründe, umumy berhize geçilende. İçegelerin dowamly keselleriniň remissiýa döwründe we bu keseller aşgazan, bagyr, aşgazanasty mäziň keselleri bilen utgaşanda.

Berhiz: N 5

Görkezmesi- dowamly gepatitler howpsyz geçende we bagryň funksional ýetmezçiliginiň alamatlary has aýdyň ýüze çykanda we kompensasiýa döwründe. Dowamly holesistit, öt – daş keseli. Ýiti gepatitler we holesistitleriň sagalyş döwri.

Bejeriş maksady- bagry maksimal goramak şertlerinde doly bahaly iýmitlenmek. Bagryň fermentataiw, belok we öt bölüp çykaryş funksiýasyny güýçlendirmek. Holesterin madda çalşygyny kadalaşdyrmak.

Umumy häsiýetnama- berhiz fiziologiki doly bahaly beloklaryň, ýaglaryň we uglewodlaryň mukdary bedeniň fiziologiki talaby bilen kesgitlenilýär. Aşgazanyň we aşgazanasty mäziň bölüp çykaryş funksiýasyny güýçlendirýän iýmitler gadagan edilýär. Gowrulyp bişirilen tagamlar, kyn ereýän ýaglar, holesterine baý bolan imitler gadagan.

Berhiz öt bölüp çykaryşy güýçlendirýän gök önümler we miweler bilen baýlaşdyrylýar.

Iýmitiň düzümi: beloklar- 100- 110 gr, ýaglar 80-100 gr, uglewodlar – 400-500 gr, 2800-3200 kkal erkin suwuklyk- 1,5-2 litr, nahar duzy 8-10 gr . Iýmit režimi 5-6 gezek bir günde.

Berhiz N5a

Görkezmesi- ýiti gepatitler we holesistitler. Dowamly gepatitleriň, holesistitleriň we öt- daş keselleriniň güýjän döwri.

Bejeriş maksady- bagryň we öt bölüp çykaryş ýollarynyň sowuklamasy bilen baglanyşykly, olaryň funksiýasy bozulan şertlerde doly bahaly iýmitlenmek. Şikeslenen synalary maksimal goramak bagryň we öt bölüp çykaryş synalaryň funksional ukybyny kadalaşdyrmak.

Umumy häsiýetnama- Berhiz fiziologiki doly bahaly, ýaglary, nahar duzyny aşgazanyň we içegeleriň şirejimek örtüğine täsir edýän mehaniki we himiki gyjyndyryjylary çäklendirmeli. Aşgazanda turşamak hadysasyny we sekresiýany

güýçlendirýän iýmitler gadagan. Bagra täsir ediji (ekstraktiw maddalar, organiki kislotalar, gowrulan naharlar, kyn ereýän ýaglar, holesterine baý iýmitler) iýmitler gadagan edilýär.

Iýmitiň düzümi- beloklar- 100 gr, ýaglar 70-80 gr, uglewodlar – 350-400 gr, 2500-2800 kkal erkin suwuklyk- 1,5-2 litr, nahar duzy 8-10 gr. Iýmit režimi 5-6 gezek 1 günde.

Berhiz :N 6

Görkezmesi- podagra we peşew turşy diatez.

Eritremiýa we et, balyk önümleri gadagan görkezmesi bolan beýleki keseller.

Berhiz: N7a

Görkezmesi – ýiti glomerulonefrit. Dowamly glomerulonefrit böwrek ýetmezçiligi döwründe.

Bejeriş maksady- böwregi maksimal goramak şertlerini döretmek we nahar duzyny çäklendirip çişlere täsir etmek.

Umumy häsiýetnama- beloklary has çäklendirýän berhiz. Ýaglar we uglewodlar fiziologik kadada. Duzsyz berhiz (nahar duzsyz taýýarlanylýar, çörek duzsyz bişirilýär) böwregiň funksional ýetmezçiligindäki näsaglar, azotemiýa hem bolsa lukmanyň görkezmesi boýunça 1-3 gr nahar duzy goşulýar. Bu näsaglara bir gije- gündizde näçe peşew bölünip çykýan bolsa, şonçada suwuklyk bermeli. Gök önümler, miweler, ir-iýmişler ýeterlik mukdarda berilýär.

Iýmitiň düzümi- beloklar- 25-30 gr, ýaglar 80-100 gr, uglewodlar – 400-450 gr, 2500-2600 kkal köp mukdarda witamin „S“ we „B“ topary goýberilýär. Iýmit režimi: 5 gezek.

Berhiz: N7b

Görkezmesi- ýiti nefrit 7a berhizden soň. Dowamly nefridiň beterleşen we arterial gan basyşynyň ýokarlanan döwründe.

Umumy häsiýetnama- ýaglar we uglewodlar fiziologiki kadada, ýöne beloklary 45-50 gr köpeldilýär, gaýnadylan et ýa-da balyk we 200 gr süýt ýa-da gatyk berilýär.

Galan önümler 7a berhizdäki ýalydyr. Iýmitleriň düzüminde nahar duzy 1,5 gr çenli ýokarlandyrylar.

Energiya bahalygy we iýmitiň düzümi beloklar- 45-50 gr, ýaglar 100 gr, uglewodlar 450-500 gr, 3000 kkal.

Berhiz:N7

Görkezmesi- ýiti nefrit, sagaldyş döwri. Dowamly nefrit peşewiň çökündisinde az mukdar üýtgemeler bolanda belleniýär. Gipertoniya keseli, haçanda duzsyz iýmitler gerek bolanda. Göwrelilik nefropatiýasynda belleniýär.

Bejeriliş maksady- böwregiň funksiýasyny gormak. Arteriýal gan basyşynyň beýgelmegine we çişlere garşy täsir etmek.

Umumy häsiýetnama: naharlar duzsyz bişirilýär. Iýmitleriň düzüminiň sanawy we nahary bişirmek 7a we 7b berhizdäki ýalydyr. Et, balyk önümleri we tvorog goşup beloklaryň mukdaryny 80 gr çenli ýokarlandyrmaly.

Energiya bahalygy we düzümi- beloklar- 80 gr, ýaglar 100 gr, uglewodlar – 400-500 gr, 2800-3200 kkal. Önümlerde nahar duzy 2 gr. Witaminler „S“ „P“ „B“ köp mukdarda bolmalydyr.

Berhiz N 8

Görkezmesi- semizlik.

Bejeriş maksady: bedene ýaglaryň toplanmagynyň önüni almak we çakdan aşa toplanan ýaglary ýok etmek maksady bilen madda çalyşygyna täsir etmek.

Umumy häsiýetnama: uglewodlary we ýaglary azaltmak bilen, iýmitiň kaloriýasyny çäklendirmek. Beloklar fiziologiki kadada bolmaly. Gök önümleri we miweleri ýeterlik mukdarda bermeli. Nahar duzyny çäklendirmeli. Tagamly işdä açyjlary aradan aýyrmaly. Erkin suwuklygy az mukdarda çäklendirmeli. (1000-1200 ml)

Energia bahalygy we düzümi- beloklar- 120 gr, ýaglar 60-70 gr, uglewodlar – 100-200 gr, 1800-1850 kkal. Köp mukdarda vitamin „S“, beýleki vitaminler fiziologiki kadada.

Iýmit düzgüni - pes koloriýaly iýmitleri ýeterlik mukdarda iýmeli.

Berhiz: N9

Görkezmesi: süýji diabeti.

Bejerliş maksady: ýag çalyşygynyň bozulmagynyň önüni almak, položitel uglewod deňagramlylygy saklamaklyga şert döretmek.

Umumy häsiýetnama: iýmitlerde belogyň mukdary fiziologiki kadadan ýokary bolmaly, ýaglary we uglewodlary ujypsyzja çäklendirmeli. Ýiňil özleşýän uglewodlary aradan aýyrmaly. Berhize holesterini peseldiji täsir edän iýmit maddalaryny goşmaly. Iýmitde köp mukdarda gök önümler bolmaly. Duzlary we holesterine baý bolan önümleri çäklendirmeli. Has giňden fiziologiki gatnaşyga ýakyn berhiz beloklar (15% kkal), ýaglar 25 gr we uglewodlar (60%) ulanylýar.

Iýmit düzgüni -6 gezek uglewodlar бүтин güne bölünýär. Insulin sanjyulandan soň we 2-2,5 sagatdan hökman uglewod saklaýan iýmitleri iýmelidir. Gant diabetli näsaglarda keseller hem utgaşyp gelse, onda N9 berhiz bilen bilelikde, beýleki gerek berhiz bellenilýär.

Berhiz: N10

Görkezmesi – ýürek –damar ulgamynyň keselleri.

Bejeriş maksady- gan aýlanyşygy kadalaşdyrmak üçin amatly şertler döretmeli. Nerw ulgamyny oýandyryjy maddalary aradan aýyrmak.

Umumy häsiýetnama- Berhizde nahar duzuny 5 gr çenli çäklendirmeli. Özünde azotly ekstraktiw maddalary saklaýan we işdä açyjylary aradan aýyrmaly. Icegeleriniň işini kadalaşdyrýan gök önümleri, miweleri iýmeklik maksada laýykdyr.

Energiýa bahalylygy we düzümi – beloklar 80 gr, ýaglar- 65-70 gr, uglewodlar- 350-400 gr 2500 kkal.

Iýmit düzgüni 5-6 gezek az mukdarda agşamlyk ýatmazdan 3 sagat öň iýmelidir. Ýürek –damar ulgamynyň kesellerinde suwuklyk 1000-1200 çenli çäklendirmelidir.

Berhiz :N11

Görkezmesi- Öýken inçekeseli. Anemiýalar.

Bejeriş maksady- Inçekesele garşy bedeniniň garşylygyny ýokarlandyrmak. Näsagyň umumy iýmitlenilişini ýokarlandyrmak we witamin ýetmezçiliginiň öwezini dolmak.

Umumy häsiýetnama – beloklara we witaminlere baý bolan ýokary kaloriýaly berhiz bellenilýär. Ýaglary we uglewodlary birneme köpeltmelidir. Iýmit rasionyna ýeterlik mukdarda süýt önümlerini we kalsiý duzlaryna baý bolan önümlerini goşmalydyr. Nahar duzy we suwuklyklar fiziologiki kadada bolmalydyr. Naharyň

bişirilişi adatça bolup, azot ekstaktiw maddalar saklanmalydyr, işdä açyjylar rugsat edilýär.

Energiýa bahalylygy we düzümi – beloklar 120-140 gr, ýaglar- 100-120 gr, uglewodlar- 500-550 gr 3800-4000 kkal Witaminler ýokary mukdarda bolmalydyr.

Iýmit düzgüni 4-5 gezek.

Berhiz N 12 Nerw ulgamynyň keselleri

Berhiz N 13 Ýokanç keselleri

Berhiz N 14 Fosfaturiýa

Bejeriş maksady: peşewiň turşylyk reaksiýasyny dikeltmek.

Umumy häsiýetnama: peşewiň reaksiýasynyň turşulyk tarapa gyýşarmagyna ýardam berýän iýmit önümlerini berhize goşmak. Aşgarly täsir edýän önümler we kalsiý duzlaryna baý bolan (süýt, peýnir, tvorog) gadagan edilýär. Erkin suwuklygyň mukdary 1,5- 2 L bolmaly. Naharlaryň bişirilişi adatdaky ýalydyr.

Iýmit düzgüni: – beloklar 80-100 gr, ýaglar- 100 gr, uglewodlar- 400 gr 2800 kkal.

Berhiz N 15

Ýörite bejeriş berhize görkezmesi bolmadyk dürli keseller we iýmit siňdiriş ulgamynyň kadaly ýagdaýda bolmagy.

Bejeriş maksady: bejeriş edaralary şertlerinde, näsaglary fiziologiki kadaly iýmitler bilen üpjün etmek.

Umumy häsiýetnama: fiziki zähmet bilen meşgullanmadyk sagdyn adamlarda, beloklaryň, ýaglaryň, uglewodlaryň mukdary we iýmitiň kaloriýasy kadada bolmaly. Witaminler köp mukdarda bolmaly. Kyn özleşýän ýagly naharlary gadagan etmeli. Ýagly et, goýun, doňuz, iri mal ýaglaryny we işdä açyjylaryny birneme azaltmaly. Naharlaryň bişirilişi adatça rasional witaminleri saklamak bilen bişirilmeli.

Energiýa bahalylygy we düzümi – beloklar 80-100 gr, ýaglar- 80-100 gr, uglewodlar- 400-500 gr, gant 50-100 gr 3000 kkal.

Iýmit režimi: 4-5 gezek

Berhiz N 0

Bejeriş maksady: Aşgazan we içegeleriň operasiýasy geçirilenden soň ilkinji günleri belleniýär. Aň –huşy doly ýitmedik ýagdaýlarda (kelle- beýni gan

aýlanyşygynyň bozulmagy, kelle –beýni şikeslenmesi, gyzdyrma bilen geçýän keseller) belleniýär.

Umumy häsiýetnama: Iýmitler suwuklyk görnüşinde bolmaly. Gaýnadylan towugyň goýy çorbasy, süýt önümleri, gantly çay, miweleriň we ir-iýmişleriň goýy gaýnatmasy, olaryň şiresi, gaýnadylyp bişirilen tüwi aşy rugsat edilýär.

Iýmit düzgüni- günüň dowamynda we gijeki iýmitler çalt-çalt az mukdarda berilýär. Berhiz adatça 2-3 gün belleniýär.

Ýeňillikli günler.

Görkezmesi: birnäçe kesellerde, degişli berhiziň aralygynda 1-2 gün wagtal-wagtal näsaga ýeňillikli günler belleniýär. Şular ýaly ýeňillikli günleri geçmek keseliň akymyna we madda çalşygyna položitel täsir edýär.

Iýmit önümleriniň düzümi boýunça ýeňillikli günlere bölünýär:

1. Uglewodly günler: gantly, miweli we gök önümlü günler degişlidir.
2. Belokly günler: süýtli, süzmeli, etli we kombinirlenen (et bilen gök önümler) degişlidir.
3. Ýagly günler: gaýmak we ýaýylan gaýmak degişlidir.

Süýji gün- bagyr we öt ýollarynyň kesellerinde, nefritde, dowamly enterokolitde bellemek maslahat berilýär. Näsag her 3 sagatdan 1 stakan gyzgyn çaya 30-40 gr süýji goşup içmeli. Nefritli näsaglara näçe suwuklyk içmelidigine görkezme bermeli.

Süýji gün: 143,5-181 gr uglewoddan durýar. 585-780 kkal.

Alma gün- semizlikde gipertoniýa keselinde, arterosklerozda, dowamly nefritde, dowamly poliartritde belleniýär. Günde 5 gezek 300 gr, jemi 1,5 kg alma belleniýär. Ýürek-damar ulgamynyň kesellerinde, dowamly nefitde 100 gr gant goşulýar. Alma günü: belok 3 gr, uglewodlar 151,5 gr saklaýar, 630 kkal. Gant goşulsa uglewodlar 247 gr, 1020 kkal.

Guradylan erik günü: ýürek- damar ulgamynyň kesellerinde ulanmak maslahat berilýär. 500 gr guradylan erigi az kem ezip, 100 gr günde 5 gezek berilýär. Bu köp mukdarda kaliý (8585) saklaýar, 22 gr beleok, 317 gr uglewod saklaýar. 1394 gr kkal.

Kartofel günü: ýiti we dowamly nefritde çişler bolanda we ýürek ýetmezçiliginde belleniýär. Görkezme boýunça 1-1,5 -2 kg kartoşkany bişirip ýa-da gaýnadylyp duzsyz

berilýär. 1 kg kartoşka- 12 gr belok, 140gr uglewod, 620 kkal 147 mg natriý, 3974mg kaliý saklaýar.

Işdä açarlar günü: Aterosklerozda, gipertoniýa keselinde, böwrek kesellerinde, peşew turşy diatezde, dowamly poliartritde ulanylýar. Täze gök önümler we miweler (1,2 -1,5 kg) , oňa gaýmak ýa-da ösümlik ýagy goşulan günde 4-5 gezek bermek bolar. 200-250 kkal.

Garpyz günü: Böwrek we peşew bölüp çykaryş ulgamynyň kesellerinde, gipertoniýa keselinde, bagyr kesellerinde ulanylýar. 300 gr garpyzdan günde 5 gezek berilýär ol 6 gr belok, 132 gr uglewod, 570 kkal.

Hyýar günü: Semizlikde, gipertoniýa keselinde, peşew turşy diatezde belleniýär. Näsag günüň dowamynda 2 kg hyýar iýýär. Ol 14 gr belok, 54 gr uglewod saklaýar, 280 kkal.

Süýt ýa-da gatyk günü: ýürek- damar ulgamynyň kesellerinde, aterosklerozda, semizlikde belleniýär. Süýt ýa-da gatyk 1,5 L her 2-4 sagatdan 250 gr içmeli. Ol 42 gr belok, 52,5 gr ýaglary, 67,7 uglewod, 930 kkal saklaýar.

Mazmuny

I.BAP.

1. Giriş	1
2. Iç keselleri hakyndaky ylmyň taryhy.....	2
3. Kesel barada düşünje.....	5
4. Näsaglary barlamagyň usullary.....	8
5. Goşmaça barlaglar. Rentgen barlaglary.....	19

6. Elektrokardiografiya barlaglary. Ultrases diagnostikasy. Skanirlemek.....	23
7. Laboratoriya derňewleri. Gan derňewi.....	24
8. Peşewiň umumy derňewi.....	27
9. Gakylygyň laboratoriya derňewi.....	31
10. Aşgazan şiresiniň laboratoriya derňewi.....	33
11. Ödün laboratoriya derňewi.....	34
12. Uly tärediň laboratoriya derňewi.....	34

II.BAP.

Dem alyş ulgamynyň keselleri.

1. Dem alyş ulgamynyň gysgaça anatomo – fiziologik maglumatlary.....	38
- Dem alyş ulgamynyň kesellerini barlamagyň usullary.....	38
- Bronhitler.....	42
- Bronhial astmasy.....	46
- Ýiti pnewmoniyalar.....	51
- Dowamly pnewmoniya.....	53
- Pnewmoskleroz.....	55
- Öýken absesi we gangrenasy.....	57
- Bronhoektaz keseli.....	59
- Plewritler.....	60
- Öýken inçekeseli.....	63
- Öýken emfizemasy.....	77
- Öýkeniň howply çiş keseli (rak).....	78
- Öýkenden ýüregiň ýiti funksional ýetmezçiligi.....	82
- Dem alyş ulgamynyň kesellerinde näsaglara garaşyk etmek.....	84

III.BAP.

Ýürek-damar ulgamynyň keselleri.

1. Ýürek-damar ulgamynyň anatomiýasy we fiziologiýasy.....	86
2. Ýürek – damar ulgamynyň keselleriniň esasy alamatlary.....	86
3. Rematizm.....	89
4. Endokarditler.....	93
- Sepsis endokarditleri.....	94

5. Perikarditler.....	96
6. Miokarditler.....	98
7. Ýürek kemisligi.....	100
8. Gipertoniýa keseli.....	109
9. Stenokardiýa.....	116
10. Miokardıň infarkty.....	120
- Miokardıň infarktynda näsaglara garaşyk etmek.....	128
11. Damlaryň ýiti funksional ýetmezçiligi.....	129
12. Ýüregiň ýiti funksional ýetmezçiligi.....	134
13. Ýüregiň dowamly funksional ýetmezçiligi.....	137
14. Ateroskleroz.....	139
15. Ýürek-damar ulgamynyň kesellerinde näsaglara garaşyk etmek.....	143

IV. BAP.

Iýmit siňdiriş ulgamynyň keselleri

1. Gysgaça anatomo-fiziologik maglumatlar.....	145
2. Iýmit siňdiriş ulgamynyň keselleriniň esasy alamatlary.....	146
- Gyzyldögiň diskineziýasy. Gyzyldögiň howply çiş keseli.....	149
- Ýiti gastrit.....	152
- Dowamly gastrit.....	153
3. Aşgazanyň we oniki barmak içegäniň ýara keseli.....	155
4. Aşgazanyň howply çiş keseli (rak).....	161

V. BAP

Bagyr we öt ýollarynyň keselleri

1. Gysgaça anatomo-fiziologik maglumatlar.....	164
2. Bagyr we öt ýollarynyň kesellerini anyklamagyň usullary.....	165
3. Holesistitler.....	166
4. Dowamly gepatit.....	170
5. Öt daş keseli.....	172
6. Bagyr sirrozlary.....	175
7. Dowamly pankreatit.....	179

VI. BAP.

Peşew bölüp çykaryş ulgamynyň keselleri

1. Gysgaça anatomo-fiziologik maglumatlar.....	183
2. Peşew bölüp çykaryş ulgamynyň keselleriniň esasy alamatlary.....	184
3. Peşew bölüp çykaryş ulgamynyň kesellerini anyklamagyň usullary.....	186
4. Ýiti diffuzlaýyn glomerulonefrit.....	187
5. Dowamly glomerulonefrit.....	190
6. Böwrek ýetmezçiligi. Uremiýa.....	193
7. Pielonefrit.....	196
8. Böwrek daş keselleri.....	199
9. Sistit.....	202

VII. BAP.

Gan ulgamynyň keselleri

1. Gan kesellerini anyklamagyň usullary.....	205
2. Anemiýalar.....	206
3. Leýkozlar.....	216

VIII. BAP.

Endokrin ulgamynyň keselleri

1. Tireotoksikoz.....	222
2. Gipotireoz.....	225
3. Endemiki zob.....	227
4. Süýji diabeti.....	228
5. Giper-gipoglikemiki komalarda gaýragoýulmasyz kömek.....	233
6. Allergozlar:.....	234
- Anafilaktiki şok.....	234
- Allergiki çiş (Kwinkanyň çişini).....	235
- Iteşen (krapivnisa).....	236
7. Rewmatoid poliartridi.....	237
8. Bejeriji berhizleriniň häsiýetnamasy.....	240

E D E B İ Ü A T L A R :

Внутренние болезни под редакцией
Ф.И.Комарова В.Г.Кукеса А.С.Сметнева
Москва «Медицина» 1990 г.

Пропедевтика внутренних болезней
под редакцией
В.Х.Василенко А.Л.Гребенова
Москва Медицина 1989 г.

А.Н.Тарасов Е.А.Гордиенко
Неотложная доврачебная помощь при
сердечного – сосудистых заболеваниях
Медицина 1982 г.